

FACULTEIT VOOR PSYCHOLOGIE EN EDUCATIEWETENSCHAPPEN

Richting: Sociale agogische wetenschappen

Kunstenproject 'Parol!': ervaringen van ex-gedetineerden en professionelen. (Een kwalitatief onderzoek in vier Vlaamse gevangenissen.)

Eindwerk voorgelegd voor het behalen van de graad van Master in de sociale agogische wetenschappen door

Reuse Virginie

Academiejaar 2015-2016

Promotor: Dr. Dorien Brosens

Begeleidster: Dr. Dorien Brosens

Aantal woorden: 14 712

Vrije Universiteit Brussel

Faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen
Academiejaar 2015/2016

SAMENVATTING MASTERPROEF

(na het titelblad inbinden in de masterproef + 1 keer een afzonderlijk A4-blad)

Naam en voornaam: Reuse Virginie

Rolnr.: 0501854

KLIN	☐
AO	☐
ONKU	☐
AGOG	X

Titel van de Masterproef: Kunstenproject 'Parol!': ervaringen van ex-gedetineerden en beleidsmedewerkers. Een kwalitatief onderzoek in vier Vlaamse gevangenissen.

Promotor & begeleidster: Prof. Dr. Dorien Brosens

Samenvatting:

Het onderwerp van deze thesis is tot stand gekomen in samenwerking met de wetenschapswinkel VUB en *vzw creatief schrijven*. *Vzw creatief schrijven* was de coördinerende kracht achter het Europese kunstenproject 'Parol!', dat plaatsvond tussen juni 2013 en april 2015. Het werd afgesloten met een overzichtstentoonstelling in Muntpunt, te Brussel. Het doel van dit project was om met artistieke woord- en beeldpraktijken creatieve bruggen te slaan tussen kunst, cultuur, penitentiaire systemen en de brede maatschappij; daarom ook de slogan: 'writing and art beyond walls, beyond borders'. Deze thesis wil meer inzicht geven in wat de ervaringen zijn van ex-gedetineerden, coördinatoren en oprichters die met het project te maken hebben gekregen. Zowel positieve als negatieve ervaringen worden in kaart gebracht. Dit deden we met behulp van een kwalitatief onderzoek, meer bepaald semigestructureerde interviews en een documentenanalyse. Concreet zijn er 10 interviews afgelegd en is er een analyse gedaan van 21 documenten i.v.m. Parol. We focusten hierbij op Vlaanderen, maar het is zeker aangeraden de internationale context in het achterhoofd te houden, aangezien de uitwisseling tussen de andere Europese landen (Griekenland, Polen, Servië en Italië) een belangrijk aspect was binnen het kunstenproject Parol.

De vier grote thema's waar we naar peilen binnen dit onderzoek zijn de volgende:

1. Wat is Parol?
2. Ervaren succesfactoren en knelpunten van professionelen.
3. Ervaringen van ex-gedetineerden i.v.m. het Parol-project.
4. Voordelen van het Parol-project.

Voorwoord

Het tot stand brengen van deze masterproef gebeurde met vallen en opstaan. Het was met stip één van de meest uitdagende opdrachten tijdens mijn opleiding tot agoog en zo hoort het ook. Het was af en toe op de tanden bijten, maar nu het resultaat er is, kan ik jullie, met enige trots, mijn masterproef presenteren. Mede doordat ik het een interessant onderwerp vond, kon ik altijd de moed vinden om blijven door te gaan. Ik ben blij dat ik mij in deze materie kon verdiepen.

Toch moet ik vermelden dat ik deze thesis niet had kunnen schrijven zonder volgende personen:

Allereerst wil ik mijn promotor, en tevens begeleidster, prof. dr. Dorien Brosens bedanken. Zij heeft mij steeds nuttige feedback gegeven en stond mij bij waar nodig. Ik ben iemand die het graag zelf oplost wanneer ik moeilijkheden heb, maar zonder haar was deze thesis niet gelukt. Zij heeft het beste uit mijzelf naar boven gehaald. Daarom: een welgemeende 'dankuwel'!

Ook wil ik de wetenschapswinkel en An Leenders, directeur van Creatief Schrijven vzw bedanken. Zij brachten het onderwerp aan. Dankzij hen heb ik dit onderzoek kunnen uitvoeren. An Leenders stond steeds paraat als ik vragen had, documentatie nodig had of om een interview af te leggen. Ook Jozefien De Marree van de wetenschapswinkel vertelde mij dat ik altijd bij haar terecht kon.

Bovendien wil ik alle mensen bedanken die bereid waren een interview af te leggen en wat van hun kostbare tijd wilden opofferen om mij te helpen. Het is logisch dat ik zonder mijn respondenten geen onderzoek had kunnen uitvoeren.

En *last but not least* wil ik ook een dankwoord uitbrengen aan mijn medestudenten, die mijn frustraties en zorgen begrepen, maar mij ook opbeurden wanneer ik het nodig had. Mijn ouders, zussen en vrienden mag ik zeker ook niet vergeten. Zij begrepen het als ik prikkelbaar was of gewoon een luisterend oor nodig had.

Een 'dikke merci' allemaal!

Ik hoop dat jullie mijn masterproef even interessant vinden als ikzelf.

Veel leesplezier alvast!

Virginie

"Crime is about pursuing short cuts, chasing maximum reward through minimum effort. Violence is also a short cut: the quickest way to superiority. Art asks for the maximum degree of effort and gives no certainty of any reward. Art is the opposite of crime. That is why, for rehabilitative purposes, it is important that offenders are introduced to it."

~Michael Crowley~

Inhoud

DEEL A: INLEIDING

1.	Probleemstelling.....	1
2.	Gevangeniswezen Vlaanderen	2
3.	Artistieke workshops buiten de gevangenis.....	2
3.1.	Creatief Schrijven.....	2
3.2.	Creatief lezen.....	3
3.3.	Fotografie	4
4.	Artistieke workshops binnen de muren van een gevangenis	4
4.1.	Beleidsachtergrond.....	4
4.2.	Barrières voor een cultureel aanbod in gevangenissen	5
4.3.	Voordelen van artistieke workshops in gevangenissen.....	5
5.	Voorbeelden van kunstenprojecten in gevangenissen	6
5.1.	Young in Prison	6
5.2.	Koestler Trust.....	7
5.3.	Rehabilitation through the arts	7
5.4.	Prison + Neighborhood Arts Project	8
6.	Onderzoeksvragen.....	9

DEEL B: DATA EN METHODE

1.	Deelnemers	10
1.1.	Populatie.....	10
2.	Algemene onderzoeksopzet (dataverzamelmethode)	11
2.1.	Documentenanalyse	11
2.2.	Interviews	13
3.	Analyseprocedure	13

DEEL C: RESULTATEN

1.	Wat is Parol	14
1.1.	Doel Parol	14
1.2.	Workshops.....	14
1.2.1.	Dendermonde	14
1.2.2.	Oudenaarde.....	15
1.2.3.	Hoogstraten.....	15
1.2.4.	Tilburg.....	15

1.2.5.	Landloperskapel, Merksplas-Kolonie	15
1.2.6.	Duur.....	16
1.2.7.	Deelnemers	16
1.3.	Samenwerking met de buitenlandse partners	16
1.4.	Art box	17
1.5.	Tentoonstellingen.....	17
2.	Professionelen.....	19
2.1.	Motivaties om mee te stappen in het Parol-project	19
2.2.	Succesfactoren.....	19
2.3.	Knelpunten	20
2.4.	Evoluties	21
3.	Gedetineerden	21
3.1.	Motivaties om deel te nemen	21
3.2.	Wat geleerd	22
3.3.	Globale mening deelnemers.....	22
4.	Voordelen.....	23
4.1.	Voor de gedetineerden.....	23
4.2.	Voor de gevangenis	24
4.3.	Voor professionals	24
4.4.	Voor de maatschappij.....	24

DEEL D: DISCUSSIE EN CONCLUSIE

1.	Algemene bevindingen.....	25
1.1.	Wat houdt het Parol-project in?.....	25
1.2.	Welke succesfactoren en knelpunten ervaren professionals in de realisatie van het Parol-project?	26
1.3.	Hoe hebben de gedetineerden het Parol-project ervaren?	26
1.4.	Welke voordelen heeft het Parol-project?	27
2.	Beperkingen eigen onderzoek.....	28
3.	Aanbevelingen verder onderzoek	28
4.	Praktische en beleidsaanbevelingen	29
5.	Conclusie	29

DEEL E: BIBLIOGRAFIE

1.	Bibliografie	30
----	--------------------	----

DEEL F: BIJLAGEN

1.	Brief voor deelnemers.....	34
2.	Dagboekfragmenten PSC Hoogstraten.....	35
3.	Interviewschema ex-gedetineerden	39
4.	Interviewschema beleidsmedewerkers	41
5.	Analyseschema.....	43
5.1.	Onderzoeksvragen.....	43
5.2.	Labelschema	43
6.	Interviews.....	45
6.1.	Interview R07.....	45
6.2.	Interview R04.....	55
6.3.	Interview R01.....	64
6.4.	Interview R10.....	67
6.5.	Interview R06.....	71
6.6.	Interview R08.....	79
6.7.	Interview R03.....	86
6.8.	Interview R05.....	92
6.9.	Interview R02.....	101
6.10.	Interview R09.....	106

Deel A: Inleiding

1. Probleemstelling

Er komt jaarlijks een groot deel van de gevangenen terug vrij. Vaak staan deze ex-gedetineerden er alleen voor eens ze terugkeren naar de samenleving (Monnery, 2015; Prang, van Wingerden, & Timmer, 2010). Er ontbreken cruciale factoren voor hen om goed te kunnen functioneren in de samenleving. Zo hebben de ex-gedetineerden vaak geen job, verblijfplaats, familie of vrienden als houvast. De kans om te hervallen in de criminaliteit en terug in de gevangenis te belanden, vergroot dan (Prang et al., 2010). Dit brengt zowel directe als indirecte kosten mee voor de maatschappij. Denk maar aan de kosten voor de slachtoffers, extra uitgaven aan politie en justitie, kosten voor de opsluiting, het verlies van zowel menselijk en sociaal kapitaal als van productie tijdens de opsluiting, enzovoort (Monnery, 2015).

Men kan gevangenen op twee manieren bekijken. De eerste mogelijkheid is dat je het ziet als een leerschool waar gedetineerden crimineel kapitaal verwerven (Monnery, 2015) en de greep op hun sociale netwerk verliezen (Wiatrowski, Griswold, & Roberts, 1981). Anderzijds kan je het zien als een manier om veroordeelden te rehabiliteren en hen te ontmoedigen om in de toekomst nieuwe overtredingen te maken (Monnery, 2015). Als je uitgaat van deze laatste visie, is de aanpak binnen de gevangenis muren zeer belangrijk. Een oorzaak van recidive is immers dat de gevangenen de mensen onvoldoende voorbereiden op hun vrijlating (Dickson, Polaschek, & Casey, 2013; Wikoff, Linhorst, & Morani, 2012). Er zijn ook andere oorzaken van recidiveren. Bestaand onderzoek richt zich vooral op die aspecten. Zo spelen factoren als geslacht, leeftijd, nationaliteit, werkgelegenheid en persoonlijke overtuigingen een rol (Monnery, 2015), maar ook veranderingen in de arbeidsmarkt (Mears, Wang, & Bales, 2014), gedragsstoornissen en mate van alcoholgebruik (Boduszek, Belsher, Dhirga, & Ioannou, 2014), psychische problemen (Colins et al., 2013), trauma-ervaringen (Willis, Best, & Aalsma, 2013) en druggebruik zijn mogelijke factoren (Håkansson & Berglund, 2012). Weinig onderzoeken behandelen hoe men recidiveren kan voorkomen. Onderzoek dat hier toch aandacht aan besteedt, is zeldzaam. Het bestudeert dan bijvoorbeeld het effect van elektronisch leren (Francom, 2009) of van een rehabilitatieprogramma. Het is echter belangrijk om te weten hoe men kan verhinderen dat ex-gedetineerden terug hervallen in de criminaliteit. Dan kan de maatschappij immers anticiperen op dit probleem (Dickson et al., 2013).

Er bestaan drie niveaus om criminaliteit te voorkomen. Primaire preventie is gericht op de wijziging van criminele omstandigheden in de sociale en fysieke omgeving in het algemeen. Secundaire preventie houdt zich bezig met vroegtijdige signalering en interventie in het leven van mensen die zich in criminele omstandigheden bevinden. Bij tertiaire preventie, ten slotte, wilt men recidive voorkomen (Brantingham & Faust, 1976). Het Parol-project is hierop gericht. Het doel van dit onderzoek is om na te gaan of dit project inderdaad een positieve uitwerking heeft op (het integratieproces van) ex-gedetineerden en hoe zowel ex-gedetineerden als professionelen Parol hebben ervaren. Deze ervaringen zullen dus als kapstok dienen voor de onderzoeksvragen van deze thesis.

2. Gevangeniswezen Vlaanderen

De oorsprong van het huidige Belgische gevangeniswezen is te vinden in de Franse Periode (1795-1814). Daarvoor kwam het slechts zelden voor dat men als straf mensen ging beroven van hun vrijheid. Lijf-en doodstraffen waren toen dagelijkse realiteit. (Van Camp et al., 2004). In de tweede helft van de 18de eeuw zochten mensen, onder invloed van de ideeën van de Verlichting, een humaner alternatief voor deze straffen. Het idee van de vrijheidsstraf ontstond. Dit leidde tot de uitbouw van verschillende strafinrichtingen: zoals strafhuizen en arresthuizen (Devolder, 2008). In theorie is het onderscheid tussen deze twee dat arresthuizen gevangenen voor personen in voorlopige hechtenis zijn, terwijl strafhuizen voor veroordeelde gedetineerden zijn. In de praktijk echter is, door de overbevolkingsproblematiek, het onderscheid tussen deze criteria minder duidelijk en vangen zowel straf- als arresthuizen beide types op (Kazadi, 2014).

België heeft momenteel 35 gevangenen, waarvan 17 in Vlaanderen, 16 in Wallonië en 2 in Brussel (Federale Overheidsdienst Justitie, 2015b). De gevangenisbevolking is de laatste decennia steeds gestegen (van gemiddeld 8605 gedetineerden in 2002 tot van 11 835 gedetineerden in 2013) (Federale Overheidsdienst Justitie, 2013). In 2014 is dit aantal terug lichtjes gedaald tot gemiddeld 11 578 gedetineerden (Federale Overheidsdienst Justitie, 2015b). Omdat de gevangenen kampen met overbevolking heeft het directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen gedurende drie jaar 650 detentieplaatsen gehuurd in de penitentiaire inrichting van Tilburg, over de grens in Nederland (Federale Overheidsdienst Justitie, 2015a).

3. Artistieke workshops buiten de gevangenis

In wat volgt, geef ik drie voorbeelden van soorten creatieve workshops. Deze hebben als voordeel dat ze dienen als een uiting van gevoelens. Deelnemers zijn vrij in de creatie die ze scheppen en ze worden niet beoordeeld volgens regels en standaarden (Liebmann, 2004). In het algemeen leggen kunstworkshops de focus op non-verbale communicatie en creatieve processen, waarbij het van belang is dat het in een veilige, vertrouwde omgeving is zodat deelnemers hun sterke emoties kunnen uiten (Payne, 1993). Uiteraard zijn er nog tal van andere artistieke workshops. Mijn thesis laat het echter niet toe om deze allemaal te behandelen.

3.1. Creatief Schrijven

De definitie van creatief schrijven is "schrijven van subjectief-individuele, fictionele of emotionele teksten, vaak met een speels karakter ..." (Janssen & van den Bergh, 2010, p. 4). Het betekent dat iemand zijn ideeën en gevoelens over een bepaald onderwerp neerschrijft door zijn fantasie vrijuit te gebruiken. Het gaat verder dan het gewone schrijven. Belangrijke kenmerken zijn originaliteit en verbeelding (Temizkan, 2011).

Creatief schrijven vergt organisatie, planning, ontdekking van gedachten en verwerping van ingetogenheid (Sharples, 1995). De schrijver wilt gevoelens en emoties uitdrukken i.p.v. louter de werkelijkheid. Onder de term creatief schrijven valt onder andere: romans, gedichten, heldendichten, korte verhalen, scenario's, liedjes, televisiescripts,... (Veenschoten, 2010). Een belangrijk doel van creatief schrijven is om personen een multidimensionale gewoonte van denken, intuïtie en emotie te laten verwerven. Het zorgt ervoor dat mensen hun meningen en gevoelens uiten op een originele, vloeiende en interessante manier (Cetinkaya, 2015).

Creatief schrijven is niet alleen een creatieve uitlating, maar kan ook therapeutisch werken (Bolton, 1999). Psychologen raden deze vorm van creativiteit aan om gevoelens te uiten en de eigen

gevoelens te onderzoeken (Veenschoten, 2010). Het gebeurt vaak dat mensen die gewoonlijk niet veel schrijven, zich toch richten tot het schrijven van een poëtische vorm wanneer ze in trauma zijn of een emotionele stoornis ervaren. Met andere woorden: creatief schrijven heelt (Bolton, 1999).

Creatief schrijven is meer dan enkel woorden uitdrukken. Het creëert een gevoel van vrijheid (Anae, 2014) en ontstaat door een gevoel van niet-weten. Het is de angst om dingen niet te begrijpen dat de creativiteit drijft (Briena, Freimanb, Krollc, & Webbd, 2011). Gedetineerden ervaren dikwijls zo een conflictgevoel waardoor ze een goede basis hebben om met creatief schrijven aan de slag te gaan (Gover, MacKenzie, & Armstrong, 2000).

3.2. Creatief lezen

Mensen zien lezen vaak als een vaardigheid; als iets dat je kan aanleren en oefenen. Je kan lezen echter ook zien als een creatieve kunst die de verbeelding van de lezer vastlegt op manieren die resulteren in creatieve gedachten en expressies. Dit is wat men noemt 'creatief lezen' (Small & Arnone, 2011). Creatief lezen is een aspect van bijna alle leeservaringen en toch negeren de meeste onderzoekers dit onderdeel (Moorman & Ram, 1994). Het is één van de meest verwaarloosde vormen van lezen (Witty, 1985). Volgens Wood (2008) is creatief lezen een fantasierijk, inventief antwoord op een tekst, dat door middel van schrijven, prestaties of afwijkende gedachten gevormd wordt.

Als de kennis van een lezer voldoende is om een tekst te begrijpen, is creatief lezen niet noodzakelijk. Het is echter realistisch dat de lezer tijdens zijn leesproces zal stuiten op een woord dat hij niet kan begrijpen op basis van zijn bestaande kennis. Als dit gebeurt, moet het creatieve proces inzicht proberen krijgen in het nieuwe concept. Creatief lezen kan je dan zien als "het lezen dat nieuwe concepten bevat, waarmee de lezer creatief moet kunnen omgaan, om de tekst te begrijpen" (Moorman & Ram, 1994, p. 1). Bij creatief lezen is het belangrijk om vernieuwende antwoorden te krijgen. Dat wil zeggen dat de lezer nieuwe verbanden kan zien en nieuwe combinaties creëert (Witty, 1971). De kracht van creatief lezen is immers dat de persoon niet gebonden is aan zijn huidige kennis. Creatief lezen laat de persoon in kwestie een cognitief risico nemen in een poging om iets op een vernieuwende manier te begrijpen. Actieve betrokkenheid bij een tekst is dus een voorwaarde om creatief schrijven te laten plaatsvinden (Moorman & Ram, 1994).

Creatief lezen blijkt tevens een effectief middel voor het omgaan met traumatische gebeurtenissen (Garrido, Baker, Davidson, Moore, & Wasserman, 2015). Bovendien kan het zowel individueel als in groep georganiseerd worden. In tegendeel tot wat veel mensen denken, kan het dus ook tot stand komen in (niet-oordelende) groepen (Small & Arnone, 2011). Het is belangrijk een verbinding te leggen tussen creatief lezen en creatief schrijven. De Sterck (2005) is vanuit haar ervaring als schrijfcoach er immers van overtuigd dat er een lijn loopt van creatief schrijven naar creatief lezen. Volgens haar geven schrijfoopdrachten ook oefenkansen in anders lezen. Activiteiten voor creatief lezen zijn bijvoorbeeld het schrijven van een script om het verhaal uit te beelden of het schrijven van liederen of gedichten (Wood, 2008).

Als de link tussen het creatieve lees- en schrijfproces niet gelegd wordt, heeft dit een negatieve impact op de mogelijkheden van leraar en leerling. Didactische methodes die wel rekening houden met het creatieve zijn inclusief en vergroten de participatie, expressie en kennis. Zo zijn drama en tekenen effectievere hulpmiddelen om een verhaal te vertellen dan bijvoorbeeld een discussie (Grant, Hutchinson, Hornsby, & Brooke, 2008). Aangezien schrijven een creatieve handeling is en fantasie één van de grootste bronnen van creativiteit, is het goed om de verbeelding aan het schrijven te koppelen (Annarella, 2000).

3.3. Fotografie

Wat is Fotografie? De letterlijke vertaling uit het Grieks is schrijven met licht (Pauwels & Peters, 2005). Fotografie is een subjectieve weergave van de realiteit (Zwick, 1978), een wereld vol ontdekking (Kopytin, 2004), een instrument om beeldende kunst te maken (Van Gelder, 2000). Een foto is echter geen gewoon beeld, maar presenteert een wonderbare herhaling van de werkelijkheid (Pauwels & Peters, 2005). Door bezig te zijn met deze beelden, stimuleert fotografie visueel denken (Cosden & Reynolds, 1982).

Fotografieworkshops kunnen depressies en angsten reduceren en een oplossing bieden voor mentale problemen. Het is een hulpmiddel voor het omgaan met innerlijke chaos (Kopytin, 2004). Fotografie als dusdanig is niet bedoeld als therapie, maar kan wel een therapeutisch effect als gevolg hebben (Cosden & Reynolds, 1982). Bezig zijn met fotografie kan ook leiden tot een beter begrijpen van de eigen identiteit. De beelden die iemand maakt, zijn een unieke weergave van hoe de persoon in kwestie naar zijn omgeving kijkt (Zwick, 1978), zijn gezichtspunt zit in de foto verweven (Pauwels & Peters, 2005). Bovendien is het een laagdrempelige kunstvorm. Het geeft mensen het gevoel dat er weinig vaardigheden nodig zijn om fotografie te beoefenen. Het is een ideale manier om de verbeelding te laten werken. Mensen met minder fantasie, kunnen zich tevreden stellen door het werk van anderen te kopiëren (Cosden & Reynolds, 1982). Wat ook leuk is, is om te experimenteren met kleur, formaat en speciale effecten (Kopytin, 2004). En hoewel fotografie een individuele ervaring is, brengt het toch ook mensen dicht bij elkaar (Cosden & Reynolds, 1982).

4. Artistieke workshops binnen de muren van een gevangenis

4.1. Beleidsachtergrond

Een gedetineerde is iemand die beroofd is van zijn vrijheid en niet langer kan deelnemen aan de reguliere samenleving (Claessens, 2008; De Smedt, 2014). Het is een ingrijpende en schokkende gebeurtenis. Zo ervaren gedetineerden een pijn door de fysieke scheiding met de buitenwereld en hun familie/vrienden (Claessens, 2008). Hoe langer het gevangenisverblijf, hoe groter de afstand met de buitenwereld (Basile, 2002). Daarnaast ondervinden ze een mentale ontmoediging. Ze voelen zich schuldig en hebben het gevoel dat ze gefaald hebben. Bovendien zorgt het vastzitten ook voor uitsluiting en stigmatisering (Claessens, 2008). Het blijkt dat vooral mensen voor wie de gedetineerde slechts een 'sociale' identiteit is, sneller stigmatiseren (bijvoorbeeld buurtbewoners). Zij stigmatiseren de persoon en niet de misdraging op zich, wat problematisch is. Mensen die de persoonlijk identiteit van de gedetineerde kennen (familieleden en vrienden), stigmatiseren minder (Naafs, 1979).

Toch betekent de opsluiting niet dat gedetineerden geen recht hebben op een menswaardig bestaan en zelfontplooiing. Volgens art. 23, lid 3, 5° van de Belgische Grondwet heeft iedereen recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing. Dit geldt ook voor gedetineerden en is vertaald in beleidsdocumenten die rechtstreeks van toepassing zijn op deze doelgroep. Zo kwam er in 2000 het strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden dat stelt dat gedetineerden recht hebben op toegang tot onderwijs, sociale en culturele vorming, beroepsopleiding en begeleiding naar de arbeidsmarkt, gezondheidszorg, sport en recreatie (Vlaamse Regering, 2000). Op 8 maart 2013 keurde het Vlaams Parlement een nieuw decreet goed waardoor de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden voor het eerst een wettelijke verankering heeft gekregen. Gedetineerden hebben recht op een hulp- en dienstverlening zodat zij zich volwaardig kunnen ontplooiën binnen de samenleving (Mouchard, 2010; Vander Laenen, 2015; Vlaamse Overheid, 2013).

Deze beleidsontwikkelingen zorgden onder andere voor een uitbreiding van het cultureel aanbod in gevangenissen. Het aanbod verschilt echter van gevangenis tot gevangenis .

4.2. Barrières voor een cultureel aanbod in gevangenissen

De culturele activiteiten kunnen zowel een passieve als een actieve participatie van de gedetineerden beogen. Denk maar aan: optredens, films, bibliotheekwerking, crea-ateliers, sociaal-artistieke projecten,... (Mouchard, 2010). Een oorzaak voor het grote verschil in aanbod is het feit dat het recht op cultuur en ontplooiing wel gewaarborgd is, maar dat er geen specifieke criteria zijn voor de uitvoering ervan. Toch staan beleidscoördinatoren meestal wel achter het idee van artistieke projecten. Ze krijgen echter te maken met problemen zoals een slechte communicatie (waarbij mensen onderaan de ladder te weinig betrokken worden), gebrek aan professionaliteit en deskundigheid (gedetineerden hebben meestal geen ervaring op kunstgebied) en het beschikbare budget. Zo moeten beleidscoördinatoren voor elk artistiek of cultureel project dat ze willen oprichten, eerst op zoek gaan naar financiële middelen. Ze moeten met minder middelen hetzelfde, of zelfs een beter, kwaliteitsvol aanbod verlenen. Dit is echter niet realistisch en zorgt voor frustraties (De Rycke, 2014). Ook de workshopbegeleider ondervindt enkele obstakels. Zo is het niet evident om de goede balans te vinden tussen discipline en vrijheid. Er moet enige discipline heersen zodat de deelnemers serieus kunnen werken, in een relaxerende, geweldloze omgeving. Aan de andere kant moet de deelnemer zich ook vrij voelen om zichzelf uit te drukken en te experimenteren. Bovendien moeten de begeleiders het vertrouwen proberen winnen (Szekely, 1983). Dit betekent vriendelijk zijn, maar niet verleidelijk (Potter, 1980). Daarnaast heerst er een taalbarrière door de diverse nationaliteiten onder gedetineerden. Zo is niet elke workshop toegankelijk voor iedereen omdat zowel de schriftelijke als mondelinge communicatie een struikelblok vormt (Snacken, Keulen, & Winkelmans, 2004). De gedetineerden die wel deelnemen, hebben door omstandigheden niet altijd de mogelijkheid om elk lesmoment aanwezig te zijn (bijvoorbeeld als een advocaat of familielid op bezoek is) (Van Nieuwenhove, 2015).

Een bijkomend probleem is de verouderde structuur van gevangenissen. Een vrijere benadering van gedetineerden vraagt ook een nieuwe structuur. Zo botst de uitvoering van artistieke projecten steeds met de veiligheid die het gevangenisstelsel vooropstelt. Scharen zijn bijvoorbeeld een middel om iemand te verwonden en dus niet veilig tijdens een creatieve workshop (De Rycke, 2014).

4.3. Voordelen van artistieke workshops in gevangenissen

Ondanks deze barrières voorzien een aantal gevangenissen artistieke workshops en zien ze de meerwaarde hiervan in (Blacker, Watson, & Beech, 2008). Kunsteducatie bij gedetineerden wordt vaak ingezet met als doel hen te 'genezen', te onderwijzen of hervormen. Een ander doel kan zijn om hun gevoel van eigenwaarde en socialisering te versterken (Meekums & Daniel, 2011). Gedetineerden hebben baat bij een artistieke uitlating. Ze bevinden zich tijdelijk in een besloten wereld en dat brengt vaak hevige emoties naar boven. Door artistiek bezig te zijn, kunnen de gedetineerden beter omgaan met deze emoties (Blacker et al., 2008). Kunstworkshops bieden immers niet alleen voordelen op artistiek vlak, maar kunnen ook de sleutel zijn tot indirecte voordelen zoals het bevorderen van sociale- en levensvaardigheden (Allen, Shaw, & Hall, 2004). Denk hierbij aan meer zelfbewustzijn, tolerantie, empathie en zelfbeheersing (Arts Alliance, 2010). Bovendien verbeteren het luistervermogen en de communicatieve vaardigheden (Cohen, 2009), evenals het gevoel van eigenwaarde (Cohen, 2009; Nugent & Loucks, 2011; Silber, 2005).

Daarenboven geven hun creaties aan ons, mensen buiten de gevangensmuren, inzicht in hun leven. Dankzij de kunst die ze tot stand brengen, kunnen gedetineerden een andere kant van zichzelf laten zien en een focus leggen op hun talenten. Ze tonen zo dat ze ook 'mens' zijn (Szekely, 1983).

Kunstinitiatieven verhogen dus de zichtbaarheid van gedetineerden bij het grote publiek (De Rycke, 2014). Dankzij hun creaties verlaagt de drempel immers om te communiceren. Zo kunnen ze hun gedichten versturen, zijn hun werken te bezichtigen in tentoonstellingen, kunnen ze performances geven enzovoort (Arts Alliance, 2010). Dit zorgt voor een (tijdelijke) doorbreking van taboes en stereotypen (De Rycke, 2014), waardoor de relatie met hun familie verbetert (Palidofsky, 2010). Ook de relatie tussen gedetineerden onderling (Silber, 2005) en tussen gevangenispersoneel en gedetineerden (Menning, 2010) versterkt.

Hiernaast zorgt deelname aan kunst voor een identiteitsverandering bij gedetineerden. Ze leren hun sterke punten kennen en verder ontwikkelen, in plaats van te focussen op hun zwaktes (McNeill et al., 2011). Het zorgt ervoor dat ze gemakkelijker kunnen praten over onderwerpen die anders nogal moeilijk liggen. Het bevordert met andere woorden openheid (Gussak, 1997). Bovendien ervaren gedetineerden minder depressieve klachten als ze deelnemen aan een kunstenproject in de gevangenis (Gussak, 2007).

Kortom: kunst in gevangenissen brengt zowel therapeutische en educatieve voordelen met zich mee, als voordelen voor de samenleving (Johnson, 2008). Daarom mogen culturele initiatieven binnen gevangenissen niet ontbreken. Bovendien is cultuur eigen aan de mens (De Rycke, 2014) en kunnen artistieke activiteiten de menselijke behoefte aan creatieve zelfontwikkeling, expressie en autonomie verwezenlijken (Johnson, 2008). En als we gedetineerden als mensen blijven behandelen, zullen zij ook op een rustigere en vriendelijkere manier reageren. Zo creëren we een meer verdraagzame gevangenis (De Rycke, 2014).

5. Voorbeelden van kunstenprojecten in gevangenissen

In wat volgt, geef ik enkele voorbeelden van bestaande kunstenprojecten in gevangenissen uit verschillende landen. Deze lijst is onvolledig. Ik wil enkel een idee geven van welke soort artistieke workshops er bestaan binnen gevangenissen, zodat je nadien kan vergelijken met 'kunstenproject Paro!!'.

5.1. Young in Prison

'Young in Prison (YiP) Zuid-Afrika' is een project dat begonnen is in de Pollsmoor gevangenis. Inmiddels zijn de projecten uitgebreid en doen er reeds zeven instellingen mee in Zuid-Afrika (YiP International, 2015). De organisatie focust specifiek op gedetineerde jongeren en werkt volgens de COPOSO methodiek. COPOSO staat voor *Contributing Positively to Society*. Het doel is immers dat jongeren na hun vrijlating weer positief zullen bijdragen aan de samenleving (Schagen, Gast, & de Ridder, 2004).

Door het gebruik van visuele kunst en creatief schrijven, focust YiP Zuid-Afrika op onderwerpen die voor de gedetineerde jongeren belangrijk zijn, zoals identiteit, familie, geweld en gender. Deelnemers ontwikkelen levensvaardigheden die hen helpen met tegenslagen om te gaan en nemen de verantwoordelijkheid op zich relaties met elkaar aan te gaan. Dit programma helpt deelnemers de regie over hun leven in eigen hand te krijgen (Schagen et al., 2004). Het doel van YiP Zuid-Afrika is om veroordeelde kinderen praktische vaardigheden en een tijdsbesteding aan te bieden door middel van vrijwilligersprojecten. Zo wilt de organisatie via intensieve re-integratie programma's een nieuwe kans geven aan deze jongeren om hun leven een nieuwe positieve wending te bezorgen. Familie en de gemeenschap worden betrokken bij dit proces (YiP International, 2015). YiP gebruikt iedere creatieve activiteit, wat het genre ook mag zijn, om de ontwikkeling van levensvaardigheden te vergroten (Schagen et al., 2004).

Momenteel loopt er o.a. het magazine-project: 'Inside Out', waarbij jongeren een tijdschrift publiceren. Onder begeleiding schrijven ze heel diverse teksten en schilderen, fotograferen en

tekenen ze om de artikels te illustreren. Ze creëren zo zelf al het materiaal voor het tijdschrift. De jongeren zijn erg gemotiveerd en enthousiast over het werken aan dit concreet, creatief doel. Ook over het theaterproject zijn de jongeren positief. Het project 'Theater Storm' is een kort, diepgaand project van een week. Tijdens intensieve trainingen werken de jongeren aan een toneelstuk of losse scènes, die zij aan het einde presenteren voor hun ouders en medegevangenen (YiP International, 2015).

5.2. Koestler Trust

'Koestler Trust' is een nationale liefdadigheidsinstelling van het Verenigd Koninkrijk voor het toekennen, tentoonstellen en verkopen van kunstwerken van gedetineerden. Het trust speelt een unieke rol in het motiveren van gedetineerden om deel te nemen aan allerlei kunsten en motiveert hen om het resultaat bekend te maken voor het grote publiek. Koestler Trust deelt tevens elk jaar prijzen uit onder de deelnemers (Billington, 2014).

De stichting heeft drie hoofddoelen voor de periode van 2014-2018. Het eerste doel is om groei te creëren in de individuele levens en artistieke talenten van gedetineerden. Ten tweede probeert de stichting het publiek te verruimen en ervoor te zorgen dat ook zij positieve ervaringen meekrijgen. Ten derde wilt men meer middelen vinden om het project te financieren (Billington, 2014).

In 2010 is er een bevraging geweest onder de deelnemers van dit project. Er is onder meer gepeild naar hun motivatie om deel te nemen. Een belangrijke drijfveer is dat deelnemers feedback krijgen op hun werk van kunstexperts. Dit vonden ze een groot pluspunt en stimuleerde hen om verder kunst te creëren. Eens uit het negatieve van de gevangenis komen en positieve feedback krijgen, gaf het zelfvertrouwen van de gedetineerden een boost en zorgde bij sommigen ook voor een verandering in hun houding over hun overtredende gedrag. Ze ontwikkelden vaardigheden en talenten voor de toekomst. Ook het feit dat de deelnemers die voor het eerst deelnamen een award konden winnen speelde mee in de motivatie. Ten slotte vormt het idee dat mensen buiten de gevangensmuren geïnteresseerd waren in kunst van gedetineerden een aanmoediging (Billington, 2014).

De resultaten die het project teweegbracht bij de gedetineerden zijn voornamelijk een groter zelfvertrouwen en een verbetering van hun kunsten. Bovendien hielp het om hen weg te houden van nieuwe misdaden. Ook merkten ze een ontwikkeling in hun educatieproces en verbeterde de relatie met familie en vrienden. Het project zorgde er niet voor dat de gedetineerden sneller een job vonden (Billington, 2014).

5.3. Rehabilitation through the arts

Rehabilitation through the arts (RTA) werd opgericht in 1996 met het idee dat de uitoefening van kunsten een positief rehabilitatie-effect heeft op mannen en vrouwen achter tralies. Door middel van creatieve expressies in dans, theater, visuele kunst en creatief schrijven leren gedetineerden cognitieve en sociale vaardigheden aan. Deze vaardigheden zijn een springplank naar educatie, familieverzoening en een betere re-integratie in de maatschappij. Vandaag gaan de innovatieve programma's van RTA door in vijf gevangenissen te New York (Prison Communities International Inc, 2016).

Achter elke workshop zit een ander idee. Zo vindt de organisatie het geven van creatief schrijven belangrijk omdat ze deze populatie de deugden van de pen wilt laten ontdekken. Volgens RTA kunnen de woorden en ideeën die uit iemands pen vloeien de innerlijke rijkdom van een individu onthullen. RTA biedt ook theaterworkshops aan omdat gedetineerden zich dan kunnen verplaatsen in de schoenen van iemand anders en zo nieuwe emoties, keuzes en communicatiemanieren kunnen uitproberen. Het zorgt voor empathie en begrip voor elkaar. Achter het aanbieden van dans zit het idee dat het belangrijk is de geest-lichaam connectie te versterken. Bovendien zorgt het voor een

verbeterd begrijpen van non-verbale communicatie en leert men beter luisteren en observeren. Het creëert ook een directe connectie tussen de basisemoties en essentiële emoties: verlangen, hoop, angst en vreugde (Prison Communities International Inc, 2016).

Uit studies is gebleken dat RTA (Prison Communities International Inc, 2016):

- een veilige omgeving creëert voor zelfexpressie.
- zorgt voor een gemeenschap waarbij de bijdrage van elk lid even belangrijk is om het doel te bereiken.
- zorgt voor een betere ontwikkeling van vaardigheden zoals communicatie en conflicthantering.
- een boost geeft aan het zelfvertrouwen, evenals aan het vertrouwen en respect voor anderen.
- een betere geletterdheid creëert dankzij lezen, luisteren en analyseren.
- een impact heeft op het plegen van overtredingen: hoe langer een gedetineerde aan het programma deelneemt, hoe minder overtredingen hij pleegt.
- zorgt voor meer betrouwbare en volwassenere gedetineerden. Het welzijn van een groep gaat ook boven het individuele welzijn.

5.4. Prison + Neighborhood Arts Project

Prison + Neighborhood Arts Project (PNAP) is een project dat beeldende kunst integreert in de goed beveiligde Stateville gevangenis te Chicago. Het project creëert een band tussen kunstenaars, geleerden en gedetineerden met behulp van workshops, lessen en gastcolleges. De onderwerpen variëren van poëzie, beeldende kunsten en filmstudie tot sociale studies, geschiedenis en politiek. De lessen gaan één keer om de twee weken door. Elke les resulteert in afgewerkte projecten die worden tentoon gesteld in cultuurcentra en buurtgalerijen. Het is belangrijk dat het grote publiek dit werk onder ogen krijgt, anders blijven de stemmen van gedetineerden geïsoleerd. Het doel van PNAP is om exploratief denken bij gedetineerden te stimuleren. Zij beschikken immers over een schat aan kennis en perspectieven om met de wereld te delen (Cane, 2016).

Kunstenprojecten in een strenge gevangenis, waar de gedetineerden gedurende 23 uur per dag op hun cel moeten blijven, zijn eerder de uitzondering. PNAP is een onmisbare kans voor gedetineerden om hun cultuureducatie uit te breiden en hun communicatieve vaardigheden te verbeteren. Workshops die momenteel lopen in de Stateville gevangenis zijn onder andere de artistieke verbeelding, een intensieve schrijfcursus over religie en de strijd van zwarten om vrij te zijn, *Free Words*: een jaar durende workshop waarbij gedetineerden op een exploratieve manier gedichten en proza verkennen,... (Cane, 2016).

Deze verschillende projecten hebben als gemeenschappelijke eigenschap dat ze gedetineerden willen laten proeven van allerlei kunstvormen, omdat ze de voordelen hiervan inzien. Ze bieden kunst aan met het oog op een betere re-integratie, meer zelfvertrouwen, een betere relatie met vrienden en familie, het aanleren van sociale, cognitieve en communicatieve vaardigheden, ... Ze willen tevens het grote publiek laten kennismaken met de wereld van gedetineerden.

6. Onderzoeksvragen

1. Wat houdt het Parol-project in?
 - a. Welke landen hebben aan het project deelgenomen?
 - i. Hoe verliep de samenwerking?
 - b. Welke workshops werden georganiseerd?
 - c. Hoe verliep de werking van de 'art boxes'?
 - d. Welke tentoonstellingen waren er en wat waren de reacties?
2. Welke succesfactoren en knelpunten ervaren professionals bij (de realisatie van) het Parol-project?
3. Hoe hebben de gedetineerden het Parol-project ervaren?
 - a. Wat waren hun motieven om deel te nemen?
 - i. Waren er beperkingen om deel te nemen?
 - b. Wat kon er beter?
 - c. Wat hebben ze geleerd tijdens het project?
 - d. Vinden ze het project voor herhaling vatbaar?
4. Welke voordelen heeft het parol-project?
 - a. Voor gedetineerden
 - b. Voor professionals
 - c. Voor de gevangenis
 - d. Voor de maatschappij

Deel B: data en methode

1. Deelnemers

1.1. Populatie

Voor dit onderzoek wilden we ons aanvankelijk richten op de vier gevangenissen in Vlaanderen waar het Parol-project heeft plaats gevonden. Deze zijn: rijksgevangenis Dendermonde, strafinrichting Oudenaarde, penitentiair schoolcentrum Hoogstraten en strafinrichting Wortel (afdeling Tilburg). Aangezien de beleidscoördinatoren van Wortel en Oudenaarde geen gegevens meer hadden over de mensen die hebben deelgenomen aan het Parol-project, moesten we ons richten op de ex-gedetineerden van Dendermonde en Hoogstraten. Er werden niet alleen ex-gedetineerden bevraagd, maar ook enkele beleidsmedewerkers van het project. Bij de beleidsmedewerkers is er wel een vertegenwoordiging van de vier gevangenissen.

Interview	Naam Respondent*	Functie	Bevraging
Ex-gedetineerden			
1.	R01	Ex-gedetineerde Hoogstraten	Mondeling via skype
2.	R02	Ex-gedetineerde Hoogstraten	Mondeling face-to-face
3.	R03	Ex-gedetineerde Dendermonde	Mondeling face-to-face
Professionelen			
4.	R04	Coördinator Parol	Mondeling Face-to-face
5.	R05	Beleidsmedewerker gevangenis 1	Mondeling Face-to-face
6.	R06	Beleidsmedewerker gevangenis 2	Mondeling Face-to-face
7.	R07	Coördinator Parol	Mondeling Face-to-face
8.	R08	Coördinator Parol	Mondeling Face-to-face
9.	R09	Beleidsmedewerker gevangenis 3	Mondeling face-to-face
10.	R10	Beleidsmedewerker gevangenis 4	Mondeling Face-to-face

*OM DE ANONIMITEIT VAN RESPONDENTEN TE WAARBORGEN, WORDEN ER GEEN NAMEN VERMELD.

Aanvankelijk was het de bedoeling om meer ex-gedetineerden te interviewen. Het was echter niet evident om ex-gedetineerden te vinden die bereid waren mee te werken aan dit onderzoek. Ik mocht hen niet rechtstreeks contacteren omdat de gegevens privé zijn. Bij aanvang van het onderzoek heeft An Leenders navraag gedaan bij de verschillende beleidscoördinatoren van de vier gevangenissen. Zowel de beleidscoördinator van Oudenaarde als die van Wortel lieten weten dat ze niet over contactgegevens beschikten. De kans dat ik ex-gedetineerden uit deze 2 gevangenissen zou kunnen interviewen was dus nihil. Zelf had An Leenders ook nog 10 contacten van ex-gedetineerden. Zij stuurde hen een brief, die ik had opgesteld, met de vraag of ze bereid waren mee te werken aan het onderzoek. Hierop kreeg ik slechts twee reacties: R01 en G01. R01 heb ik effectief kunnen interviewen. Met G01 had ik een afspraak vastgelegd. Hij kwam echter niet opdagen en nadien kon ik hem niet meer bereiken. Na het interview met R05 stuurde zij ook een brief naar 6

deelnemers waar ze contactgegevens van had. Hieruit kwamen 2 respondenten: R02 en G02. Bij G02 was het echter hetzelfde verhaal als G01: ook hem kon ik uiteindelijk niet meer bereiken. R06 gaf mij adresgegevens van 6 ex-gedetineerden. Ik heb hen allemaal een brief gestuurd en waar het kon telefonisch gecontacteerd. Slechts 1 iemand was bereid tot een gesprek: R03. In totaal zijn er dus slechts 3 ex-gedetineerden bevestigd. Daarnaast werden ook professionals bevestigd. Zo ontstond er een algemeen beeld over Parol. Om de resultaten meer kracht bij te zetten en betrouwbaarheid te geven, werd er besloten om nog enkele documenten te analyseren die voorhanden waren over het Parol-project.

2. Algemene onderzoekopzet (dataverzamelmethode)

Het doel van dit onderzoek was tweeledig. Enerzijds wilde het een beeld schetsen van het Parol-project in de Vlaamse gevangenis; anderzijds richtte het zich op het in kaart brengen van ervaringen van zowel ex-gedetineerden als coördinatoren die hieraan deelnamen. Dit werd gedaan met behulp van twee kwalitatieve onderzoeksmethoden: namelijk een documentanalyse en interviews. Er werden verschillende onderzoeksmethoden toegepast om de interne validiteit van de resultaten te versterken (Hart, Boeijs, & Hox, 2005; Van Staa & Evers, 2010). We maakten met andere woorden gebruik van methodetriangulatie. Dit wil zeggen dat er verschillende databronnen (interviews en bestaande documenten) geanalyseerd werden om tot het resultaat te komen (Braster, 2000; Van Staa & Evers, 2010). Wanneer de conclusies van deze benaderingen in dezelfde richting wijzen, zorgt dit voor een versterking van de gevonden resultaten (Hart et al., 2005).

2.1. Documentanalyse

Voor de documentanalyse is er gebruik gemaakt van overzichtsteksten, getuigenissen en interviews, omdat deze documenten het meeste aansluiten bij het onderzoek. Hieronder vind je een overzicht van de 21 gebruikte teksten:

Document	Titel	Inhoud
1.	Interview afgenomen van Serge in het kader van PAROL! Workshop woord en beeld 150 jaar gevangenis Dendermonde- oktober 2013 (interviewer: Diederik De Beir)	Diederik peilt naar de ervaringen van deelnemer Serge over Parol, en meer bepaald de workshop <i>woord en beeld</i> .
2.	Schrijven zonder grenzen. 14.10.2014. Merksplas	Geeft een overzicht over de workshop <i>schrijven zonder grenzen</i> , met gewone burgers en gedetineerden. Het beschrijft onder meer de soorten opdrachten, de deelnemers en de resultaten.
3.	Toonmoment intra muros 19.04.2014- Verslag Eleni De Roeck, beleidscoördinator strafinrichting Oudenaarde.	Eleni geeft hier een kort overzicht over de premièrevoorstelling van de film <i>moving dialogue</i> , het resultaat van een workshop in Oudenaarde.
4.	Achtergrondinformatie over Creatief Schrijven vzw en het project PAROL!	Dit is een tekst waarin meer info wordt gegeven over Creatief Schrijven en over de missie, visie, doelen en verwachtingen van het Parol-project.
5.	PAROL! samenvatting. PAROL! ontketent de verbeelding: hoe gedetineerden en kunstenaars samen creëren	Een korte samenvatting over het project Parol en wat meer uitleg over de slottentoonstelling 'X' in Muntpunt.

6.	Dutry, C. (2014). De bevrijdende kracht van woorden en beelden. <i>Gezinskrant de bond</i> , 10 oktober 2014	Een artikel over Parol, waarin Carine De Wilde, Diederik De Beir en Karel Verhoeven aan het woord komen.
7.	Inhoudelijk en financieel verslag voor Projectfonds Westmalle i.s.m. Oever vzw en Welzijnszorg vzw	Een overzicht van zowel <i>intra muros</i> als <i>extra muros</i> activiteiten die Parol verwezenlijkt heeft. Bovendien staat het document stil bij de kernwaarden die Parol uitstraalt.
8.	Evaluatie project Parol! 150 jaar Prison Life Now and Past- Haiku Poetry and Visual Arts workshop gevangenis Dendermonde.	Een overzicht van de workshopreeks <i>woord en beeld</i> onder leiding van Hedwig Aerts, Diederik De Beir en Tine Van Lent. Meer bepaald: de inhoud van de workshop, het verloop ervan en evaluaties.
9.	Zonder titel	Kaartjes met getuigenissen op van bezoekers die de tentoonstelling <i>art of the box</i> in Merksplas bezochten.
10.	"Ge moet nog altijd mens blijven" (maandag 3 november 2014)	Journaliste Julie Putseys nam als burger mee aan de workshop <i>schrijven zonder grenzen</i> en zette haar mening hierover neer op papier.
11.	Kwantitatief overzicht Parol! activiteiten in het PSC Hoogstraten 2013/2014	Dit is een overzicht van het aantal deelnemers van de twee workshops in PSC Hoogstraten en er wordt ook kort vermeld wat er allemaal gebeurde in PSC Hoogstraten i.v.m. Parol.
12.	Impressie Parol door Chris Wouters	Een indruk van Chris Wouters over het hele Parol-gebeuren in PSC Hoogstraten.
13.	"Gevangenis is als een kijkdoos met een klein gaatje"	Julie Putseys interviewde Chris Wouters en Osmani en Werner (2 ex-gedetineerden) over het Parol-project.
14.	Parol in nieuwsbrief 2013	Een kort overzicht van de tussentijdse bevinden van Parol door Chris Wouters, Annelies Jans, Diederik De Beir, An Leenders en enkele deelnemers.
15.	Verzameld werk. Artistiek werken in de gevangenis.(Creatief Schrijven)	Een uitgebreid overzicht over Parol waarin ook enkele respondenten naar voor komen.
16.	Evaluatie Piet De Moor	Piet De Moor schreef zijn indrukken neer over de workshop <i>tekenen</i> die hij gaf in de gevangenis van Dendermonde.
17.	Moving Dialogue- Eleni De Roeck	Een verslag over de workshopreeks Moving Dialogue door Eleni De Roeck.
18.	Project Parol. "Within-without-Walls" - evaluatie 02.10.2013	Een verslag van workshopbegeleidster Hilde Van Geel over de workshop <i>muren vertellen</i>
19.	Samenvatting evaluatie Within without walls	Een samenvatting van de kwantitatieve evaluaties die deelnemers invulden over de workshop <i>muren vertellen</i> .
20.	Samenvatting evaluatie Slam PSC Hoogstraten	Een samenvatting van de evaluaties die deelnemers invulden na de <i>slam poetry</i> workshop in Hoogstraten.
21.	Verslag Seckou Parol	Bevindingen van kunstenaar Seckou Ouolougem over de <i>slam poetry</i> workshop die hij gaf in Hoogstraten.

2.2. Interviews

Naast de documentenanalyse werd gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews. Dit soort interviews bestaat uit een vaste itemlijst, maar laat wel nog ruimte om bijkomende vragen te stellen (Jansen, 2005) en er is de mogelijkheid om de onderwerpen in een andere volgorde te behandelen (Reulink & Lindeman, 2005). Op deze manier kon ik beter inspelen op de antwoorden van de respondenten. Bovendien kreeg de geïnterviewde voldoende ruimte om zelf dingen aan te brengen. Op deze manier werden de onderzoeksvragen van de thesis het beste beantwoord (D. B. Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009). De interviews werden individueel afgenomen. Hiervoor benuttigde ik twee interviewschema's. Deze waren grotendeels overeenstemmend, maar toch ook aangepast aan de doelgroep: hetzij ex-gedetineerden, hetzij professionelen. Er werd vooral gepeild naar de algemene indruk van Parol, de deelnemers en de persoonlijke meningen. Zowel de positieve als negatieve ervaringen trachtte ik te achterhalen. Ik probeerde de respondenten geen woorden in de mond te leggen en hen duidelijk te maken dat er geen goede of slechte antwoorden waren. De interviewschema's kan je raadplegen in bijlage 3 en 4. De duur van de interviews varieerde van 23 tot 87 minuten. Ik probeerde altijd op een zo neutraal mogelijke plek af te spreken: op het kantoor van de beleidscoördinatoren, een rustig café of via skype. Zo hoopte ik dat de respondenten op hun gemak waren en vrijuit konden praten.

3. Analyseprocedure

De opname van de interviews gebeurde met het computerprogramma 'audacity'. De deelnemers waren hiervan op de hoogte. Om de resultaten te analyseren, werden eerst de interviews letterlijk uitgetypt. Vervolgens werden de delen die niet relevant waren voor het onderzoek geschrapt en daarna ging het labelen van start. Een label is een naam of code die je toekent aan een tekstfragment. De gehanteerde labels waren gebaseerd op de interview- en onderzoeksvragen (D. Baarda & Goede, 2006). Dit labelen gebeurde met behulp van het programma MAXQDA. Hierin konden alle antwoorden, die hoorden bij één label, samen gezet worden. Hetzelfde labelschema werd ook gebruikt voor de documenten. Zo ontstond er een duidelijk overzicht van alle informatie, gegroepeerd per label. Dit bestand werd overgeplaatst naar Excel, van waaruit per label de gegevens geanalyseerd konden worden en een samenvatting gemaakt kon worden. Hierna werd deze analyse gebruikt om de onderzoeksvragen te beantwoorden, werden er verbanden gezocht tussen de verschillende labels en was er een terugkoppeling naar de literatuurstudie.

Deel C: resultaten

In wat volgt, beschrijf ik de resultaten die zijn voortgekomen uit de interviews en documentenanalyse.

1. Wat is Parol

Uit de documenten en interviews bleek dat Parol een Europees kunstenproject was met als slogan: 'writing and art beyond walls, beyond borders'. Vanaf juni 2013 tot eind 2014 werkten kunstenaars woord en beeld samen met gedetineerden in dertien Europese gevangenissen (uit België, Italië, Servië, Polen en Griekenland). De verbinding tussen kunst, detentie en de brede maatschappij was hierbij cruciaal. De rode draad van het creatieproces was het thema 'grens'. De kunstwerken kregen ook een plaats binnen de gevangenismuren en in de openbare ruimte. Zo groeiden de artistieke werken van gedetineerden uit tot materieel cultureel duurzaam erfgoed.

1.1. Doel Parol

Het doel van Parol was om, met behulp van creatieve initiatieven, het welzijn van gedetineerden te bevorderen, wat een positief effect zou hebben op de persoonlijke ontwikkeling, werkcompetenties en het resocialisatietraject van de gedetineerden. Bovendien wou men minstens 80 gedetineerden bereiken, mobiliteit van kunstenaars en kunstwerken realiseren, publieke zichtbaarheid van de creaties bewerkstelligen, grensoverschrijdend zijn,...

R07 had het ook over het doel om burgers in contact te brengen met gedetineerden en vice versa, gedetineerden met burgers. Die wederkerigheid was volgens haar belangrijk, los van het veroordelen. En op de vraag of ze dacht dat dit gelukt was, antwoordde ze: " (...) *volmondig ja. Euh want veel wat er is gebeurd tussen kunstenaars en het werkproces met gedetineerden komt niet zo gemakkelijk aan de oppervlakte, maar is er wel hé.*" Volgens R09 was de afbakening iets te breed. Het moest iets met woord en beeld zijn en een bepaalde vorm krijgen, maar dat was ook de enige richtlijn.

1.2. Workshops

Dit onderdeel beperkt zich tot de uitleg van de workshops die er in de Vlaamse gevangenissen hebben plaats gevonden. Daarnaast zijn er in de buitenlandse gevangenissen ook workshops geweest, maar aangezien dit onderzoek focust op Vlaanderen, zou dit te ver leiden.

1.2.1. Dendermonde

In Dendermonde vonden het meeste aantal workshops plaats.

- ❖ **woord en beeld** (o.l.v. Diederik De Beir, Hedwig Aerts en Tine Van Lent). Een deelnemer: *"Zij [Tine] hielp ons uit het woord een beeld voor haiku doen geboren worden (< document 1)."*
- ❖ **Oneindige keuzes** (o.l.v. Lies Van Gasse). Deze workshop had 5 sessies woord en beeld. Lies: *"(...) al bij al had ik wel heel erg het gevoel dat er toch een soort weg was afgelegd, wat ik ... belangrijker vind dan de resultaten op zich (< document 7)."*
- ❖ **Muren vertellen** (o.l.v. Jan De Cock, Hilde, Lotte en Peter). Bij deze workshop traden slachtoffers, daders en burgers in dialoog om samen beeldgedichten te maken.

- ❖ **Tekenen** (o.l.v. Piet De Moor). Gedetineerden leerde hier zwart-wit tekeningen maken. Piet De Moor zelf getuigde: "*Ik merk hoe verwarrend mijn vragen, mijn opdrachten om te tekenen hier zijn. Vragen zonder systeem, zonder beloning of straf...die als je erop ingaat, veranderen in kansen op een existentiële confrontatie met jezelf (...)*" (< document 16)
- ❖ **Poëzieproject**. Bij dit uniek project werkten cursisten van de plaatselijke academie en gedetineerden samen aan een poëzieproject.
- ❖ **Reading aloud**. (o.l.v. Pietro Tartamella < Italië). Pietro gaf les aan de gedetineerden om zelf teksten te schrijven en te performen. Het resultaat was *good morning poesia*: elke vrijdagochtend las een gedetineerde gedichten voor tijdens de wandeling.
- ❖ **Wekelijks creatief atelier** (o.l.v. Bert D'Harte)
Gedurende Parol heeft de gevangenis van Dendermonde verschillende workshops georganiseerd. D'Harte hoorde dit en bood zich aan als vrijwilliger om een creatief atelier voort te zetten. De wekelijkse sessies bleven lang voortduren en werden uiteindelijk overgenomen door de stadsbibliotheek van Dendermonde. Inmiddels zijn deze sessies gestopt.

1.2.2. Oudenaarde

- ❖ **Moving Dialogue** (o.l.v. Lien Nollet en Fabien Delathauwer). De twee videokunstenaars filmde samen met gedetineerden met super 8 camera's. De gedetineerden filmde in hun cel. De kunstenaars filmde op locaties buiten de muren die een speciale betekenis hadden voor de deelnemers. Nadien werden alle beelden in één film gegoten.

1.2.3. Hoogstraten

- ❖ **Slam poetry** (o.l.v. Seckou Ouologuem). *Slammen* is een combinatie van poëzie en een ritmische stijl. Als eindresultaat brachten de deelnemers een performance op een podium.
- ❖ **Fotografieworkshop**. Deelnemers leerde foto's nemen en bewerken. Ze gingen ook aan de slag met een persoonlijk dagboek.

1.2.4. Tilburg

- ❖ **Keramiek en haiku's**. (o.l.v. Anna Maria Verrastro en Pietro Tartamella < Italië). Hierbij werden haiku's op keramiek gemaakt, waarbij Anna Maria de 'raku-techniek' gebruikte.
- ❖ **Prettig gestoord**. (o.l.v. Daniel Billiet). Hierbij maakten de gedetineerden korte, grappige gedichten.
- ❖ **Mixed media** (o.l.v. Marie-Ange). "*(...) dus mensen moesten ... op de één of andere manier woorden schrijven, maar ... me verschillende ondergronden. (...) Dan nam die [Marie-Ange] van elke deelnemer ne foto ... echt in de essentieelste vorm van uw gezicht ... En dan heeft die uiteindelijk die achtergronden me da beeld van da gezicht op, eigenlijk op mekaar geplaatst.*" (< R09)
- ❖ **Slam poetry** (o.l.v. Sascha Reunes). Hierbij stonden poëzie, performance en publiek - en vooral de interactie tussen die drie factoren - centraal. Ook enkele cipiers droegen hun steentje bij. Zij vormde de *pitband* en begeleiden de *slam*teksten met muziek.

1.2.5. Landloperskapel, Merksplas-Kolonie

- **Schrijven zonder grenzen** (o.l.v. Danielle Eraerts). Deze workshop vond plaats tijdens de expo *art of the box* in Merksplas. Bezoekers schreven individueel en/of in groep hun indrukken neer op de tentoongestelde kunstwerken van gedetineerden. Dit gebeurde in samenwerking met enkele gedetineerden van PSC Hoogstraten.

Inhoudelijk waren workshops die te maken hadden met woord en beeld de koplopers, gevolgd door poëzie (waar ook *slam* gedeeltelijk bij hoort). Film en tekenen waren slechts eenmalige gebeurtenissen. Bij sommige workshops werden ook de gevangenismedewerkers betrokken (zoals

slam poetry en *prettig gestoord* in Tilburg). Bij een aantal workshops werkten gedetineerden aan een persoonlijk dagboek.

1.2.6. Duur

In België verschilde de duur van workshop tot workshop. Zo duurden sommige workshops meer dan een jaar, andere 15 dagen en nog andere één halve dag. Over het algemeen waren de meeste workshops wel van korte duur, drie à vier dagen, zodat de 'drive' en deelnemers niet verloren gingen. R09 heeft geleerd om workshops in de toekomst kort en gebundeld te houden, dan creëer je een intense sfeer. Volgens Karel Verhoeven was er geen echt ideale duur, maar was het vooral belangrijk dat de gedetineerden genoeg prikkels bleven krijgen gedurende de workshop (< document 15).

1.2.7. Deelnemers

Uit de interviews en documentenanalyse kwam naar voor dat de groepen varieerden van 3 deelnemers tot 15 deelnemers. Door omstandigheden vielen er regelmatig nog mensen af. Een persoonlijke aanspreking werkte beter dan flyers om gedetineerden warm te maken voor een project. Veel hing ook af van de hoog- of laagdrempeligheid van een kunstvorm en het tijdsgebrek om deelnemers te vinden. Een hoogdrempelige kunstvorm is bijvoorbeeld *slam poetry*, een laagdrempelige fotografie.

Het merendeel van de workshops waren in het Nederlands, slechts enkelen in het Frans. De taal was soms een vereiste om mee te doen, soms niet. Het werd regelmatig opgevangen door vertaling te voorzien naar bijvoorbeeld Engels. Af en toe was een gemeenschappelijke taal echter nodig om instructies te kunnen geven. Toch probeerde men altijd zoveel mogelijk deelnemers te betrekken. In Tilburg konden bijvoorbeeld analfabeten deelnemen. Voor de workshop met slachtoffers in Dendermonde was er wel een strenge screening vooraleer gedetineerden konden deelnemen. Ze werden op voorhand goed bevraagd om te zien of ze geschikt waren om met slachtoffers in contact te komen.

Los van deze vereisten mochten gedetineerden zelf kiezen om deel te nemen en werden ze aangemoedigd door flyers, persoonlijke aanspreking, een performance of eens een les te komen uitproberen. Deelnemers die afhaakten, hadden daar verschillende redenen voor: niet uit de comfortzone willen komen, te warm weer, niet op hun gemak voelen in de groep, de workshop viel samen met ramadan, wandeling, fitness, telefoonmoment of andere bezigheden, het was hoogdrempelig, te moeilijk, onzekerheid, een joint roken op cel en niet meer mogen deelnemen, een persoonlijke brief krijgen en nog wat dieper vallen, anders dan verwacht,... De deelnemers die bleven, waren meestal wel enthousiast en werkten goed mee.

1.3. Samenwerking met de buitenlandse partners

In totaal namen er 13 gevangenen deel aan het Parol-project. Naast de gevangenen in België (Dendermonde, Hoogstraten, Wortel (afdeling Tilburg) en Oudenaarde → o.l.v. Creatief Schrijven vzw), zijn ook Servië (o.l.v. ApsArt), Italië (o.l.v. Cascinna Macondo), Griekenland (o.l.v. Amaka) en Polen (o.l.v. Fundacja Slawek) mee gestapt.

Er waren verschillende ontmoetingen tussen kunstenaars en projectmedewerkers (o.a. in Italië en Turijn). Ook de mobiliteit van kunstwerken werd gerealiseerd: zo is er bijvoorbeeld een uitwisseling geweest tussen Dendermonde en Turijn met postkaarten, tussen Hoogstraten en Polen en Griekenland. Naast de mobiliteit van kunstwerken, was er ook een mobiliteit van kunstenaars. Zo heeft Marek van de Poolse Slawek organisatie een bezoek gebracht aan PSC Hoogstraten. Bovendien was er in Tilburg een wandplaat met keramiek gerealiseerd, die gemaakt was samen met de Italiaanse kunstenaars Pietro en Anna. Deze Italiaanse partner is ook gekomen naar Dendermonde

voor de workshop *reading aloud*. Omgekeerd trokken vanuit Vlaanderen Lieven Nollet en Marie-Ange naar Warschau om daar workshops bij te wonen.

De samenwerking verliep relatief goed, maar professionelen gaven aan dat de neuzen niet altijd in dezelfde richting wezen. Dit kwam door de verschillen in specialisme, engagement en de context van het land. De communicatie verliep bovendien in het Engels, wat niet altijd evident was. Talenkennis is niet te onderschatten. R08 vertelde dat een samenwerking met alle betrokkenen, dus ook de buitenlandse partners, er maar drie keer geweest is (aan het begin, midden en einde van het project); dus relatief beperkt. R09 vroeg zich bovendien af of er voor de gedetineerden zelf een meerwaarde was dat het project Europees getint was. Dat hadden ze volgens haar nog meer duidelijk kunnen stellen. Er zijn volgens haar gemiste kansen geweest op vlak van uitwisseling:

"Hadden we gewoon gezegd van 'oké, het moeten haiku's zijn, bijvoorbeeld,... dan hadden we da gewoon Europees kunnen zeggen van 'oké, het moet en het zal haiku zijn'. En dan hebt ge al een soort ... afbakening waardoor da het uitwisselbare van zowel producten als ervaringen uitwisselbaarder wordt. (...) Of ik zeg ook maar iets, (...) Waarom hebben we der nie voor gekozen om nen bepaalde workshop hier te doen en dezelfde gewoon ook knal ergens anders? In een ander land. En dan te kijken van '... hoe werkt da nu in Polen en hoe werkt da in België?' Da hebben we ook nie gedaan."

Ook R10 heeft minder gemerkt van de samenwerking met de buitenlandse gevangenis. R06 merkte eveneens dat het niet hun hoogste prioriteit was in een workshop om ervoor te zorgen dat er bijvoorbeeld een *art box* (zie 1.4. Art Box) werd gecreëerd. Het kwam er zo een beetje bij.

1.4. Art box

Volgens R04 was een *art box*: *"(...) een doos waarin da ge de eerste resultaten van uw creatieve workshop in die doos stopt. (...) en ze sturen dat op naar een ander land. (...) Da wordt dan bekeken, daar wordt dan bij getekend ... en da wordt dan terug gestuurd."* Het doel was de dialoog tussen gedetineerden over grenzen heen bevorderen.

De meerderheid van zowel de professionelen als de deelnemers bemerkten wel enkele 'mankementjes' aan de principes van de *art boxes*. In de praktijk bleek het niet zo effectief als gedacht: het was niet altijd gemakkelijk in te passen in de workshop, kostte geld om terug te sturen, de vertaling kon beter, het hing af van de kunstenaars wat ermee gedaan werd, het project was te kort om de *art boxes* te realiseren, gedetineerden wisten niet altijd wat ze eraan konden toevoegen,... R08 was tevreden over de *boxes* die er effectief verstuurd waren, maar initieel was het plan om er meer te sturen (een tiental). Ook R09 vond dat er meer in zat: *"(...) da heeft nie, als methodiek, zich echt doorgezet, we hebben da nie in een draaiboek kunnen steke, we hebben da nie een ultieme meerwaarde uit het project kunnen halen, vind ik. Dus da vind ik een gemiste kans."*

1.5. Tentoonstellingen

In het kader van Parol zijn er verschillende tentoonstellingen geweest.

- ❖ **Expo Moving Dialogue.** De film, gemaakt door gedetineerden en kunstenaars, ging in première te Oudenaarde op 19 april 2014. Gedetineerden en hun families werden uitgenodigd. Het was treffend voor de gedetineerden om de plaatsen, die zoveel voor hen betekenden en die ze lieten filmen door de workshopbegeleiders, terug te zien.

"Een gedetineerde wou een filmpje van de zoo van Antwerpen omdat hij daar met zijn gezin altijd naar Nelly, het nijlpaard ging kijken. (...) Een andere gedetineerde wou een filmpje hebben van een bank in het park. Het wordt nogal heftig als je via je smartphone op het internet vaststelt dat die bank een belangrijke rol speelde in de misdaad. Maar ook dat film je omdat het voor de gedetineerde een belangrijke plek in zijn leven is." (< document 15)

In die zin was die ... tentoonstelling dus meer artistiek bedoeld. (...) Misschien ontbrak da wel in die tentoonstelling, ... informatie over 'wat is er qua aanbod in een gevangenis, hoe is da in een gevangenis?'"

Daarnaast waren er ook nog kleinere plaatselijke tentoonstellingen zoals in de bibliotheek van Turnhout, voordragen van poëzie in de gevangenis van Dendermonde, een *slamperformance* in de gevangenis van Tilburg voor familieleden, uithangen van de keramiekwerken in de gevangenis van Tilburg, een tussentijdse tentoonstelling in Hasselt,...

2. Professionelen

2.1. Motivaties om mee te stappen in het Parol-project

Sommige professionelen zijn mee gestapt in het verhaal van Parol dankzij de netwerken die ze al hadden met iemand van het project. Zo was R05 al vertrouwd met Creatief Schrijven en kende R06 initiatiefnemer Diederik De Beir al. Ook R10 moest niet lang twijfelen. Volgens hem is kunst een uiting en doet het deugd en alles wat deugd doet is welkom in de gevangenis. R09 hapte toe omdat ze al lang iets wou doen rond herstelgerichte detentie en het bovendien een internationaal project was met de mogelijkheid van Franstalige begeleiders.

Toen Diederik De Beir aan Creatief Schrijven vroeg om mee te stappen in het Parol-project, twijfelden ze aanvankelijk omdat het niet gemakkelijk zou zijn een Europees project in te dienen. Het feit dat er aanzienlijk wat woord in het project zat en de *cross-over* van woord naar beeld ook wel interessant was, heeft hen over de streep getrokken. De organisatie vond het bovendien een pluspunt om gedetineerden een zinvolle tijdsbesteding te geven. R07 reageerde op de vacature voor zakelijk coördinator (dit betekende vooral bezig zijn met communicatie in de brede zin van het woord) omdat ze geboeid was door de doelgroep en van mening was dat ze haar eerder verworven vaardigheden (zoals ervaring met internationale samenwerking, kennis van verschillende talen en andere culturen,...) goed zou kunnen benutten voor dit initiatief.

2.2. Succesfactoren

Positieve factoren die de professionelen aangaven, waren o.a.:

- dat de gevangenissen financieel ondersteund werden in het aanbieden van creatieve workshops, waar ze anders weinig geld voor hebben.
- Parol was een klein team dat op korte tijd veel heeft gerealiseerd en gedurende het project veel krachten heeft gebundeld.
- Er waren geslaagde workshops.
- Er zijn enkele uitlopers geweest van het project (bijvoorbeeld *good morning poesia* dat nog een tijd doorliep en de wekelijkse creatieve ateliers in Dendermonde).
- De meeste kunstenaars had Diederik De Beir (initiatiefnemer van Parol) al aangesproken, waardoor de gevangenissen zelf niet meer op zoek moesten naar lesgevers.
- Naar de buitenwereld toe, in de media, kwamen regelmatig de gedetineerden zelf aan het woord. Dus ook hun stem werd gehoord en niet alleen die van professionelen.
- De uitgereikte attesten van deelname aan een workshopreeks. Ze ontstonden op vraag van een gedetineerde en nadien zijn ze geïmplementeerd in alle workshops. Ze waren onrechtstreeks een signaalfunctie voor het kunstonderwijs om een brug te slaan tussen regulier onderwijs en gedetineerden.
- ...

Over de workshopbegeleiders waren de professionelen eveneens enthousiast. Volgens hen waren het geëngageerde mensen en was het positief dat het echte kunstenaars waren en niet bijvoorbeeld creatherapeuten. Daardoor was er een soort nederigheid bij de gedetineerden, wat niet onbelangrijk was om de lessen te kunnen geven. Het bleek ook dat ze in het algemeen tevreden waren over de workshops. Zo waren ze trots op de resultaten, vonden ze dat er mooi werk geleverd was en waren ze van mening dat het onderling veel teweeg heeft gebracht.

Andere succesfactoren die de professionelen aangaven, waren o.a.: het internationale aspect (waarbij de deelnemende Europese landen elkaar wederzijds ontmoetten en bevruchtten), de verbinding tussen binnen en buiten, de creativiteit en dynamiek die het teweegbracht in de gevangenis, rollen en functies die van geen tel meer waren, de bevrijdende kracht van kunst, pakkende getuigenissen van deelnemers, vooroordelen die wegvielen, deelnemers die open bloeiden,... Of zoals R09 het mooi verwoordde: *"(...) da zijn echt voor mij de de 'bijoukes' om nog jaren op te teren van 'goh, daar zijn we toen toch wel in geslaagd'."*

Over het algemeen waren de meningen bij de professionelen dus positief over Parol. Het was een project met vele vertakkingen en er zijn verwezenlijkingen geweest die anders niet gerealiseerd hadden kunnen worden. R08: *"(...) 't Is een relatief ... misschien klein aantal mensen da wij hebben kunnen bereiken. ... maar de mensen die wij hebben bereikt, die hebben daar zeker allemaal iets uit meegenomen, iets kleins of iets groots."*

Alle respondenten gaven ook aan dat ze terug zouden meestappen in zo een project, mits wat aanpassingen, omdat je hetzelfde geen twee keer dan doen.

2.3. Knelpunten

Uit de analyse kwamen 8 belangrijke knelpunten naar boven. Ten eerste was er bij de opstart van het project het cruciaal probleem van een trekker. Haiku-kern uit Antwerpen had toegezegd om het project in te dienen. Die organisatie heeft echter op het laatste moment afgezegd waardoor er snel een plan B moest zijn. Gelukkig was er toen Creatief Schrijven om deze rol op zich te nemen.

Een tweede probleem bleek het beperkte budget. Europa subsidieerde 200 000 euro. Daarnaast moest elk land zelf nog 50% financieren. Dat was een grote brok. Creatief Schrijven eindigde met een negatief saldo. Het was roeien met de riemen die er waren waardoor sommige dingen niet, of niet goed genoeg konden gedaan worden. De balans tussen de kosten en het aantal mensen die het project bereikte, was niet altijd in evenwicht.

Een derde probleem was dat het project geen algemene toelating kreeg. Dit betekende dat er voor elke workshop een aparte toelating moest aangevraagd worden bij justitie. Concreet moesten deze aanvragen een overzicht bevatten van alle ID-gegevens, van wat er zou gebeuren, het concept, welke kunstenaars er kwamen les geven, welke materialen er gebruikt zouden worden,... Dit zorgde voor veel vertraging, wat ook het voorbereidingstraject van de kunstenaars bemoeilijkte.

Een vierde obstakel was de gevangeniscontext zelf. Door het strenge regime binnen een gevangenis moesten alle materialen op voorhand gekend zijn, verliep het op technisch vlak niet altijd even vlot, moest alles nauw afgesproken worden, waren er strikte regelingen,...

Als vijfde obstakel werd het cultuurverschil tussen de landen opgegeven. *"Andere werkcultuur, andere manier van dingen aanpakken, andere visie ook,... dus de neuzen stonden, als het project startte, eigenlijk nog nie allemaal in dezelfde richting (< R08)."*

Een zesde probleem was de duur van de workshops. Hierover was het merendeel van de professionelen ervan overtuigd dat ze langer hadden mogen duren om alles aan te leren en dat de deelnemers teleurgesteld waren dat het al gedaan was. Tine Vanlent: *"De workshops mochten langer zodat er beter naar de resultaten toe kon gewerkt worden.(...) Door de tijdsdruk was er een dilemma tussen het aanreiken van de inhoud en het individueel begeleiden (< document 8)."*

Als zevende probleem kwam naar boven dat het soms moeilijk was om geïnteresseerde deelnemers te vinden omdat ze andere dingen moesten laten staan als ze wilden deelnemen aan de workshops. Denk aan: bezoek dat er was, geen fitness of wandeling, wachten met telefoneren,... waardoor er niet voluit en onafgeleid kon gewerkt worden. Vooral de *slam*workshop in Hoogstraten leed hieronder. Daardoor kampte deze workshop met moeilijkheden om deelnemers te vinden en/of te behouden.

Ten slotte vonden enkele respondenten het jammer dat het echt gedaan is. R04 was teleurgesteld dat alle contact lijkt verbroken nu het project gedaan is en er geen vervolg komt. Ook R05 gaf aan dat ze meer kunst zou willen aanbieden in de gevangenis, maar dat het structureel inbedden heel moeilijk is omdat het kunstonderwijs niet mee stapt en er een financiële drempel is. R08 sloot zich hierbij aan. Haar eindconclusie was: *"inhoudelijk was da een heel goei [inc], en een heel sterk project, maar zakelijk hebben w e da nie op den beste manier afgehandeld."*

Volgens R09 waren andere moeilijkheden het ontbreken van een gestructureerde methodiek van uitwisseling, het ontbreken van een echte coördinator die het project duwde en charismatische visie gaf, kansen laten liggen, de stabiliteit van zowel de binnen- als buitenlandse partners (gedurende de twee jaar dat Parol liep, was er steeds een wisseling in mate van betrokkenheid en engagement tussen de verschillende partners), ... Bovendien was zij, van de vier workshops in Tilburg, het minst enthousiast over *prettig gestoord*. Ze vond, naar het eindresultaat toe, de cartoons, die een beveiligder had gemaakt ter illustratie van de gedichten, sterker dan de gedichten zelf. Er was volgens haar te weinig gepusht op kwaliteit. Ze vroeg zich ook af of er duurzaamheid behaald is. Kortom: ze heeft enkele dingen gemist op procedureel, conceptueel vlak. Er is volgens haar geen leereffect uit het project gehaald en de unieke dingen die gebeurd zijn, zijn onvoldoende geborgd. De diepere reflectie is er nooit gekomen. *"Eigenlijk zit het eerder zo, ik denk da we experimenteer-technisch wel een aantal dingen hebben geprobeerd (...) maar eigenlijk hadden we nen Parol 2 nodig om het te verduurzamen en da, denk ik eigenlijk dat der nog open ligt."* Ook R07 vond dat het systematiseren van de ervaringen blijven stropen is en dat het Europese aspect nog meer *body* had kunnen krijgen.

2.4. Evoluties

Doorheen het project gebeurden heel wat evoluties. Niet alles verliep zoals gepland (bijvoorbeeld te weinig deelnemers, nodig materiaal dat aan de ingang niet door mocht, tijdsdruk, technische problemen, *art boxes* waarvan er initieel meer stonden gepland, verlaagde betrokkenheid, nieuwsbrief die niet bleek te werken [aanvankelijk was het de bedoeling om de andere landen op de hoogte te houden van de realisaties i.v.m. Parol. Deze nieuwsbrief is echter snel stilgevallen wegens de tekstredactie die men nodig had en de gebrekkige talenkennis van het Engels van bv de Italiaanse partner]...).

Door de onverwachte gebeurtenissen, gebeurde het dat de sessies werden aangepast omdat de kunstenaars zich flexibel moesten opstellen. Als er bijvoorbeeld bepaald materiaal niet binnen mocht, moesten ze iets verzinnen om de workshop toch te laten doorgaan. 'Verwacht het onverwachte' was geen overbodige luxe: *"Als workshopbegeleider weet je op voorhand wat je met je groep wil bereiken, maar plots, 'out of the blue' komt er een verrassend voorstel van een gedetineerde (< document 15)."*

3. Gedetineerden

3.1. Motivaties om deel te nemen

De motivaties die gedetineerden aangaven om deel te nemen, waren: ontspanning, zelfontwikkeling, uit de cel kunnen komen, nieuwe dingen leren, geest verruimen, meer vrijheid, nieuwsgierigheid,

interesse, gedachten losmaken, zich laten overtuigen door anderen, Parol dat al een belletje deed rinkelen (doordat bijvoorbeeld iemand al meegedaan had aan een andere workshop ervan), een link met jeugdijaren (iemand die als kind veel fotografeerde, nam bijvoorbeeld deel aan de fotografieworkshop),... Sommige deelnemers hadden helemaal geen verwachtingen, voor anderen was het een laatste redmiddel:

"Ze kunnen u daar [in de gevangenis] gemakkelijk kraken voor gans uw leven eh. Bij mij is da op 't randeke geweest, ik heb gezegd 'ik moe iets doen, oftewel stop ik me te leven'. En ... gelukkig was ... Parol daar. (...) En das ja ... belangrijk 't contact met die mensen van de buitenwereld die 'normaal' zijn hé. (...) Da [de kunstenaars] zijn gewoon mensen van buiten die komen en die geven u ook terug een beetje ja nen adem denk ik he." (< R03)

Sommige deelnemers zagen het bovendien als een kans om een boodschap aan de buitenwereld over te brengen. Een deelnemer: *"Ik vind creatief zijn op zich al zinvol. Maar ik wil aan de buitenwereld tonen dat de gevangenis als een kijkdoos is. Met een klein gaatje. De gevangenen kijken naar de buitenwereld door dat kijkgatje, en omgekeerd (< document 13)."*

3.2. Wat geleerd

De professionals hadden geen zicht over de vraag of deelnemers nog bezig zijn met wat ze geleerd hebben tijdens Parol omdat de meesten vrij waren en er geen contacten werden onderhouden. Net na de workshops waren er wel evaluaties en daarbij viel R06 het positieve op dat iedereen aangaf, dat ze er deugd aan hadden of iets bijgeleerd hadden. Het effect op langere termijn is echter moeilijker te bepalen.

Gedetineerden zelf getuigden dat ze toch heel wat geleerd hadden. Op persoonlijk vlak betekende bezig zijn met kunst veel voor de gedetineerde als mens. Zo leerden ze bijvoorbeeld *out of the box* denken, respect voor hun medemens te hebben, te luisteren naar elkaars mening, kregen ze een positiever zelfbeeld, werden minder verlegen, kregen zin voor creativiteit...

Op kunstvlak leerde iedereen wel iets bij; de één al wat meer dan de ander. Osmani bijvoorbeeld heeft zijn kunsttechniek bijgeschaafd (< document 13). Anderen ontdekten hun nieuwe talenten. Er waren er zelfs bij die voor de eerste keer hun kunst uitoefenden en hun talent ontdekten. Deelnemer R03 leerde bijvoorbeeld anders kijken naar kunst, waar dat hij vroeger minachtend gekeken zou hebben, vindt hij het nu iets speciaal. Deelnemer R02 vertelde het volgende: *"Ik heb mooie posters. Ik heb leuke herinneringen, maar ik heb ook 6 jaar gesloten gezeten, zoveel gemist. Ik probeer da terug in te halen (...) Dus nee, ik ga nie thuis zitten knutselen en schilderen, hoe leuk da'k da misschien ook vind. Ik heb andere prioriteiten nu."*

3.3. Globale mening deelnemers

Er waren enkele positieve punten die deelnemers aangaven. De meesten vonden het een meerwaarde om met kunstenaars in contact te komen en hebben veel van hen opgestoken, ondanks de vaak korte kennismaking. Ze waren tevreden over de begeleiding van de workshopgevers en vonden het een voordeel dat deze mensen hen niet afkeurden. Zo voelde R01 zich terug 'mens' doordat zijn begeleidster hem niet veroordeelde. De deelnemers koesterden ook de mooie herinneringen aan het project (zoals de band die er ontstond binnen de groep, het zelfvertrouwen dat ze kregen, de dingen die ze bijleerden, het gevoel van dankbaarheid,...). Deelnemers vonden Parol een manier om hun stem naar buiten te dragen, leerden werelden ontdekken en vonden het project een *eye-opener*.

In het algemeen waren de deelnemers tevreden over de workshops. Wat bijna elke deelnemer bijvoorbeeld aangaf over de workshop *muren vertellen* was de openheid tussen de betrokkenen, het gevoel van samenhang en vriendschap, de hechte band die er was op korte tijd, de gelijkenissen

tussen de deelnemers op vlak van pijn, verdriet en eenzaamheid, het feit dat men zich kwetsbaar kon opstellen, de dankbaarheid dat ze mochten deelnemen, de nood aan een reünie en tot slot: dat de overbrugging tussen de drie betrokken groepen nl. de daders, de slachtoffers en de gewone burgers zeker geslaagd was (< document 19)! Bij een bevraging over de workshop *woord en beeld* in Dendermonde antwoordden alle deelnemers dat de inhoud van de activiteit zeer goed was. Een meerderheid gaf aan dat de groepssfeer, de groepsgesprekken en de theoretische uitleg zeer goed was (<document 8).

Daarnaast gaven de deelnemers enkele verbeterpunten aan: de vertaling van de *art boxes* had sneller gemogen, workshops hadden langer mogen duren, soms was er te weinig variatie, was het lastig dat er altijd vertaald werd, was het tempo te snel of het niveau te hoog. Deelnemer R02 vond het jammer dat er op een bepaald moment een kunstenaar vroeg om deel te nemen aan een workshop, maar dat hij zich daarna niet meer liet zien. *"Als jij naar mij komt en ge zegt 'oh, wilde jij ne cursus me mij meedoen' en ik zeg 'ja', dan verwacht 'k ik u wel. Nie alleen de eerste les, ma altijd in de lessen."* Hij gaf ook aan dat hij graag iets met glas had willen doen.

Uit de analyse bleek bovendien dat bijna alle deelnemers opnieuw zouden meedoen aan Parol moest de kans zich terug voordoen, hoewel ze hopen dat ze nooit meer in zo een situatie zullen verzeild geraken.

4. Voordelen

Uit de analyse kwam naar voor dat Parol voordelen met zich meebracht, maar dat de grote vraag blijft of de duurzaamheid gerealiseerd is. Er zijn nog enkele kleine uitlopers geweest (zoals bijvoorbeeld *good morning poesia* dat nog een tijd doorliep), maar die zijn nu ook gestopt. Duurzaamheid voor de gedetineerden is moeilijk te meten. Er zijn vooral onzichtbare invloeden geweest.

4.1. Voor de gedetineerden

In het algemeen leerden de deelnemers sociale vaardigheden (zoals in groep werken, luisteren naar elkaar, geëngageerd zijn voor zichzelf en anderen, beter communiceren) en artistieke vaardigheden (verbeelding laten prikkelen, kunst ontdekken,..).

Uit evaluaties achteraf bleek dat de gedetineerden veel hadden gehad aan de workshops en vonden ze deze 'goed' tot 'fantastisch'. Er gingen nieuwe werelden voor hen open. Elke persoon heeft er op zijn manier iets aan gehad (bijvoorbeeld routine doorbreken, zich terug mens voelen, gedachten verzetten, zich leren uiten, meer zelfvertrouwen, ontdekken van talenten, op korte tijd veel bereikt-zowel op persoonlijk gebied als op kunstvlak, hechte band met elkaar, andere kijk naar medegedetineerden, therapeutisch effect, betere communicatie met familie [doordat een gedetineerde bijvoorbeeld haiku's schreef naar zijn familie, leerde de familie de gedetineerde op een andere manier kennen],...). Een betere communicatie met de familie bleek ook uit het volgende voorbeeld: *"Een familielid was aanvankelijk niet geïnteresseerd in het aanbod van dienst JWW om ervoor te zorgen dat zij op bezoek kon komen. Doordat Lien en Fabien [workshopbegeleiders moving dialogue], die voor haar een link vormden tussen haar familielid in de gevangenis en zichzelf, met haar tijd doorgebracht hebben, is zij nu toch bereid om in te gaan op het aanbod van dienst JWW. Hierdoor kunnen beide personen elkaar mogelijk regelmatig zien."* (< document 17)

Parol heeft ook enkele gedetineerden gemotiveerd om andere opleidingen te starten. *"Bij die creativiteit komen dingen naar boven en hebben mensen ook stappen gezet- er zijn mannen die ... blijvend stappen gezet hebben naar onderwijs ... in de computerles,... Die hebde ook hé. Onrechtstreeks."* (< R05)

Enkele deelnemers hebben bovendien na afloop van Parol nog iets gedaan wat te maken had met het project. Zo getuigde bijvoorbeeld een ex-gedetineerde over Parol op radio 2, een andere gaf een *slamperformance*,... Voor andere gedetineerden was hun deelname zelfs een aanleiding tot een nieuwe droom:

- *"Eens ik op vrije voeten ben, zal ik sommigen uitleggen wat haiku is. In de toekomst zou ik graag ... anderen opnieuw ontmoeten in een vereniging of instelling om verder rond haiku te werken. Dat zou beslist de moeite waard zijn!"* (< document 1)
- R03 hoopt om in de toekomst te werken met dieren in de gevangenis. Omdat hij immers zelf heeft ondervonden dat zo een niet-alledaags project je staande kan houden in de gevangenis.

4.2. Voor de gevangenis

Het bracht een dynamiek met zich mee, doorbrak de routine, kende verschillende vertakkingen en leefde naar de buitenwereld toe. Bovendien versterkte de band tussen personeelsleden die deelnamen aan het Parol-project en leerden ze *out of the box* denken. Er gebeurden immers dingen die ze niet gewend waren en hen uit hun comfortzone haalden. Tentoonstellingen in een gevangenis zijn bijvoorbeeld zeldzaam. Het was voor hen een manier om de zorg voor de veiligheid wat losser te laten. Het Parol-effect is bovendien in de gevangenissen lang blijven nazinderen. Zo merkte R09 op dat er nog altijd een speciale band heerst met de personeelsleden die meegewerkt hebben aan Parol. De drempel om naar elkaar toe te stappen is kleiner geworden.

4.3. Voor professionelen

De professionelen gaven aan dat Parol voor zichzelf ook een meerwaarde had. Zo konden ze zelf even creatief zijn, maakten de positieve getuigenissen en eindresultaten het project de moeite waard en leerden ze bij op zowel persoonlijk als professioneel vlak. Ze kregen bijvoorbeeld een uitgebreider cultureel netwerk, wat handig kan zijn als ze nog eens iets willen doen rond cultuur. Ze leerden bovendien de krachten en zwaktes van het Parol-project kennen en kunnen deze aspecten als leidraad meenemen naar de toekomst.

Ook voor de kunstenaars was het verrijkend om in een gevangeniscontext te werken. Ze kregen hierdoor een andere kijk op gedetineerden en konden interessante samenwerkingsbanden aangaan tussen de deelnemende landen. Daarenboven veranderen hun ideeën over de gevangeniscontext: *"Maar eens je in de gevangenis staat en de gevangenen tijdens hun wandeling ziet, slik je toch even. Vooral ook als er zo'n gevangene met uitgestrekte hand naar je toekomt en zegt 'Hallo, ik ben Jan'... tja, dan voel je meteen dat die mensen helemaal niet onvriendelijk of onsympathiek zijn. Je vooroordelen fladderen meteen weg* (< document 15)."

4.4. Voor de maatschappij

Professionelen gaven aan dat er wel kleine veranderingen waren geweest voor de maatschappij, maar niets van grote omvang. Het is niet dat Parol 'de man in de straat' een andere visie op detentie heeft gegeven. Toch zijn er een aantal momenten geweest waarbij de link naar buiten is gelegd en het project hier en daar mensen aan het denken heeft gezet. Sommige respondenten dachten bovendien dat de gedetineerden dankzij Parol op een andere manier zouden terugkeren naar de maatschappij waardoor hun re-integratie vlotter zou verlopen. Een minderheid was iets minder positief en vond de meerwaarde voor de maatschappij te weinig merkbaar.

Deel D: Discussie en conclusie

1. Algemene bevindingen

1.1. Wat houdt het Parol-project in?

Het doel van Parol is vergelijkbaar met het begrip 'community art'. Dit houdt in dat professionele kunstenaars in contact treden met mensen, die gewoonlijk niet met kunst in aanraking komen, om hen artistieke vaardigheden bij te brengen. De drijfveer hierachter is om d.m.v. kunst mensen een stem te geven en sociale ontwikkeling bij te brengen. Identificatie en participatie zijn hiervoor van cruciaal belang. *Community art* zal alleen slagen als de deelnemers iets van zichzelf kwijt kunnen en iets van zichzelf kunnen terugvinden in het eindproduct (van Erven, 2009, in: Zwaan, 2009).

In België vinden dankzij Parol in de vier Vlaamse gevangenissen verschillende artistieke workshops plaats. Veel van deze workshops gebruiken poëzie als kunstvorm. Poëzie is te plaatsen onder 'creatief schrijven' (Veenschoten, 2010). Creatief Schrijven is een goed hulpmiddel voor gedetineerden omdat het therapeutisch werkt (Bolton, 1999) en zorgt voor een uiting van gevoelens en emoties (Cetinkaya, 2015; Veenschoten, 2010). Volgens kunstworkshop RTA (dat kunst aanbiedt in gevangenissen met oog op een betere resocialisatie) kunnen de woorden en ideeën die uit iemands pen vloeien de innerlijke rijkdom van een individu onthullen (Prison Communities International Inc, 2016). Ook van fotografie maakt men tijdens enkele workshops gebruik. Deze kunstvorm zorgt er eveneens voor dat gedetineerden leren omgaan met hun innerlijke chaos (Kopytin, 2004). Volgens Szekely (1983) is kunst voor gedetineerden te vergelijken met een persoonlijk dagboek, namelijk een middel om hun ideeën en gevoelens te uiten. Hij doelt op de figuurlijke zin van het woord, maar ook de letterlijke zin van het woord is een link met Parol. Zo worden er in enkele workshops unieke dagboeken bijgehouden door de gedetineerden. Dat de beelden die iemand maakt een unieke weergave zijn van hoe de persoon in kwestie naar zijn omgeving kijkt (Zwick, 1978), merk je ook bij deze dagboeken. De dagboeken van bijvoorbeeld de fotofiwerkshop in Hoogstraten, zijn heel verschillend van elkaar (zie bijlage 2 voor enkele dagboekfragmenten).

In België vinden vier grote Parol-tentoonstellingen plaats en nog een aantal kleinere. De gerealiseerde kunstwerken van deelnemers worden hier tentoongesteld. Uit reacties van bezoekers blijkt dat mensen de tentoonstellingen positief vinden, op een andere manier kijken naar gedetineerden en de gevangeniscontext. Bovendien ontdekken familieleden de gedetineerden in een andere context. Kortom: het doorbreekt (tijdelijk) taboes en stereotypen (De Rycke, 2014). Het brengt veel teweeg op emotioneel vlak en zorgt voor aangrijpende getuigenissen. Publieke prestaties en tentoonstellingen hebben immers een positief effect op hoe gedetineerden ontvangen worden door hun familie en de bredere maatschappij (Cheliotis, 2014). Dit bevestigt ook het voorbeeld van de artistieke workshop *Koestler Trust* die kunstwerken van gedetineerden toekent, tentoonstelt en verkoopt (Billington, 2014).

1.2. Welke succesfactoren en knelpunten ervaren professionals in de realisatie van het Parol-project?

Maatschappelijk engagement is voor professionals één van de drijfveren om les te geven (Van Beveren, 2015) aan gedetineerden. Dit klopt ook voor Parol-medewerkers. Als ze positieve getuigenissen horen, worden de moeilijkheden snel vergeten en maakt dit het project de moeite waard. Daarnaast geven de professionals nog tal van andere succesfactoren aan. Ze vinden het een project met veel vertakkingen en verwezenlijkingen die anders niet gerealiseerd zouden kunnen worden. Parol vertoont tevens overeenkomsten met het kunstproject PNAP dat beeldende kunst integreert in de Stateville gevangenis. Het heeft als doel een band te creëren tussen gedetineerden en professionals m.b.v. workshops en wil ook zorgen dat de stemmen van gedetineerden niet geïsoleerd blijven (Cane, 2016). Professionals van Parol geven als succesfactoren eveneens aan dat hun kunstproject zorgt voor een betere band tussen gedetineerden en kunstenaars en personeelsleden. Ze vinden het ook een pluspunt dat bijvoorbeeld in de media rekening wordt gehouden met de stem van de gedetineerden.

Onderzoek toont aan dat professionals die creatieve workshops begeleiden in gevangenissen, geconfronteerd worden met een slechte communicatie, gebrek aan kunstvaardigheden bij gedetineerden en het beschikbare budget (De Rycke, 2014). Dit onderzoek geeft eveneens aan dat er problemen zijn wat betreft het budget. De professionals moeten roeien met de riemen die ze hebben en steeds op zoek naar beschikbare middelen. Waar De Rycke (2014) het vooral heeft over een gebrek aan bottom-up communicatie, kampen de professionals van het Parol-project vooral met de communicatie met de buitenlandse partners, meer bepaald met het verschil in taal en cultuur. Het gebrek aan kunstvaardigheden bij gedetineerden vormt geen obstakel voor hen, integendeel: het creëert mogelijkheden. De mentaliteit van de beginner veroorzaakt volgens Parol-begeleiders een energie die mogelijkheden blijft genereren.

Een bijkomend probleem volgens de literatuur is dat de structuur van gevangenissen verouderd is. Zo botst de uitvoering van artistieke projecten steeds met de veiligheid die het gevangenisstelsel vooropstelt. (De Rycke, 2014). Dit obstakel sluit aan bij wat coördinatoren en kunstenaars van Parol aangeven.

1.3. Hoe hebben de gedetineerden het Parol-project ervaren?

Als ex-gedeteneerden opnieuw in een zelfde situatie verzeild raken, blijkt dat zo goed als iedereen terug zou meestappen in een gelijkaardig kunstproject. Dit is misschien te wijten aan de zoektocht die gedetineerden voeren om tijdens hun detentie een zinvolle tijdsbesteding te hebben. Gedetineerden vervelen zich immers en de behoefte aan dienstverveling is groot en het aanbod kan de vraag niet bijhouden (Lenaers & Valgaeren, 2001). Ook YiP Zuid-Afrika, een project dat werkt met gedetineerde jongeren, focust hierop en wil een zinvolle tijdsbesteding bieden aan hun deelnemers (YiP International, 2015).

Uit een bevraging over het kunstproject *Koestler trust* in 2010 blijkt dat feedback krijgen van kunstexperts een grote drijfveer is om deel te nemen (Billington, 2014). Deze motivatie is niet naar boven gekomen uit de interviews met de Parol-deelnemers. Zij spreken eerder over ontspanning, zelfontwikkeling, eens uit de cel kunnen komen, nieuwe dingen leren, geest verruimen, meer vrijheid,... Een andere motivatie die uit de *Koestler Trust*-bevraging naar voor komt is de aanmoediging die gedetineerden voelen door het idee dat mensen buiten de gevangensismuren geïnteresseerd zijn in hun kunst. De motivatie die Parol-deelnemers hebben om hun boodschap aan de buitenwereld over te brengen, sluit hierbij aan.

De grootste beperking voor deelname aan Parol is de taal. Soms is het praktisch niet haalbaar om verschillende talen te implementeren in één workshop. Toch wordt de impact van deze voorwaarde zo klein mogelijk te houden en probeert men het probleem zoveel mogelijk op te vangen. Deze

taalbarrière komt ook voor bij andere (kunst)initiatieven. Dit is te wijten aan de diverse nationaliteiten onder gedetineerden. Zo is niet elke workshop toegankelijk voor iedereen omdat zowel de schriftelijke als mondelinge communicatie een struikelblok vormt (Snacken et al., 2004). Naast de taal zijn er nog andere aspecten die deelname bemoeilijken. Zo hebben gedetineerden door omstandigheden niet altijd de mogelijkheid om elk lesmoment aanwezig te zijn (bijvoorbeeld als een advocaat of familielid op bezoek is) (Van Nieuwenhove, 2015). Uit dit onderzoek komt naar voren dat dit een oorzaak is waardoor gedetineerden niet deelnemen aan workshops of later afhaken. Ze willen hun dagelijkse activiteiten niet missen. Bovendien vinden de deelnemers, die wel blijven komen, de workshops te kort omdat er onvoldoende tijd is om alles te realiseren. Dit komt overeen met wat Ezell en Levy (2003) stellen, namelijk dat de effectiviteit van kunstprojecten in gevangenissen varieert naargelang hun duurtijd. Langere projecten hebben meer kans om hun doelen te behalen.

Onderzoek geeft aan dat kunstworkshops niet alleen directe voordelen bieden op artistiek vlak, maar ook indirecte voordelen zoals het bevorderen van sociale- en levensvaardigheden (Allen et al., 2004). Denk hierbij aan meer zelfbewustzijn, tolerantie, empathie en zelfbeheersing (Arts Alliance, 2010). Bovendien verbeteren het luistervermogen en de communicatieve vaardigheden (Cohen, 2009), evenals het gevoel van eigenwaarde (Cohen, 2009; Nugent & Loucks, 2011; Silber, 2005). De kans hierop is nog groter als de workshop ook focust op groepswork (Argue, Bennett, & Gussak, 2009; Gussak, 2004). Ook uit de resultaten over Parol blijkt dit te kloppen. Of dit komt door het feit dat gedetineerden in groep moeten werken, dient verder onderzocht te worden.

1.4. Welke voordelen heeft het Parol-project?

Op gebied van **voordelen voor gedetineerden** stelt onderzoek dat deelname aan kunstprojecten in gevangenissen algemene vaardigheden stimuleert zoals luisteren (Cheliotis, 2014), oplossingsgericht denken (Ezell & Levy, 2003), een positieve attitude ten opzichte van leren in het algemeen (McNeill et al., 2011; Tett, Anderson, McNeill, Overy, & Sparks, 2012),... Dit laatste slaat niet alleen op kunst gerelateerde activiteiten, maar ook op meer traditionele programma's van leren zoals reken- en taalvaardigheden (Johnson, 2008; McNeill et al., 2011; Nugent & Loucks, 2011). In dit onderzoek komt het oplossingsgericht denken niet ter sprake. Beter luisteren daarentegen wordt meerdere keren aangegeven. Ook het gegeven dat door Parol gedetineerden blijvende stappen hebben gezet naar andere opleidingen zoals bv een computerles, klopt met de verwachtingen dat ze dankzij Parol positiever staan tegenover leren en opleidingen. Gussak (2004) beweert daarenboven dat gedetineerden minder depressieve klachten ervaren als ze meedoen aan een kunstproject. Slechts één respondent geeft aan dat Parol net op tijd gekomen is. Het was dat of stoppen met leven.

Kunstprogramma's in gevangenissen zorgen daarnaast voor meer positieve relaties met anderen (Lazzari, Amundson, & Jackson, 2005). Meer bepaald tussen gevangenen onderling (Silber, 2005), met het personeel (Menning, 2010) en met hun families (Palidofsky, 2010). Dit klopt ook voor de Parol-deelnemers. Hun vooroordelen over de mededeelnemers vallen weg doordat ze hen in een andere context leren kennen. Bovendien zien ze het personeel eens op een andere manier en leren ze de voordelen kennen van in dialoog treden met professionele kunstenaars. Ze leren ook op een andere manier communiceren en sturen bijvoorbeeld haiku's (een vorm van Japanse dichtkunst) naar hun families. Families leren zo de gedetineerde op een andere manier kennen. Ook bij deelnemers van *Koestler Trust* verbeteren de relaties tussen vrienden en familie (Billington, 2014).

Professionalen ondervinden eveneens **voordelen** dankzij Parol. Beleidsmedewerkers leren bij op zowel persoonlijk als professioneel vlak. Ook voor de kunstenaars is werken binnen een gevangeniscontext verrijkend. Ze leren op een andere manier kijken naar detentie. De gedetineerden krijgen voor hen een 'persoonlijke identiteit' waardoor hun vooroordelen verminderen (Naafs, 1979). Daarnaast zijn er ook **voor de gevangenis** positieve aspecten aan verbonden. Als we gedetineerden als mensen blijven behandelen, zullen zij ook op een rustigere en vriendelijkere manier reageren. Zo creëren we een meer verdraagzame gevangenis (De Rycke, 2014). Parol brengt een dynamiek met zich mee die routines doorbreekt, waarin de relaties tussen gedetineerden en personeel verbetert,

maar ook tussen personeel onderling. Het Parol-effect blijft lang nazinderen doordat er een speciale dynamiek ontstaat.

De **voordelen voor de maatschappij** zijn minder duidelijk. Volgens Tett et al. (2012) stimuleren kunstactiviteiten de manier waarop gedetineerden zichzelf bekijken na vrijlating: met meer zekerheid en positiviteit. Uit dit onderzoek blijkt dat sommigen er inderdaad van overtuigd zijn dat gedetineerden op een andere manier zullen terugkeren naar de maatschappij. Het is echter moeilijk te bevestigen of te ontkrachten omdat deze analyse aantoont dat er wel meer zelfvertrouwen is gedurende de workshops, maar de duurzaamheid hiervan bepalen is niet evident.

2. Beperkingen eigen onderzoek

De grootste beperking van dit onderzoek is de kleinschaligheid. Ook zal mijn kennis, of mijn gebrek daaraan, om een goed interview af te leggen, voor onbewuste fouten hebben gezorgd. Bovendien is dit slechts een beschrijvend onderzoek, waarbij de conclusie niet zo éénduidig gesteld kan worden. Meer onderzoek naar ervaringen over Parol, zowel in binnen- als buitenland is dus aangewezen.

Deze studie behandelt bovendien niet hoe de betrokken familieleden van gedetineerden Parol ervaren hebben. Dit was misschien een interessante invalshoek geweest. Merkten ze bijvoorbeeld een verbetering op in de relatie met de gedetineerde? Konden ze een evolutie zien? Het zou eveneens interessant zijn om de ervaringen van betrokken kunstenaars in kaart te brengen.

Doordat dit onderzoek pas tot stand kwam een jaar nadat Parol eindigde, merkte ik dat sommige respondenten zich niet alles even goed herinnerden. Hierdoor vergaten ze misschien cruciale elementen te vermelden. Beter was geweest het onderzoek meteen na Parol uit te voeren, maar de tijd kan je helaas niet inhalen en deze factor zal ook bij een eventueel volgend onderzoek over Parol meespelen. Dankzij de documentenanalyse kon ik deze beperking wel in balans brengen. Deze documenten zijn immers voor, tijdens of meteen na het project opgesteld.

3. Aanbevelingen verder onderzoek

Het zou interessant zijn om hetzelfde onderzoek uit te voeren met andere respondenten, of een ander onderzoek i.v.m. Parol. Op deze manier kan er een vergelijking gemaakt worden en zullen de resultaten betrouwbaarder zijn. Ook een Parol-onderzoek in de buitenlandse gevangenissen die hebben deelgenomen zou mooi zijn. Zodat er een globaal beeld ontstaat en de verschillen en gelijkenissen tussen de deelnemende landen duidelijk worden. Een ander mogelijk perspectief om in kaart te brengen zijn de ervaringen van betrokken kunstenaars. Wat zijn hun drijfveren om deel te nemen, wat ervaren zij als knelpunten en succesfactoren?

In dit onderzoek geven respondenten aan dat er nood is aan meer artistieke praktijken in gevangenissen. Ook hier is verder onderzoek aangewezen om dit te kunnen bevestigen of te ontkrachten.

Aangezien er weinig literatuur is over de impact van kunst gerelateerde projecten in gevangenissen, zou onderzoek naar de effecten op lange termijn van artistieke projecten in gevangenissen een meerwaarde betekenen (Travis & Visher, 2005). Nu is het gissen naar een antwoord op de vraag of er al dan niet blijvende effecten zijn.

4. Praktische en beleidsaanbevelingen

Uit dit onderzoek blijkt dat zowel professionals als gedetineerden nood hebben aan een gestructureerd ingebed kunstonderwijs binnen gevangenissen, zodat er een vast budget is hiervoor en gevangenissen meer kunnen aanbieden dan enkel een creaklas (wat nu nog dikwijls het geval is). De vraag naar meer creatief aanbod voor gedetineerden, werd o.a. duidelijk na een bevraging in 2012 van gevangenisdirecties en hulp- en dienstverleners in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen (De Rode Antraciet vzw, 2013). Ook het behoeftenonderzoek in de gevangenis van Antwerpen, waarbij 507 gedetineerden en geïnterneerden werden bevraagd, toonde deze nood aan (Brosens, De Donder, & Verté, 2013). Bovendien is het recht op culturele vorming voor gedetineerden gewaarborgd binnen het decreet hulp- en dienstverlening aan gedetineerden (Vlaamse Overheid, 2013). Naar het beleid toe, zou het dus interessant zijn om de mogelijkheden te onderzoeken die een brug kunnen slaan tussen het kunstonderwijs en gedetineerden. Het brengt immers zowel therapeutische als educatieve voordelen mee voor de gedetineerden, als voordelen voor de maatschappij (Johnson, 2008).

Eveneens zou het interessant zijn om te zoeken naar manieren om in de toekomst meer (kunst)initiatieven te organiseren die grenzen doorbreken tussen de bredere maatschappij en gedetineerden omdat blijkt uit dit onderzoek dat het zowel voor gedetineerden als voor burgers positieve resultaten teweegbrengt.

5. Conclusie

Dit onderzoek neemt de ervaringen van mensen die te maken hebben gehad met het kunstenproject Parol onder de loep. Hoewel het een Europees project is, beperkt het zich tot Vlaanderen. Uit het onderzoek blijkt dat de algemene indruk die blijft nazinderen over het project, positief is. Zo goed als alle deelnemers zouden terug meedoen aan een gelijkaardig project mocht de kans zich opnieuw voordoen. Het is een ervaring geweest die veel teweeg heeft gebracht bij betrokkenen; zowel voor deelnemers, als voor professionals en gewone burgers die in contact kwamen met het project-hetzij door een tentoonstelling, hetzij door een workshop.

Toch zijn er ook aspecten die beter hadden gekund. De workshops hadden bijvoorbeeld langer mogen duren, het principe van de *art boxes* had beter uitgewerkt kunnen worden, de communicatie en reflectie met alle betrokkenen verliep niet altijd even vlot,... Kortom: er zijn fantastische dingen gerealiseerd, maar sommige kansen zijn blijven liggen. Een Parol 2 zou ideaal zijn om uit deze fouten te leren en hierop in te spelen.

Verder onderzoek over Parol of naar de impact van kunst gerelateerde activiteiten in gevangenissen blijft interessant en kan handig zijn voor de toekomst om te weten of het effectief nuttig is om, naast het meer klassieke onderwijsaanbod, ook kunst structureel in te bedden in de gevangeniscontext.

Deel E: Bibliografie

1. Bibliografie

- Allen, K., Shaw, P., & Hall, J. (2004). *The Art of Rehabilitation: Attitudes to Offenders' Involvement in the Arts*. London: Esmée Fairburn Foundation.
- Anae, Nicole. (2014). "Creative Writing as Freedom, Education as Exploration": Creative Writing as Literary and Visual Arts Pedagogy in the First Year Teacher-Education Experience. *Australian Journal of Teacher Education*, 39(8), n8.
- Annarella, Lorie A. (2000). Using Creative Drama in the Writing and Reading Process.
- Argue, J., Bennett, J., & Gussak, D. (2009). Transformation through negotiation: Initiating the inmate mural arts program. *The Arts in Psychotherapy*, 36(5), 313-319.
- Arts Alliance. (2010). What really works, art with offenders. Retrieved on April 31, 2016, from https://www.artsincriminaljustice.org.uk/sites/default/files/ArtsAlliance_brochure_FINAL_0.pdf.
- Baarda, D.B., De Goede, M.P.M., & Teunissen, J. (2009). *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek.*: Stenfert Kroese.
- Baarda, DB, & Goede, MPM de. (2006). *Basisboek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwantitatief onderzoek-4e, geheel herz. dr*: Groningen [etc.]: Wolters-Noordhoff.
- Basile, Vincent D. (2002). Model for Developing a Reentry Program, *A. Fed. Probation*, 66, 55.
- Billington. (2014). The Koestler Trust. A report on the 2013 survey of Koestler Award entrants.: Billington Associates.
- Blacker, J., Watson, A., & Beech, A.R. (2008). A combined drama-based and CBT approach to working with self-reported anger aggression. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 18(2), 129-137.
- Boduszek, D., Belsher, R., Dhirga, K., & Ioannou, M. (2014). Psychosocial correlates of recidivism in a sample of ex-prisoners: the role of oppositional defiant disorder and conduct disorder. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 25(1), 61-76.
- Bolton, Gillie. (1999). *The therapeutic potential of creative writing: writing myself*: Jessica Kingsley Publishers.
- Brantingham, P.J., & Faust, F.L. (1976). A conceptual model of crime prevention. *Crime & Delinquency*, 22(3), 284-296.
- Braster, JFA. (2000). De kern van casestudy's; de kern van organisatieonderzoek. *Van Gorcum & Comp: Assen*.
- Briena, Donna Lee, Freimanb, Marcelle, Krollc, Jeri, & Webbd, Jen. (2011). The Australasian Association of Writing Programs 1996–2011. *New Writing*, 8(3), 238-263.
- Brosens, D., De Donder, L., & Verté, D. (2013). . (2013). *Hulp- en dienstverlening gevangenis Antwerpen. Een onderzoek naar de behoeften van gedetineerden*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Cane, L. (2016). Prison + Neighborhood Arts Project. Retrieved on February 12, 2016, from <http://p-nap.org/what.html>.
- Cetinkaya, G. (2015). Examining Teachers' Use of Creative Writing Activities. *Anthropologist*, 19(1), 111-121.
- Cheliotis, K. (2014). The arts of desistance. Evaluation of the Koestler Trust Arts Mentoring Programme for Former Prisoners.: London School of Economics and Political Science.
- Claessens, E. (2008). *Onderzoek naar de noden en karakteristieken van significante anderen van personen die middelen misbruiken: een exploratieve studie in het penitentiait landbouwcentrum te Ruiselede.*, Universiteit Gent, Gent. Available from NLN
- Cohen, M.L. (2009). Choral singing and prison inmates: Influences of performing in a prison choir. *Journal of Correctional Education*, 60(1), 52-65.

- Colins, O.F., Boonmann, C., Veenstra, J., van Domburgh, L., Buffing, F., Doreleijers, T.A.H., & Vermeiren, R.R.J.M. (2013). Mental health problems and recidivism among detained male adolescents from various ethnic origins. *European child & adolescent psychiatry*, 22(8), 481-490.
- Cosden, C., & Reynolds, D. (1982). Photography as therapy. *The Arts in Psychotherapy*, 9(1), 19-23.
- De Rode Antraciet vzw. (2013). Prison Art Project. Retrieved on February 18, 2016, from <http://www.prisonart.be/>.
- De Rycke, R. (2014). Culturele projecten binnen de gevangenis. *Rekto Verso*, 59.
- De Smedt, A. (2014). *Pijnpunten bij de re-integratie van gedetineerden.*, Katholieke Universiteit Leuven, Leuven.
- de Sterck, Marita. (2005). Van creatief schrijven naar creatief lezen? Over de rol van schrijfoefeningen bij leesbevordering en literatuuronderwijs. *Leesgoed*, 32(3), 112-115.
- Devolder, K. (2008). Archief van de federale overheidsdienst justitie directoraat-generaal penitentiaire inrichtingen. Voorbereidend studiedossier van de archiefselectielijst. (Third ed.). Brussel: Algemeen rijksarchief en rijksarchief in de provinciën.
- Dickson, S.R., Polaschek, D.L.L., & Casey, A.R. (2013). Can the quality of high-risk violent prisoners' release plans predict recidivism following intensive rehabilitation? A comparison with risk assessment instruments. *Psychology, Crime & Law*, 19(4), 371-389.
- Ezell, M., & Levy, M. (2003). An evaluation of an arts program for incarcerated juvenile offenders. *Journal of correctional education*, 108-114.
- Federale Overheidsdienst Justitie. (2013). Gevangenisbevolking. Retrieved on December 12, 2015, from http://justitie.belgium.be/nl/informatie/statistieken/justitie_in_cijfers/2013/penitentiaire_in_richtingen/gevangenisbevolking.
- Federale Overheidsdienst Justitie. (2015a). Gevangnissen. Retrieved on March 21, 2016, from http://justitie.belgium.be/nl/themas_en_dossiers/gevangnissen/belgische_gevangnissen/gevangnissen.
- Federale Overheidsdienst Justitie. (2015b). Jaarverslag 2014 directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen. Retrieved on March 21, 2016, from <http://justitie.belgium.be/sites/default/files/downloads/BAT%20NL%202014.pdf>.
- Francom, J. (2009). A Summary Analysis of Research: The Effects of eLearning on Prisoner Recidivism and Re-Entry.
- Garrido, Sandra, Baker, Felicity A, Davidson, Jane W, Moore, Grace, & Wasserman, Steve. (2015). Music and trauma: the relationship between music, personality, and coping style. *Frontiers in psychology*, 6.
- Gover, A. R., MacKenzie, D. L., & Armstrong, G. S. (2000). Importation and deprivation explanations of juveniles. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44(4), 450-467.
- Grant, Audrey, Hutchinson, Kirsten, Hornsby, David, & Brooke, Sarah. (2008). Creative pedagogies: "Art-full" reading and writing. *English Teaching: Practice and Critique*, 7(1), 57-72.
- Gussak. (1997). Breaking through barriers: Advantages of art therapy in prison. *Drawing time: Art therapy in prisons and other correctional settings*, 1-11.
- Gussak. (2004). Art therapy with prison inmates: a pilot study. *The Arts in Psychotherapy*, 31(4), 245-259.
- Gussak. (2007). The effectiveness of art therapy in reducing depression in prison populations. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51(4), 444-460.
- Håkansson, A., & Berglund, M. (2012). Risk factors for criminal recidivism—a prospective follow-up study in prisoners with substance abuse. *BMC psychiatry*, 12(1), 1.
- Hart, H., Boeije, H.R., & Hox, J. (2005). *Onderzoeksmethoden: Boom onderwijs*.
- Jansen, Harrie. (2005). De kwalitatieve survey. *Methodologische identiteit en systematiek van het meest eenvoudige type kwalitatief onderzoek*, *Kwalon*, 10(3), 15-34.
- Janssen, T., & van den Bergh, H. (2010). Het effect van creatief schrijven op het lezen van korte verhalen. *Levende Talen Tijdschrift*, 11(1), 3-15.

- Johnson, Lee Michael. (2008). A place for art in prison: Art as a tool for rehabilitation and management. *Southwest Journal of Criminal Justice*, 5(2), 100-120.
- Kazadi, T. (2014). *Tussen theorie en praktijk? Een casestudy naar het Belgisch penitentiair drugsbeleid*. (Master in de criminologische wetenschappen), Universiteit Gent, Gent.
- Kopytin, A. (2004). Photography and art therapy: An easy partnership. *International Journal of Art Therapy*, 9(2), 49-58.
- Lazzari, M.M., Amundson, K.A., & Jackson, R.L. (2005). "We are more than jailbirds": an arts program for incarcerated young women. *Affilia*, 20(2), 169-185.
- Lenaers, S., & Valgaeren, E. (2001). De gemeenschap achter de tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening. Diepenbeek: Sociaal economisch instituut.
- Liebmann, M. (2004). *Art therapy for groups: A handbook of themes and exercises*.: Psychology Press.
- McNeill, F., Anderson, K., Colvin, S., Overy, K., Sparks, R., & Tett, L. (2011). Kunstprojecten en What Works. *Justitiele verkenningen*, 37(5), 80.
- Mears, D.P., Wang, X., & Bales, W.D. (2014). Does a rising tide lift all boats? Labor market changes and their effects on the recidivism of released prisoners. *Justice Quarterly*, 31(5), 822-851.
- Meekums, Bonnie, & Daniel, Jennifer. (2011). Arts with offenders: A literature synthesis. *The Arts in Psychotherapy*, 38(4), 229-238.
- Menning, N. (2010). Singing with conviction: New Zealand prisons and Maori populations. *International Journal of Community Music*, 3(1), 111-120.
- Monnery, B. (2015). The determinants of recidivism among ex-prisoners: a survival analysis on French data. *European Journal of Law and Economics*, 39(1), 37-56.
- Moorman, Kenneth, & Ram, Ashwin. (1994). *Integrating Creativity and reading: A functional approach*. Paper presented at the Sixteenth Annual Conference of the Cognitive Science Society.
- Mouchard, D. (2010). *Veroordeeld tot verantwoordelijkheid. Participatie van gedetineerden*. (Bachelor sociaal cultureel werk), Katholieke Hogeschool Kempen, Geel.
- Naafs, J. (1979). Vrijheidsbenemende sancties en hun sociale consequenties. *Sociologische Gids*, 26(5), 394-400.
- Nugent, B., & Loucks, N. (2011). The arts and prisoners: experiences of creative rehabilitation. *The howard journal of criminal justice*, 50(4), 356-370.
- Palidofsky, M. (2010). If I Cry for You. Turning unspoken trauma into song and musical theatre. *International Journal of Community Music*, 3(1), 121-128.
- Pauwels, L., & Peters, J.M. (2005). *Denken over beelden: theorie en analyse van het beeld en de beeldcultuur*.: Acco.
- Payne, H. (1993). *Handbook of inquiry in the arts therapies: one river, many currents*.: Jessica Kingsley Publishers.
- Potter, J. (1980). Should women guards work in prisons for men. *Corrections Magazine*, 6(5), 30-39.
- Prang, R., van Wingerden, S.G.C., & Timmer, R. (2010). Opvang en begeleiding van (ex-) gedetineerden: een hele klus. *Proces, Tijdschrift voor strafrechtspleging*, 89, 13.
- Prison Communities International Inc. (2016). RTA-Rehabilitation Through the Arts. Retrieved on February 18, 2016, from <http://www.rta-arts.org/>
- Reulink, Niek, & Lindeman, Leonie. (2005). Kwalitatief onderzoek. *Participerende observatie, interviewen*.
- Schagen, E., Gast, L., & de Ridder, M. (2004). Methodiek: Young in prison international.
- Sharples, Mike. (1995). *An account of writing as creative design*: Citeseer.
- Silber, L. (2005). Bars behind bars: the impact of a women's prison choir on social harmony. *Music Education Research*, 7(2), 251-271.
- Small, Ruth V, & Arnone, Marilyn P. (2011). Creative reading. *Knowledge Quest*, 39(4), 12.
- Snacken, S, Keulen, J, & Winkelmans, L. (2004). *Buitenlanders in Belgische gevangenissen: knelpunten en mogelijke oplossingen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Szekely, G. (1983). Art education in correctional settings. *Journal of Offender Counseling Services Rehabilitation*, 6(4), 5-28.

- Temizkan, Mehmet. (2011). The Effect of Creative Writing Activities on the Story Writing Skill. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 11(2), 933-939.
- Tett, L., Anderson, K., McNeill, F., Overy, K., & Sparks, R. (2012). Learning, rehabilitation and the arts in prisons: a Scottish case study. *Studies in the Education of Adults*, 44(2), 171-185.
- Travis, J., & Visher, C. (2005). *Prisoner reentry and crime in America*: Cambridge University Press.
- Van Beveren, L. (2015). *Maatschappelijk engagement in de kunst. Een retorische analyse van The New Forest door Wunderbaum* (Master sociaal werk), Universiteit Gent, Gent.
- Van Camp, T., Van Win, T., Aertsen, I., Daeninck, P., Hodiaumont, F., & Malempré, H. (2004). *Vademecum herstelrecht en gevangenis*. Gent: Academia Press.
- Van Gelder, H. (2000). De artistieke grenzen op het spel: picturale aspecten van de actuele fotografie. *Obscuur*, 6(17), 23-32.
- Van Nieuwenhove, L. (2015). *"Ik kom vrij, wat nu?" Hulp- en dienstverlening in de gevangenis onderzocht*, Universiteit Gent, Gent. Available from NLM
- Van Staa, A., & Evers, J. (2010). 'Thick analysis': strategie om de kwaliteit van kwalitatieve data-analyse te verhogen. *KWALON. Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek in Nederland*, 43(1), 5-12.
- Vander Laenen, F. (2015). Forensisch welzijnswerk voor geïnterneerden. *Internering: nieuwe interneringswet en organisatie van de zorg*, 211-225.
- Veenschoten, S. (2010). Definiton of creative writing. Retrieved on Decemer 13, 2015, from <http://grammar.yourdictionary.com/word-definitions/definition-of-creative-writing.html>
- Vlaamse Overheid. (2013). Decreet betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. (p. 22457), Belgisch Staatsblad, Retrieved on March 19, 2016, from www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=2013030809&table_name=wet.
- Vlaamse Regering. (2000). Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap- Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren.
- Wiatrowski, M.D., Griswold, D.B., & Roberts, M.K. (1981). Social control theory and delinquency. *American Sociological Review*, 525-541.
- Wikoff, N., Linhorst, D.M., & Morani, N. (2012). Recidivism among participants of a reentry program for prisoners released without supervision. *Social Work Research*, 36(4), 289-299.
- Willis, A.C., Best, C.C., & Aalsma, M.C. (2013). Trauma Experiences Among Detained Youth: Predictors of Recidivism. *Journal of Adolescent Health*, 52(2), S53-S54.
- Witty, Paul A. (1971). *Reading for the Gifted and the Creative Student*. Newark, DE: International Reading Association.
- Witty, Paul A. (1985). Rationale for fostering creative reading in the gifted and the creative. *Creative reading for gifted learners*, 8-25.
- Wood, Patricia F. (2008). Reading Instruction with Gifted and Talented Readers: A Series of Unfortunate Events or a Sequence of Auspicious Results? *Gifted Child Today*, 31(3), 16-25.
- YiP International. (2015). YiP landen., Retrieved on May 3, 2016, from www.younginprison.org.
- Zwaan, J. (2009). *Culturele diversiteit en geëngageerde cultuureducatie in het primair onderwijs*. (Master kunsteducatie), Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.
- Zwick, D.S. (1978). Photography as a tool toward increased awareness of the aging self. *Art Psychotherapy*, 5(3), 135-141.

Deel F: Bijlagen

1. Brief voor deelnemers

Vrije
Universiteit
Brussel

FACULTEIT PSYCHOLOGIE
EN EDUCATIEWETENSCHAPPEN
Vakgroep educatiewetenschappen
Master agogische wetenschappen

Beste,

Mijn naam is Virginie Reuse en ik ben een masterstudente sociale agogiek aan de Vrije Universiteit Brussel. In het kader van mijn masterproef onderzoek ik de ervaringen van zij die deelgenomen hebben aan het project 'Parol!' in gevangenissen in Vlaanderen. Ik doe dit op vraag van creatief schrijven vzw.

Om dit onderzoek uit te voeren, ben ik op zoek naar een aantal mensen die ik kan interviewen over het Parol-project. Meer bepaald ben ik geïnteresseerd in de ervaringen van de deelnemers, wat was goed, wat was minder goed? De interviews zullen volledig anoniem verwerkt worden, dat wil zeggen dat uw naam nergens vermeld zal worden. Indien u verkiest om uw ervaringen mee te delen via brief in plaats van in een interview is dit ook mogelijk.

Wil u meer informatie of bent u bereid mij te helpen? Contacteer mij via mail op ..., via telefoon op ... of via gsm op ...

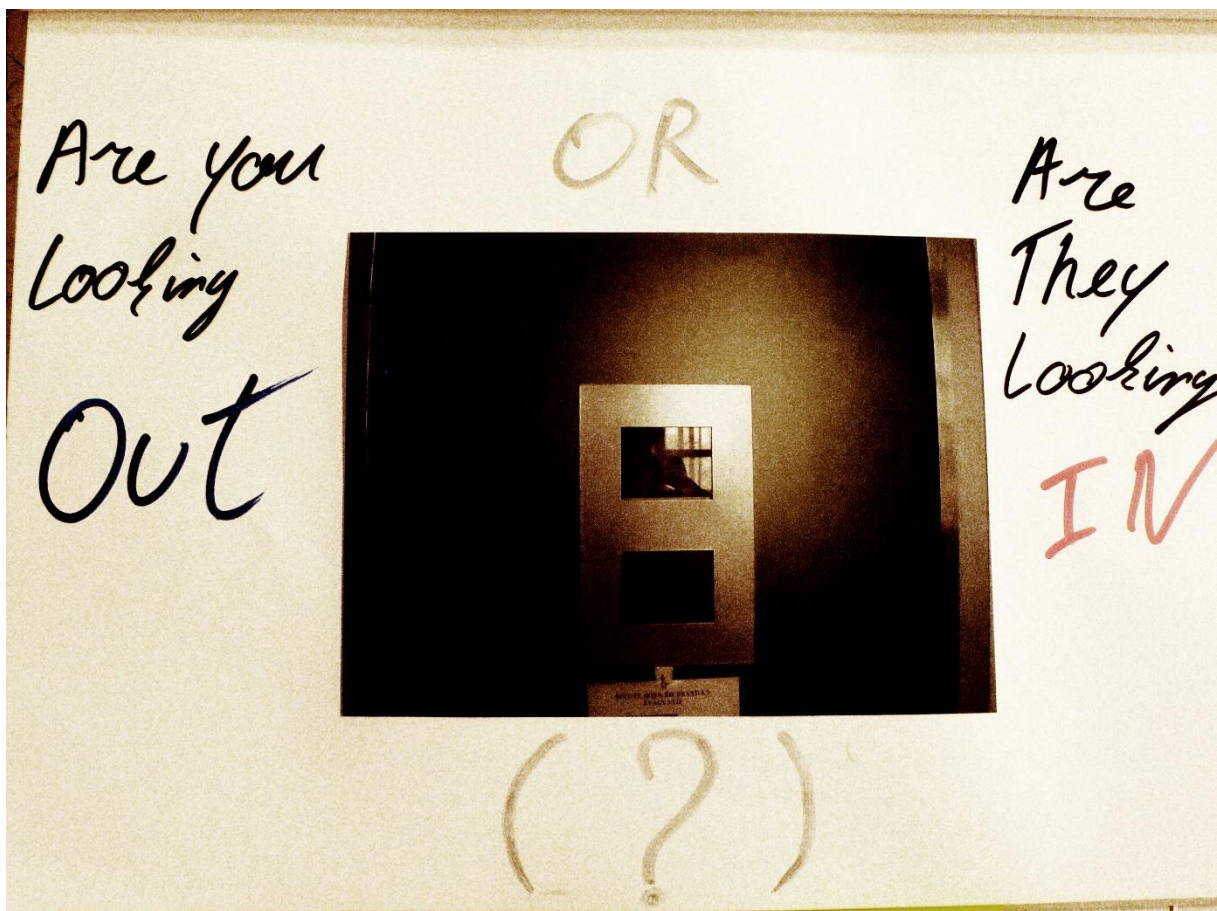
Alvast bedankt.

Vriendelijke groeten,

Virginie Reuse

2. Dagboekfragmenten PSC Hoogstraten

VOL BLAUW en ZON
IK KIJK NEER
OP KILIE BINNENMUREN
OVERBODIG. ROEKELOOS ZIJ
MET TEVEEL
HUN

GED
Vele vragen, vele zorgen en slechts 1
iemand die dit kan weg nemen:
De tijd...

Welkom in: hotel? prison!

Mijn naam is Wim, en ben momenteel gedetineerde te Hoogstraten en ben 23 jaar. Alvast bedankt om in mijn fotodagboek te willen kijken.

Het is gevuld met gebeurtenissen en emoties die ik mee maak tijdens mijn detentieperiode. Gaande van verdriet, hoop, teleurstelling tot zelf plezier en vreugde. Probeer de gebeurtenissen aan de hand van beeld en tekst te schetsen, alsook mijn emoties, ik wens jullie alvast veel kijkplezier !!

Groetjes,
Wim

GEZOCHT

Mensen die me helpen vinden

that's the biggest
loss in your life,
loosing your freedom.
it's a castle, but this is
not a fairytale at all !

In deze gebouwen,
kom je u zelf veel tegen!
Wie ben ik echt? Waarom zit
ik hier? dat zijn maar
enkele vragen die
je u stelt!

3. Interviewschema ex-gedetineerden

Inleiding

Hallo, ik ben Virginie Reuse en studeer agogische wetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel. Voor mijn masterproef wil ik de ervaringen in kaart brengen van mensen die te maken gehad hebben met het project Parol. Hiervoor zal ik u en enkele andere personen (ex-gedetineerden en beleidsmedewerkers) interviewen. Ik dank u al bij voorbaat voor uw medewerking. Deze thesis maak ik in samenwerking met creatief schrijven vzw.

Het interview zal ongeveer een klein uur in beslag nemen. Ik vraag u om zo eerlijk mogelijk te antwoorden op de vragen. Er zijn geen goede of foute antwoorden, dus ik zal u zeker niet beoordelen op de antwoorden die u geeft en uiteraard worden de resultaten anoniem verwerkt. Ik wil ook nog benadrukken dat u het interview of de samenwerking te allen tijde kan stop zetten. U bent dus niet gebonden aan dit onderzoek.

Ik zou graag dit gesprek opnemen via mijn laptop, zodat ik het achteraf volledig kan uitschrijven zonder relevante informatie te vergeten. Vormt dit een bezwaar voor u? Voor we van start gaan met het interview, wil ik nog weten of alles duidelijk is en of u nog vragen heeft?

Achtergrond.

- Kunt u uzelf even kort voorstellen?
 - In welke stad woont u?
 - Wat is uw leeftijd?
- Wat doet u zoal in uw vrije tijd?
 - Wat zijn uw hobby's?
 - Doet u aan sport?
 - Bent u in uw vrije tijd met kunst bezig?
 - Zo ja: leg uit
- In welke gevangenis hebt u gezeten?
- Hoelang hebt u in de gevangenis gezeten?
- Hoelang bent u al vrij?

Parol Algemeen

- Was u vóór Parol al bezig met creatieve hobby's? Zo ja, dewelke?
- Op welke manier kreeg u te horen over het project?
 - Was het bijvoorbeeld via een folder/ via andere deelnemers/ ...
- Aan welke workshops van Parol hebt u deelgenomen?
- Wat was uw drijfveer om aan de projecten mee te doen?
- Hoelang duurde het project?
 - Was het één keer, twee keer, drie keer,... in de week?
 - Hoeveel uur was het telkens?
 - Over welke periode ging het in totaal (bv 1 maand, 2 maanden,...)
 - Vond u dit lang genoeg? Waarom wel/ niet?
- Hoeveel deelnemers waren er ongeveer?
- Hebt u de workshop(s) tot op het einde gevolgd?
 - Wat was de reden hiervoor?
- Waren er dingen die beter hadden gekund tijdens het project? Leg uit.
- Er was ook het principe van de *art boxes*, was u hier actief bij betrokken?
 - Zo ja: hoe ging dit concreet te werk, wat hebben jullie concreet gedaan qua uitwisseling?
 - Met welke landen hebben jullie de kunstwerken uitgewisseld?
- Er zijn ook verschillende tentoonstellingen geweest over Parol. Was u ook aanwezig daar?
 - Zo ja: wat voor indruk kreeg u daar?

- Waren de buitenstaanders geïnteresseerd in jullie werk?
- Kreeg u positieve of negatieve reacties?
- Zo nee: wat was de reden hiervoor?
- Volgde u ook andere workshops/ opleidingen binnen de gevangenis?
 - Zo ja: welke?
 - Indien nee: wat was de reden hiervoor?

In welk opzicht veranderde Parol het leven van de ex-gedetineerde?

- Hoe stond u bij aanvang tegenover het project?
- Hoe stond u na afloop tegenover het project?
 - ➔ Merkte u een evolutie bij uzelf gedurende het project?
 - Bv op vlak van persoonlijkheid/ kunstvaardigheid?
- wat deed het met u om met kunstenaars in contact te komen?
 - Had u het gevoel dat u goed werd begeleid tijdens de workshops? Waarom wel/ niet?
- Was u ook, de tijd buiten de workshop(s) bezig met het project?
 - Bv: met dagboeken schrijven, of foto's maken,... ?
- Op welke manier heeft de workshop uw leven binnen de gevangenis veranderd?

Hoe speelt creatief schrijven een rol in het integratieproces van de ex-gedetineerde?

- Bent u nog steeds bezig met wat u hebt geleerd tijdens de workshop(s) van Parol?
- Zorgde creatief schrijven voor nieuwe contacten?
 - Hebt u nog steeds contact met de mensen met wie u de workshop(s) volgde?
- Denkt u dat door Parol mensen van buitenaf anders zijn gaan kijken naar gedetineerden?
- Vergemakkelijkte creatief schrijven uw integratieproces na vrijlating? Waarom wel/ niet?
- Heeft de workshop een invloed gehad op uw persoonlijkheid? Zo ja, wat voor invloed?
 - Bv: meer zelfvertrouwen, ontdekken van nieuwe talenten, op emotioneel vlak, negatieve verandering,...

Afronding

- Als de situatie zich opnieuw zou voordoen en u terug de kans krijgt om deel te nemen aan een gelijkaardige workshop als Parol, zou u dan terug toezeggen of niet? Waarom wel/ niet?
- Als u Parol in één zin zou kunnen omschrijven, wat zou dit dan zijn?
- Tot slot: kunt u nog een leuke anekdote vertellen over Parol?

4. Interviewschema beleidsmedewerkers

Inleiding

Hallo, ik ben Virginie Reuse en studeer agogische wetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel. Voor mijn masterproef wil ik de ervaringen in kaart brengen van mensen die te maken gehad hebben met het project Parol. Hiervoor zal ik u en enkele andere personen (ex-gedetineerden en beleidsmedewerkers) interviewen. Ik dank u al bij voorbaat voor uw medewerking. Deze thesis maak ik in samenwerking met creatief schrijven vzw.

Het interview zal ongeveer een klein uur in beslag nemen. Ik vraag u om zo eerlijk mogelijk te antwoorden op de vragen. Er zijn geen goede of foute antwoorden, dus ik zal u zeker niet beoordelen op de antwoorden die u geeft en uiteraard worden de resultaten anoniem verwerkt. Ik wil ook nog benadrukken dat u het interview of de samenwerking te allen tijde kan stop zetten. U bent dus niet gebonden aan dit onderzoek.

Ik zou graag dit gesprek opnemen via mijn laptop, zodat ik het achteraf volledig kan uitschrijven zonder relevante informatie te vergeten. Vormt dit een bezwaar voor u? Voor we van start gaan met het interview, wil ik nog weten of alles duidelijk is en of u nog vragen heeft?

Achtergrond.

- Kunt u uzelf even kort voorstellen?
- Wat is uw werkervaring met gedetineerden?
- Hoelang werkt u al in deze gevangenis?
 - Wat is uw functie binnen de instelling?

Parol Algemeen

- Kan u in een viertal lijnen iets vertellen over het Parol-project?
- Hoe bent u op de hoogte gebracht van het Parol-project?
 - Wat was uw eerste indruk toen u van het project hoorde?
 - Wat was er positief?
 - Wat was er negatief?
 - Wat waren mogelijke obstakels?
 - Waarom besloot u mee te stappen in het project?
- Kan u wat meer vertellen over hoe het Parol-project vorm heeft gekregen in uw gevangenis / workshop?
 - Wat was het doel van het project?
 - Wie nam deel aan dit project?
 - Hoe werd bepaald welke gedetineerden konden deelnemen?
 - Was er bijvoorbeeld een beperking op vlak van taal?
 - Wat was uw rol binnen het project?
 - Hoe regelmatig gingen de lessen door?
 - Hoelang duurden ze?
 - Was dit voldoende volgens u?
- Hoe ervoer u de opstart van het project?
 - Wat verliep goed?
 - Kan u daar een concreet voorbeeld van geven?
 - Wat verliep minder goed?
 - Kan u daar een concreet voorbeeld van geven?
- Hoe is het project geëvolueerd doorheen de tijd?
 - Welke dingen zijn veranderd/ aangepast?
 - Kan u daar een concreet voorbeeld van geven?
- Er was ook het principe van de *art boxes*, om de uitwisseling met andere landen te bevorderen, kunt u daar iets meer over vertellen?

- Wat was het doel hiervan?
 - Waarom is dit doel volgens u wel of niet behaald?
- Wat verliep goed?
- Wat verliep minder goed?
- Hoe heeft u dit praktisch aangepakt?
- Kan u wat meer vertellen over de samenwerking met andere gevangenen die deelnamen aan het Parol-project?
 - Met welke gevangenen werkten jullie samen? (zowel binnen- als buitenland)
 - Wanneer hadden jullie contact met elkaar?
 - Wat was de meerwaarde om met andere gevangenen samen te werken?
- Kan u wat meer vertellen over de tentoonstellingen die er geweest zijn in het kader van het Parol-project?
 - Was u hierop aanwezig?
 - Welke indruk kreeg u tijdens de tentoonstelling(en)?
 - Hoe keken de buitenstaanders naar de werken?
 - Waren de reacties positief of negatief?
 - ❖ Kan u een voorbeeld geven van een reactie die u kreeg?
 - Was er een mogelijkheid dat de gedetineerden ook naar de tentoonstelling(en) kwamen?

Over de deelnemers

- Hoeveel gedetineerden namen deel aan de workshop(s)?
 - Welke workshop had het meeste succes?
 - Welke workshop had het minste succes?
 - Waren er gedetineerden die tijdens het project afhaakten?
 - indien ja: Wat was de reden hiervoor denkt u?
- Hoe stonden de gedetineerden tegenover het project?
- Merkte u een evolutie bij de gedetineerden voor en na het project?
 - Zo ja: in welk opzicht?
- Weet u of de deelnemers nu ook nog bezig zijn met hetgeen ze geleerd hebben tijdens Parol?

Persoonlijke ervaringen met Parol

- Wat is volgens u de meerwaarde van het project?
 - Voor uzelf?
 - Voor gedetineerden?
 - Voor de gevangenis?
 - Voor de maatschappij?

Afronding

- Stel dat u nu opnieuw de kans zou krijgen om een soortgelijk project op te zetten, wat zou u
 - veranderen?
 - behouden?
- Tot slot: kunt u nog een leuke anekdote vertellen over Parol?

5. Analyseschema

5.1. Onderzoeksvragen

1. Wat houdt het Parol-project in?
 - a. Welke gevangenen hebben aan het project deelgenomen?
 - i. Hoe verliep de samenwerking?
 - b. Welke workshops werden georganiseerd?
 - c. Hoe verliep de werking van de 'art boxes'?
 - d. Welke tentoonstellingen waren er en wat waren de reacties?
2. Welke succesfactoren en knelpunten ervaren professionals in de realisatie van het Parol-project?
3. Hoe hebben de gedetineerden het Parol-project ervaren?
 - a. Wat waren hun motieven om deel te nemen?
 - i. Waren er beperkingen om deel te nemen?
 - b. Wat kon er beter?
 - c. Wat hebben ze geleerd tijdens het project?
 - d. Vinden ze het project voor herhaling vatbaar?
4. Welke voordelen heeft het parol-project?
 - a. Voor gedetineerden
 - b. Voor professionals
 - c. Voor de gevangenis
 - d. Voor de maatschappij

5.2. Labelschema

Wat is 'Parol!' ?

- Doel van het project
- Workshops
 - ❖ Duur workshops
 - ❖ Mate van tevredenheid
- Welke gevangenen
 - ❖ Samenwerking
 - ❖ Tevredenheid
- Art boxes
 - ❖ tevredenheid
- Deelnemers
 - ❖ Aantal deelnemers
 - ❖ Voorwaarden waaraan deelnemers moeten voldoen
 - ❖ Afhakers? + redenen waarom
- Tentoonstellingen over het project
 - ❖ Inhoudelijk
 - ❖ Plaats
 - ❖ Reacties van bezoekers

Ervaren succesfactoren en knelpunten van professionals

- Eerste indruk
 - ❖ Redenen waarom professionals instappen in het project
- (Opstart) project
 - ❖ Succesfactoren

- ❖ Knelpunten
- Evolutie van het project
 - ❖ Aanpassingen/ evoluties
- Globale mening
 - ❖ Wat veranderen
 - ❖ Wat behouden
 - ❖ Wat zal blijven

Waarom nemen gedetineerden deel aan het parol-project?

- Motieven
- Wat geleerd/ evolutie
 - ❖ Op persoonlijk vlak
 - ❖ Op kunstvlak
- Wat kon beter
- Voor herhaling vatbaar

Welke meerwaarde heeft het parol-project?

- Voor gedetineerden
- Voor professionelen
- Voor de gevangenis
- Voor de maatschappij

6. Interviews

6.1. Interview R07

[inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]

Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Dus we moesten ons masterproef doen en der waren Dus 't is voor een master euh thesis? **Ja.**
En der waren allemaal mogelijke onderwerpen da we konden doen en euh da stond derbij die vraag, en ik dacht van, da leek mij wel interessant en dan heb ik euh An Leenders gecontacteerd enzo... En hoe was de vraag geformuleerd? **Euhm, eerst was de oorspronkelijke vraag 'hoe bevordert creatief schrijven het integratieproces van ex-gedetineerden'. Maar das wa, ja te moeilijk, want dan moet ge eigenlijk zo een lange termijn onderzoek doen. En nu is 't gewoon zo eerder gericht op de ervaringen van ex-gedetineerden en ook van van professionelen die da aan het project hebben meegewerkt.** Ja Oké, ja, awel ja ik wou het zelf ook een beetje situeren. **Ja ja geen probleem. Dus euhm, was was uw werk, had gij daarvoor al werkervaring me gedetineerden of euh?** Euhh nee, neen, met die doelgroep als dusdanig niet. Ik ben master in de vertaalkunde, Spaans en ik heb altijd gewerkt euh rond projecten in het Zuiden, ontwikkelingssamenwerking. **Mhmm, das wel interessant.** Ja. En dat van '82 tot to euh 2009. **Amai.** En sedertdien ben ik kort kortlopende projecten aan meegewerkt. **En kunt ge zo in een viertal lijnen iets vertellen over het project eigenlijk, Parol dan? Wat dat da voor u is?** Euhm, wel, het project Parol heeft, vind ik een heel sterk concept, dat is de euh binnenwereld van gedetineerden in contact brengen met de buitenwereld, burgers, euh, via kunst omdat we, de initiator ook vond dat via kunst dat dat euh zonder oordeel, dus dat als je kunstwerken ziet dan wie ze gemaakt, dat dat hoeft je niet weten, of je kunt dat appreciëren zonder te weten wie, wie de kunstenaar is. Dus omdat, en ook vanuit euhm ja de de eigen waarde van de mensen naar buiten te brengen en dus ookom het recht van gedetineerden op kunst en cultuur euh kansen te geven. **Ja, ik vond het ook inderdaad een mooi project.** Ja, ja ik vind het nog altijd mijn topproject waar ik heb mogen meewerken. Ja ja ja, maar goed, spijtig genoeg heeft een project een begin en een einde en dat was dus een Europees cultureel, cultuurproject en daardoor euhm ja, is het eindverslag ingediend in juni. En ja voila...

En hoe verliep de samenwerking met de buitenlandse gevangenen? Euhm, wel de context verschilt enorm van land tot land, van hoe euh dit project Parol kon geïntroduceerd worden, verschillende realiteiten. Om te beginnen: in België hebben wij, denk ik, een heel gunstige positie om te werken binnen de muren, want het project werd via kunstenaars euh, in de gevangenen, vier in België en euh een gunstige positie euh omdat er in België naast personeel van justitie ook personeel van de Vlaamse overheid in dienst is. En het is precies die mensen van, zijnde beleidscoördinatoren, die binnen de muren werken en zorgen dat er euh dienstverlening is aan de gedetineerden, pastorale zorg, gezondheidszorg, sport, cultuur en daar had euh Parol een heel goede ingang omdat dat superbelangrijk is om de euh ja, de realiteit van werken binnen de muren zij daar heel goed euh die situatie konden duiden en en en meehelpen momenten zien of of ja, de hele rompslomp ook binnenbrengen van materiaal... Dat zijn goede begeleiders. Dus zij waren voor ons de kern, de ja ja spilfiguren om het werk te faciliteren, mee te helpen faciliteren. **Dus da was dan gelijk Chris Woutes en Annelies Jans enzo?** Voila, ja, dat zijn de mensen. En ja, die waren cruciaal. En die zaten ook in de stuurgroep van Parol euh en met Creatief schrijven.

In andere landen bestaat die structuur niet. Dus de die parallelle medewerkers naast justitie die meer 't sociale luik binnenbrengen in de gevangenis en dus hadden de partners in Italië, Griekenland en Servië, **Polen?** Polen, ik vernoem nu Polen specifiek nie omdat Polen een wat specialere situatie had. Euhm, maar euh Griekenland, Italië, en in Servië, daar, dus Italië en Griekenland, daar euh ja waren ze heel afhankelijk van de, laat mij zeggen de wispelturigheid van situaties op het moment, dat zij wilden euh workshops doen. **Aja, dus 't was nie zo op voorhand vast?** Euhm ja, der was

een planning, da was allemaal op, in planning gezet, maar elke dag is anders in de gevangenis. Men moet altijd opnieuw bezien wat er mogelijk is, wat niet. Er zijn situaties ook van zelfdoding of van ja, zo moeilijke ontsnappingspogingen of sleutels die zoek zijn of euh wat dan ook. Euhm maar ook euhm de deelnemers aan de workshops die hebben soms gesprekken met hun advocaten of die moeten zich voorbereiden op hun zaakverdediging of euh alez allerlei toestanden of der is agressie... Dus alles is telkens opnieuw te bekijken. Maar dus in Italië was daar het speciaal probleem van euhm personeelstekorten. **Ja.** En geen vaste gesprekspartner om hun ding te doen, maar met grote doorzettingsvermogen is dat dan toch gelukt. Zij werkten vooral rond de euh 'reading aloud' poëzie euh, haiku schrijven en euh ja. En dus euh Griekenland euh dat liep iets vlotter, maar naar het eind toe werd dat ook wa moeilijker. En in Servië hebbe ze niet gewerkt in de gevangenis. In Servië kregen we, kreeg de lokale partner geen toelating van justitie om met Parol te beginnen. Dat had deels te maken met euh de positie van die partner die euh rond legislatief theater actief euh was en en daardoor ja, het idee of hun imago of of de doortastendheid waarmee die mevrouw daar Sasha werkte, dat dat bracht wat kritiek... En ook, de politieke situatie die zeer bijzonder is daar en. **Dus daar is 't helemaal niet doorgegaan?** En daar is 't nie... Maar euh wij hebben dan zeer veel kracht gebundeld, zoals da Parol was gedurende zijn werking euh toch meteen euh plan b uitgedacht omdat er in Servië ook veel jeugddelinquenten, dus centra zijn waar jeugddelinquenten vertoeven en daar is weinig of geen begeleiding, culturele activiteiten of theater of muziek of fotografie. En dus daar is die Parol dan euh contact mee gaan zoeken. Ze hadden daar al iets gedaan en daarom euh was dat dan ook hun euh. Dus twee centra waar kinderen, jonge kinderen eigenlijk euh verbleven en zo ja, voila. Dus dat is euh super euh creatief bijgestuurd, goed bijgestuurd. En dat gaf eigenlijk al bij al dan ook nog een meerwaarde aan het project om om die situaties ook euh in de aandacht te brengen. En dan hebben we Polen. Polen euhm die die hebben vooral een sociale traditie van werken met euh mensen in moeilijkheden, in het bijzonder gedetineerden. Dus die organisatie 'Fundacja Slawek' die hadden al jaren een een werking binnen de muren en dat da, de relatie met de autoriteiten is daar ook heel anders. Dat, die mensen staan daar voor bekend dus dat dat is, los nog van die structuur personeel, justitie, en euh ja burgerinitiatieven dat euh. Dat was meeer, daar was al een lange vertrouwensrelatie gegroeid.

Ja. En vond ge het een meerwaarde om me buitenlandse gevangenen ook te werken of nie? Euh, zeker en vast. Zeker en vast. Hoewel Parol op de korte tijd dat het project euh, twee jaar, hebben we dat aspect van die Europese dimensie nog te weinig euh rond euh rond ja feeling. Dus het was laat mij zeggen een bundeling van nationale dynamieken op Europees niveau. **Ja.** Dus los van euh nog een stapje hoger te kunnen zetten van euh vergelijkende methodes rond werken met gedetineerden of jeugddelinquenten omdat euh Europees te duiden. Zelfs vanuit die heel specifieke lokale context. Dus daar dat was euh een brug een te ver. Daar was een poging toe, maar het project is te kort daarvoor naar mijn aanvoelen. **Ja. Oké. En hebt ge euhm, het principe van de 'art boxes', is da goe verlopen of euh...?** Wel, inderdaad euh 't concept van de *art boxes*,... zoals ik al zei: euh de grote verdienste vn het project Parol was om burgers in contact te brengen met gedetineerden en vice versa: gedetineerden en burgers. Dus de wederkerigheid was centraal in Parol. Euh en dat 'beyond borders' euh 'beyond ja euh oordeel' eh, van euh het veroordelen van de mensen waar die gevangen zitten. Euhm en de art box euh was daar een tool toe om om de resultaten die die geleidelijk ontstonden, van teksten, poëzie euh en van beeldende kunst, van daar euh art boxes van te maken, dus euhm, te delen met gedetineerden in 't buitenland. Euh dat deel dat kreeg verschillende vormen. Dat was effectief zoals het woord zegt 'nen doos, met, kunstzinnig gemaakt met de gedetineerden' euh, dat was ook een kijkdoos euh met allerlei dingen in, losse stukken. euh, dat waren foto's. En dus 't idee was om zo de dialoog tussen gedetineerden over Europese grenzen heen van die euh te bevorderen, te promoten. Dat is deels gelukt, maar ook daar weer dat die Europese... dat kon intensiever gebeurd zijn. Dus euh, daar zijn voorbeelden van, interessante voorbeelden. Ik heb nog euh teksten laten vertalen naar het Grieks. eh want ja, hoe communiceer je? Ge kunt communiceren zonder woorden, maar ge kunt, ja, 't wordt rijker nog als ge commentaren kunt lezen en zo. dus euhm ja, dat was euh tussen School, penitentiair schoolcentrum in Hoogstraten en Griekenland. **Want een gedetineerde vertelde mij dat de vertaling pas achteraf was gebeurd en da ze daardoor niet goed konden communiceren, dat hij dat wel jammer vond.** Euh kan kloppen, kan kloppen omdat dat allemaal tijd in beslag nam, wij moesten ook met

beperkt budget werken, dus om zomaar direct euh een Griekse vertaler en daarvoor te betalen... Dus we werkten op het ritme van van onze mogelijkheden en euh dus dat nam inderdaad dan wat tijd ja. Ja, daar zijn euh, daar lagen meer kansen die misschien wat onderbenut werden, maar 't was heel intensief het project op om op korte tijd te realiseren ja.

Ja. En hoe kreeg ge dan voor de eerste keer te horen van Parol? Was dat dan via Diederik of euh? Euh, voor mij was da zoals ik zei, die vacature van Creatief Schrijven **En waarom hebt ge dan toegezegd eigenlijk?** Euh, ik heb nie toegezegd euh, 't is te zeggen, ik was euhm heel geboeid door euh het project. En ik vond dat ik mijn talenten van internationale samenwerking daarin ook kon benutten, euh en mijn, mijn ja, mijn taalvaardigheid, mijn mijn euh kennis van andere culturen euh en mijn sociaal engagement euh, vond ik dat da project euh echt wel iets voor mij was. Euh en euh Creatief Schrijven zag ook dat ik daar euh ja mijn ding kon doen. Dus euh, het is, en vooral, euh, awel ik had een heel goed euh, vond ik, achteraf gezien, een heel goed euh sollicitatiegesprek omdat ik ook weel enorme voeling heb, met, ik ben niet agogisch geschoold, maar ik heb een enorme voeling met die doelgroep. Want Parol achtervolgt mij nog, in die zin dat ik graag daar zou mee voort werken. Kheb ook een poging gedaan om ook bijvoorbeeld beleidscoördinator te worden, maar de Vlaamse overheid heeft gewoon sec gescreeend op mijn cv, en ja, mijn cv toont niet dat ik daar al rechtstreeks ervaring mee heb en en opleiding euh heb euh. Dus, dus dat is, daar val ik tussen de plooiën. Euh, maar het blijft mij boeien en ik zoek mijn vorm, maar niet dat ik daar nu heel actief rond bezig ben euh, als ik zeg 'ik zoek mij vorm' is het dat euh alle kunstenaars waarmee wij samen werkten, die hebben ofwel gaat het om fotografie, tekenen, die hebben een artistieke vorm; Ik ben zakelijk coördinator voor Parol geweest. Euh mijn worm is communicatie en en ja, sociaal ja, dus ik had daar euh ja, euh ja, ik heb daar actieve belangstelling voor en ik heb ooit eens een film gezien. Euh, die heet 'doing time' doing time, doing vipasana. En doing time is, eh ge zit in 't gevang en ge mediteert en daar heb ik één euh, dus vipasana is een vorm van meditatie de ze geïntroduceerd hebben in een zeer euh gewelddadige gevangenis in India, in Delhi, euh, ik weet niet of het nog voortloopt. Maar die film heeft mij getrokken omdat dat daat bijvoorbeeld gezegd wordt dat er tussen een gedetineerde en 'wij', 'wij' wil zeggen 'vrije mensen', dat daar vaak maar eens seconde verschil in is. Tussen iets denken, bijvoorbeeld 'ik zal hem eens de nek omwringen' en het doen dat daar ja... Dus euh, dat heeft mij altijd getroffen en euh, das zo, natuurlijk das nie altijd zo. Ge hebt natuurlijk criminelen die euh echt wel euh, een hele planning en schema's zetten en lange lange gedachten daarover. Maar toch, euh, euh aan de basis ligt de waarde van mensen een tweede kans geve, mensen altijd opnieuw de kans geven. Dus dat is de drijfveer waarin ik ook in euh dat project ben gestapt.

En wa waren mogelijke obstakels bij de opstart van het project? Euh, wel een eerste grote obstakel was dat de Creatief Schrijven geen algemene toelating kreeg van justitie om de workshops te organiseren. Dus er was een poging vanuit de organisatie om bij justitie algemene toelating te krijgen om 't project, binnen de muren, ja te starten. Geen algemene toelating betekende, dat heeft maanden geduurd, maanden eer da we da wisten. En da betekende da we voor elke workshop, kben nu het aantal vergeten, ma 't stat wel in 't verslag hoeveel euh workshops we in België georganiseerd hebben, euh voor elke workshop moest dus een aparte toelating gevraagd worden. **Amai.** Dat wil zeggen: wie, wie, wat gebeurt er, wat willen jullie doen, wa is het concept, welke materialen komen binnen, euh de kunstenaars, alle ID gegevens etcetera. dus dat moest telkens euh weer ingediend worden en dan was 't ook bang afwachten, wat het voorbereidingstraject van de betrokken kunstenaars ook bemoeilijkte. Sommigen werden ook nerveus en en ongeduldig. Euh zoals voor het euh lange, dus er was één project dat veel tijd innam, dus in België waren de meeste workshops van korte duur: drie dagen, vier dagen, zo korte workshops met heel beperkte... **En in Hoogstraten deden ze wel langer éh, denk ik?** Euhm ja, ja daar was azo vanuit de artistieke discipline een een langer traject ja, van fotografie, klopt. Euh maar bijvoorbeeld in Oudenaarde, was, waren er twee filmmakers en hun concept was om euh binnenbeelden, die de gedetineerden maakten, te confronteren of samen te voegen met buitenbeelden, op vraag, alez op voorstel van de gedetineerden die dan zei ja, zij werden gevraagd 'welke plek wil je bezoeken?' 'Wil jij dat wij dat buiten bezoeken en opnames doen?'. Moving dialogue was da. En da moest ook technisch euh goed voorbereid worden, dat is apparatuur binnen brengen enzoverder. Dus euh, en ook dat nam verschillende maanden dan in beslag omdat die kunstenaars dan ook op verschillende plekken kwamen en dat da

technisch, al dat filmmateriaal dan gebundeld werd. Participatief heel in dialoog: gesprekken rond dat materiaal, van wat nemen we mee; de verschillende visies vanuit de kunstenaars enzoverder. Dus euh, da maar om te zeggen euhm als antwoord op uw vraag van euh hoe, de moeilijkheden hé, de obstakels die we gehad hebben in het begin, dus die, dat is één obstakel. En het tweede obstakel was in Servië. Dat we toen ook, en dat was ook dan na vele pogingen aandringen en euh brieven schrijven. en dan euh ja, een zakelijk obstakel was dat voor Creatief schrijven was het de allereerste keer dat ze met een Europees project werkten, dus Parol moest alles zelf uitvinden. Dus alles van euh contracten met de kunstenaars, contracten in het partnership, dus al die overeenkomsten, die samenwerkingsovereenkomsten, die werking, die moesten uitgevonden worden. En dus dat was dan mijn taak om da, uiteraard naar voorbeelden van anderen euh organisaties en bevraging allerhande- maar dus dat heeft ook, ja, dat neemt tijd. Euh, maar dat is dan al bij al ook ook het boekhoudsysteem euh euh moest allemaal zorgzaam opgestart worden en je moet vertrekken vanuit wat er nodig is en van wat er de regelgeving is van de EU en daar een goede match euh in vinden. dus dat, dat zijn zo wat verdragingsaspecten geweest bij de opstart, maar euh ja, van in 't begin, euh ik was nog maar 2 dagen, ja 3 dagen, een paar dagen in dienst en dan was er al een partnerbijeenkomst. dus het project ken je nog maar eh net euh en je moest dan al direct duiding geven bij de EU- regelgeving, alez, ge kreeg eigenlijk weinig kans om die mensen te leren kennen, hun hun organisatie te leren kenne, dus al die, dat was al allemaal gedaan door Diederik en zijn kompanen van die tijd, dus euhm, ja dat was voor mij dan iets encour de route, niet altijd evident eh om da je, ja ge moet werken met de contouren die der zijn, ma je ziet daar een paar euh onduidelijkheden soms ook op euh financieel vlak, euh dajé da nie weet, ja hoe is da budget zo en zo in elkaar. Dus daar denk ik in 't begin was wat euh meer samenspraak misschien nodig geweest bij de opstart.

Ja. En was ook het budget een probleem of? Euh, wel het was constant toch met de rem op, met de rem op ,euh, waarom? Omdat euh het is niet zo dat de EU alle financiën geeft, je moet 50% zelf ophoesten. **Das nog veel he.** Creatief Schrijven had reeds een goede basis vanuit euh de subsidie van de Vlaamse Overheid, ma da was helemaal niet genoeg. Dus da weet ik achteraf gezien ook euh, dus de fondsenwerving, der zat ook druk op ook. En het nadeel was ook voor Creatief schrijven om daar fondsen voor te vinden dat euh ja,... het project was breder dan hun 'core business'. Creatief Schrijven is schrijven. Dus das een community van schrijvers, amateurschrijvers, Terwijl met het project Parol da bracht een andere artistieke discipline en dat is dus fifty fifty. dus het project sprak niet voor 100% de de draagvlak van Creatief Schrijven aan. Dus Parol moest daar ook extra inspanningen doen. En euh... ja.

En hebt ge zelf ook bij workshops begeleid mee, of was da uw taak niet?

Euh, da was mijn taak niet. Ik heb wel gelukkig de kans gekregen om euh enkele workshops mee te maken. En één workshop, een paar, en ook toonmomenten. Want wat is Parol? Parol is euh ook weer de, wat er gebeurt eh aan artistieke resultaten, wat we teweegbrengen wouden wij tonden aan een publiek, buiten. Maar eerst, stapsgewijs, werd dat getoond aan medegedetineerden en ook vrienden/familieleden waren welkom. Dus die toonmomenten heb ik zoveel mogelijk euh meegemaakt. **Ma dus da waren nie de gewone tentoonstellingen, da was nog iets kleiner?** Ja. Dat was binnen de muren. Dat waren toonmomenten van de gedetineerden naar hun medegedetineerden. **Ja. Das ook wel tof.** Dat waren toonmomenten, eigenlijk toonmomenten, maar ook door de situaties binnen de muren, het, en ook de werkdruk van het personeel, zat ik daar een beetje op mijn honger, dat mocht nog meer, meer uitstraling krijgen of meer gepromoot worden binnen de muren. Dus dat is nie altijd mogelijk geweest. Maar we hebben der een paar hele goeie gehad, hele goeie. **En waar dan bijvoorbeeld?** Euh, in Oudenaarde, maar daar, daar, die heb ik gemist, maar in Oudenaarde was er een heel mooie, dat de film getoond werd, eh moving dialogue dan, het eindresultaat, dat dus twee beelden had: dus ge hebt, er waren maar vier euh, vier euh mede, deelnemers in het project, euh en die vier, die jaren, want in Oudenaarde zitten lang gestraften hé, euh en die vier waren echt artistieke talenten, euh, met een hele ja persoonlijkheid. Eén daarvan weet ik had ook me kunst te maken. Dus euh zij toonden een euh, hun opnames en dan werd euh de film getoond die de twee kunstenaars gecompileerd hadden zo en euh ja, dat putte uit die vier individuen en dan die die gezamenlijke presentatie. Dus daar was een euh, gelijk toch een mooi moment. En euh, ja euh, bij de keuze van beelden, waren ook moeilijke momenten hé, da, voor het verwerken van

euh feiten, en dus, maar das betekenisvol. Dus da was Oudenaarde toonmoment. En in Dendermonde, in Dendermonde hebben wij, das dan ja, hebben wij poëzie voorgedragen, poëzie op gedichtendag. **Ah tof.** Ja, euh dan euh **Ook in de gevangenis zelf dan?** Euh ja. ja ja. En met vrijwilligers die gedetineerden bezoeken en één heel belangrijk toonmoment in Dendermonde was de de getuigenis van de deelnemers aan burgers en slachtoffers. Dus da was euh, een , dat was het enige project waar we naast gedetineerden en kunstenaars ook slachtoffers hadden meegewerkt. En da was ook een mooi publieksmoment binnen de muren om daar terugkoppeling te bieden met een receptie. En één van de gedetineerden, die trouwens later op radio 2 een mooie getuigenis gegeven heeft, en op Klara trouwens ook, tijdens de eindtentoonstelling. Hij euh had zijn werkgever van toen euh aangezet om het euh event te sponsoren met een cremeke, crèmekar. Das echt, da was tof. Dus dat is een mooi moment euh, dan hebben wij ook de max van het moment in Tilburg ervaren. Dat was euh na de workshop rond slam poetry. Slam poetry, ge kent dat, dat is eeh ja. Toen Sascha Reunes, zij was de begeleidster van die workshop, een slam poëet, euhm zij euh heeft een enorme positieve dynamiek over de deelnemers tot stand kunnen brengen, die zodanig was, dat er spontaan de cipiers, zich hun talenten ook aan 't schrijftalent van de gedetineerden heeft toegevoegd en der is een bandje ontstaan. **Ooh zo leuk.** Ja, dus een music band. Euh da bandje bestaat nog en euh, nu in mei, misschien een opportuniteit voor u, ik ga der zeker naar toe, ik wil da moment nie missen, der is weer een opendeurdag in euh, in Tilburg, der is een opendeurdag. En één van die cipiers, en alez, een paar cipiers gaan ook weer dat euh, ja, gaan weer voordragen en slam poetry brengen. **Amai tof dat da daar nog altijd is.** Ja, da leeft daar nog.

Das ook dankzij die, die gehele actieve cipiers, die trouwens zeggen, euh, naar een gevangene: we zitten hier samen gevangen hé, ik zit hier, ik moe hier werken, en gij zit hier omda je daden gepleegd hebt, maar, laten we er het beste van maken. Dit is voor mij een grondhouding die die het verschil maakt en dat hebde niet altijd, want cipiers staan heel op een controlerende euh rol en dat is euh, kijk dat is één van de punten, waar 't project ook nog meer vanuit de, er bestaat personeel binnen de gevangenis, wat kunnen we? Promoot maar. Dat da kunt ge nie forceren. Da moet, zoals in Tilburg, dat moet spontaan komen. En daar is da ook gelukt. Dankzij ook een heel goeie euh begeleiding vanuit de directie daar. Hoe heet ze trouwens? ... Euh, maar die is daar nu niet meer. Die afdeling van Tilburg wordt gesloten ook hé. Die naam, ik kan der nu nie opkomen, maar in ieder geval, zij stond daar ook 100% achter. Heeft euh ook heel goed werk gedaan om alles zo goed mogelijk te kunnen euh omkaderen ja. **Das wel tof. Want voor de rest zijn der geen uitlopers in andere gevangenissen van het project?** Euhm wel in Italië, euh heb ik begrepen, ik weet nu niet, want ik heb sedertdien nie echt meer me 't buitenland contact nog euh gehad. Euh Diederik De Beir kan u da vertellen misschien, maar Italië weet ik die hebben ook vanuit burger, burgers, euh de gewoonte nu om 'good morning poesia' te brengen. Good morning poesia, ja das ook een heel goed concept en waar een soort dagelijks ritueel aan verbonden is. En ja, dat hangt dan ook af van directie van de gevangenis of dat ze dat laten verduurzamen of niet, ma, daar was een een mogelijkheid. Een nadeel voor Parol was dat wij niet konden toestaan dat zij apparatuur kochten. Dus ze hebben geen parleurs ofzo of installaties kunnen kopen in het project. Euhm, wat voor hen, ja, een manier was om, om het zagezegd cadeau te doen aan de gevangenis, om het project te kunnen laten doorgaan. Dus daar is iets, maar ik denk da ze een manier gevonden hebben om het toch nog euh te doen. Ja, good morning poesy in Italië. Euh, in Servië heb ik geen nieuws en euh, de grieken zijn euh, met art therapy, die die doen daar voort. Maar naar het eind toe was was het ook wel weer wa moeilijk om, ma, 'k denk, die zijn ook wel nog bedreven. Maar ik weet niet of het in die gevangenis, dat was de vrouwengevangenis in Tiva. **Ja, met die foto's ook?** Ja, stop motion. ja. En in Polen, da zou ik graag eens bezoeken, euh, hebben ze infrastru... een ingreep gedaan in de infrastructuur van de wachtzaal in de gevangenis. **Amai.** Dat wil zeggen dat een designer een ontw..., samen met gedetineerden in gesprek ging rond 'hoe kunnen we dat verfraaien?' En één van de dingen was: groen binnen brengen. Planten eh, want ja, ge hebt een euh steriele omgeving. en Kleur. Kleur en groen. En de waiting room zou dus volgens de Parol-stijl euh aangepast zijn. **Das wel tof.** Dus dat is ook een duurzaam resultaat ja, zo van die dingen.

En welke workshops trokken het meeste aantal deelnemers? Euhm.... **Want ja ik denk dat er ook workshops waren die da minder euh....** Ja ja, klopt. Euh, ik denk in de haiku, haiku

schrijven, tekenen **tekenen minder?** Euh was aanvankelijk positief en dan weer minder, ma slam was oké, slam poetry. Dus euh, dat weet je, zo een stoere euh expressie die en dat euh sloeg aan, sloeg aan- zeker in Hoogstraten was da in begin, sloeg da enorm aan. Maar das dan toch niet zo goed gelukt om verschillende redenen. **Ja da vertelde Christine.** Chris Wouters, ja die weet daar 't meest van. Euhm, maar euh, ik wou nog iets bijzonders vertellenn, euh, dat was, deels een toonmoment en da was volgens mij gewoon ook heel krachtig. Dat is dat in Dendermonde er bezoek was van een Japanse missie. Nog nie gehoord? **Nee...** Dus: 't bezoek van de Japanse missie. Wat is daar gebeurd? Jasje, dasje, formaliteit, presentatie van zo doen wij, dat werken wij- contact met de gedetineerden tijdens de workshop terwijl ze dus euh, Parol-medewerkers legden uit wat euh, wat we deden. en dan, wij hadden dankzij Diederik, die contact heeft met Japanse... omdat hij nen haikuschrijver is euh contact met Japanse ambassade. En dus, er kwam een missie op bezoek en die hadden ook een euh post box, zo een haiku post box gekregen, in Japanse stijl, waar gedetineerden hun gedicht konden deponeren. Eén van de deelnemers heeft trouwens een prijs gewonnen. Ja een 'matsjuama euh concours voor buitenlandse, in buitenlandse talen geschreven haiku's'. Maar op het moment van de presentatie en van het bezoek euh, hebben we, in 't oor van die Japanners gefluisterd: "'t zou toch tof zijn moesten we al die haiku's die hier vandaag nu gemaakt zijn, van die in 't Japans te krijgen" - eh te vertalen. Die mensen, wee vertegenwoordigers, zijn als vlijtige vertalers aan het werk gegaan en hebben al die haiku's in het Japans gezet. Daar zijn foto's van. euh en dus, wat, voor mij is da een topmoment ook, waarom? omdat een, iemand uit zijn rol valt en deelnemer euh wordt in een workshop. En das de kracht van Parol, Parol door kunstwerken, kunstactiviteiten euh, zijn rollen, functies, posities van geen tel meer. Het is de focus op het creatieve proces en dat euh, vind ik, ja, verrijkt, ja de samenwerking en de wisselwerking tussen mensen. Dus die verbinding, die communicatie vanuit euh kunst is euh, is heel mooi. Dus das zo de cipers die aansluiten met hun talent die treden ook uit hun rol. En euh als die Japanners: eerst de formaliteit zelf en dan en ze hebben der echt deugd aan gehad ze. dus da vind ik euh... En 't is vooral ook, 'k heb ook veel geleerd van euh, Hans Claus en zijn visie, ja. Dus euh Hans Claus was directeur van Oudenaarde, is dan noodgedwongen... **Ah want ik had de beleidscoördinator van Oudenaarde gecontacteerd, maar zij heeft niet gereageerd. Dan is Hans Claus misschien beter?** Ja, want de beleidscoördinator die was, was niet zo betrokken. Zij is ook zelfs niet op het toonmoment, de expo, ik heb ze niet gezien. **Das wel heel jammer.** Ja, der was meer afstand, hoewel zij haar rol gespeeld heeft voor het contact met de stad. Dus iedereen, dat is Parol, da was zo echt, iedereen heeft hoe dan ook een rol die dingen in gang heeft gezet gespeeld en euh oké, maar geen grote betrokkenheid, nee. Das meer, ja... afstand en ambtelijke ja, ja dat is uw heel vaste en uw taak ook bezogd rond veiligheid, alez zo, ja da hangt af van persoonlijkheid. **Dan zou ik misschien beter Hans Claus nog eens contacteren.** Ik vind Hans Claus is op zich, hij zelf is artistiek. Hij begrijpt dat, hij lag mee aan de basis van het concept ook met Diederik. Zij hebben daar samen over gepraat. Omdat Diederik, ik weet niet of hij dat nog doet nu, maar heeft daar lange jaren Engelse les geven binnen de muren, dus in die zin, kenden ze mekaar al. Euh maar euh ja... En die heeft dat trouwens zo ja een mooi tekstje rond geschreven en een heel goede speech gehouden tijdens de expo. Dus euh, ja die begreep goedwaar het om te doen is, heeft trouwens ook een heel, zijneigen visie op euh detentie eh, het gevangeniswezen... hij staat daar heel kritisch tegen. Hij zit binnen in het systeem, maar is eigenlijk ja heel kritisch, ja. En heeft een eigen vzw ook, 'de huizen' **Amai.** Ja maar ze willen daar een ander concept, mer maatschappelijk ingebed in de gemeenschappen. Tuurlijk nie voor de zware criminelen maar toch euh ja.

Zo omdat de integratie dan ook gemakkelijker... als ge mensen voor jaren zo afsluit, oké, Vlaamse Overheid doet poging om die buitenmuren binnen te brengen, maar euh, dat is moeilijker als dan da je ze zou maatschappelijk meer zichtbaar houden op één of andere manier. En dat helpt ons dan ook om onze houding te vormen en anders te kijken en die mensen ook niet te blijven stigmatiseren, 't is ook een, wij hebben ook een taak te doen hé- **Ja sowieso.** Wij hebben ook euh ja.... **En denkt ge dat alez, 't concept van Parol van grenzen verleggen tussen mensen dat da gelukt is. Alez tussen burgers dan vooral, denkt ge dat da iets heeft opgeleverd voor euh...?** Euh ja, maar er zat nog meer in eh ja. Ik, volmondig ja. Euh want veel wat er is gebeurd tussen kunstenaars en het werkproces dan met gedetineerden komt niet zo gemakkelijk aan de oppervlakte, maar is er wel hé. Der zijn veel onzichtbare invloeden op mensen geweest. Parol pakt u gewoon ja vast in in

veel eh. Dus euhm 't zou goed zijn om zo van die kunstenaars ook te interviewen en diezelfde vraag aan hen te stellen, want zij waren tenslotte die 't meest en rechtstreeks contact hadden.

En één daarvan die vind ik euh, die heeft een vrijwillig engagement voortgezet, na zijn Parol ervaring. Dat is Piet De Moor. Die geeft nu euhm les of ja, geen les, hij is docent aan Sint-Lukas in Gent, maar hij als vrijwilliger gaat hij wekelijks naar de gevangenis om te tekenen met die mensen. **Amai.** Ja, dat is euh één concreet engagement dat doorloopt. en der was er nog iemand, maar op het einde bij Parol is gegaan, maar da ben ik nu... die was, die was da begonnen in Dendermonde. En dat was ook om euhm rond ja artistieke expressie sessies te begeleiden, maar ik weet niet of het doorloopt. De bibliotheek van Dendermode die had ook euh de ambitie om meer nauwere ja met gedetineerden projecten dan te starten. Euhm en dat denk ik wordt nu ook opgepakt door de Rode Antraciet. De Rode Antraciet. En zij hebben nu dat initiatief van samen lezen met gedetineerden. Euhm een gedetineerde die uit een boek leest dat wordt opgenomen en dat gaat naar de kinderen of kleinkinderen of.... Ja, dat is nu iets dat euh... der is een opendeurdag binnenkort in mei, ja zo een studiedag daarrond. Dus dat samen lezen... Trouwens euh Parol heeft gewerkt op een heel participatieve manier. **Op welke manier dan?** Dat wij telkens en opnieuw, als we een publieke activiteit hadden, ons de vraag stelden "en waar kunnen we de gedetineerden rechtstreeks een input laten geven?" Eén: dat is gebeurd. We hebben in chronologische volgorde, euh we zijn begonnen met euh 'moving dialogue' ja. Moving dialogue was duidelijk, dat was sowieso in een product eh ja, trouwens bij alle dingen, ma. Euh op de expo in Oudenaarde daar was nu niemand aanwezig van de gedetineerden, maar 't project sprak voor zich. Euh maar in Art of the box, in Merksplas, daar zijn gedetineerden betrokken bij de logistieke opbouw van de tentoonstelling. Zij hebben die die modules, die toen aangebracht werden allemaal gescreend. En waren aanwezig om een getuigenis te geven op de avond van de 't event. Dus die, wat dar, zij onderscheidden zich door hun hun een soort overal da zij aan hebben. Da vond ik voor mij al een confrontatie van 'tiens, moet dat?'. Maar goed, dat is, dat voor de veiligheid enzo, dat is hun keuze. Maar da manifesteerde zich da, da, 'oei, we gaan daar over moeten praten'. We hadden dat moeten zien- is da nodig, is da niet? Ziet, dus er zijn zoveel gelaagdheden euhm, ma goed, er waren meningen vanuit de gedetineerden zelf heb ik de vraag gesteld van 'wa vind je er zelf da je hier nu zo opzichtelijk in een heel ander kostuum staat?'. 'Aja, ah ik ben daar fier op, geen probleem, dat oké voor mij'. Dus ziet ge, de personen zelf, 't is nie omdat wij dat zo, ma dat ja... Dus dat was da. Euh dan euh 'Papier wint van steen' in Dendermonde. Daar hebben we boekentips gevraagd aan het publiek om te geven aan gedetineerden en om ne keer feedback te krijgen. Dus da was ook een wisselwerking. En dan X euh X, de tentoonstelling in Muntpunt in Brussel. euh we hadden euh de die was intussen vrij gekomen, één van de deelnemers van de workshop van slam poetry die heeft daar een optreden gegeven. Optreden samen met de band. **Ma voor de rest waren der geen gedetineerden aanwezig daar?** Neen, maar euh één man, weeral logistieke beperkingen, financieel... Want die mensen, der was nog iemand vrij gekomen van Dendermonde: Wim, euh die heeft interviews gegeven op de radio. **Ah oké.** Jaja, dus euh, dat op zich is, dat was trouwens bij de start van Parol naar de buitenwereld toe, naar de media toe, kwamen wij niet aan 't woord, de projectinitiator of medewerkers, nee nee, een gedetineerde nam het woord om uit te leggen hoe dat was. **Ah, dat op zich wel tof** Dat was voor mij ook al een schot in de roos van **Ja sowieso** Dus hij gaf zijn visie over wat het was samenwerken in een project Parol, dat die Wim. Die was fantastisch, die was ook zeer taalvaardig.

En wa waren de reacties dan op de tentoonstellingen van de mensen? Wel wij hebben euh, dat is ook allemaal gebundeld, in de klasement is dat ook terug te vinden euh, feedback, wij hadden ook telkens euh nen box of papierkes. Dat waren, da was een leuk idee van onze collega beeld slash design Karel, die curator ook was van alle tentoonstellingen. Hij had 't idee zo van op die, als gedetineerden iets nodig hebben- stel: ze willen schrijven, ze hebben een pen nodig of een boekje, en moeten ze da aanvragen telkens en opnieuw op aparte briefjes. We hebben daar nen naam voor voor die briefjes zo ja- dienstbriefjes- en euh daar vroegen wij dan euh 't publiek om hun mening euh op te schrijven, reacties. Dus sommige zijn dan gewoon uitgetypt en staan wel in 't klasement Parol.

En wa was volgens u de meerwaarde van het project voor de gevangenis zelf? Voor de gevangenis zelf? De gevangenis en euh... euh.. Goh... Routine doorbreken misschien? Eh waar da'k

nu zo spontaan aan denk, ne keer out of the box euh dingen zien gebeuren dat hen uit hun comfortzone haalt. Maar daar is dan de vraag verstarren ze nog? Want 'k moet hier opletten dat der niets misloopt- terecht- er is de zorg voor veiligheid, euh ga ik niet ontkennen, maar euh ja, ook opportuniteiten zien van intermenselijke, ja intermenselijke waarderende communicatie.

Ja en denkt ge da veel gedetineerden nu nog bezig zijn me wa da ze geleerd hebben?

Wel wij hebben verschillende gedetineerden horen zeggen 'kijk had ik euh niet in dit project kunnen meedoen, had ik dit talent van mij niet ontdekt'. Als je dat hoort, ja dan ben je, dan ben je ja **Ja, dan is't positief geweest.** Ja een schot in de roos, dan zijn we, dan dat is een verdienste, is een waardering die euh. En daar kun je dan alleen maar van hopen dat het euhm verder euh ontwikkeld wordt. Euhm één gedetineerde, heb ik gehoord via Diederik, die euh, ton hij ,de haiku als techniek heeft geleerd, schreef haiku's naar zijn vrouw. **Ooh echt?** Ja, buiten de gevangenis kreeg zij haiku's van haar man. Alez dus dat is ook euh, dat is al direct in praktijk euh, het gebruiken en toepassen van wa da ge vindt, alez van waar je graag mee bezig bent. Dus het schrijven, ik denk schrijven sowieso euhm, dagboek bijhouden of azo dat dat sowieso heel euh, heel goed is voor de mensen om hun ja hun structuur, hun hun persoonlijke structuur terug te vinden. Want je wordt geleefd he in alles qua timing enzo. dat dat, niem.. anderen beslissen voor jou. Dus als jij een medium vindt voor zelfexpressie, fotografie, das da is, en papier dan alez ja, dat is belangrijk. **Denkt ge da 't ook nog voor een meerwaarde zorgt als ze dan vrijkomen?** Ik denk het wel, ja ik denk het wel.. Ja ik denk da, ik heb daar geen statistieken over, maar euh. Dat is iets waar ik euh omdat je ook vroeg naar verbeterpunten euh, ja- Het systematiseren van de ervaringen is blijven stropen. We hebben wel een compendium. **En da houdt in?** Compendium is een euh, heel op het einde van de rit euh, was het onze bedoeling van een publicatie uit te brengen, met euh, inzoomende op de Parol-methodes, de Parol-methodiek. Ik zou da eigenlijk nog altijd, want toen ik hier dit gesprek voorbereidde dacht ik er ook nog aan, van 'tiens, zit daar nie nog iets in da we zouden kunnen doen?' Ma euh , da was dus om die methodes- dus 'good morning poesia', 'art therapy', euhm euhm 'slam poetry'- Dat dat zijn ja modellen of zo beproefde werkmethodes die in Parol euh naar boven zijn gekomen als zeer sterke modellen en en da we echt wel in detail nog meer zouden kunnen beschrijven zodanig dat anderen dat ook kunnen introduceren.

Dus dat is zoiets wat we... om uit te diepen. Dus euh, we hebben interviews gedaan met medewerkers en de partners allemaal zijn geïnterviewd rond hun werkmethode. Ze hebben hun ervaringen, en dat staat gebundeld in een document; maar ja dat is nie echt... de middelen waren er niet omdat dan in.. uit te voeren. Ja dat is een gemiste kans, maar ik zou zeggen niet... een gemiste kans toen in de projectrail, ma da kun je altijd nog oppakken. **Ja.** ik vind, dat dat zou nog kunnen gedaan worden. **Ja, eigenlijk wel hé.** Dat kan nog gedaan worden, maar met dan een hele goeie, ik denk zoals het er nu ligt, euh, dan echt inzoomen op methode, nog methode- nu is 't en beetje vertellen over vanalles en nog wat, maar 't is nie gefocust genoeg. **Ja.** Da lijkt mij, moest er zo een ja, meer methodisch uitwerken. Dat zou nog kunnen. Want iedereen werkt voort. 't Is te zeggen: de partners bestaan nog- 't is een heel intense ervaring geweest van iedereen, heel intense ervaring. En en dus jaa die energie zit daar euh. Der was iemand trouwens, die man die der op 't einde bijkwam, euh Bert d'Harte, die had ook interesse daarin. En die had dat ook meer vanuit zijn professionele ervaring een visie op zo, maar dingen ja- 't hangt veel af van de context, situatie, mensen... om het kansen te geven. **ja.** En Creatief schrijven heeft heeft ja op 't einde, want ik was dan uit dienst, Creatief schrijven heeft nog veel werk gehad voor het project, de financiën en euh, ik heb het euh creatieve euh verslag gemaakt euh- maar dus zij waren daar dan op gefocust. Dus dan kun je ook niet iets in de markt alez of iets dieper uitwerken eh, dus dat was voor niemand mogelijk op da moment. Ma 't kan nog. **Ja waarom nie?** ja voila.

En als ge het project opnieuw zou doen wa zou ge dan zeker behouden? Da ge zegt van... Ah 't concept. 't concept is is, 't concept is zeer sterk **Ma ge zou wel nog opnieuw, alez als ge ooit kans zou krijgen, zoude wel opnieuw willen starten me zoiets of nie?** Ja, ik zou da graag euhm, ja graag euh om dat soort projecten zeker willen meewerken ja. **Want wa vond ge voor uzelf de meerwaarde van heel 't project?** Wel kijk, hmm, ik vind dat euh, dat Parol, dat is das een klein team geweest- zeker vanuit België bekeken. We waren een breed netwerk, partnership,

maar euh toch waren wij ja een klein team die op heel kort tijd, het laatste jaar zeker eh, op één jaar tijd vier tentoonstellingen, **Das wel heel veel** euh eh, dus euh ja, dat, da is, Diederik ze dat is al een mirakel dat dit tot zo een mooi resultaat, ma ook naar de buitenmuren toe, de persaandacht die we kregen, de contacten die, altijd op de juiste momenten... Dus het zat, het zat Parol, het zat mee voor Parol. Ook het kiezen van een locatie als Muntpunt, da dat gebeurt ook zomaar niet. Dus ik denk, kweet nie euh uw vraag was dan meer naar mij persoonlijk. Dus ik denk dat mijn weerwaarde is geweest dat ik heel goed ben in netwerking en in in contacten leggen me mensen voor het draagvlak voor Parol. Dus de keuze van Muntpunt, ik nie alleen eh, uiteraard, ik nie alleen. De beleidscoördinatoren, creatief schrijven, An Leenders, iedereen heeft zijn rol euh gespeeld euhm, maar dus dat euhm. Ja en we moesten het allemaal from scratch hebben, beginnen, dus euh publiek werven, aandacht van de pers euh dus we hebben ja, 't is 't is gelukt euh... Maar één euhm, één wrang puntje is dat wij als team voor mij, in mijn gevoel, niet voldoende aandacht hebben besteed aan communicatie op metaniveau. En dan betekent dat van 'alez, hoe werken wij samen?'. Hoe werken wij? Dus- reflectie op onszelf. En dat heb ik wel gemist, maar 't was zo intens da je zeer deadline gericht alles en keuzes maken en en die kunstwerken bundelen en, alez voor die expo's dan, dus da was euh, bij momenten zeer vermoeiend en en zo die stress van het halen, dat dat euh ja, hoe we samen communiceren, euh dat had euh ja, dat dat niet besproken werd, en dat had wel, dat had beter geweest. Dus dat... Want ik noem, dus zo een project, communicatie op metaniveau en dan spreek ik vooral ook voor nie alleen voor mijn persoonlijke behoefte, maar vooral ook vanuit de partners euh, dus euh parol was te kort, te intens, op die tijd, maar wij wij een Parol-community is niet ontstaan, denk ik., een echte community zo. En da, da heeft die verschillende oorzaken zo van eh het is ook beeldende kunst, naast, schrijven. 't Draagvlak van Creatief schrijven, 't draagvlak vanuit publieksmomenten da moest ad hoc allemaal opgebouwd worden en das gelukt- eh de cijfers hebben we wel- van hoeveel publiek we bereikt hebben euh, maar het Europes partnership, daar hadden we nog wa meer kunnen euh body geven.

Oké, en kutn ge nog een leuke anekdote vertellen wat dat u zal bijblijven? Awel die anekdote is eigenlijk euh dat mooie proces van die Japanners euh die gewoon euh een een vormelijk, of een formele houding konden switchen naar euh ja,, samen werken me gedetineerden. En en de slam poetry ook eh in Tilburg, da was zo een krachtig, muzikaal moment. dus het bundelen van talenten, da zijn geen anekdotes, ma da zal mij bijblijven. Ja en euh,... en ook euh ja was er de partnermeeting en het etentje in Antwerpen waar Diederik euh ook uit de bol ging zo van 'even behind bars you can blow some bob' en alez ja, dus dat mensen ook hun rol ja, da zijn dingen,.. Der zat enorm potentieel in, voila. **Oké tof, kdenk da 'k ongeveer alles heb wa da 'k moest weten.** Uhum ja, redelijk euh... **ja, kvind tof da ge zo enthousiast zijt over 't project, alez** Ja, ik blijf wel heel enthousiast euh ook eh zoals ik herken, er zaten ook wat meer uitdagingen in die we beter hadden kunnen doen, maar door omstandigheden, door ook personaliteiten, door ja, dingen die je tegenkomt- maar goed, die je nu weet te plaatsen, met wat meer afstand weet je dat te plaatsen- maar als je der zo middenin zit is dat bij momenten lastig geweest, ma, dat is dat is bijzaak bij het betekenisvolle van het project. En dat blijft bj alez, af en toe le Diederik zo nog nekeer... Kheb nog een grondig gesprek gehad met hem zo achteraf bij pot en pint zo en da doe wel deugd zo. Euh maar euh ja, elke kans die zich zou kunnen voordoen. Ik heb dankzij hun organiastie... 't was ook gezellig samenwerken met hen. En An gaf enorm veel vertrouwen euh aan ht team, dus eigenlijk konden we ons ding doen- dus da was wel tof, Bij momenten dacht ik, euh, kun je nog wa steun, of wat aandacht vanuit de raad van beheer euh, dus 't was zo, eh da had ook nog wel wa beter gekund, zeker op 't einde toe. Maja, twas allemaal holderdebolder en euh. Zoals ik zei eh de fondsenwerving. 4tis ja de verantwoordelijkheid van iedereen en dan ook van niemand en en, alez, 't is Creatief Schrijven uiteindelijk die dan de eindjes...Maar dat financiële, ja dat is ja.; Wij hebben ook euh, maar kweet niet waarom, iets minder betaald geweest zijn op 't einde van de rit door de unie zoals we voorzien hadden, maar welke reden daartoe was, weet ik nie. Maja, das dan ook denk ik, als ge 't in percenten uitdrukt weinig, maar voor een kleine organisatie komt da hard aan he. Er is dus te weinig financiële mogelijkheid geweest om Parol van die allure en euh in de wereld. En ze zijn ook maar heel op het einde gevraagd, want eerst was er een andere euh haiku organisatie in Antwerpen, ma die zijn dan gestopt. Dus euh 't was zowa in spanning van bij de opdracht.

Waren der nog beperkingen voor de gedetineerden om deel te nemen aan de workshops, bijvoorbeeld da ze kweenie Nederlands moesten spreken of euh? Hmmm, ik denk dat euh, zeker in België hebben wij, in andere landen stelde dat probleem zich niet zo van de taal euh, heb ik begrepen, maar hier bij ons hebben de begeleiders vaak geswitched van taal, zij zelf vertaling gedaan euh en het waren de beleidscoördinatoren die ook proactief keken wie er 't best in aanmerking kwam om deel te nemen. Dus daar zal de taal ook wel euh... Ma communicatie, inter-Europees, tussen de landen **Da was in't Engels dan?** Ja ja ons voorstel was Engels, maar ook da was nie altijd evident. Dus het moest veel van hieruit komen. Ook euh in't begin hebben we nen nieuwsbrief gemaakt, we hebben da nie kunnen volhouden omdat ja nog veel tekstredactie nodig was om het te kunnen de wereld uit te sturen en 't kwam nie zoals gesneden koek ook nie, berichten uit het buitenland, hun talenkennis is eigenlijk,... me bv voor de Italianen was 't moeilijk in 't Engels... Dus taal is niet te onderschatten eigenlijk wel. En zeker dan het geschreven woord he.

[Afronding]

6.2. Interview R04

[inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]

Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Ik zal eerst eens de context geven. Want wat mij wel interesseert is uw uw onderzoeksvraag eh, omda, omda en ook euh, in functie wat dat er eigenlijk, wat dat er eigenlijk voorhanden is ook. En ik wil toch ook benadrukken dat het een Europees project is. **Ja, ja da weet ik euhm, da weet ik euhm, maar omdat da nie haalbaar was omda ook in 't buitenland te onderzoeken- maar eerst was de vraag vanuit Creatief schrijven "hoe bevorderen de workshops creatief schrijven het integratieproces van ex-gedetineerden".** Ah dat is, da was de vraag die ze stelden? hoe bevorderen... specifiek voor creatief schrijven? **Ja, ma omda 't heel moeilijk was ook om 't integratieproces, dan zou ge eigenlijk al meerdere jaren moeten volgen of.. En dan zeiden ze van, dan kunt ge ook doen van wat dat de ervaringen waren, wat da, alez of da ze er nu nog iets mee doen- dus nu is 't eerder een beetje op ervaringen gericht.** Ja, maar natuurlijk het probleem is dat euhm gans, als die activiteiten zijn voorbij. Dus ik kan u wel zeggen wat dat er euh voorhanden is, want als ge wilt de ervaringen van euh gedetineerden horen- ja ik heb veel moeite moeten doen toch om euh alez vast te leggen, via evaluatieformulieren. **Ja awel, ik merk het ook, voor respondenten te vinden, 't is heel moeilijk, ja om aan die- alez, ik kan nie aan die contactgegevens geraken, dus alez.** 'K zal eerst nekeer in een notendop vertellen wat da mijn rol was. Dus euhm, dus ik werkte in de gevangenis van Dendermonde, ik gaf daar les. En euhm, euhm ik had een haikufestival georganiseerd, een haikupoëziefestival hier in Gent. **Ja.** Ik had daar een haiku aan de muur zien hangen, een haiku-gedichten euh, ik wou dan iets doen euh poëzie met euh gedetineerden, omda ik daar les gaf, omdat da een kwetsbare groep is. En dan was er daar een wedstrijd, 't is nu ook poëzieweek euh nu eh in Vlaanderen. Der werkte daar iemand, een ervaringsdeskundige rond armoede en die heeft dan een wedstrijd georganiseerd samen met de beleidscoördinator en iemand van 't CAW- Centrum Algemeen Welzijn. Met tekenen en zo is da begonnen. En dan euh, was er een prijsuitreiking.

En euh, wat ik dan beginnen doen ben, is euh, ik wilde een Europees project- internationaal. En ik ben dan gaan kijken naar euh, euh subsidiemogelijkheden op Europees niveau. En ik heb dan het cultuurprogramma gevonden van Europa wat nu voorbij is, 't is nu een ander programma. 'creative Europe' heet het nu. En euh, da was, is een programma da liep, een subsidiëringsprogramma van 2007 tot 2013 en dus, ik heb een subsidieprogramma gevonden. Omda, als je me professionelen gaat werken, kunstenaars euh, die, die workshopsleiders, ja da gaat geld kosten eh. Ge moet die mensen betalen eh. En euh, dus ik heb dan subsidie gevonden euh voor een tweejarig euh, voor tweejarig project. Euh bij euh, euh, cultuurprogramma. En wat heb ik dan eenvoudigweg gaan doen ben, is heel eenvoudig, 'k zeg 'wa gaat er gebeuren?'. Er gaan workshops worden gegeven met gedetineerden. Dus ik heb kunstenaars nodig en ik heb gevangenen nodig. En ik ben direct euh, euh naar de gevangenen gestapt. Dus vanuit Dendermonde al, dus 't was euh Dendermonde en euh 't was ook Tilburg ook eh.

Had ge daar ooit al eens contact mee gehad met die gevangenen of nie?

Awel, zoals ik zei, da was een, begonnen in 2011 toen ik begon les te geven. Dus vandaar had ik contacten. En euh de beleidscoördinator daar die heeft de collega's in andere gevangenen bereikt. En wat ik dan euh gedaan heb, is euh, gaan praten met de beleidscoördinatoren zoals in Dendermonde, en euh, ook met Hans Claus. Hans Claus is euh de directeur van Oudenaarde, de strafinrichting van Oudenaarde, om euh, omdat euh het poëziecentrum in Gent heeft mij verwezen naar Oudenaarde. Omdat hij gevangenisdirecteur is en euh alez ook poëzie schrijft rond gevangen zijn, gevangenschap. Daar ben ik dus ook mee gaan praten, e euh die was enthousiast over poëzie voor gevangenen. "Doe maar op", zegt die. En euh, das een zeer goed idee. En euh, wat is er dan gebeurd? euh, ja dan ben ik als vrijwilliger Nederlands beginnen geven in de gevangenis van Oudenaarde. Om een euh gevangenis te leren kennen waar lang gestraften zitten. Da je dan met

workshops, alez artistieke workshops, creatieve workshops een ander resultaat hebt dan da je in Dendermonde of in Gent hebt, waar da je arresthuizen hebt, dat er meer verloop is. **Ja.** En dan ben ik eigenlijk, heb ik dus natuurlijk euh ik, ik heb zelf geen vzw eh. Dus ik was leerkracht in, in de gevangenis. **En u was leerkracht Nederlands he?** Euh ja, in Dendermonde. Nu geef ik, alez ik ben adjunct-directeur in een centrum voor volwassenenonderwijs hier in Gent. En nu, nu geef ik Engels ook, alez ja, al enkele jaren, in de gevangenis van Gent hier, dus. Ja, en dan moest ik dus een organisatie vinden om euh die subsidie, alez die subsidieaanvraag te doen voor Europa, voor een subsidie van wel 400, euh 200 000 euro. **Amai.** Dus het project heeft iets meer dan 400 000 euro euh gekost. En da waren dus drie landen, ge moest me minimaal drie landen zijn. En wat ik dan ben beginnen doen, is in feite op twee sporen werken. Dus ik moest partners vinden in het buitenland, eerst, en dus, ik moest een concept euh uitwerken. Dus euh, ik ben gaan kijken naar de subsidievoorwaarden om da project eh, euh, waar enkele criteria zeer belangrijk waren eer da ge da geld krijgt. Mobiliteit van de kunstenaars, mobiliteit van de kunstwerken en euh diversiteit. **En wa bedoelen ze dan juist met mobiliteit van de kunstenaars?** Euh da, 't is een Europees project. 't Is nie zo da Europa u geld ga geven en gij doe braafjes in u land met de gevangenis van Dendermonde, Oudenaarde,... met d geld uw ding. Ah nee he, gij moet mekaar over de grenzen ontmoeten, 't is internationaal. Dus ge moet echt samenwerken. Dus euh, het project heet ook euh 'samenwerkingsproject' eh. Dus, er moet een Europese samenwerking zijn in uw activiteiten en, en dus moeten we een spiegel van Europa terug te vinden in de resultaten. Dus ge moe elkaar wederzijds bevruchten he. Maar goed, en dan euh, ben ik dus euh partners gaan zoeken in 't buitenland, via internet en contacten links en rechts. Eerst via haiku dus.

Euh en dan moest ik dus de organisatie vinden ook om het in te dienen in België. En dan moest ik ook euh, euh, ja, euh partners vinden in 't buitenland en natuurlijk ook gevangenissen die wilden daarin stappen. En euh, dus ik ben eerst scheep gegaan met euh een hai-kern, dus een haiku-vereniging in Vlaanderen, das in Antwerpen. Euhm, omdat die ook meneer van Rompuy kenden, dus de ex-Europees president. En haiku en president en dan haiku en gedetineerden, ja da zijn dan goede, euh,...; Maar dan ben ik naar een infodag geweest in Europa, dus al met een aantal haiku-dichters en me meneer Claus en met euh de Vlaamse directeur, een dame eh- Dus die waren aanwezig, maar da was puur rond da project dus over subsidie enzovoort. En dan ben ik euh, euh eigenlijk euh het concept gaan uitschrijven, van dat euh, hoe da ik da zag; dus woord en beeld en euh da allemaal in gevangenissen. En dan ben ik dus euh, gaan samenzitten met kunstenaars eigenlijk, dus ,dus euh, ik dacht euh ik moet in de eerste plaats kunstenaars euh weten over de brug over te halen. Kunstenaars die, sowieso in de gevangenissen eh, da zal geen probleem zijn. Eh, de gevangenissen gaan blij zijn da ze geld krijgen, want de gevangenissen hebben geen geld om zo een dingen te doen. Eh, er is wel euh hulp- en dienstverlening en euh- wat is er dan gebeurd? dus euh, dan ben ik euh in samenwerking zelfs met Vives hogeschool, want euh, ik dacht 't kan nuttig zijn van al die informatie te bundelen in een leeromgeving'. Dus euh, via ja, elektronische leeromgeving. Dus daar een akkoord mee gesloten. We hebben dan vergaderingen gehad, euh met euh dus mensen van de gevangenis eh, euh zoals directeurs, als beleidscoördinatoren, als kunstenaars. Als die persoon van die voorzitter van die haiku-vereniging in Antwerpen het project zou indienen. Uiteindelijk is euh is euh, zijn er vier gevangenissen die 'ja' hebben gezegd. Zij hebben euh dus onderling afgesproken wie in da project zou stappen. Bijvoorbeeld Hoogstraten.

Want op zich wou u ook bijvoorbeeld in de gevangenis van Gent ofzo, maar die hebben nie toe gezegd of? Euh nee, nee. Euh nee, want euh 't is nie zo da da ik eigenlijk de gevangenissen zou kiezen. Ik ben wel euh, ja da wil ik ook nog duidelijk zeggen. Der is ook een euh, iemand die euh, euh cultuur, socio-culturele activiteiten organiseert in gevangenissen en das de Rode Antraciet. **Ja.** En uiteindelijk, dus dus de Rode Antraciet was ook aanwezig op die infodag in.. helemaal in begin, in Europa dus he. Voor de Europese infodag. En ik wilde dus als euh, alez, ik wilde lijn concept zo autonoom ontwikkelen; zonder afhankelijk te zijn van een organisatie. En dus, ik ben nogal koppig geweest en ik heb euh,... De Rode Antraciet zei toen in, in die dag in Europa; die hoorde da eh van wa da ik,.. 'oké, kom maar allemaal ne keer naar mij'. Eh, maar ik heb die boot bewust afgehouden. Omda ik dacht: "ik ben initiator en ik ga nie kunnen werken als ik me direct al in een or, da is te vroeg, in een organisatie". **Ja, da snap ik.** Dus ik heb bewust die boot afgehouden.

Dus, misschien wel wat tot ongenoegen van de Rode Antraciet, maja -ik, da is 't voordeel natuurlijk da ik nie gebonden ben aan een organisatie. Ik ben dus vrij eh. **Ja ge kunt gewoon doen wa da gij wilt.** Voila, en ik denk dat, 't feit dat da project alez geslaagd is en goedgekeurd is, met wel, ik zeg da wel liever, me wel 94 punten op 100. **Amai.** Da is hoog gescoord. **Ja da zal wel.** Heeft wel denk ik te maken met de organische groei van da project. Dus da project is nie afhankelijk geweest van euh iemand die zegt 'ik doe nie mee', of euh, euh 'ik wil da doen, en gij moogt da nie doen',... Begrijpt ge? **Ja.** Dus, da was wel belangrijk. En euh, wat is er uiteindelijk gebeurd? Dus ik ben heel ver gegaan in het project. Dat ik euh, beginnen workshopfiches ben beginnen maken me kunstenaars, euh, dus in overleg met de gevangenen qua timing; ganse kalender; dus wanneer wat zou plaats vinden eh. Euh, welke activiteit, welk materiaal is er daar voor nodig, hoeveel kost dat, hoeveel uur enzovoort. Dus euh, euh welke de resultaten zouden zijn, 'wa gaan we daar mee doen', enzovoort. Dus euh, natuurlijk heb ik eerst gans da concept moeten euh uitschrijven, euh van da project. Euh, wat is er gebeurd, euh, da project is ingediend in 't cultuurhuis in euh 2012, en goedgekeurd in 2013- de precieze data kan ik geven- we hebben zelfs een internationale ontmoeting gehad in Italië me één van de partners.

We zijn dus euh, partners gevonden in Servië, euh dus euh een theater, theatermensen; in Italië, die werken met euh mensen met een beperking met euh euh gedetineerden nu euh, en scholieren, us met haiku, voordracht, schrijven en werken met kleine keramiek eh. En dan de Griekse partner is een, een culturele NGO die werken met euh kwetsbare groepen, van prostituees tot gedetineerden tot migranten, **Oké...** Vooral met terminale fase, alez verschillende, da zijn kunsttherapeuten. En dan heb je nog Polen. Euh die deden dus een re-integratie van ex-gedetineerden eigenlijk, niet direct een kunstorganisatie, maar die hadden weltoegang tot euh de Poolse mensen. En uiteindelijk moest da project ingediend worden en enkele maanden voor de indiening euh, dus was er een ontmoeting in Italië, met euh zelfs een Engelse partner nog. Dus ik moest minimaal drie landen vinden die zouden meedoen, **Uhu** euh in da landschap van Europa. Ja ge krijgt dan vanalles binnen eh, mails van mensen die derop uit zijn om u geld te hebben direct, **Ja, dat is zo,** eh, dus mensen die euh, die virtueel ja hebben gezegd, ma die uiteindelijk euh nie meer van zich hebben laten horen. **Oh, das zo jammer.** Ja, dus verliest daar tijd mee. **Mazelf hebt u geen les gegeven in 't buitenland?** Wa zegt u? **U hebt zelf geen les gegeven in 't buitenland he?** Nee nee nee, alez ,da zou ook nie kunnen, ge bedoelt les in de gevangenis? **Ja.** Nee ,nee euh, wat is er gebeurd dus; we zijn dan, een ontmoeting gehad in de zomer in Turijn eh. En dan heeft euh haiku-kern in Antwerpen me wie da ik het project ineen heb,..; heeft ineens gezegd 'ik doe nie meer mee'.. Euh en waarom? Omdat die persoon euh zei "ja, hoeveel is uw budget? hoeveel gt da Dendermonde kosten, Hoogstraten", enzovoort enzovoort. En die wilde direct lles mooi op papier in één keer, **Ma da gaat zomaar nie he.** Da ga zomaar nie, das organisch- alez, ik bedoel, der zijn nog afspraken die moeten gemaakt worden

Dus op da moment euh dacht ik ja "ik zit dus, we hebben een gans project hier da dus steendood is- das volledig steendood". Het concept was uitgeschreven, wa voor workshops, kunstenaars euh- ik was op schok met kunstenaars, wat nu he. Euh, dan heb ik een voorstel gedaan aan een Engelse partner- ma die Engelse partner zei 'euh, ik geef euh, wij worden leider en wij gaan dan het project doen'. Nee ja, da ga nie, das chantage. En dan euh, zat ik dus euh, euh Europees gezien niet goed, omdat de Engelse partner heeft ook afgehaakt, euh, die wilde wel meedoen, maar euh, financieel ging da moeilijk om dan andere projecten te doen enzovoort. En Creatief Schrijven zat wel in het project voor vorming, dat die euh wel ne keer met Daniël Billiet heeft euh schrijfcursus gegeven in de gevangenis euhu. En wat dus er dan gebeurd is, dan heb ik euh aan euh Dokter Reymans van cultuur Vlaanderen, die dus verantwoordelijk was voor de cultuurgroepen, heeft een euh mailing gedaan naar alle, alez culturele organisaties in Europa voor da project. Alhoewel ik al op een website da project... Dus ik had al, ik kreeg wel contacten binnen, ik had wel al partners bijvoorbeeld vanuit het haiku-festival hier in Italië, kende ik ook al een partner, dus euh maar uit die mailing, zijn dus euh nieuwe partners gekomen die der voor gegaan zijn; dus Griekenland, euh Servië en Polen en ja en dan ja, dan moest er een budget..; Oké, en dan heeft Creatief Schrijven, met An Leenders, die hebben dat dan euh dus na veel wikken en wegen, heeft die raad van bestuur, dan 'ja' gezegd. Dus die, die, die zijn dan bereid gevonden om om dat over te nemen en da project dan mee te nemen

en dan euh moesten zij dus de budgettering doen voor euhm, euh voor Europa, voor al die landen, dus een communicatie, dus euh dus me mij hadden ze daar al over gecommuniceerd, per land euh, want ieder land moest ook 50 procent zelf financieren; dat het nadeel ook van zulke systemen. Dus wij hebben hier voor Creatief Schrijven subsidies gehad van Europa, maar ook dus vanuit het participatiedecreet. En uiteindelijk is dat ook met een tekort, ze hebben een tekort, met een tekort geëindigd, negatief saldo. En euh dat is het project euh dus ingediend en goedgekeurd eh, en euh en dan euh; dus het project is van start gegaan in mei 2013 en is geëindigd in mei 2015. Dus 24 maanden, dus met euh, ja met die vier partners. En euh, ja dan zijn al die workshops op gang gekomen, dus euh in die vier gevangenissen: Dendermonde, Hoogstraten, Tilburg en euh Oudenaarde.

Dus euhm, met een kalender die al euh vast stond; euh een kalender voor Europa die was al opgemaakt in de groep en dan zijn die kunstenaars aan de slag gegaan eh. Zowel in Vlaanderen als in euh de andere landen. En der zijn 'intra muros' activiteiten geweest en euh 'extra muros' activiteiten.

{Diederick toont een folder}

Dus dat Parol, dat is onze missie, dat zijn allemaal activiteiten, dus woord en beeld, euh tot ook theater eh- en voor beeld: fotografie, euh tekenen, euh maar ook film, euh eh, slam poetry, slam rappen, euh euh j mixed media en en- Dit zijn hier de partners, dat van Italië, euh Amaka, Griekenland: kunsttherapeut, euh Polen de stichting Slavek, dus die aan re-integratie doen en dan Aps Art, die aan theater doen.

Uiteindelijk is het project niet goedgekeurd, niet toegelaten in de gevangenis in euh Servië- **Ah, dus daar is het nie doorgekomen?** Nee, omdat de autoriteiten euh, dus euh, dat een gans andere manier van denken over euh welzijn over gevangenen daar eh. Zij vinden dat zot dat artiesten en studenten in een gevangenis, dat is geen plaats voor artiesten, een gevangenis is om te straffen. Dus het fotografieproject dat kan nie eh. En dus nie in alle, over gns de wereld zijn, is euh, zijn de rechten nie gerespecteerd van de gevangenen. **Dat is waar.** Dus ja als ge daar dan zo fotografie doet, dan, dan komt dat in een slecht daglicht. **Ja, dat wel jammer.** Dus qua imago is dat zeker... Ma het feit als ge daar dan, omdat die organisatie houdt zich ook bezig met het humanitaire, alez lobbyt ook voor meer rechten voor gedetineerden. **ja, oké.** Waarom? Ik zeg het nog ne keer dat het interessant is natuurlijk omdat euh- 't is daarom dat ik wat meer achtergrond wilde weten over de onderzoeksvraag. Vlamingen hebben altijd de neiging alles maar binnen Vlaanderen te zien eh, Dit is een Europees project en't is ergens de bedoeling dat je leert, maar goed euh, de onderzoeksvraag is de onderzoeksvraag is dus euh. **Nee, ma ik ga da sowieso ook vermelden natuurlijk.** Dus dat waren de euh vier partners-die hebben bijvoorbeeld een creatieve oplossing gevonden; ze hebben een woordenboek gemaakt rond euh gevangenisjargon met euh, euh enkele ex-gedetineerden. **Ah, dat wel leuk.** Ja, begrijp je, ze hebben ook met kinderen gewerkt- die dan door de rechter werden... zie je, ze hebben dat creatief dan euh opgelost eh. **Ja.** Dus uiteindelijk is er dan euh een tentoonstelling geweest in euh Muntpunt. **Ja, dat was de slottentoonstelling eh?** Hebt u dat, hebt u dat bekeken ook? **Nee, dat foldertje heb ik nog nie gezien.** Dus euh, de bedoeling van gans het project was euh dat euh, als over vijftig of honderd jaar- dus we ergens anders zijn he- dat men zegt, als men zegt "er was ooit een project van gedetineerden met kunstenaars"; kunnen we dat nu zien? Der is een datum euh, dat men dan in gevangenissen, dat men dan die kunstwerken zou aantreffen, vinden. **Ah leuk, dat wel een leuk idee erachter.** Eh en de mobiliteit van de kunstwerken euh, der moest dus een uitwisseling gebeuren over de grenzen heen. Dus het project heet 'over muren en grenzen heen'. eh, Parol, Parôle, dat is, 'to be en parole' is eigenlijk 'ge zijt vrij', zegt de rechter 'onder bepaalde voorwaarden'. eh dat is euh, dus de bedoeling was van materieel, cultureel erfgoed te creëren. Euh, dus dat je bijvoorbeeld keramiek zou vinden van Italië euh in een gevangenis hier in Vlaanderen. En dat is ook zo gebeurd, dus in Tilburg, als je naar Tilburg gaat naar de gevangenis, ga je daar dus een muur in keramiek, een wand, een wandplaat met keramiek, dus gemaakt door euh, gedetineerden uit Tilburg euh met dus die Italiaanse partner. **Leuk.** Euh, bijvoorbeeld in euh in euh Dendermonde hangt dit nu aan de buitenmuur.

Euh, dus der is, der zijn dus workshops geweest in de gevangenissen en euh de mobiliteit van de

kunstwerken is gerealiseerd door een concept dat gekomen is uit Servië, van 'art box'. een 'art box' da is een doos waarin da ge de eerste resultaten van uw creatieve workshop in die doos stopt; tekeningen, foto's, postkaarten met gedichtjes op,... Ge stuurt da, of euh dingen die ze meebrengen uit hun cel en ze sturen dat op naar een ander land, naar een andere gevangenis in een creatieve workshop en da wordt, da wordt dan euh euh bekeken en da wordt dan terug gestuurd. Da wordt dan bekeken, daar wordt dan bij getekend, of euh- **Dus daar wordt verder aan gewerkt eigenlijk?** Ja, ja, alez dan wordt dan verder woord en beeld, wordt dan terug gestuurd. **Ja.** En zo is er een uitwisseling geweest me onder meer postkaarten, tussen Dendermonde en Turijn. Eh ma, maar ook, der is een doos verstuurd vanuit Hoogstraten naar euh Griekenland, een uitwisseling dus. Zo was die mobiliteit van kunstwerken dus. Euhm Ja, enkele voorbeelden, enkele foto's, da is Lieven Nollet, de fotograaf die geïnterneerden eh, gedetineerden fotografeert; heeft dus ook... Want ik ben ook laureaat van Koning Boudewijnstichting. Ik heb dus ook ja een, een mini, een een project euh gekregen, kleine projectvoorziening voor euh een project 'beeld aan het woord'. En daar heb ik samen gewerkt met de Vives hogeschool, dus euh, da was heel concreet da 6 à 8-tal studenten voor hun bachelorproef, zijn naar de gevangenis van Dendermonde gegaan en naar de gevangenis van Ieper en hebben euh workshops mee gedaan met euh twee kunstenaars, alez kunstenaars woord en beeld. **Amai, das wel leuk.** Dus in Ieper was da collage en poëzie schrijven en in Dendermonde was da grafisch verhalen schrijven, dus tekenen en schilderen en schrijven. Dus die hebben daar hun bachelorproef rond gemaakt. Euh die hebben dus de kunstenaars geïnterviewd, euh de beleidsdirectie,.. En de workshops zelf euh mee gevolgd en euh die hebben dus een eindwerk gemaakt met een filmpje, eh van Ieper en Dendermonde en dan voor da project is ook Lieven Nollet naar euh de grootste gevangenis in Polen gegaan. Om euh een fotografieproject, fotografisch gedicht te doen, waarbij dus, dus ik heb acht camera's kunnen kopen met de subsidie van euh de Koning Boudewijnstichting. Dus die geeft de gedetineerden camera's, ze fotograferen dan zelf, ze gaan wandelen in de gevangenis, en ze schrijven, ze maken dan dagboeken. Ze plakken die foto's, ze bewerken die me fotoshop, ze plakken die in in boeken en ze schrijven daar dan bij me gedicht en.; - dus weer de koppeling van woord en beeld eh.

{Diederick toont weer dingen aan op de folder}

Ja, euh da was bv het project in Polen. Het project in Polen euh daar hebben ze wa moeten bij sleutelen, want da was nie van in 't begin stond da op poten. Da is bijvoorbeeld euh een gedetineerde die een levensdelict heeft gepleegd eh en die hebben zich dan als een mode, via modeshow, accessoires. En wat bijvoorbeeld het resultaat is, is dat die, dat die dochter heeft nu meer contact met die moeder, zou iemand vermoord hebben, en door die moeder nu anders te zien eh, euh, heeft die euh is die relatie weer tot stand gekomen. **Ah oke, wel leuk dat da zoiets kan teweeg brengen.** Euh, dus euh der is een belangrijk aspect van 'herstel'. Dus in Dendermonde, das wel belangrijk, is Jan De Cock, kwee nie of je daar al van gehoord hebt. **Nee.** Das een euh, die heeft een workshop gedaan waarbij de slachtoffers en de daders samen gezeten hebben in de workshops; ma nie nie direct dus 1 op 1 relatie van slachtoffer-dader. Ze hebben dan een beeldgedicht gemaakt euh. Ma das ook 't resultaat van die workshop. **Ja.** Kijk da zijn die euh, da zijn illustraties uit da euh woordenboek van in Servië. **Aja.** Dus die zijn kunstenaars die da illustratoren bij dan woorden in het Engels. Dus er staan ook een aantal jargonwoorden uit de gevangnissen in Vlaanderen- Das door kinderen gemaakt in Servië.

Dat is het project 'moving dialogue' in euh in euh Oudenaarde, dus waar de de twee videokunstenaars werkten met een 8mm camera en die zijn dus gaan filmen in hun cel en dan de kunstenaars zijn gaan filmen buiten, waar da ze wouden 'ga ne keer daar filmen, waar da ik woon of waar...'. **Ah oké.** Of naar Bokrijk bijvoorbeeld... en dan zijn die twee beelden samengekomen eh. Dat is mijn, mijn haiku-workshop- dus ik heb samen gewerkt met iemand euh een beeldkunstenaar, met collages gewerkt, collages en haiku's geschreven, eh in Dendermonde. **Ja.** Ja, das Griekenland. Daar hebben ze gewerkt me vrouwen in de gevangenis eh, specifieke invalshoek is kunsttherapie. Dat is euh een tekenworkshop, euh **Da was ook in Griekenland of niet?** Nee, dit is in Dendermonde gebeurd. Dendermonde heeft de kroon gespannen en wel euh tien activiteiten, alez zeer veel- Dus omdat de beleidscoördinator Annelies Jans zei dus da "ik heb liever kortlopende workshops, maar veel omdat

er euh veel verloop is".. Da ben ik hier. Das een euh eerste aftrap van een workshop waar ze haikukaartjes aan ballonnen op de koer 's avonds euh, mooie film van gemaakt. Dus al die worksops zijn euh, alez toch nie allemaal, der zijn foto's beschikbaar, die zijn gefotografeerd, der zijn ook documentaires gemakt van sommige workshops. Er was ook een zeer mooie workshop euhm, euh 'goeiemorgen poëzie' waar dus die Italiaanse partner is gekomen naar Turijn euh, naar Dendermonde en dus de gedetineerden euh kregen een workshop foto's en poëzie en ze konden dus een euh eigen gemaakt gedicht in tekstvorm, teksten die ze hadden geselecteerd, voorlezen in een microfoon tijdens de wandeling. **Aja, da heb ik gehoord ja; das ook weer iets leuks he.** En euh dt is dan euh op de radio gekomen en da wordt nu nog verder gedaan. **Ah oké, tof.** met vrijwilligers in Turijn. Want der is natuurlijk ook de vraag naar de duurzaamheid van het project. Euh en dat is, hier werken ze met klei en keramiek in Tilburg. Das het project in Polen euh da ze zich verkleden me knuffels. Das een poetry-slam sessie in Hoogstraten. En da zijn dan stroken die in Muntpunt hingen me haiku's. Der zijn veel gedichten, poëzie en alles rond gegaan, door het principe van de art box euh euh. Voila, dus der is dan in euh een samenvatting in wat dat er zich in Vlaanderen heeft afgespeeld hier. Als ge wilt, ik heb ook...

Nu ja, kijk, da project is nu gedaan eeuh, dus de onderzoeksvraag nu, nu ga ik wa naar jou luisteren, dus ik kan wel zeggen wat er voorhanden is, dus zelf heb ik wa interviews afgenomen, der zijn evaluatieformulieren, er zijn heel veel citaten beschikbaar, alez die ik allemaal, maar ook uit het buitenland natuurlijk he, dus euh. citaten van gedetineerden zelf. Euh, der is een onderzoek al geweest door, vanuit de VUB, in Antwerpen euh over de hulp, het aanbod van de hulp- en dienstverlening, dus das beschikbaar, euhm.... Natuurlijk, de onderzoeksvraag van Creatief Schrijven is euh zeg het nog ne keer dus ja...

Euh ja dus, Bevorderen workshops creatief schrijven het integratieproces van ex-gedetineerden. Das natuurlijk een zeer brede vraag he. **Ja, ma,..** Hebt u daar me u promotor over gepraat? **Mijn promotor, Dorien Brosens, zei...** En 't is voor uw, uw masterproef? **Ja** En welke richting, zeg nog ne keer? **Agogische wetenschappen, sociale agogiek-** Ja, dus gij gij doe pedagogische wetenschappen? **Nee, agogische wetenschappen.** Gij doet agogische wetenschappen, ja. **Alez afstudeerrichting sociale agogiek.** Dus ja, ik luister nu een beetje naar jou. Ge hebt nu wel gans de achtergrond he. **Ja ja zeker.** Maar euh, nu is het specifiek wa da ge precies wilt onderzoeken en waar da je de informatie gaat halen en op wa gaat ge u baseren. **Euh ja ik had ne brief opgesteld euh om respondenten te vinden, en An Leenders heeft die dan, zij had blijkbaar nog contacten, heeft die dan doorgestuurd naar gedetineerden, euh ex-gedetineerden en daar heb ik nu ja, nog maar twee responsen van gehad.**

Van euh, die aan 't project hebben deelgenomen? **Ja. Ik heb nu een euh Dilal en Youssef.** Ja Dill, da zegt mij wel iets. **Euh hij woont in Sint-Niklaas.** Ja inderdaad en hoe heb je da adres? **Ja, ik heb zelf da adres nie, maar via An leenders haar contacten, heeft zij mijn brief verstuurd.** Via de gevangenis van Dendermonde waarschijnlijk. Oké. Die Dilal heeft euh mee gedaan aan 'goeiemorgen poëzie' en aan de haiku-workshop. Dus de bedoeling is ex-gedetineerden te euh vinden die die zo een workshop hebben gevolgd? **Ja.** En die zou je willen via een vragenlijst euh bevragen? **Via een interview ja.** En euh, gaat die vragen alleen over schrijven? **Nee het is nu een beetje ruimer gemaakt, ja gewoon de bevindingen van 't project in 't algemeen, want creatief schrijven alleen- alez, der zijn meerdere projecten geweest dan alleen het schrijven eh, zoals u zei me toneel en euh...** Ja da was euh. Want euh ik vrees ervoor da je genoeg respondenten gaat vinden. Alez, ik weet wel wie euh da zijn de beleidscoördinatoren., maar wie dat euh, ik heb toen wel enkele adressen gekregen-maar euh da kan dus niet euh da je de adressen op opvroeg van de gedetineerden? **Ja, das het moeilijke daaraan, ja ze mogen die die contacten nie zomaar doorgeven.** En ook natuurlijk, 't is al een tijdje geleden ook. **Ja, want de meeste gevangnissen hebben der ook geen euh ja alez zicht op wat da die nu doen of..** Euh ja in die zin, ge zou u moeten richten op... Ja in 't buitenland, als ge spreekt over duurzaamheid, daar gaat het project nog verder me vrijwilliger, in Italië. Maar voor Vlaanderen dan,... ja Tilburg dat is, das gedaan. Euh dus da was een succesvol project me slampoetry, euh der is wel éne ex-gedetineerde die dan in Muntpunt euh een performance heeft gegeven van slam met de band, euhm, ma voor de rest is die workshop gedaan. euhm, dan heb je in Oudenaarde waren der heel weinig die

hebben deelgenomen. Da waren der maar een stuk of drie, drie of vier.. En 't is ook mogelijk dat er dat er vrij zijn. Euhm, Dendermonde is een arresthuis, zoals ik al zei, nu die Dalil euhm, euh is, alez, dus als ge wilt respondenten hebben van ex-gedetineerden dan ga je u moeten... Ik heb natuurlijk wel enkele adressen ook, ma voor Dendermonde en alez de andere gevangenissen, ga je beleidscoördinatoren moeten aanspreken. **Ja, da ben ik van plan.** In alle geval, ik hoor der niets meer van, dus dat is een beetje mijn, alez mijn teleurstelling. Dus het geld is op en nu lijken de contacten allemaal verbroken. **Ja, das wel heel jammer.** Je knikt van 'ja', wa waarom, voel je dat ook misschien? **Ja, da alez das zo jammer, ge hebt dan zoveel tijd der ingestoken en moeite en dan...** Ja, awel ik heb een netwerk van mensen, ik ben wel van plan iets euh daarmee te doen eh, mar euhm, het probleem is ook dat ik in Vlaanderen dan, in Vlaanderen heb je de Rode Antraciet en natuurlijk die, ik ben der zeker van als er zo nog een project komt, alez die gaan da, alez die gaan het voortouw daarin weer nemen. Want die zijn daar dan af en toe wel bij gekomen, ma die die die waren natuurlijk een beetje verbaasd eh omdat da in kannen en kruiken was. Begrijp je, he? **Ja.** Ma da was ook de de kracht en de dynamiek. Euh, dat is een zeer intens project geweest me heel veel overleg, eh; ge kunt da denken eh vijf landen, dus organisatorisch, we waren een heel klein team, der was een projectverantwoordelijke, euhm, euh een zekere Carine, en een curator aangesteld dus euh Karel. Dus we waren maar met een team van drie eigenlijk. Dus ik was initiator, ik was coördinator woord en Karel voornamelijk beeld en die zijn dus aangenomen via die projectsubsidie van Europa en dan... Dus der waren maar drie mensen. Creatief Schrijven heeft echt euh, alez die hebben dat echt gedelegeerd naar ons meer. Dus die hebben da, das een veel te kleine organisatie. Dus 't is wel bewonderlijk hoe dat da project toch tot stand is gekomen me zo weinig mensen. Mar euh het gevoel dat ik heb, is dus da, alez da, zelfs heeft het project van sommigen dus zoveel energie en moeite gevraagd, daze, da ze lat nu maar een beetje, salut. Ja der is der is een een, ja 't geld is op, 't is gedaan euh. **Ma op zich zou u wel nog verder willen doen me zoiets of nie meer?** Euh ja, ma ik zou dan me een andere vzw opstarten. Want euh alez der is een grens van altijd maar vragen aan andere mensen euh, wil je dat doen en ik doe dan uiteindelijk het werk, versta je? Dus euh, ma 'k zou het nie euh de gevangenissen, ik heb de gevangenis een euh ja, de gevangenissen... De bedoeling was eigenlijk dat euh da onderwijs, dat er kunstonderwijs kwam. Want de duurzaamheid, hoe kun je duurzaamheid krijgen in godsnaam me mensen die freelance werken? Een freelance kunstenaar op en af, euhm. De rode Antraciet is, da zijn geen kunstenaars. Das das een socio-culturele organisatie, ma die geven ook sport euh enzovoort. 't Zijn in feite bemiddelaars he tussen kunstenaars enzovoort. Maar euh, qua duurzaamheid heb ik dus dervoor gepleit da da kunstonderwijs, de academies zouden les geven aan de gevangenis, zoals volwassenonderwijs en basiseducatie lesgeeft. Dat is duurzaamheid. Dus ik heb dat ook euhm voor gepleit ook, in speeches, in artikels enzovoort. Maar euhm, alez op da gebied is der ook geen doorbraak, alez, dus euhm, iedereen blijft een beetje op zijn eigen.

Want op zich der zijn nu niets meer van kunstprojecten in de gevangenis van Dendermonde ofzo bijvoorbeeld of? Euh der is, ik heb wel iemand aangebracht in Vives eh en die is workshops verder blijven doen. Euh Annelies Jans zal u daar meer over kunnen vertellen, maar euh. Dus da was iemand die crea creatieve activiteiten gaf in euhm, euhm met Erasmus-studenten ook sociaal werk in Vives hogeschool, eh. Euhm euh, maar naar ik oor van een vriend-collega van mij zou die gestopt zijn omdat er omdat er geen geld voldoende zou zijn, dat die dan betaald is door de bibliotheek ofzo. Maar, maar ik hoor daar niets meer van, 'k bedoel de, dat is, alez euh, de en het is ook in Dendermonde, ik heb da vanuit de duurzaamheid euh project heb ik op 't einde, dus bij de evaluatie, heb ik dan een beetje kunnen pushen van alez, euh 'k ben zelfs een beweging gestart van een aantal euh dichters, mensen van buiten, euh heb ik dan ook binnen het project, naar de tentoonstelling doen gaan in Dendermonde en ze zijn dan gedichten komen, ze hebben daar gedichten rond geschreven en ze hebben die dan gebracht in in de gevangenis. Een euh Annelies Jans heeft dan een avond georganiseerd daarvoor. **Oké.** En dan heb ik nog nadien euh willen samenzitten euhm met onder meer Bert Dharte en om euh, da was zelfs een school ook in Dendermonde euh waar dat euh we dan detentie samen hebben gedaan en ik ook nog een haiku-activiteit. En euhm ja da contact is dus euh ineens vebroken omda ik in mijn mijn enthousiasme geen grenzen meer kende. Boven muren en grenzen heen :-). Dus ik wil euh benadrukken ook van alez doe iets rond die duurzaamheid. Euh maja, 't project was dan afgelopen, ja en dan helaas euh-

dus der is nu een een euh ja der is een grote stilte ja. En dt is ook het het euhm, da ervaar ik dus ook weer, dus die muren die der zijn euhm, als je geen organisatie bent, begrijp je? Dus een organische werking met die kunstenaars, ma een organisatie kan da nooit op die manier a die contacten leggen he, zo intens. En dan euhm, euh ja, dus als je geen organisatie meer zijt, dus dan dan ben je ook geen kracht nie meer. En da vind ik wel jammer dus, dus ja 't project is gedaan euhm, dus 't is nogal bruusk afgekapt. van 't is nu voorbij en voila nu wil ik rust en euh nu zien we wel enzovoort met de partners die der nu zijn. En ja, ge hebt dus nog andere partners eh, ge hebt de Rode Antraciet, ge hebt kunstacademies, bijvoorbeeld in Dendermonde enzovoort euh. Maar voor zover ik weet ook euhm, Creatief Schrijven, alez doet ook nie verder met de... Omdat da natuurlijk ook financieel euh geld kost en da ja dat euh dus het euh, dus uiteindelijk is 't geëindigd met een negatief saldo ook bij Creatief Schrijven. En da heeft waarschijnlijk wel nen domper gezet ook op het project. **Ja waarschijnlijk.** Als ze geld tekort hebben, dat het meer gekost heeft, want Europa heeft nie alles goedgekeurd. Dus ja, euhm, ik heb zelfs gedacht om om een boek te schrijven daarover, over het project zelf, me andere namen, dus euh. **En gaat da der door komen denkt ge of euh?** Da boek? Ja da hangt af van mij natuurlijk eh, en da hangt af van nen uitgever euh. Omdat ik dan kan terugblikken en alles, gans die ervaring om om hoe dat da geweest is euh, euh omdat der ook 't is rijk, alez der is veel beeldmateriaal voorhanden ook. En ik wil nog dit... en euh der is der is toch ook, dat ik zelf ook, 'k was initiator van het project, 'k heb zelf een workshop geleid en euh ja, ik heb toch al die mensen eigenlijk samen gebracht, al die partners. **Ja, gij hebt het echt van in 't begin tot 't einde meegemaakt.** Dus euh, 'k heb mensen werk gegeven, maar meer dan dat, 'k heb ze ook geïnspireerd en da was ook een beetje moeilijk: mijn rol binnen Creatief Schrijven omdat ik euh, euh, ja ik kwam dan in éne keer in een euh organisatie terecht en ik ben projectcoördinator enzovoort euhm. Ja en dan is het project tentoon gesteld in Muntpunt he, maar dan heeft die curator wel meer een artistieke visie gehad. En.; **Ma daar waren de gedetineerden zelf nie bij?** De gedetineerden van euh Tilburg, euh éne gedetineerde van Tilburg is daar wel kunnen optreden dus euh met die slam poetry. **Ja en euh was er daar dan veel bezoek, alez kwamen er veel mensen op af?** Euh jawel, maar euh de bedoeling was euh dus wij hebben een plaats gezocht in Brussel, maja nen gedetineerde heeft geen naambekendheid he. Als artiest, dus velen hebben da afgewezen. Euhm en euhm in de bibliotheek is da tentoon gesteld op verschillende verdiepingen, euh, maar euh verspreid. En da betekent, dus ieder land moest daar vertegenwoordigd zijn, dus da was erg beperkt. Dus in tegenstelling dan tot tot de tentoonstellingen die der geweest zijn in de bibliotheek van Dendermonde eh. **Ahja, da was specifiek op Dendermonde dan?** Daar stond alles samen en ook in Hoogstraten, dus da waren wel mooie tentoonstellingen. Da was meer eenheid ook. Terwijl in in Muntpunt stond da wa versnipperd om dan, iets belangrijks is toch ook, wat ik eigenlijk betreurt ook, euhm, is dat de werken zijn ook gefilterd, een curator hij heeft de werken wel geselecteerd, dus dan een visie eh die hij had, dus euh euh dt het beter is om één werk te tonen en daar een focus op te leggen op dit, één of twee werken in plaats van euh, wat is er nu, wa is er nu een selectie van wat is er nu representatief? En dan meer de nadruk op op 't artistieke niveau. Dus als gij dan, hier bijvoorbeeld da werk me die vrouwen hier, da stond bij den ingang. Ma natuurlijk da zijn foto's die gemaakt zijn door de de een kunstfotograaf. Da zijn geen foto's, das niet door de gedetineerden gemaakt. **Aja, da geeft dan meteen al een ander beeld.** dus da waren dan wel de blikvangers, begrijp je? Dus euh 't is een visie natuurlijk, la zijn visie was da als als je een werk da gemaakt is in de gevangenis, alles blijkbaar dan belangrijk is wat dat der daar gemaakt is. Als ge daar mee naar buiten komt, euhm een een gewoon, ja een gewoon persoon bekijkt dat anders. Die context valt weg van die gevangenis. Ma natuurlijk als je dat dan nog ne keer filtert als curator, als kunstenaar, ja dan laat je ook een heel deel weg. In die zin was die die tentoonstelling dus meer artistiek bedoeld, maar wij zaten natuurlijk ook met euhm euh kunsttherapeuten bv waar da 't proces belangrijk was eh. En de de, misschien ontbrak da wel in die tentoonstelling, dus euh, informatie over 'wat is er qua aanbod in een gevangenis, hoe is da in een gevangenis?'. Euh, dus de harde realiteit eh. Want als ge natuurlijk die die catwalk zit hier, dan lijkt da knus en lief enzovoort. Maar de realiteit van gevangenissen is is heel anders, is bitter is grauw eh. Dus, voor mij was da misschien wel een gemiste kans om meer de realiteiten van wa is da nu in een gevangenis zitten in Servië, Polen,.. En ook 'wa wordt er gedaan qua aanbod'.

Was er eigenlijk bij de workshop een drempel van euh gedetineerden da een andere taal spraken ofzo? Euh dat is opgevangen geweest in mijn workshop, kheb ik Frans en Engels gesproken. **Aja, dus da kon wel, 't was nie van...** Nee nee da kun je opvangen. Maar het is natuurlijk een feit da da het aanbod in onze Vlaamse gevangenissen wordt veel te veel gedaan in het Nederlands. Omdat da de officiële taal is ook. De formulieren, alles wat da, das allemaal in 't Nederlands- terwijl misschien 50-60 procent van de gedetineerden **ja is anderstalig**. Ja. Dus in die zin euh, in die zin is is meertalige activiteiten een wel... maja ge hebt dan ook arabisch sprekenden en dan, ge kunt nie alle talen doen natuurlijk. Ik wou alleen nog dees zeggen ik heb straks om kwart over tien een afspraak me iemand anders he, dus ik denk da wij bijna zullen moeten afronden. **Ja, da had u gezegd in uw mail. Das geen probleem.** Maar euhm ik wil nog twee dingen zeggen over Creatief Schrijven. Heeft An Leenders euh gesproken da zij een een publicaie euh op het oog hebben, ma da ze die nog nie gepubliceerd hebben. **Ja, da heeft ze gezegd.** En heeft ze da als bron ook gegeven voor u? **Ja euhm, ze heeft da mij doorgestuurd, ja.** Ja. Wat ik ook betreuer alez, dat da nie gepubliceerd is. J terwijl euh Italië eh had weinig middelen zelf, omda daar heb je geen overheidssubsidie en die hebben zelf twee boeken gemaakt, twee boeken uitgegeven. En Creatief Schrijven alez,... Je kunt ook euh alez via speciale uitgeverijen goedkoop ook zelf uitgeven ook. Alez, van al da geld is da nie gelukt dus, alez da snap ik dus ook nie. Awel ja, geldbeheer he. Dus euhm. Dus de bedoeling was dat da gepubliceerd zou worden. En euhm ja uw onderzoeksvraag, 't is nie gemakkelijk te onderzoeken eh. Bijvoorbeeld de euh beleidscoördinator van Dendermonde die zegt dan euhm 'ik weet nie wa de impact is', dt is euh dat is dan ja relativisme. Als ge dan de gedetineerden hoort, vi de citaten, dan eeuh zeggen zij dat da eigenlijk maandelijks zou moeten gebeuren, dat da echt echt geholpen heeft. Dus ja der zijn heel krachtige uitspraken euhm... Ja, ik zie da het nu echt euhm tijd is, als het nie geeft denk ik euh da we moeten afronden. **Ja, nee euh das geen probleem. Ik ben al blij da ge tijd wou maken voor mij en me alle info die ge hebt gegeven. Zo heb ik toch euh een beetje een wa beter zicht op het project.** Ja ge hebt nu toch wa meer achtergrond he. **Ik zal uw drinken wel betalen-** Ja ma da moet nie ze. **Jawel, das voor uw moeite en tijd.** Alez euh oké dan, merci.

[Afronding]

6.3. Interview R01

[inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]

Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Euh, om te beginnen, kunt ge uzelf kort even... uzelf voorstellen? Euh ja. Ik heet [naam R01] en 'k Ben 26 jaar. **En waar woont ge ergens?** Ik euh woon in in Antwerpen, het centrum van Antwerpen. **Oké, en euh hoelang zijt ge al vrij?** Dus euh, ik ben op 20 juni 2014 vrijgelaten. Dat is, da is een datum da 'k nie snel zal vergeten. Euh dus das nu toch wel al ja euh meer dan anderhalf jaar euh geleden. **Oké en euh wat doet u nu euh in 't dagelijkse leven? Alez...** Nu ja euh, probeer ik in de eerste plaats te te overleven in een maatschappij die mij bestempeld heeft. Want euh, mensen zeggen wel euh van 'ge verdient een tweede kans' en dat is euh ook een schoon idee, ma euh in werkelijkheid is 't helaas nie da het geval- Als de rest euh van de de maatschappij, de mensen nie gelooft daarin dan euh staat ge ja nergens eh. Dan komt ge in nen vicieuze cirkel, zo simpel is 't... **Ja, ik kan mij inderdaad voorstellen da da 't nie gemakkelijk moet zijn om euh ja te overleven ergens waar er euh zoveel mensen nog ja vooroordelen hebben he.** Ja, inderdaad. Ik, en euh ik nie alleen, de mens in 't algemeen zal altijd achtervolgd worden door de euh ja zijn geschiedenis, zijn spoken van zijn verleden. En die dingen, da zijn ja, da maakt het da, da zijn dinge die de toekomst moeilijk maken. Eh want men zegt wel 're-integratie in de maatschappij' maar das allemaal nie zo simpel als da 't da lijkt. En ook nie vanuit de overheid, daar krijgen we ook nie echt hulp van, die doet er niks aan. Alez 't is dus nie zo da ze u helpen om eerst werk te vinden voor da ge wordt vrijgelaten of da ge... 'zie da ge 't maar zelf doet', trekt uwe plan. We worden, alez om het zo te zeggen precies zomaar op straat gegooid en doet uw ding maar. Maar zoals ik al eerder zij, probeer ik dus euh hierin te te overleven, in dit euh systeem. Ik heb ook nie echt een andere keus he alez ja, 't is da of of helemaal verzuipen ofzo he.

Ja. Euh waar zat ge ergens in de gevangenis dan?

Euh ja, in totaal heb ik euh 4 jaar in de gevangenis, euh 4 jaar en 6 maand gezeten in de gevangenis. Eerst was da euh in Antwerpen, in de Begijnenstraat- da was dan euh voor mijn voorhechtenis. En daarna euh nadien was het dan Merksplas- Daar was ik euh drie jaar waarvan dan één in celblok. Gelukkig is die afdeling nu gesloten want euh da was daar echt ja hard. Ze hebben dan ook een euh boete moeten betalen om da ja om da ze deden aan het schenden van de mensenrechten ja. En dan Ten slotte, mijn laatste ja 6 maand mocht ik dan euh doorbrengen in Tilburg. Waar ik heel blij mee was alez ja, in vergelijking me Merksplas was da echt ja een euh , alez bij wijze van spreken euh 6 sterren hotel; dusja. **En waart ge euh voor da Parol... alez voor Parol al bezig me andere creatieve hobby's?** Goh nee, eigenlijk nie- da was totaal mijn interesse nie eigenlijk; nee ja- ik interesseerde mij daar nie voor. **Oké, euh geen probleem. En euh, hoe stond ge bij aanvang tegenover het project van Parol? Dus euh wat was uw eerste ja indruk euh toen ge van 't project hoorde?** Toen ik in Tilburg verhoorde da ze daar met een project Parol zouden starten was ik euh in eerste instantie nie echt, euh khad nie echt interesse. 'K stond er een beetje sceptisch tegenover. Want euh der waren al zoveel projecten euh in de gevangenis die die ja die da gewoon tijdrovend waren en da was 't ook, meer nie. Dus euh ja... **En w aarom hebt ge dan toch besloten van 'ik ga toch nekeer euh meedoen aan zo een project?'** Omdat ik tja nie zo veel kon doen. 'k Verveelde mij vaak in de euh gevangenis en 'k dacht dat da wel voor euh wa afleiding, alez dat da de tijd wa zou verdrijven- ma zo nekeer ja op een andere manier eh, iets wa da'k nog nie gedaan had.

En euh wa was 't project waar u hebt aan deelgenomen? Of euh alez ja, projecten, als het er meerdere waren? Euh nee, 'k heb maar aan één project meegedaan en da was euh die van slam, slam poetry. Om om da ik euh vroeger in mijn euh jeugd jaren zo een beetje, wa in de muziekwereld zat en ik ja, 'k wou iets proberen waar da 'k vroeger nie eens naar gedacht of euh naar gekeken zou hebben. **En hoe euh kwam ge het te weten da er zo een slamworkshop was?** Ja, ze hadden dan zo, ze waren zo da komen vragen of da'k da nie wou doen, ma toen was ik nog nie echt geïnteresseerd om da ja ik dacht da 't toch weer euh ja... Ma toen kwam der ook zo eens

ne slammer optreden in de gevangenis dan en euh ja, kvond da wel chill en kdacht van ja 'euh misschien moe'k dat dan toch nekeer proberen'. En zo ja is dat dan euh ja... En da viel dan al bij al eigenlijk beter mee dan da 'k gedacht had.

Euh, hoe... in welke zin bedoelt ge dat dan?

Awel, Euhm tot mijn verbazing was ik heel goe me mijn pen. En da vond de groep ook. Die vershoten daar ook van. En da gaf mij toch wel ja meer zelfvertrouwen. Ook euh de groep zelf, die die groep was heel chill, da had'k nie verwacht. Zelfs de penintenaire beampten waren chill- België zou da beter, alez zou hier echt een voorbeeld aan kunnen nemen. Die hadden dan zo zelf voorgesteld om zo wa muziek onder de slam teksten te zetten dan, alez muziek, kbedoel euh... wij hebben dan samen met hen, me de cipiers, een bandje opgericht en da was echt chill. Ge zag die mensen zo nekeer op een andere manier- alez, da was zo, iedereen trad buiten zijn gewone, gewone, euh ja zijn comfortzone. Ook ikzelf. Ik ben van mijzelf nog al heel euh ja binnen mijn... gesloten. Ik ben altijd al nen verlegen gast geweest- ik durfde mijzelf nie uiten. Niets uiten, gewoon gesloten. En dankzij slammen dan leerde ik plots nen andere kant van mijzelf, ik leerde da wel om mij te uiten en da gaf echt een goe een goed gevoel ja. Zelfs voor nen hele groep mensen eh. Eerst heb ik opgetreden voor een zaal vol dieven, moordenaars, dealers en watvoor uitschot daar zit eh in 't gevang. Enop 't einde, nada 'k gedaan had me mijn slammen, gaven die zo applaus- en da was echt, da leek wel ja magie. Da was precies zo dat e gen verschillen meer bestonden tussen ons, we waren euh gelijk ja allemaal gelijk en we genoten der allemaal ook echt va hé- echt chill ja.

Hoelang duurde het project?

Goh ik denk dat da enkele weken was; ma da was nooit zo heel lang: ma precies kan 'k da nie meer zeggen- da ja, goh, nee.. 't is al nen tijd geleden ook he. Pakt ongeveer een maand en dan één keer in de week- zoiets ja... **En was er een evol... merkte ge een evolutie bij uzelf aan 't begin en 't eind van het project?** Wel euh, goh ja evolutie- awel ja, ik merkte wel da'k meer zelfvertrouwen kreeg en ook, zoals ik al gezegd heb, had ik iets te doen dan- iets om handen- 't gaf mij zo wa 'nen boost' om het zo te zeggen. En ook, In plaats van alles gewoon binnen te laten, das eigenlijk ongezond is als ge gewoon alles opkropt eh, Ik kon mij euh ja uit uitleven das echt iets ja Parol, 't brengt alles naar buiten van wa da ge ja voelt enzo ja. Ik vond da tof, ik voelde mij der goe bij da 'k mijn eigen zo ja kon euh uitdrukken en ook 't feit dat da dan nog es als kunst werd gezien ook. Da was- alez, ik had da nie geweten da'k... alez khad mijn 'talent' om het zo te zeggen nie geweten, ontdekt als ik daarin nie was mee gestapt in Parol. Dus das wel chill ja. **En vond ge het een meerwaarde om met kunstenaars in contact te komen?** Goh ja, wete, eigenlijk wel. Die hebben een andere visie eh- alez, die staan open vo... Sascha, de de begeleidster eh die veroordeelde ons nie... heeft ons nie veroordeeld omda wij... gelijk... Die heeft ons behandeld gelijk ieder ander persoon- in die ogen maakte da nie uit of wij in 't gevang zaten of nie. Daardoor zijt ge terug ne mens, alez voelde ik mij terug wa meer mens. En ja.. Sa... Sascha heeft gewoon ook veel geleerd eh. Dingen da 'k nooit gedacht had- Als ge mij vroeger had gezegd: gij ga slammer worden- dan 'k had ne keer goe gelachen dan. Ma 't is nu, dankzij Sascha... ja..

Oké en euh zijt ge nu nog bezig me wa da ge geleerd hebt bij Parol, alez het slammen dan in uw geval. Goh ja eigenlijk nie echt, alez zo af en toe. Bijvoorbeeld euhm na da 'k vrijgekomen was had ik een uitnodiging gekregen van Sascha. Sa... Sascha, da was onze mentor tijdens 't project. En via haar dan kreeg ik de uitnodiging om te komen naar een open mic. Ja... veni, vedi, vici eh, 3 minuten op 't podium en 'k werd dan al geboekt voor de volgende show. Echt zot ook weer ja. En dan ook in Muntpunt, toen da 'k vrij was ook, da was euh Muntpunt, de tentoonstelling op 't einde dan heb ik zelf ook geslamd voor nen hele groep mensen. Ik was toen al vrij, ma ik wou da nog graag doen. Da gevoel, da kunt ge, ja da gaf echt nen kick- ook dan weer- ge kunt da nie beschrijven... Ik voelde mij.... Mensen zeiden da achteraf ook tegen mij da'k, ze, alez, ze zagen mijn openbloeien. Da was tof om te horen en ook gewoon tof om te doen. Ja das iets, ja da zal mij zeker bijblijven. Ma daarna eigenlijk ben ik tot mijn spijt moeten stoppen me slam poetry; want ik moest terug van nul beginnen in de maatschappij opnieuw- en ik had er gewoon den tij, de moed nie voor omda 'k me zo veel andere dingen bezig ben nu. En ik ben nu hard aan 't vechten om terug als

'normaal' gezien te worden in de maatschappij- gewoon eh ja een gerespecteerd lid van de maatschappij. Want 'k voel nu nog te veel drempels en... 't Is, ik hoop, da 'k eens da'k terug alles op wieltjes heb, ik mij terug kan, da 'k terug zal kunnen schrijven.

Oké. Zou ge, als ge opnieuw de kans kreeg, terug meedoen aan zo een project? Ja, direct, ja, 'k zou zonder twijfels toegeven en gelijk van start gaan, want slam poetry da heeft mijn visie geopend. Ik zie de wereld me andere ogen en ik kan nie wachten om ze terug zo te zien. Ja.... Ma, als 't nie geeft, zou ik hier nu eigenlijk moeten stoppen- want 'k heb nog een afspraak. **Ah, oké, ja, geen probleem, 'k denk da ik ongeveer alles heb wa da 'k moest weten- Wou gij nog iets vragen euh of alez iets da ge kwijt wilt?** Nie echt nee ja

[Afronding]

6.4. Interview R10

[inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]

Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Oké, om te beginnen, kunt u u even kort voorstellen? Ja, gevangenisdirecteur eh.. Ik was hier ook directeur ten tijde van het euh project Parol, daarover gaat het hé? **Ja Kunt ge in een viertal lijnen iets vertellen over het project?** Euh het project is euh gestart op een terras in Gent euhm, omdat euhm, Diederik De Beir die initiatiefnemer was, euhm euh op zoek was om nen entree te vinden in de gevangenis. En via poëziecentrum is 't hij eigenlijk bij mij gekomen. Ik ben ook dichter. Dus euh daarmee had hij een afspraak gemaakt en op een terras euh is het idee ontstaan. Da euh... het idee was al van internationaal te gaan, van wa haiku's te werken- omdat da toch nen andere kunstvorm enzo en euh... en me verschillende gevangenissen te werken en ja... Daar is da rudimentair ontstaan, dus da was het begin. **Oké, dus gij waart er al vanin 't begin bij?** Ja. **En waarom besloot ge om om mee te stappen in 't project?** Euh ja... al wa da gebeurt in de gevangenis is goed eh. Anders gebeurt der niks. Eh. dus euh. enfin, poëzie is een kunstv... een uiting en alle uitingen zijn ook euh, maken de mens en is een therapeutisch, zoals ge het zo moogt noemen, alez, 't doet deugd, laat mij zo zeggen. Dus al wat da deugd doet is goed en welkom in deze wereld eh. Zeker achter deze muren. **Ja. En wa was het juiste doel van het project?** Pff euh... dat 't deugd doet eheh. Dat der euh, ja wa wa uitwisseling ontstond tussen binnen en de muren ook, ja das ook ook van belang zo. Dat de communicatie een beetje... dus da 't wa één van de euh kwalijke eigenschappen van een gevangenis is, da ze zich nogal afsluit van de rest van de wereld eh, terwijl dat de gedetineerden natuurlijk tot de wereld blijven behoren en opnieuw naartoe moeten nadien. Re-integratie is dan altijd zo moeilijk en dus hoe meer projecten dat der zijn die da, die muren een beetje poreuzer maken en die eh... communicatie tot stand brengen tussen binnen en buiten, hoe gemakkelijker dat de samenleving re-integratie zal kunnen euh helpen tot stand brengen. **En denkt ge dat da gelukt is?** Ik euh, das das, der zijn daar geen euh meters, daar zijn geen meters, daar zijn geen tellers op. **Ja.** Dat is vaag en difuus euh en, maar het is wel belangrijker dan dan dan het kan gemeten worden. Omdat de herinnering ook blijft he. Me mensen die der aan mee gedaan hebben, zich da blijven herinneren. Dus da da,... 't is nie zo dat da gebeurt en dat da gedaan is eh, zo een dingen. **Oké en welke workshops zijn der hier geweest in de gevangenis?** Hier hebben we gekozen voor euh, om één ding te laten doorgaan. Dus euh en..euh, één ding. Maar me kwaliteit, zo zo hoog op de mogelijke artistieke kwaliteit. Euh, das een keuze die 'k euh, waar da 'k zelf op aangestuurd heb om da 'k euh ook ondervind in in die communicatie tussen binnen en buiten euh dat er heel dikwijls euh op een zeer laag niveau wordt gecommuniceerd- creaworkshops en zo van die dingen- en da geeft ook een een soort imagooverlaging dat die gedetineerden... die gedetineerde blijft dan zo een beetje in de outsider euh ding hangen terwijl da 'k vind euh, alez ja, dat euhja, dat er hier binnen heel zinvolle, heel intelligente mensen zitten en en dat het beeld van de gedetineerde euh ook wel een keer mag euh op niveau zijn. **Ja.** En dus hebben we gekozen om dan samen te werken met euh Lien Nollet die... en Fabien Delathauwer die dan een euh, de film gemaakt hebben... **moving dialogue** ja moving dialogue en dat is zeer goe geslaagd- da was een zeer mooi stuk, dus euh.. esthetisch zeer oké. Gedetineerden hebben der ook heel veel aan gehad. Nie alleen gedetineerden, ook hun familie, want 't was een project binnen buiten. Eh dus er werd ook gefilmd op locaties die de gedetineerden aangaven, locaties die zij van belang vinden in hun leven. en binnen moesten ze dan zelf hun film, alez hun scenario schrijven. **Ja.** En de film werd dan samen gemaakt met de twee filmmakers eh en dan hebben ze dan een compilatie van gemaakt euh- iedereen heeft dan ook nen CD gekregen, hier een voorstelling geweest, hier ter paatse- der is een voorstelling geweest buiten, den hoeker, alez den Brandhoeker. En der zijn ook wa huiskamervoorstellingen geweest, onder ander bij mij thuis een huiskamervoorstelling gegeven. **Amai das wel tof.** Ja. kwamen heel veel reacties en interactie tot stand. **En waren de reacties dan positief of...?** Zeer ja. Het was ook zeer poëtisch he, het euh het euh, het is iets da veel dingen oproept. Er staan weinig woorden bij, er staan geen woorden bij, en euh, ja 't is ook, 't staat er daar ook nie direct bij dat da allemaal me gevangenis te maken heeft. 't Is eigenlijk door de door de voorstelling zelf euh, alez door dat euh aan te geven dat da euh, dat da het project is, dat dan de mensen euh beginnen

nadenken en euh beginnen vragen stellen daarover en zo komt der dus een levendige interactie alez tot st... alez communicatie tot stand tussen binnen en buiten- zeer goed geslaagd. 5:27

En hoeveel deelnemers waren der dan die dan meededen? Goh, vijf of zes zoiets. **Vijf of zes... en hoe werd dat dan bepaald wie dat der kon meedoen?** Ja, der werd een oproep gelanceerd en wei da wou, meestal... da ging over een aantal mensen die regelmatig euh me culturele activiteiten intern bezig zijn, maar 't waren er ook een paar bij die der normaal gezien nie eh... Omdat 't ook over euh eh film en fotografie ging, euh is da ietske gemakkelijker toegankelijk eh. Alez 't ga,.. als 't over schilderen of beeldhouwen of weet ik veel gaat dan dan euh, dan heb je dikwijls euh mensen van 'ik ken daar niks van' enzo eh, terwijl da iedereen denkt van van fotograaf te zijn, wa ook geen waar... maar alez. Ze kregen dus een 8mm camera'tje op cel **ja da heb 'k gehoord** en dan hebben ze kunnen euh kunnen schieten op cel. **Das wel tof en euh hoe verliep de samenwerking met de buitenlandse gevangenen?** Euhm... daar heb ik hier euhm minder van ge... gemerkt, want der is wel ne keer euh een aantal art boxes zijn dan toegekomen en die zijn dan in de creaklas bij, we hebben hier euh de academie van Oudenaarde heeft hier een klas hier binnen in de gevangenis. **Ah oké.** En euh en onze lerares Lore Smolders heeft daar dan ook met die euh art boxes gewerkt. Euh ik denk nie dat da een heel groot succes was. De de gedetineerden waren nogal onwennig. Ze begrepen eigenlijk nie goe wat dat ze daar aan konden toevoegen, denk ik. **Ah oké, dus ze hebben da nie opnieuw terug gestuurd?** Jawel toch wel toch wel, 't is nie volledig in de mist gegaan, ma het was wel zo een, ja... ze gingen der nie volledig in op, het heeft moeten trekken... **En hoe kwam da denkt ge?** Euh dat dat ja... ik denk da elk euh instrument om geëvalueerd te worden eh. Misschien ligt dat ook wel bij.. ja me wa heeft da te maken he, Art Box, da komt hier dan toe en 't zitten daar dingen in, alez ja, als ge die mensen die da gemaakt hebben nie kent en en ja dan dan is da misschien een beetje te moeilijk voor diene draad op te pakken eh- das misschien één van de minpunten van da, van die art boxes eh. **Ja. En de tentoonstellingen die da hier geweest zijn, kon iedereen daar zomaar naar toe gaan of was da alleen de familie of...?** Ah nee nee die tentoonstelling in Brandhoek, alez das een voorstelling geweest, da was een soort euh installatie eh- dus euh we stonden in een grote zaal en een aantal schermen, euh waar dat euhm die filmpkes op draaiden eh in in verschillende, op verschillende geluidsbanden. Ge kunt da, kon daar zo tussen wandelen. Ge kunt ook het geheel overschouwen. En da kwam dan af en toe terug euh, was zeer mooi opgevat hoor, 't was een zeer schone installatie. **En zijt ge ook naar andere tentoonstellingen geweest?** De eindtentoonstelling heb ik gezien eh dus euh in de Beurs of aan de Beurs, de bibliotheek zeker of hoe noemt het... **Muntpunt.** Muntpunt ja. Daar ben ik geweest. Daar heb ik alle dingen doorlopen **En wa was uw indruk daarvan?** Awel ik was euh euh, mijn indruk was- der is veel meer gebeurd dan da 'k euh heb vermoed euh ja, toch wel. 't Is natuurlijk, der zijn een aantal trekkers die dan meer naar voor kwamen zo, die dat altijd terugkwamen. En euh ja... dat is een beetje één van de ja, ge hebt dan zo een Europees project en da kost dan eigenlijk redelijk veel gel, der gaat daar redelijk veel geld naar toe en der zijn ook wel wa uitwisselingen gebeurd en ook, 'k ben in 't begin ook nog betrokken geweest, voor dat het project gestart ben, ben 'k ik in euh, toen dat euh de haiku-vereniging nog euh, de indiener zou zijn eh- dan was ik ook nog ne keer in Wilrijk- dat er ook een internationale uitwisseling plaats vond. Dus euhm, alez een een, naar mijn aanvoelen, is er dus heel veel gebeurd, was wa da 'k wel zag, maar ik zag ook dat het eigenlijk au fond gedragen werd door een aantal grote spelers eh. **Door die wie dan?** **Door Diederik en...?** Ja. euhm, maar ook daar die euh, goh.... euhm laat mij... is da nu Griekenland of was 't een ander land die... of Slovenië of zoiets... die nogal sterk naar voren kwamen. **Polen misschien?** En Polen dan, met de vrouw van Diederik eh dus ja, ja, met die foto's dan eh, me me Lieven Nollet die daar geweest was enzo. 't Is misschien een beetje van de nadelen dat een aantal... ja artiesten zijn daar dan om naar voor te komen zo... **Ja.** Da 's denk ik een beetje.... ja. **En was er daar veel volk op die tentoonstelling of...?** Ja ja, daar was heel veel volk. **En wa waren de reacties van de bezoekers?** Ja de de bezoekers hebben euh, 'k heb ze.... euh... da was voortdurend op alle euh niveaus, want da was in niveaus en zo euh, was er altijd mensen die die bezig waren te bekijken, alez 'k vond wel dat er veel interesse, veel actieve actieve bezoekers vond ik wel ja. **Ja. En welke meerwaarde had het project voor de gevangenis hier, denkt ge?** Goh, die die gedetineerden hebben... en hun familie, die hebben der veel aan gehad. Euh, ja, want ik zie de familie ook regelmatig, das hier, alez ook een voorstelling geweest in de bezoekszaal enzo. Men heeft der ook nadien ook nog dikwijls over gesproken. Alez dat heeft echt... 't is daarom da 'k zeg

da da reikt verder dan het gebeuren eh. Da ga, zeker in een inrichting voor langgestraften, zindert da lang na en euh... ja, da vind ik wel... De mensen die daar aan mee gedaan hebben, hebben daar veel aan gehad. De andere gedetineerden die zijn daar eigenlijk nie bij betrokken geweest, da dat is misschien een nadeel. Ook van de keuze om om op op een zeker niveau te gaan, eh, das één van de nadelen da ge dan nen hoop anderen nie nie betreft. Maar sowieso gaat het altijd over een kleine groep euh gedetineerden... **Maar ze zijn wel allemaal tot op het einde blijven meedoen aan het project of waren der ook afhakers?** Nee nee, ze zijn allemaal tot op 't einde gebleven. **Want ik weet in andere gevangenissen, dat er soms uitval was, maar...** Ja ja, maar ja tuurlijk, we hebben hier langgestraften euh... **Ja en euh hoelang duurde da project dan?** Da heeft een jaar of twee geduurd he, dus omdat da project hier euh **ma die film ding heeft ook een jaar of twee geduurd?** Ja, dat is er zeker nen hele tijd geduurd, want die mensen zijn geweest voor da voor da scenario voor da te bespreken, voor da te komen tot een keuze van hoe da ze 't gingen opbouwen, dan dan ja, de opdracht die ze kregen, de de filmmateriaal da ze moesten verzamelen dan, het scenario opmaken voor da filmpke, dan die locaties buiten... -alez ja...dat heeft een hele tijd geduurd eh. **Amai.** Ja dat houdt de mensen wel gaande. **En wa waren zo de moeilijkheden bij de opstart van de workshop?** Hmmm... goh, ik heb... we hebben hier gelukkig alez, der was hier al 't één en 't ander gebeurd eh op cultureel vlak dus euhm, moesten nie direct opboksen tegen een ongewillige gevangenis eh- want da je in de meeste gevangenissen waarschijnlijk wel een belemmering zal zijn. Hier zat dat al... ik 'k heb daar eigenlijk geen klachten over gehoord. Ik heb euh weinig weerstand ondervonden van het instituut. Da 's omwille van de voedingsbodem die der feitelijk al lag, euhm... na... wa was uw vraag? **Of dat er moeilijkheden waren bij de opstart van 't project.** Bij de opstart? **Of gedurende 't project?** Neen, alez, ik herinner mij geen geen zware moeilijkheden nee. **En euhm als het project euh opnieuw de kans zou om te doen, zou ge 't dan opnieuw doen?** Ja, liefst iets anders is eh. Ja anders is 't nie meer creatief eh, als ge in herhaling valt, herhaalt de productie eh. **ja, wa zou ge dan zeker veranderen? Alez, wa da ge der nie zo goe aan vond?** Ja, misschien zou ik dan wel weer een keer kiezen voor iets minder euh kwalitatief en en iets euh, waar da 'k meer mensen mee kan bereiken zoda meer mensen kunnen communiceren- aangezien da ze wel enorme nood hebben om om te vertellen wat der allemaal gebeurd is, ge kunt da interpreteren als zichzelf goed praten, maar in wezen hebben ze da wel nood om da te vertellen eh. Die comm... die nood voor te communiceren naar de buitenwereld is zeer groot en als ge da nie ledigt, da dan verstikken zij in in ... alez in in 't gebrek aan die communicatie eh. Dus... dus ik zou waarschijnlijk gaan voor iets da nog meer mensen de kans geeft om euh, alez, en dan zou 'k waarschijnlijk gaan in de richting van 'meer euh, meer kunst voor meer uitingsvormen' eh- den énen is goed in 't woord, den anderen is goed in muziek, den anderen is goe in... Dan zou ik waarschijnlijk wel ietske breder gaan zo da ja.

Ma ge zou 't wel opnieuw doen? Alez zo... Ja, ik zou 'k ik da zeker opnieuw doen. **Oké, en euh waren der veel bijeenkomsten met de professionelen dan, alez ja?** Wel, ik kende die mensen al van een vorig project, alez, Lien, kende ik, dochter van euh Lieven Nollet. Dus euh euh ik had euh 'k had al contacten met me hen. En me Fabien Delathauwer ook eigenlijk- alez in een vorig project hadden die ook als samengewerkt, da waren ex-partners eh, Fabien Delathauwer en euh- was euh, da was heel prettig samenwerken. **En de uitwisseling tussen de Vlaamse gevangenissen, was da goe of nie bepaald?** Wel... ik heb hier art boxes zien toekomen, ma da was wel van buitenlandse gevangenissen, denk ik hé. 'k Denk nie da ik,... misschien één ding zien toekomen heb... bij Hannelore dacht ik, 't zou kunnen... **Ja en was er nog een meerwaarde voor uzelf van 't project?** Voor mijzelf? Goh,... hehe... **Ja, da moet niet éh, als dat der nie is.** Bwah, ik ga daar ook, ik ga daar ok in op eh, ik vind da ook belangrijk. Ik ik ik euh, 'k heb echt genoten van de schoonheid van het eindproduct- das voor mij ja... voor mij... **Oké 't Was esthetisch zeer oké.** En hetgeen da we vooropgesteld hadden, hebben we bereikt. Ma nu zou ik misschien wel andere dingen voorop stellen eh. **Ja, en euh hebt ge zelf ook workshops kunnen meevolgen dan of....?** Ja, 'k ben daar af en toe euh binnengesprongen, euh da wel. Ja ik heb ook op 't einde van de, van het project ook, was ik dan over geplaatst naar de gevangenis van Dendermonde, en heb ik daar dan eht einde van het project meegemaakt. **Ah oké.** De bibli... de tentoonstelling in de bibliotheek van Dendermonde ook meegemaakt, de wandeling in 't stad en de het uithangen van de kunstwerken euh binnen en buiten de muren- de kleuren daar in in Dendermonde, kweet nie of da ge da...daar

zicht op hebt, heb ik meegemaakt ook een deel daarvan. Ja, de wandeling door 't stad euhm, met de burgemeester enzo, daar was ik ook nog bij. Dus da was ook wel leuk van van dien overstap van Oudenaarde naar Dendermonde van da project nog ne keer in een andere vorm, euh terug te vinden. Eh in Dendermonde, daar is het heel erg geleefd eh. **Ja, merkte ge een verschil van aanpak tussen deze gevangenis en Dendermonde?** Awel daar is men breder gegaan eh, eh. **Ja, daar hebben ze meer workshops gehad ook éh.** Heel veel workshops, maar da da, heel heel de culturele dienst euh, alles wat dat der daar gebeurde, hing vast aan Parol. Voor de rest gebeurde der daar op da vlak heel weinig in Dendermonde. Das natuurlijk een groot verschil me hier hier in Oudenaarde waar dat der al van alles rond.. alez voorzieningen zijn op da vlak. Het project breekt dan een beetje binnen zo, breekt in bij.. in normale gang van zaken. En ge moet mensen echt wel verleiden hier om da daar aan del te nemen. In Dendermonde was er niks anders, dus Dendermonde... **Ja.** Er is daar ook een leraar die blijven plakken is nadien euh in Dendermonde, die dan blijven lesgeven is op op vrijwillige basis. En die is daar uiteindelijk ook wel mee gestopt. Omwille van de ja stugge houding van het gevangenispersoneel en **Das wel jammer. Want is er hier ook nog een uitloper van het project of totaal nie?** Nee, van 't project hier, nee. Da heb ik nie.. Maar denk ik, moest ge in een aantal cellen gaan da ge, da Cd'tje nog wel terug vindt euh eh. **En was er een evolutie bij de gedetineerden voor en tijdens, alez en na 't project?** Goh, ik kan da moeilijk terugvinden... want.. ik kan da moeilijk zeggen euh... De gedetineerden evolueren natuurlijk hé en alez... Bij één bepaalde gedetineerde heeft da zeker een rol gespeeld in zijn zelf euh waardengevoel hoor- das zeer zeer erg, da herinner ik mij zeer goed. En bij nen anderen was 't een euh, gaat da dan, alez, viel da op 't einde van zijn detentie en heeft da heel veel deugd gedaan voor zijn, voor zijn familie. Die had een vrouw en veel kinderen eh, die da ondertussen, ja gemaakt waren in de gevangenis, want die was al heel lang opgesloten hier en... en euh en da, heel da project da viel dus op 't einde van det... zijn detentie- Dus euh 't project heeft in die fase nog een rol gespeeld bij hem. *[tegen iemand anders: ma kijk binnen twee minuutjes hebben we gedaan ze]* . **Oké, en dan, wa zal u zeker blijven van het project?** De films, die die dingen gewoon, de de beelden van van ja een aantal beelden ja. Die nijlpaard in de zoo, die stappen van da nijlpaard in de zoo bijvoorbeeld. Da zal ik zeker, alez ja, onthouden euh. Dan ook, der was iemand, nen gedetineerden die euh liet filmen bij zijn moeder thuis zo, zeer beklijvende beelden. Da was heel, daar was heel weinig op te zien, maar wel zo da koerke; dat hij dan zelf nog gemetseld in de tijd en en, zijn moeder aan tafel, ja zeer poëtische beelden eh. **Wa, was er ook gesproken in de film of alleen beelden?** Hmm, nee er was niets gesproken. **Oké, oké, dan zullen wie hier afronden.**

[Afronding]

6.5. Interview R06

[inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]

Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Om te beginnen, zou u uzelf even kort kunnen voorstellen? Wat dat u hier doet in de gevangenis. Ja. En euh hoelang dat u hier al werkt. Oké. Ja cava, oké. Ik ben [naam R06]. Ik werk hier als beleidscoördinator in de gevangenis, euhm in deze gevangenis sinds september 2009, dat ondertussen toch euh ook wel al een aantal jaren. En daarvoor heb ik in andere gevangenissen gelijkaardige functies gedaan, maar eerder tijdelijk of vervangingscontracten of euh ja. Euhm, de job van beleidscoördinator, ja heeft eigenlijk te maken euh met de hulp- en dienstverlening, die een Vlaamse bevoegdheid is, waarbij de rest van de gevangenis, justitie, federale materie is. Euhm, maar onze opdracht is eigenlijk om euh, het recht op hulp- en dienstverlening; waar da gedetineerden ook nog altijd euh recht op hebben, om da te gaan bekijken hoe da ge da in een gevangeniscontext kunt euh vertalen, of hoe da ge da kunt realiseren eigenlijk, euh. En daarvoor ja werken wij samen met heel veel verschillende organisaties die buiten ook euh, een stuk van de hulp- en dienstverlening ook voor hun rekening nemen. En dan gaan we kijken van 'hoe kunnen die hun opdracht ook euh binnen de gevangenis muren gaan gaan euh uitbouwen'. Euh, dus onze rol als beleidscoördinator is eigenlijk een stuk ja, de coördinatie van da geheel, van al die verschillende organisaties, zorgen dat die hier een werkplek hebben, zorgen da ze samenwerken euh, zorgen da we toch een beetje de neus in dezelfde richting krijgen, da we ook nie mekaars concurrent euh gaan zijn, maar da we vooral inzetten op samenwerking en netwerking is eigenlijk wel belangrijk.

Ja, dus tussen de verschillende gevangenissen heen ook? Euh, nie tussen de verschillende gevangenissen om da in elke Vlaamse en Brusselse gevangenis is er één beleidscoördinator aan aangesteld. **aja oké.** Euh, dus voor mij zijn dat eigenlijk mijn rechtstreekse collega's, zitten wij ook in één team, zitten we ook af en toe samen euh op een vergadering. Euh, ma voor de rest zit, ja zijn mijn collega's eigenlijk de mensen die hier in de gevangenis werken, euhm en dat is dan vanuit CAW bv, de VDAB, CGG euh de Rode Antraciet euh- Alez, der zijn der heel wa verschillende organisaties die die een stukske van die hulp- en dienstverlening naar binnen brengen. Dus dat een beetje... En 't belangrijkste uitgangspunt voor ons is da ze, da gedetineerden nog altijd recht hebben euh op die hulp- en dienstverlening en da gaat over sport, cultuur, tewerkstelling, gezondheid, welzijn,... **Ja.** Euh onderwijs, da zijn zowat de de grote domeinen waar da we zeker euh op werken. Euh en om da gedetineerden nie naar buiten kunnen om daar gebruikt van te maken, bekijken wij hoe da we da binnen de muren kunnen organiseren.

Want worden der normaal veel workshops georganiseerd binnen de gevangenis?

We proberen eigenlijk op al die terreinen toch wel wa te doen, euhm. Da zijn verschillende dingen he, ge hebt individuele begeleidingen, eh ge hebt trajectbegeleiders die individueel met de gedetineerden gaan kijken 'ja hoe ziet uwen tijd hier uit, wa gade hier binnen de muren doen, hoe gade u voorbereiden op na detentie, euh,...' Ook nen detentieconsulent van de VDAB bijvoorbeeld, gaat ook vooral individueel gaan kijken ja 'hoe zit uw dossier der uit, hebde gij nen CV, hoe ziet da eruit, hoe gaan we dat gat euh dat er misschien valt euh gaan gaan euh uitschrijven of wa gaan we daar over zeggen'. Euh, dus da zijn eerder individuele dingen. Ook de een therapeut van 't CGG werkt individueel euh, Maar daarnaast hebben we ook wel wa groepsaanbod zoals de onderwijslessen bv: computerlessen, taallessen, basiseducatie die binnenkomt, euhm,... We hebben ok nen tijd een creatief atelier gehad. Da ligt nu efkes stil. Da zijn eerder groeps- euh activiteiten, af en toe cursussen of workshops, infosessies, euh, ja da zijn dan eerder groepsdingen.

Rond foto's dan nemen of, alez, creatief, wa mag ik daar onder verstaan?

Euhm, op dit moment, euh, puur creatief hebben we eigenlijk op dit moment niks. **Aja oké.**

Euh we hebben tot december nen vrijwilliger gehad die wekelijks een creatief atelier begeleidde, die is er mee gestopt, dus we zijn nu aan 't kijken voor euh vervanging. Euhm we hebben ook de komende dagen en weken wel wa gesprekken met mensen die da eventueel willen doen, dus da hopen we zo snel mogelijk terug op te starten, euh en da ws, ja dat eigenlijk een beetje een, een

ruimte die we willen creëren waarbij ze toch ene keer per week ja kunnen tekenen, schilderen, een beetje ja hun euh creatief ei kwijt kunnen, euhm ook wel wa begeleiding krijgen, iemand die der toch wel wa verstand van heeft, die hen wa tips kan geven of wa extra ja theorie of of beeldmateriaal of of euh of materiaal an sich euh kan euh kan aanreiken. Euh dus we hebben da, alez waar da Parol eigenlijk wel wa afgebakende workshops waren, hebben we da nu eigenlijk in één groter atelier gestoken waarbij da ne keer een accent kan gelegd worden, ma waarbij dat even goed ja der een soort basiswerking is van tekenen en schilderen. **Ja.** Omdat de meesten wel van die vraag vertrekken; ge hebt een aantal mensen die daar bij blijven en ge hebt een aantal mensen die echt vragen naar 'ja ma, kzou da willen proberen of kunde mij daar bij helpen' dus,... **Aja, en da kan ook dan?** Da kan ook dan, ja. **Oké, leuk.** En euhm ja, om da ge zegt me foto's ofzo, euh, da hebben we al een tijd hier nie gedan, mar da zijn dn echt, ja, afgebakende projecten waar da ge ook euh ja op da moment dan zegt van 'oke, de komende weken gaan we nu daar aan werken, gaan we dat doen'. Dus da hebben we nu op dit moment nie gepland, maar alez, da sluit nie uit da we da in de toekomst nog wel doen.

Oké, wa was uw eerste indruk toen u van Parol hoorde?

Eum, goh ik moet zeggen da ik eigenlijk van in 't begin euh redelijk betrokken geweest ben, euh in die zin, euh Diederik De Beir die eigenlijk de initiator geweest is van gans da project, euh heeft hier nog les gegeven. Euhm, Nederlands voor anderstaligen heeft die hier ooit gegeven. Da was al een stuk daarvoor, ma alez, bon, we hadden toen ook wel een contact gehad, euhm, hij is toen ook ne keer, we haden en toen ook eens uitgenodigd voor euhm een poëziewedstrijd; om da we ook wisten dat euh, dat hij daar in zijn vrije tijd ook wel mee bezig was euh. En zo is eigenlijk, ja stillekes aan, ja da gesprek is zo tussendoor wel wa gevoerd, euhm, alez, hij heeft daar dan me heel veel mensen ook over gesproken waardoor dat da steeds mee vorm kreeg. Euhm, maar kheb wel 't gevoel da 'k eigenlijk, da ik van in 't begin ook wel wa mee was euh met da verhaal; euhm, alez op een bepaald moment, hij had Dendermonde niet direct voor ogen denk ik als gevangenis om in 't project mee in te stappen. Euh terwijl da ik voor onze gevangenis juist heel veel opportuniteiten zag om daar toch ook, diene boost toch een beetje aan te geven, euh, dus 'k denk da 'k ik hem op da moment dan ook beetje overtuigd heb van ja 'waarom Dendermonde niet?'. Euhm ja, en zo is eigenlijk, ja is da proces gaandeweg euh gegroeid en is het uiteindelijk het project geworden euh zoals het geweest is, euhm, alez, ook voor het schrijven van de projectaanvragen zo, heb ik ook hier en dar wel mijn feedback gegeven of of wa extra stukken an toegevoegd of euh. Ja, dus in die zin denk ik da ik euh , da 'k wel zeer betrokken was van in 't begin, ja.

Oké. En wa was het juiste doel van het project?

Goh, ik denk dat er verschillende doelen aan aan verboden waren eh. Alez, als ik een beetje kijk naar de lokale context van Dendermonde- euhjm, puur den insteek van het, alez het aanreiken van creatieve workshops- mensen daarop attenderen van 'kijk, dat is ook een optie'. Euh, vaak wordt er al, alez wordt er vooral belang gehecht aan aan opleiding, onderwijs, tewerkstelling: de klassieke reclasseringsgerichte zaken, terwijl da wij hier, in een arresthuis, ook heel ontspannend willen werken, stress-regulerend, ook echt wel en ruime waaier willen aanbieden. En da creatieve, ja da werd wel es gedaan, maar was was toch wel wa minder aanwezig. Euh, dus kdenk dat da alleszins één van de verdienste ook van 't project geweest is om daar nen extra boost aan te geven- euh, maar evengoed belangrijk, euh, was de wisselwerking tussen binnen en buiten. Tussen gedetineerden onderling, euh tussen 't buitenland en België, euh, wat toch absoluut een verrijking is. en das nie iets da ge zomaar nekeer doet, dus da, alez was toch wel een een absolute meerwaarde aan 't project om euh, om iets ja buiten alle grenzen wa te gaan kijken- zowel de gevangensmuren, als die van uw land, als die van verschillende disciplines, als alez euh alkez, meer naar buiten gewoon, puur ook de burger die ook wa betrokken werd me de wisselwerking daar. Euhm, alez voor 't project zelf was het, was ook de uitwisseling, zowel van kunstenaars als van kunstwerken bijvoorbeeld belangrijk. Das voor ons als gevangenis op zich minder belangrijk, maar ik snap ook wel dat da mee in het project zat; dus alez- ik denk afhankelijk van hoe da, alez vanuit welke positie da ge het bekijkt, dat het andere accenten ga leggen. euh, ma ik denk de dingen die ik genoemd heb, zijn vanop mijne stoel eigenlijk belangrijk geweest.

Oké, en wa hebben jullie juist gedaan in euh, van projecten?

Awel ja, das een goeie vraag- wij hebben veel verschillende en euh 't waren er redelijk veel. Dus ik, alez 'k denk da we een stuk of acht euh workshops gedaan hebben- ik denk alez in die twee jaar, vier per jaar ofzo. euhm, me heel verschillende dingen, euhm, alez ik herinner mij vooral ook nog euh de workshop rond dader-slachtoffer, waarbij dat ook de vzw 'within without walls' euh betrokken was; euh, we hebben dan ook mensen van buitenaf euh, alez de de deelnemersgroep bestond eigenlijk uit gedetineerden, uit gewone burgers en uit een aantal mensen die zelf ook slachtoffer geweest zijn; eh, wat da toch wel euh nie evident was om die groep samen te stellen; euh, ook voor slachtoffers om naar de gevangenis te komen- oké der waren, da was nie rechtstreeks dader-slachtoffer, maar ja diene context da kan nie anders dan zeer intimiderend geweest zijn of alez, toch ne grote stap zijn voor die mensen. Maar dat is een heel mooi project geweest. die groep heeft echt euh ja mooi werk geleverd, maar ook onderling euh, 'k denk dat die daar nog lang nadien euh over gesproken hebben of of misschien nu nog, kweet het nie. euhm, waarbij da ook eeuh kunstwerken gemaakt hebben waarvan euh alez met een stuk wat dat de mensen van buiten aanbrachten, ging binnen omhoog gehangen worden en wqat dat de mensen van binnen aanbrachten, buiten. Euh, dat eerste stuk is nog altijd nie in orde, maar da tweede stuk hangt wel aan de buitenmuur van de gevangenis. **Ja, dat heb ik gezien.** Dus das wel euh absoluut een mooie realisatie. euh, de andere workshops waren vaak kleinschaliger, alez meer gericht op tekenen, euh, we hebben bijvoorbeeld nen Piet De Moor gehad die die bijna één op één met iemand aan de slag ging- dus das veel kleiner en intiemer, euh, dus das van een heel andere orde. euhm, jammer ook rond, twas ook de periode dat de gevangenis 150 jaar bestond; dus daar hebben we ook een accent op gelegd. Euh, we hebben dan ook mer richting haiku en en euh 't schrijven van gedichten, beeldend werken euhm, we hebben ook me Lotte Dodeyon een een heel mooi euh , alez één van de eindproducten, 't hangt daar links bovenaan, is een gedicht dat eigenlijk de groep samen geschreven heeft, euhm, alez die hebben hier ook in de zaal hierboven, me verschillende workshops eigenlijk heel leuke dingen en me creatieve dingen aan de slag gegaan... Dus ja, eigenlijk was't was't heel gevarieerd, euhm, ja vooral ook we zijn ook een arresthuis, dus we hebben een heel groot verloop ook van populatie en van van potentiële deelnemers. Dus we witen ook van ja, we moeten gene te lange workshop gaan nemen, want ge verliest uw deelnemers en ge gaat den drive gaat der uit, ge gaat continu opnieuw moeten rekruteren en en mensen weer terug in da proces trekken; wat da toch nie evident was. **En wa was de duur dan van de projecten?** Dus euh nu hadden we acht kleine projectjes van van goh, ik denk soms een week of twee, soms een week of vier, alez zo... **Aja, en dan één keer per week samenkomen of meerdere keren?** Euh, da varieerde ook ,ik denk da, ik denk gemiddeld ja da 't één keer per week was- sommigen waren iets intensiever, éérder twee keer per week, euhm. Maar eigenlijk, ja, kortere afgebakende stukjes en dan kunde ook echt me nen vaste groep of toch iets regelmatigere deelnemers en kunde ook echt samen naar iets toe werken. Dus ja, de alez, 't nadeel was dat da vrij kort was, euh 't voordeel was da ge wel een groepke had waar da ge iets mee kon bereiken. en da ge inderdaad ook ja op die korte periode toch echt wel wa stappen vooruit kunt zetten en en zelfs tot een mooi product kunt komen, euhm, wat da voor de gedetineerden ook een ervaring is he. Vaan 'amai, op diene korte tijd, en we zijn tot daar geraakt,'. Euhm dus ja, ja....

En waren der euh beperkingen euhm alez voor da ze mochten deelnemen; bijvoorbeeld da ze Nederlands moesten spreken of... Goh, ik weet da we da wel per workshop wa bekeken hebben van ja 'aan welke voorwaarden moet iemand voldoen?'. Ma da zou ik nu nie zo uit mijn hoofd meer kunnen zeggen euhm, ik weet ook nie, rond taal bijvoorbeeld denk ik da we wel ook een aantal keer euhm die selectie gemaakt hebben euhm, da we der altijd goed naar gekeken hebben, ook vanuit 't idee, der zijn hier ook Europese mensen, we willen zoveel mogelijk de mensen de kans geven euh. Voor iets creatief, ja, hebde nie altijd taal nodig zal ik zeggen, dus euh.. Natuurlijk ja, ge moet uw instructies kunnen geven? euh, in sommige workshops ging het ook over ja wa samen lezen of uitwisselen,.. Ja, dan hebde wel een gemeenschappelijke taal nodig. euh, dus 'k denk dat er af en toe toch wel op geselecteerd is, af en toe minders als we dachten van 'oké, da ga wel lukken om euh om hun plan te trekken'; of als er in de groep iemand zat die kon vertalen ofzo, dan kunde der op die manier wel wa aan tegemoet komen. Euhm, 't is ook bijvoorbeeld ja die workshop ook met die slachtoffers erbij, ja dan zijn de gedetineerden ook wel goe gescreend geweest van 'ja, wa voor iemand is da', euh is daar op voorhand ook echt wel een gesprek mee gevoerd van ja alez, daar

moet ge ook nie eendert wie in zo ne groep gaan zetten. **Nee, da snap ik wel, das waar.** Dus ja, der is af en toe wel euh, wel een selectie gebeurd om toch wa te kijken 'hebben we hier de juiste kandidaat op de juiste plaats?'.

Ja. En euh was er een evenredige verdeling tussen mannen en vrouwen of...? euh, hier niet omdat er alleen mannelijke gedetineerden zitten. **Ah oké, da wist ik niet.** Du euh;, in die zin waren 't allemaal mannen. hehe- dus niet echt evenredig verdeeld.

En euh, hoeveel deelnemer namen er ongeveer mee aan aan de projecten? Euh, goh ook da varieerde wel een beetje van groep tot groep. 'K denk da we toch altijd op een acht à tien, twaalf gedetineerden mikten, euh dat is soms gelukt en soms ook nie. Soms was de groep kleiner en waren der maar vier mensen bijvoorbeeld, euh en ja, dan kunde vragen stellen van, ja zeker, het project kostte ook wel wat, ja is dat de, weegt dat op tegenover de kost euh, das een discussie die we hier ook vaak hebben omda we ook nog veel andere dingen hebben waar da ge ook maar, ja vier-vijf mensen bereikt. En dan tot op 't einde van de rit zo, euhm, maar als ge dan van die mensen de feedback krijgt, da ze er ook echt iets aan gehad hebben; alez dan denk ik van 'oke, dan is het goe geweest'. Dan is dat da wel waard, ja.

En vond u da 't verloop van de workshops vlot verliep? Euhm goh ja, eigenlijk over 't algemeen wel, ik vond euh dat de workshopbegeleiders of de kunstenaars vaak toch zeer euh geëngageerde mensen waren die ook wel goe wisten voor wat da ze kwamen, euh, 'k denk da we van hieruit ook wel heel veel geïnvesteerd hebben, in het in 't organiseren en zorgen da 't vooraf duidelijk was wanneer gaat het door, wie moet er zijn, wat is er nodig,... Euh ja,'t is ook een gevangenis eh, dus ge moet uw materialen op voorhand weten, dat de portier ook weet 'ja, die komen hier me zakken toe; wa zit er in die zakken, mag het binnen, mag het nie binnen?'. Alez, dus da soort zaken, 'k denk da we daar wel veel aandacht aan besteed hebben euh om dervoor te zorgen dat, da alles vlot kon verlopen. Dus, alez naar mijn gevoel nu, ja is dat eigenlijk wel allemaal goe geweest. Der zal, der zullen waarschijnlijk wel momenten geweest zijn dat er nog rap rap van alles moest geregeld worden, da, ongetwijfeld- maar dat heb ik nie onthouden alleszins. Dus in die zin denk ik dat euh, da 't zeker goe meeviel.

Want waren der ook projecten, bijvoorbeeld in Hoogstraten was er een slamworkshop en die is dan eigenlijk zo euh slecht begonnen en nie echt doorgekomen, was da hier ook of nie echt? Goh, daar, het is nie zo dramatisch geweest da we bijna geen deelnemers hadden, maar alez voor sommige workshops moest ge inderdaad wel wa trekken en sleuren om u, uwen doelgroep te hebben. Euh, ge hebt ook mensen die me een bepaalde verwachting der naartoe komen, die dan toch merken van 'ja, dees is nie wat da ik ervan verwacht had' en dan toch nog afhaakten. Da gebeurde zeker ook, euhm, ja of ook me zo ne flyer,... Euh, 't waren vaak wel mooie flyers ook, maar dan nog, ja mensen krijgen dat op cel, maar zwieren da weg, da, euhm, dat is toch nie altijd de beste manier van werven, maja wel een manier om iedereen te bereiken- euh, we merkten ook wel dat ommenduur da wel mond-aan mondreclame ook wel werkte, da ommenduur het woord 'Parol' zo wel bij een aantal een belleke deed rinkelen. Natuurlijk door 't grote verloop was da altijd maar, ja ne kleine groep en moest ge soms echt wel terug van nul beginnen- was er niemand nog van een voorgaande workshop aanwezig, ja en dan lukt da nie. Maar bij een aantal andere merkte toch wel, iemand die er wa langer zat, van 'ah, das terug van Parol; ahja oké, 'k ga mij terug inschrijven' of die der dan iets over zei waardoor anderen toch ook wel wouden deelnemen...Euhm, maar j 't is ook voor een een niche denk ik he, alez een niche, of toch ja nen bepaalde groep euh van alle mensen die heir zitten, nie iedereen doe 't zelfde graag en euhm ja. Een aantal mensen gaan bijvoorbeeld zeggen van 'ja ik heb deugd en ik heb nood aan sport en dat is 't, das genoeg voor mij'. Euh, zo 't aanspreken van van creativiteit, der zijn ook heel wa mensen die daar geen zin in hebben of geen behoefte aan hebben... **Ja, das waar.** Of nog nie weten da ze da misschien leuk vinden en dat daardoor ook nie, alez eigenlijk negeren. euhm, dus ge zit sowieso altijd in nen beperkte vijver te vissen, euhm, ma ja ja. 'K denk da we ook ,alez zeker voor da soort zaken ook bijvoorbeeld via de bibliotheek euh wa rond kijken, alez dan zijn al mensen die toch al naar daar komen voor nen boek, nen CD, dus ge kunt al denken misschien is daar toch wa interesse euhm, dus alez ja, dan probeert ge ook wel om op die manier wa mensen iets gericht aan te spreken als dal lukt. euhm, maja nog

eens, de moeilijkheid van een arresthuis is het grote verloop en en de wij, continue wissel van uw populatie. **Dus da was 't grootste probleem eigenlijk bij 't opzetten van de workshops of?** Das ja, das onze grootste beperking, denk ik ja. Of dat da echt een probleem is, ja dat is, das de dagdagelijkse realiteit voor ons. Dus, is dat een probleem? Dat is gewoon, hoe da 't is. Euhm, als ge daar nie goe tegen kunt, ja dan moet ge in een gevangenis gaan werken waar da mensen lang verblijven. Euhm, dus ik vind da nie echt een probleem, maar da is, ja da maakt het gewoon wel iets moeilijker, maar 'k zeg het: das onze dagdagelijkse realiteit, dus ge zijt daar ook een beetje op voorzien en en op afgestemd. Dus euh, maar 't is wel een beperking euhm. Maar kdenk dat der bijvoorbeeld ook, der was ne gedetineerde die hier aan de eerste workshop van Parol deelgenomen heeft die dan naar Hoogstraten euh getransfereerd is die daar zag van 'ah, Parol is hier ook' hup, en die daar ook deelgenomen heeft **Aja, da vertelde Chris mij ook** en gelijk nen ne constante deelnemer geweest is, dus alez, das natuurlijk één iemand hé. Dat is, da is verwaarloosbaar. **Ja nee, ma 't is wel een leuk verhaal.** Dan denkt ge van oké, dat is dan wel, wel fijn geweest toch dat iemand daar zijn ding in gevonden heeft en euh ja...

En euh had het project volgens u een maatschappelijke meerwaarde of nie nie bepaald?

Ja, ik vind van wel. Alez, zeker diene workshop met euh, met die slachtoffers en burgers van buitenaf, die is zo intens geweest. Euh, alez wat da ik daarnet ook zei: volgens mij heeft da zolang nog na gezinderd bij alle deelnemers euh, natuurlijk ja, maatschappelijke meerwaarde- 't is niet da we de de man in de straat ineens een andere visie op detentie gegeven hebben, euh spijtig genoeg misschien. Euhm, maar der zijn toch een aantal momenten geweest waarop dat die link naar buiten gelegd geweest is, euh, we hebben ook bijvoorbeeld euh begin 2015 was de afsluitende tentoonstelling van euh ja heel het project Parol in Dendermonde en da was in de openbare bibliotheek. Dus we hebben dan een moment gehad hier buiten aan de muren euh en dan zijn we aar de bibliotheek gestapt. Daar de opening euhm, da was in de bibliotheek zelf dus mensen die gewoon naar daar gingen, ja die konden het gewoon zien. Euhm, waaar da we toch hier en daar ook wa reacties op gekregen hebben in positieve zin. Euhm ale, dus da da maakt wel da mensen der toch is over praten, da ze ook es me nen andere kijk euh naar de gevangenis en naar de gedetineerden kijken. Euhm, alez dus in die zin, der zijn wel zo een aantal momenten geweest dat er een connectie was me me buiten, euh, waardoor da ge toch, ja een aantal mensen ne keer anders doe kijken naar gedetineerden en en da vond ik wel, ja vind ik echt ook wel een meerwaarde. We merken ook voor gedetineerden zelf da dat da ook wel een meerwaarde is, da ze dat ook wel belangrijk vinden, euhm, ook als we mensen naar hier uitnodigen, voor 't één of 't ander, ja dan appreciëren gedetineerden dat ook van 'amai, die komt vrijwillig naar hier om da voor ons te doen of om me ons een gesprek te gaan'. Da, ja da lijkt banaal, maar da betekent vak heel veel van 'oké, ik ben blijkbaar toch nog de moeite waard om me te babbelen of om voor naar hier te komen'. En euhm, ja, dus da soort, alez kdenk dat er toch zo wel een aantal van da soort voorbeelden in gans het project gezeten hebben, waardoor euh dat da voor mij absoluut waardevol is, ja. En de, dé mening van de man in de straat gade nie veranderen, maar da gade me geen enkel project veranderen. Maar als ge hier en daar al eens iemand aan 't denken gezet hebt euh ofof derover laten babbelen hebt me andere mensen, dan vind ik da wel heel waardevol, ja.

Oké, en euh waren der ook workshops gericht euh specifiek op creatief schrijven?

Euhm ja zeker, maar ik kan nie meer zeggen dewelke juist, alez ik weet zo met Lotte Dodeyon, da was alez had ook me schrijven te maken, euh Diederik heeft hier zelf ook ne workshop begeleid, euh dat ook een stuk euh gedichten en haiku schrijven in. Euhm Piet De Moor was iets meer tekenen,...; Ik zou ze alle acht echt nog ne keer moeten overlopen om het euh juist te weten, ma der zijn der zeker geweest euh ja. **Want was da hier ook da ze euh gedichten hebben voorgedragen tijdens de wandeling ofzo?** Ja, ja, da was ook één, één van de projecten waarbij da ze, ja da heeft toch nog lang, alez heeft ne lange uitloper wel gekend, dus da was eigenlijk ook wel verrassend voor mij vond ik dat da nog zo lang blijven bestaan is, alez wetende dat er zoveel wissels zijn, heeft dat eigenlijk behoorlijk langeuh nog geduurd. Da was euh ja vooral moeilijk omwille van technische redenen is da nie zo vlot verlopen, maar die bijeenkomsten zijn der lang geweest en 't is een aantal keer ook echt wel gelukt om via een microfoon op de wandeling euh voor te lezen, wat da, ja wat d

heel grappige effecten had. Eh dus die gezichten van beneden van 'alez, wat is da nu', da was eigenlijk wel hilarisch, ja.

Oké, en euh, hoe hebben jullie 't principe van de 'art boxes' aangepakt? Just ja, da was ik al efkes vergeten, ja. Ik weet da voor voor da Parol startte, da we effectief een uitwisseling tussen Oudenaarde en Dendermonde geprobeerd hebben om zo dien art box ook ne keer over en weer te laten gaan. Euhm ja, ik vond da theoretisch ook wel een een alez ik vond da een goed idee, maar in praktijk leek da toch nie zo, zo evident te zijn, euhm ale op zich, 't feit da ge iets ontvangt uit een andere gevangenis ofzo, da daar werd dan wel naar gekeken of werd wel iets mee gedaan, maar da was niet altijd gemakkelijk in te passen in diene workshop. Dus euhm, om daar dan effectief iets mee te doen, zelfs als wist ge op voorhand van oké, die gaat aankomen, euh en en met de workshopbegeleider eens kijken van op welke manier kunde da integreren in u uwe workshop, j euh dan nog denk ik dat da bij gedetineerden nie altijd een een geweldig effect had zo; alez misschien bij een aantal wel zo van 'oh, das wel tof da we da hier opgestuurd krijgen', euhm, mar ook zo ja, dat internationaal aspect daar, da bleek toch ja gewoon nie zo gemakkelijk te zijn. Ja da kost dan ook geld om da te versturen, euhm ge kut gij iets klein maken, maar da kon evengoed een doos vol me van alles en nog wa zijn. D ja, da was eigenlijk wel een leuk idee, een een leuk concept, maar is in praktijk nie geworden wat da theoretisch was, alez.

Want gelijk in Hoogstraten hebben ze zo dagboeken euh uitgewisseld, ma das hier nie echt gebeurd? Alez, of iets anders euh dan dagboeken? Goh, der is ook wel een moment geweest waar da ze toch ook elk een boek hadden, kwee nie meer in welke workshop dat da juist was, euhm, ik weet ook nie juist of dat die uitge... Ik weet da we bij de tentoonstelling ook er een aantal tentoon gesteld hebben, dus ik kan nie meer zeggen of die uitgewisseld geweest zijn. Ja, der waren ook, der waren ook kaartjes gemaakt enzo, die zijn dan ne keer naar Italië opgestuurd geweest of mee gegeven me Diederik denk ik die toen naar daar ging ofzo. Alez, dat is we hebben da wel geprobeerd, maar euh ja we merkten ook dat da, da was nie ons hoogste prioriteit in diene workshop om dan te zorgen da we een art box hadden bijvoorbeeld. Euh, da da stond zo wa meer in de marge en da kwam er dan bij en da was dan zowa... euh ja, wa vreemd misschien soms of of ja.

Euh, merkte u een evolutie bij de gedetineerden vooren na het project?

Ja da vind ik moeilijk ook om da, omda ge ze hier nie lang genoeg ziet daarvoor. En we kennen ze nie altijd voor da zo een project start en soms zijn ze snel weg, tijdens of na zo een project. Euhm, alez wat da we wel altijd gedaan hebben, is is uiteraard na elke workshop geëvalueerd van 'ja, hoe is dees u verlopen' en ook voor de deelnemers 'w vinden zij ervan'. Euhm, alez wat da dan opviel voor mij was eigenlijk de het positieve euhm, dat iedereen wel aangaf van 'ja, ik heb daar deugd van gehad, kheb er iets aan gehad, 'k heb iets bijgeleerd...'. Euhm da contact me die externen was fijn, ja die kunstenaars, die begeleiding was goe, euhm, dus da mensen daar toch heel vaak een heel positief gevoel aan overhielden. Dus da da zeker wel. Euhm, maar wat da't effect voor hen op langere termijn was ofzo daar kan ik eigenlijk niets over zeggen. **Dus ge hebt er op alez of da ze daar nu nog mee bezig zijn ofzo, nee?** Nee, nee totaal nie he. Ja en mensen die dan weg gaan die zeggen 'ja, ik ga zeker voortdoen', ma is da zo, is da nie zo, ja da wete nie he.

Oké, en der was ook een Europese slottentoonstelling in Muntpunt. Zijn jullie daar ook op aanwezig geweest? Ja, ik ben naar de opening geweest, nadien ben ik er nie meer geraakt, maar kheb ze wel ook euh ook gezien. En da was ook wel heel fijn om zo uit andere landen ook nog wa meer te zien wat dat daar euh allemaal gebeurd was. En hoe verscheiden da 't project eigenlijk geweest is, de vele verschillende soorten euh, dusja. **En zijn de gedetineerden daar zelf ook naar toe geweest of nie?** Nee, nee van hieruit nie. Daarvoor komen ze nog te weinig in aanmerking ook voor euh- der was wel één iemand, kweet nie of dat die naar Muntpunt, alleszins naar de tentoonstelling hier in Dendermonde, die ondertussen vrij was. **Aja.** Euh en die wel ook naar de tentoonstelling hier geweest is, euh waar d ik dan ook nog efkes gepraat mee heb zo nadien, dus, alez, da was wel fijn ook. 't Was iemand die ook echt aangaf van ja da da 'ik heb daar deugd van gehad en 't was toch wel de moeite voor mij'. **Leuk.** Of dat die daar nu nog mee bezig is, da weet ik nie, maar alez, alleszins op da moment was die der wel, ij Muntpunt da weet ik nie zeker ja.

En wa voor soort werken werden er tentoongesteld van jullie in Muntpunt?

Euhm, van in Dendermonde? Das een goeie vraag. Da weet ik nie meer. Ik denk euh die die maskers die we gemaakt hebben, maar ik twijfel ze, alez, ik weet dat da hier stond, maar ik weet zelfs nie meer of dat da in Muntpunt ook stond. Da zoude eigenlijk aan euh aan Karel ofzo moeten vragen, da weet ik al nie meer, ja. **Oké, geen probleem.** Ja, ik herinner mij vooral da da filmpje, ik denk dat da van Griekenland kwam, zo met die vrouwen en zo, ja,. Ik herinner mij vooral van de andere landen daar een paar dingen, om da ik die toen nog nie gezien had en euh, dat da voor mij ook den eerste keer was da 'k die daar zo zag, dus euh. En wat ik daar ook heel ferm aan vond, da was bij de opening, euhm was er nen ex-gedetineerde die de slamworkshop gevolgd had ook in Hoogstraten denk ik dat da was. Euh en die daar ook een een optreden gegeven heeft. En ik had op 't moment dat hij bezig was ook nie door dat da nen ex-gedetineerde was. 't Was ook pas achteraf, maar ik weet da ik tijdens 't optreden nog dacht van 'amai, mhm, die doet da wel goed, amai, tof, chique'. En dn achteraf viel mijne frank van 'ja ma, ja dat is waarschijnlijk nen ex-gedetineerde', alez, dan werd het mij ook gezegd of werd het mij alleszins duidelijk. Ja, dan vond ik da eigenlijk nog tien, nog tien keer chiquer van 'alez, das toch straf, die heeft dat daar gedaan en die staat hier nu gewoon op een podium, alez'. Alez, da da soort dingen da vond ik er eigenlijk heel tof aan. Alez, da zijn uiteindelijk wel euh ja, verwezenlijkingen van da project en, iets da we anders nie hadden kunnen aanbieden en nu wel gelukt is, ja.

En euh vindt u over 't algemeen da 't project geslaagd is, da 't doel is bereikt da ge wou?

Als'k ik kijk vanop mijne stoel in Dendermonde, absoluut wel. ja? Euhm, misschien ook daar: afhankelijk van aan wie da ge 't vraagt, zal 't antwoord misschien anders zijn- alez, in die zin da zo uitwisseling vaan kunst en kunstenaars, waarschijnlijk had da beter gekund, euhm, da soort dingen, maar als ik kijk vanop mijne stoel in Dendermonde was da een zeer geslaagd project. dus heel fijn om te doen en we hebben eigenlijk heel toffe dingen kunnen doen da we anders nie hadden kunnen doen, euh en we hebben heel fijne reacties gehad ook, dus euh, ja. **En gelijk de kunstenaars die meewerkten, moesten jullie die zelf zoeken of kwam d vanuit Diederik De Beir of...?** Ja, da kwam, was eigenlijk door Diederik gedaan. Dien had al zoveel contacten gelegd en mensen aangesproken waaruit dat dan heel veel enthousiasme was. Dus alez der waren sowieso een aantal mensen die zeiden van 'ja, ik wil meedoen aan da project'. En dan was 't ook een beetje kijken ja, welke gevangenissen willen meedoen, welke vragen zijn er vanuit die gevangenissen, wa slaat er aan... En zo zijn der eigenlijk wa, ja wa groepkes gevormd tussen kunstenaar en gevangenis. Euhm, daar hebben we eigenlijk, ja, 'k denk nie da we zelf nog iemand moeten zoeken hebben. **Alez tof, das gemakkelijk ook hé.** Ja, da was gemakkelijk, serieus, jaja.

En euh, kunt u nog een leuke anekdote vertellen over het project? Goh, een leuke anekdote, mhm, daar moet ik ook efkes over nadenken. 'K denk da ik er al een paar verteld heb tussendoor he. Euh.Ja een grappige anekdote misschien voor euhm, met het euh voorlezen, ja die 'goeiemorgen poëzie' da we op de wandeling... En door die technische problemen, da lukte nie altijd goed, euhm: op een bepaald moment lukte het vanuit de bibliotheek nie, ma ging het weel vvanuit 't centrum. Dus konden we de microfoon vanuit 't centrum gebruiken om zo op de wandeling te lezen. Ja, ik weet da ik dacht 'ja dat is nie ideaal, want dan staan we daar me een groepke in 't centrum in de weg te staan' eigenlijk, ma bon, alez we gaan da toch proberen. Euh en dan was er euh éne gedetineerde die euh goh, ik denk da 't Afrikaans, 't klonk alleszins Afrikaans in mijn oren, maar toch iets in die stijl eh, vanuit zijn thuisland. En euh in plaats van een gedicht begon die eigenlijk te zingen. Dus zo één of ander Afrikaans gedoe, ja 'k wist ook begot nie wat dat em aan 't zingen was. Kzag al die kopkes in 't centrum, al da personeel zo kijken van 'wa gebeurt hier'. Ik stond daar in 't centrum en ik dacht 'oh nee, wa gebeurt er hier nu'. Ja, ge kon die ook nie stoppen, want die was bezig. En dan was Diederik daar ook in de buurt, die begon dan ook ngo mee te doen da 'k dacht 'nee, ge moet het nu ook nie gaan stimuleren'. Dus da was zo ja eigenlijk een vree grappig moment. Das zo, der werd volledig buiten de lijnen gekleurd en iedereen stond zo perplex, we wisten gelijk nie wa doen. Dus ja, die mens heeft gewoon zijn ding gedaan en euh, da was het ook. Der was ook nie meer aan, der is niets erg gebeurd ofzo, maar euh, ja zo 't moment van euh. 'oké, kan dit, kan dit nie? wa moet ik hier nu mee doen? Moet ik hem stoppen, moet ik hem nie stoppen, euh'. Was

euh ja wel een grappig moment vooral. **Haha, tof. En euh, Als ge 't project in één zin zou kunnen beschrijven, wa zou dat dan zijn?** Goh in één zin... Ja 'k zou zeggen: Parol heeft euh creativiteit in de gevangenis gebracht en een stuk verbinding gelegd me buiten. Kdenk dat da voor mij euh, ja de accenten legt, ja. **En vind u da 't project voor herhaling vatbaar is of is da te moeilijk om nog eens te doen?** Ja, ge kunt geen twee keer 't zelfde project doen, denk ik, euhm. 't Is ook een heel groot project geweest en 'k denk dat ook op de euh mensen die der aan mee gewerkt hebben, dat da heel veel energie gevraagd heeft- dus in die zin, 't is nie iets dat ik euh zomaar elk jaar, of elke twee jaar zou gaan doen. Euh, maar als er zoiets zich aandient en da, ja als ge daar enthousiast over zijt en ge ziet da haalbaar en ge vindt da een meerwaarde voor uw gevangenis en uw gedetineerden, dan zou ik zeggen 'waarom nie'. Ja.

En Ten slotte: vond u het voor uzelf ook een meerwaarde of? Ja absoluut, 'k heb daar zelf ook heel veel uit geleerd. Alez, zowel persoonlijk, maar in den job evengoed, of euh in 't werk hier, absoluut, ja. ja ja ja. **Oké super, 'k denk da ik ongeveer alles wa da 'k wilde weten heb. Heel erg bedankt voor uw euh tijd en info. Ik heb nog een kleinigheidje mee om u te bedanken, ik hoop da ge pralines lust.** Amai zo leuk, jaja zeker, da gaat altijd goe binnen hé, merci!

[Afronding]

6.6. Interview R08

[Inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]

Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Euh ja oké, kunt ge uzelf even kort voorstellen om te beginnen?

Ja ik ben [naam R08], directeur van Creatief Schrijven, voor alle schrijfliefhebbers.

Oké en euh wa had ge al werkervaring me gedetineerden voor Parol?

Ja, voor da wij de, 't project Parol deden, hebben wij ook een aantal schrijfworkshops gedaan in gevangenissen, al da nie gelinkt aan andere projecten. Wij hebben bijvoorbeeld ook een groot project 'duizend-en-één-liefdes' gedaan waarbij da wij liefdesbrieven hebben verzameld van duizend-en-één verschillende mensen euhm en dan was er ook een traject met gedetineerden in gevangenissen waarbij dat zij euh liefdesbrieven of ook brieven aan hun thuisland, eh want veel gedetineerden hebben ook een andere origine, da zij dan brieven aan hun thuisland zijn gaan schrijven. Onder leiding van Daniel Billiet was da, dichter. Euhm en zo zijn der nog een aantal afzonderlijke reeksen ook geweest euh in de naam van gevangenissen. Dus ja, der was al wel wa expertise voor da we aan Parol begonnen.

Ja. En hoe kreeg ge te horen van 't project Parol dan?

Euh Parol is eigenlijk een initiatief geweest van Diederik De Beir, hé. Diederik De Beir had het plan om gevangenissen, initieel was het plan eigenlijk om in gevangenissen te gaan werken met haiku. Nu haiku is een, is een redelijk hermetische dichtvorm, eh is een heel strak patroon euhm. En dan heeft hij bij een aantal organisaties over dat idee gesproken en stilaan is da idee dan open getrokken, van 'laat ons nie alleen haiku euh gebruiken als kunstvorm, maar laat ons ook andere euh kunstvormen erbij betrekken'. Euh en dus ja, haiku is dan open getrokken naar creatief schrijven in het algemeen- eh dus schrijven van verhalen, ook poetry slam eh te brengen met een tekst 'on stage'. Euhm en die is nog open getrokken eigenlijk naar de cross over maken me andere disciplines euh, dan ook beeld, maar da ook zeer ruim- eh, met andere woorden der zit ook fotografie mee in 't project, dus beeld is eigenlijk echt heel ruim gezien euh. Dus Diederik had da idee, euh, initieel ging het de haiku kern zijn, haiku kern- de zeer fijne vzw at Wilrijk die het project zou indienen. Maar de haiku kern heeft zich eigenlijk redelijk last minute toch terug getrokken. euhm dan heeft Diederik aan ons de vraag gesteld van ' zou Creatief Schrijven het project willen indienen?' Wij hebben daar dan uiteraard even over nagedacht. Want we beseften wel dat da nie min was zo een Europees project indienen, maar we hebben dan toch euh groen licht gegeven. We zijn dan mee in zee gestapt en we hebben daar eigenlijk op zeer kort tijd heel dat dossier gefinaliseerd, wa niet min was eh- want Europa verwachtte een zeer groot inhoudelijk stuk, maar vooral een beetje het financiële luik van da project. Das eigenlijk niet te onderschatten. 't Was voor Creatief Schrijven ook den eerst keer da we zo een project indienden... Euhm ja, en dan eigenlijk een beetje tot ieders grote verbazing, kregen we dan een paar maanden later het goeie bericht van Europa dat het project euh geselecteerd was, da we dus financiering kregen. Om dan ja, twee maanden later ofzo, een maand later te moeten starten. Dus eigenlijk moest het ineens eigenlijk ook wel heel snel gaan. Euhm, wa voor ons, eh vanuit Creatief Schrijven heel belangrijk was, dus uiteraard dat er euh toch wel aanzienlijk wa woord inzat, eh. Da heeft zich dan vertaald naar bijvoorbeeld de schrijfworkshops, slam poetry euh workshops, euh ja en die cross over naar beeld was voor ons ook wel een interessant experiment he. **Dus daarom da ge zijt mee gestapt eigenlijk?** Ja ja.

En waren der mogelijke obstakels bij de opstart van 't project? Euhm, ja eigenlijk veel, alez, een internationaal project coördineren is sowieso een heel complexe zaak omda da je zit met uw cultuurverschil hé. Hoewel we allemaal binnen hetzelfde Europa leven, merk je, als je dan samen rond de tafel gaat zitten, dat er dan eigenlijk ja, euh andere werkcultuur, andere manier van dingen aanpakken, andere visie ook euhm, dus de neuzen stonden, als het project startte, eigenlijk nog allemaal in dezelfde richting. Euhm plus ja die organisaties die samen rond de tafel zaten waren ook heel divers eh. In Polen die organisatie is eigenlijk een welzijnsorganisatie, meer op welzijn. De

organisatie in Griekenland, Amaka, is heel erg bezig me een therapeutische, eigenlijk therapeutische manier: kunst inzetten als middel eh om therapie te gaan doen, euhm, de organisatie in Italië focust heel sterk op de taal toch wel, heel sterk me poëzie bezig, maar is echt een kleine vrijwilligersorganisatie, dus ja, der was, der was een enorme diversiteit in organisaties, in in denken, in aanpakken. Dus dat heeft ook wel even gekost om zo die neuzen in dezelfde richting te krijgen. Plus voor het project Parol hebben wij ook een heel nieuw team samengesteld eh, dus het was het idee van Diederik, maar dan hebben wij Carine De Wilde aangetrokken om het project te coördineren en hebben wij ook nen beeldende kunstenaar aangetrokken die dan eigenlijk curator was van het deel beeldende kunst, Karel Verhoeven. En die drie mensen moesten op een ja, op zeer snel tempo ook een team gaan vormen en zorgen da hun neuzen in dezelfde richting stonden. Dus da heeft zo wel even tijd gevraagd vooraleer dat da allemaal effectief kon euh beginnen lopen en dat is, dat is, alez, 'k steek dat ook nie onder stoelen of banken, dat is een euh moeilijk parcours gebleven, alez een parcours me hindernissen. Me heel veel dialoog wel. Me af en toe ook wel de nodige wrijving, ma op zich is da nie erg, eh want wrijving da kan ook wel andere dingen teweegbrengen he. Dus euh, alez das uiteindelijk allemaal wel goed gekomen, maar was bij momenten nie zo evident, ja.

Oké en kunt ge in een viertal lijnen iets vertellen wa da Parol voor u eigenlijk is?

Euhm, Parol, voor mij, euh was een ja, kunst-educatief project, waarbij da wij workshops woord en beeld, workshops is misschien al een te eng woord, waarbij da wij kunst-educatieve sessies hebben georganiseerd in een aantal gevangenissen. Euhm met kunstenaars eh die de sessies begeleidden, om te komen tot creaties euh en die creaties hebben wij dan naar buiten gebracht. Eh dus intra muros versus extra muros gaan. Die creaties hebben wij naar buiten gebracht om de gedetineerden eigenlijk op die manier een stem te geven in de buitenwereld en de buitenwereld toch ook ja, in contact te brengen met het verhaal van gedetineerden en eigenlijk zo wa nene dialoog op gang te brengen ook. Euhm om da wij der heel sterk in geloven dat we gedetineerden die tijdens hun detentie een zinvolle vrijhe, ja vrijheid, een zinvolle tijdsbesteding hebben eh wat da kunsteducatie toch wel is, euhm, ja dat da hun later ook helpt voor hun re-integratie in de maatschappij.

En denkt ge dat da doel behaald is voor het project? Euhm, dat denk ik zeker wel- natuurlijk euh werken met gedetineerden euh in gevangenissen betekent sowieso heel veel drempels overwinnen eh. Euh en da gaat ook eigenlijk over, want 't is kleine groepjes waar da je maar mee kan werken om da ja, gedetineerden hebben ook andere dingen te doen in de gevangenis, verhuizen soms ook, op korte termijn gebeuren der dingen in de gevangenis, dus de groepjes waar da je mee werkt zijn heel stabiel, zijn vaak kleine groepjes, dus ja 'tis een relatief, relatief misschien klein aantal mensen da wij hebben kunnen bereiken. Euh, maar de mensen die wij hebben bereikt, die hebben daar zeker allemaal iets uit meegenomen, iets kleins of iets groots. euh en da iets is dan euhm ja, een andere manier van kunst kijken of kunst beleven, het zelf ook in de praktijk gaan uitvoeren is zeker een heel belangrijk aspect, euhm, der zijn der een aantal die da nog altijd verder zetten en schrijven- di nu ook schrijven, brieven schrijven naar de buitenwereld, eh ook gedichten schrijven in interactie me familie enzo.. Euhm, dat is zeker een aspect. Maar wa da ze ook heel, heel erg leren in zo die sessies is om me elkaar rekening te houden, te luisteren naar elkaars mening, euhm, das toch ook wel een belangrijke competentie voor later in het dagelijkse leven te kunnen gebruiken. Wat da ook heel belangrijk was denk ik van die sessies is euh, ja de kunstenaars die wij binnen brachten in de gevangenissen kijken onbevooroordeeld naar die gedetineerden, eh. dus die mensen kunnn daar in zo ne workshop ook echt zitten als mens en nie als gedetineerde, want hun voorgeschiedenis speelde voor die kunstenaar me wie ze werkten eigenlijk geen rol. Dus ze werden ook, en da gebeurt bijna niet in de gevangenis, ze werden ook voor nekeer eens nie aangesproken op hun rol van gedetineerde, maar gewoon op hun rol van mens waarbij ze da gewoon heel vrijuit mochten denken over alle mogelijke thema's. Dus da gaf hen ook en ja vrije ruimte binnen die gevangenisconstructie wat da een gevangenis eigenlijk wel is.

Ja? En welke workshops hadden 't meeste succes?

Goh, der waren der verschillende die heel goe gelopen hebbe ik denk, maar da was ook gevarieerd, de de slam poetry workshops in de gevangenis van Wortel hebben heel vel teweeg gebracht omdat euhm, ook een aantal cipiers daarin zijn mee gestapt in da verhaal. Dus euh gedetineerden hebben een aantal sessies gevolgd bij slam kunstenaar Sascha Reunes, euhm en ze werkten naar een

toonmoment toe cipers hebben dan zelf voorgesteld van 'ah wij zijn ook bezig me muziek enzo, als wij nu eens muziek maken bij da toonmoment' en zo is daar eigenlijk een fantastisch mooie interactie ontstaan waarbij dat die elkaar ook nog echt gevonden hebben, dus euhm, 'k denk dat da, alez een heel, een heel geslaagd traject is geweest, wat ook goed gelopen is, is de 'good morning poesia', euhm waarbij dat de Italiaanse kunstenaar euh Pietro is overgekomen om in de gevangenis van Dendermonde met de gedetineerden teksten te gaan schrijven; euh teksten te zoeken in de bibliotheek van bekende dichters en die dan voor te dragen. Dus der is nene hele tijd in de gevangenis van Dendermonde tijdens de wandeling van de gedetineerden buiten, werden der dan gedichten door de micro voorgedragen door gedetineerden. En dat heeft ook wel alez heel wa teweeg gebracht. **Is da nu nog altijd?** Awel dat heeft lange tijd doorgelopen, maar of dat het nu nog altijd is, dat durf ik nu nie me zekerheid eigenlijk zeggen. Maar ik denk, want ja dat is dan natuurlijk het spijtige van da project eens dat da gedaan, ja dan, tenzij dat de gevangenis da zelf verder zet of moeten vrijwilligers da verder zetten- dus der zijn wel een aantal sporen uitgezet. Euhm, maja, wij kunnen da nie blijven trekken want ja wij hebben der ook geen middelen voor om die kunstenaars te blijven betalen. Dus euhm, dan is het wa aan de 'goodwill' of de mogelijkheden van de bibliotheek. En in Dendermonde heeft de Rode antraciet dat een tijdje mee euh 't voorleesmoment opgevolgd. Ma ik denk dat da uiteindelijk ook is stil gevallen. Denk ik.

Ja. En welke workshop had het minste succes?

Goh euhm, awel slam poetry bijvoorbeeld in Hoogstraten is nie goe gelopen. En da was een beetje bizar omdat er in den beginne heel veel interesse was en die groep is daar op zeer korte termijn terug gevallen tot drie, vier mensen denk ik. Dus euhm in Hoogstraten heeft het dan eigenlijk nie zo goe gelopen. Dus da was een beetje vreemd. **En hoe denkt ge dat da kwam dan?** Goh de tijd, periode speelde misschien ook wel mee, het was ramadan in die periode, en ja tijdens de ramadan, kweet nie goed hoe dat het juist zit, ma da, da blijkt dan toch voor sommigen nie zo een ideale periode te zijn om daar aan mee te doen. 't Was ook in de zomerperiode, 't was ook heel warm. Ik denk dan dat het zoiets was da ze moesten kiezen 'ofwel 's avonds workshop volgen ofwel de wandeling 's avonds buiten' en dat der dan op een gegeven moment toch velen hebben gekozen voor de wandeling. Da speelt ook mee denk ik euh...

En was er een evolutie bij de gedetineerden voor en na 't project, alez, kon ge da zien? Euhm ja, wa da we wel, en dat is ook allemaal op papier eigenlijk relatief goed bijgehouden- dus heel veel gedetineerden hebben achteraf ook een getuigenis afgelegd, euhm, ja en daaruit bleek wel da da ze da allemaal van zeer goed tot fantastisch vonden om aan zo da artistieke traject te kunnen deelnemen. Dus dat heeft zeker voor hen wel euh, heel wat teweeg gebracht. En der buiten ook wel voor de kunstenaars, want we hebben met een aantal auteurs en beeldende kunstenaars gewerkt die nog nooit in de gevangenis waren geweest. En ook voor hen heeft dat eigenlijk wel wa teweeg gebracht om het feit om daar te zijn, ja da da, da heeft wel wa veroorzaakt. Maar ook daar hebben we wel wa getuigenissen van op papier.

En hoe werd er bepaald welke gedetineerden da mochten meedoen? Was da, alez waren daar beperkingen bij? Ze mochten eigenlijk zelf kiezen. Dus de euhm de beleidscoördinatoren speelden daarin ook wel een cruciale rol eh. Want zij moeten eigenlijk ook zorgen dat da binnen de gevangenis bekend wordt gemaakt. Dat da wordt gepromoot op de één of andere manier. Euhm en da gebeurt blijkbaar aan de hand van flyers, die dan door de cellen worden verspreid. En da gebeurt soms ook aan de hand van euh, ja een soort van toonmomenten. Want bijvoorbeeld in de gevangenis van Hoogstraten hadden ze dan ne slammer uitgenodigd, eh om dan poetry slam te komen brengen om dan de gedetineerden te overtuigen om zelf ook te participeren en da vonden gedetineerden geweldig die poetry slam. Dus dan, dan waren der ook heel veel reacties, maar dan zijn der toch een heel deel uitgevallen daarna zo. **Ja das wel raar.** Ja.

En euh kunt ge iets meer vertellen over de samenwerking met de buitenlandse gevangenis? Hoe verliep da? Euhm da verliep relatief goe. Euhm, maar ieder land had zo wel zijnen eigen dada om het zo te zeggen, of zijn eigen specialisme en sterkte, wat ook logisch is. Euhm, dus in Polen bijvoorbeeld hebben ze ook me haiku's gewerkt en zijn ze derna ook me foto en film

beginnen werken. Euhm, in Servië lag het iets moeilijker omdat ze daar heel veel moeite hebben gedaan om toegang te krijgen tot de gevangenis, euh maar dat is uiteindelijk niet gelukt. Dus ze kregen vanuit de overheid geen toestemming om dat project in de gevangenis te realiseren. Dus in Servië hebben ze gewerkt met euh ex-gedetineerden, euh nee, jong delinquenten sorry, en dat was in de eerste instantie de bedoeling met ex-gedetineerden, maar dat bleek dan ook helemaal niet, dus euh jong delinquenten hebben ze gewerkt. Euhm, maar der zijn ook wel heel mooie resultaten uit gekomen. Euhm, en in Italië hebben ze dan heel sterk ingezet op reading out loud eh- eh het gevoel geven van teksten schrijven en voorlezen. Dus het was heel divers en de uitwisseling die er dan tot stand is gebracht, is euh gebeurd door die creaties in een 'art box' hebben we dat dan genoemd naar een andere gevangenis opgestuurd. Die gevangenis ontving dat dan en dan konden ze der op verder werken euh en dan konden ze bijvoorbeeld bij woord beeld gaan maken of omgekeerd. **En verliep dat goed dat principe van die art boxes of euh?** Goh euhm, der zijn der een aantal geweest- initieel was het plan om der veel meer te sturen, maar euhm, der zijn er een aantal geweest en die dat er geweest zijn, dat dat liep wel. Natuurlijk hing het ook wel veel af van de kunstenaar die het begeleidde omdat hij of zij, alez wa dat hij of zij ermee deed eigenlijk. **En euhm wa was eigenlijk 't doel van die art boxes?** De uitwisseling tussen landen ja en ook omdat die gedetineerden zelf niet konden reizen om die toch ook ja kennis te maken met detentie in een ander land. **Ja, en euh waren der aanpassingen, alez, tijden 't project, dat ge dacht van- alez was er een evolutie in het project dat ge dingen hebt aangepast omdat dat niet goed liep of... ?** Goh, dan moet ik al eens eufkes diep nadenken. Ongetwijfeld wel. Ik denk zo, eh initieel was er met die art boxes veel meer gepland, euhm, dat is waar ik nu zo aan denk, maar der waren ongetwijfeld nog dingen eh- maar die zijn bij mij dan niet zo blijven hangen. **Oké, geen probleem. En wa is volgens u de meerwaarde van Parol voor euhm, voor de maatschappij?** Alez, als er een meerwaarde is. Euhm ja, ik denk dat die gedetineerden die de sessies van Parol hebben gevolgd toch op een andere manier terug gaan keren naar de maatschappij. Dat hun re-integratie misschien vlotter zal verlopen. alez, misschien, ik denk dat dat sowieso zal zijn, euhm, dat ze ook hebben kennis gemaakt met andere, een totaal ander iets waar dat ze misschien daarvoor nooit mee in aanraking waren geweest euhm. Dus ik denk het feit dat ze tijdens die sessies ook op een zeer menselijke manier behandeld zijn geworden, ja dat dat hen ook op, als een ander mens doet terugkeren naar de maatschappij, dat is niet onbelangrijk is. Want euh ja, misschien wordt dat wel uwen buurman binnenkort eh die gedetineerde. Dus dan kunnen we der maar beter voor zorgen dat die mens daar ook een stuk klaar voor zijn en dat ze niet slechter uit de gevangenis komen dan dat ze zijn binnen gegaan, maar dat ze der beter van worden. Dus ik denk dat dat de maatschappij der zeer veel aan heeft. 't Is ook ons pleidooi om eigenlijk dat structureel te gaan inbedden in de gevangenissen. Eh kunst en cultuur en educatie. Nu is er wel een aanbod binnen de gevangenissen dat echt gericht is, rechtstreeks gericht is op euh op werk eh, heel werk gerelateerd: computercursussen, taalcursussen,... Met een directe output eh, maar rond kunst en cultuur is er eigenlijk heel weinig. Dus eigenlijk hebben wij ook een sterk pleidooi gehouden eh om dat te gaan inbedden structureel, maar ja dat is een werk van zeer lange adem. Euhm, ook de academies, eh want elke stad of gemeente heeft DKO hé, een academie Deeltijds kunstonderwijs om die ook te betrekken he. In Dendermonde bijvoorbeeld eh met de studenten literaire creatie, wat dat een schrijfopleiding is, is dat samen met een docent in de gevangenis geweest. Die hebben daar samen met die gedetineerden teksten geschreven. Dat heeft de ogen geopend van die gedetineerden, maar dat heeft evengoed de ogen geopend van die studenten die nu ook op een heel andere manier naar die context van detentie gaan kijken. Dus daar is zeker wel potentieel.

En wa is de meerwaarde voor de professionelen die dat der aan hebben meegewerkt?

Euhm voor de professionelen denk ik toch ook wel, eh diegene die nog niet in gevangenissen gewerkt hadden, euhm een andere kijk over gedetineerden. Euhm ja en het besef of het, het, ja dat is voor iedereen toch niet zo evident- 'k denk dat dat vooral ook zo. **Ja, en was er ook een meerwaarde voor de gevangenissen?** Ja, voor de gevangenissen, euhm sowieso. Eh want het aanbod dat er door parol gekomen is- dat was een extra die zij konden aanbieden aan gedetineerden. Plus het bracht in een aantal gevallen ook wel heel wat teweeg he. Zoals in de gevangenis van Wortel dat die slam poetry eh samen met die cipiers. ja dat was, dat straalde wel uit over heel de gevangenis van 'hey, hier is iets keitof aan 't gebeuren'. Dus zeker en vast zo euhm ja. Vaak heel kleine dingen, eh

zoals euh die posters, ja gevangenen zijn fier da ze da gemaakt hebben en da wordt dan ook opgehangen in de gevangenis-dus het creëerde ook een stukje trots zo. Voor de gevangenis is dat ook leuk dat er is iets anders euh op het programma sta, **Das Waar. En vond ge voor uzelf, alez hebt ge der zelf ook iets uit gehaald? Alez da ge zegt van 'da was nu een meerwaarde voor mezelf'?** Euhm ja, sowieso denk ik, waar da wij heel veel uit geleerd hebben, is euhm de cross over met beeldende kunst, alez en dan in concreto het betrekken van een curator die zelf beeldende kunstenaar is- euhm, die een heel aparte kijk inbracht op het project, een heel eigen visie, ook heel veel in vraag stelde, euhm. Dus da was zeker wel een verrijking voor het project. En ook een wijze waarop wij binnen Creatief Schrijven eigenlijk nog nie gewerkt hadden om zo artistiek da eigenlijk echt helemaal bij iemand anders te leggen. en da was wel wel boeiend en da heeft het project ook zeker sterker gemaakt. Dus ja, het betrekken van die beeldende kunst eigenlijk.

En hebt ge zelf ook workshops kunnen meevolgen? Nee helaas nie nee. En zijt ge naar tentoonstellingen geweest? Jaja, bijna allemaal denk ik. Kunt ge daar iets meer over vertellen? Euhm ja, de de eerste was 'moving dialogue' in Oudenaarde en daar hadden gedetineerden euh samen met twee filmmakers. Ze waren dan aan de slag gegaan me zo 8mm camera's, euh beelden zelf gemaakt in die gevangenis en dan hadden ze zo aan de kunstenaars gezegd 'zou ik buiten de gevangenis zijn, zou ik graag die plek nog eens terug zien'. En iemand had gezegd de zoo, en iemand had gezegd het ouderlijk huis en zo. Dus de kunstenaars zijn dan buiten de gevangenis gaan filmen en die beelden hebben ze dan verweven in euhm ja, zeer mooi artistieke filmpjes en die zijn dan in Oudenaarde getoond, tijdens dan 'moving dialogue' is da genoemd, op een aantal grote schermen die... heel mooi in beeld gebracht. Da was de eerste. euhm, dus daar is echt sterk op beeld gefocust. De tweede, als ik mij niet vergis, was dan in euhm niet Hoogstraten, maar Merksplas. In die euh, zo een heel mooi kapel, in het groen. Euh en daar is dan werk getoond van de gevangenis van Hoogstraten en ook van Wortel. euhm daar heeft nen slammer opgetreden, nee, ik denk da ze daar de geluidsfragmenten hebben laten horen en wa beeldmateriaal van dan die slam performance in Wortel. Ook een heel aantal beeldende kunstwerken euh,... Maar die tentoonstelling heeft echt wel een heel groot aantal volk getrokken- da was ook in samenwerking met euhm het gevangenis museum dat er eigenlijk vlak naast lag. Dus der was dan een combi-arrangement, mensen konden dan het gevangenis museum bezoeken en ook de tentoonstelling. En sowieso is da ook een regio waar da heel veel gefietst wordt, want das echt een prachtige natuur- en vaak die fietsers, eh lopen dan ook efkes binnen zo.

En wa voor reacties kreeg ge dan van de mensen. Eigenlijk altijd heel positief. euhm, mensen waren wel gegrepen zo. Ja Karel, eh de curator, heeft dat ook op een heel persoonlijke manier proberen over te brengen zo die stem van de gedetineerde. Dus als ge da heel mooi euhm ja presenteert eigenlijk, ja dan komt da wel binnen bij die mensen zo wel zeer ingrijpend. Euhm, dus da was dan in Merksplas. En dan euhm was er ook één in Dendermonde- in de bibliotheek van Dendermonde. En daar is vooral zo, de opening was heel mooi. Want euh met de vernissage van die tentoonstelling is er aan de gevangenis muur van Dendermonde ook een kunstwerk onthuld. Daar hebben ze gewerkt rond euhm de kleuren binnen en buiten de gevangenis en dat dan in een palet gegoten. En da kunstwerk hing dus aan de buitenmuren. En dat is dan officieel met die vernissage onthuld in aanwezigheid van de burgemeester van Dendermonde, wat een zeer welbespraakt man is. dus da was eigenlijk euh heel fijn en die burgemeester heeft dan de mensen van de bibliotheek door z'n stad geleid- onderweg dan ook heel toffe verhalen verteld naar de bibliotheek. Waar da eigenlijk ook weer, ja, heel mooie werken hingen. En daar is er ook geprobeerd om zo euhm bezoekers van de tentoonstelling dan en ook de bibliotheekbezoekers tips te laten geven aan gedetineerden over welke boeken da ze konden lezen. En de bibliotheekbezoekers konden dan op bladwijzers, soort van bladwijzers schrijven 'dit boek lees ik daarom' en da werd dan ook effectief binnen de gevangenis die boeken verspreid. Dus da is op die manier ook wa geprobeerd om dialoog te creëren. Dus da waren de tentoonstellingen hier in België. En dan is er ook euh dan was er de grote overzichtstentoonstelling in Muntpunt he op het einde. **Ja. En was er daar veel volk dan of?** Euhm ja, redelijk wel. Muntpunt had ik, denk ik, er een beetje meer van verwacht, maar op zich heeft da wel goed gelopen. Der waren ook gegidste beurten euhm en da liep toch wel redelijk. 'k Durf nu nie meer vanbuiten zeggen hoeveel, maar der is toch wel veel volk geweest en der is ook

veel media-aandacht geweest voor die tentoonstelling. **Das ook wel goed hé, alez das wel leuk.** Ja zeker. **En dan ja, de buitenlandse tentoonstellingen...** ? De buitenlandse tentoonstellingen heb ik van een beetje verder meegemaakt eigenlijk, euhm,... Diederik is er wel naar, Diederik is naar Griekenland geweest en naar Servië en naar Polen. En Karel is ook naar Servië geweest, Italië da ben ik nie zeker... **Want liepen daar de projecten ook goe of nie?** Euhm ja, buiten in Servië, eh waar da ze met hindernis zaten 'we kunnen nie in de gevangenis werken'. Euhm, in Italië... ja daar ook wel redelijk goed. Maar daar was het ook wel redelijk moeilijk om financieel rond... Eh want in zo een Europees project engageert elke partner zich, eh, ge krijgt een mooi bedrag van Europa, maar Europa vraagt wel da je der zelf een gelijkaardig bedrag naast legt. Euhm en da was voor Italië toch wel heel moeilijk.

Ja. En als ge terug zo een soortgelijk project zou kunne mee opstarten, zou ge daar der terug in meer stappen of nie? Euhm ja. Ja zeker wel. Das een enorme verrijking wel voor de organisatie, voor de medewerkers, voor de kunstenaars,.. Euh, maar wij hebben dit project ook getrokken eh, euhm ja, en als coördinator voor zo een project bij Europa, daar komt echt wel heel veel bij kijken. En der komt vooral heel veel bureaucratische afhandeling bij kijken en da moet ik zeggen, hadden wij bijzonder zwaar onderschat. Wat het financiële luik betreft, hadden wij ook nog in die laatste fase gehoopt op een aanzienlijke subsidie te krijgen van Brusselfonds, maar die beslissing heeft heel lang op zich laten wachten, heeft, er heel lang heel positief uit gezien, ma uiteindelijk kwam dan toch het bericht da wij vanuit da potje niks nie meer kregen. **Amai das wel een opdoffer dan.** Dus wij zijn eigenlijk Parol geëindigd met een serieuze financiële kater, euh dus dat is natuurlijk niet zo fijn. **Nee. Dus wa zou ge dan veranderen?** Beter financieel beheer? Ja, nu weten we eigenlijk ook waar da we op moeten letten en ook wa da we moeten doen enzo. Terwijl dat daarvoor, da was voor ons den eerste keer, dus we wisten het eigenlijk nie van euh 'wa moete we daar nu mee doen'.

En wa zou ge zeker behouden van het project? Da ge goe vond? Euhm... Ja dat, das een moeilijke vraag. Veel eigenlijk, euhm. Eh zo da traject van die workshops in de gevangenis, samenwerking met beeldende kunstenaar, euh samenwerking met het buitenland ook wel. Dus ik, ik denk eigenlijk dat de eindconclusie is van: 'inhoudelijk was da een heel goei, en een heel sterk project, maar zakelijk hebben we da nie op den beste manier afgehandeld'. **Ja.** Omdat 't ook den eerste keer was en omda wij eigenlijk ook vanuit Europa nie heel veel steun hebben gekregen, want ge hebt dan binnen Europa ne contactpersoon. Die contactpersoon is op de duurtijd van ons project twee keer veranderd. Dus dan zijn wij telkens me andere mensen moesten- ja, da liep eigenlijk euh, niet naar behoren om het zo te zeggen.

En kunt ge nog een leuke anekdote vertellen over het project? Da u altijd zal bij blijven? Een leuke anek...? **Of iets, ja leuk, da u zeker zal bij blijven.** Euhm Goh ja, ook veel eigenlijk ze. Maar misschien toch wel ja, het toonmoment in de gevangenis van euh Dendermonde, was da zeker- waar dat dan studenten aanwezig waren die samen met de gedetineerden euh gedichten hadden geschreven, verhalen hadden geschreven en dat die dat dan ook brachten. En dan hun familie- familie van die gedetineerden waar da ze zoveel jaren geen contact meer mee hadden gehad, die dan mee in de zaal zaten en die dan op 't einde zo gelukkig waren van 'hij kan ook nog iets anders dan euh, ja dan alleen maar slecht doen' eh. 'Dat is fantastisch dat die nu ook verhalen is aan 't schrijven'. Alez, ge zag da echt en da werd der zo echt uitgesproken. Dus da was eigenlijk heel heel mooi om te zien. Dus da zal mij zeker bij... Ja en dan die tentoonstellingen. Bijvoorbeeld de tentoonstelling van Merksplas waren de gedetineerden, alez een aantal gedetineerden van de gevangenis van Hoogstraten ook aanwezig en die mochten dan opdienen. Dus die liepen daar rond en die waren ook wel heel fier zo. En dan ja, als de kers op de taart euh Youssef- die heeft dan ook in de expo van Muntpunt, heeft die ook slamteksten gebracht en. Het feit da ge die zag openbloeien en alez da was ook echt heel mooi om te zien. Ja ,da was echt euh 'wauw'.

En dan euhm van Carine moest ik nog vragen- ge hebt een compendium ofzo- of da ge nog van plan zijt om da uit te geven? Ja ja, ma der is goei nieuws over, da weet Carine nog nie eigenlijk, dus ja da compendium is ja eigenlijk zo een verzameld werk- maar eigenlijk is da nen inspiratie iets, voor mensen, kunstenaars die in de toekomst projecten in de gevangenis willen doen

hé. Want Louise heeft daar keiveel euh tijd ingestoken in da compendium. Dus diene tekst is er, maar euh ja, nu moet da nog uitgegeven geraken. En da kost allemaal geld natuurlijk. Ma we gaan da binnenkort bekijken samen me maklu-uitgevers. En het idee is om da nog voor de zomer op de markt te brengen euhm, maar het zal dan wa breder open getrokken worden. Der zullen ook andere good practices van andere projecten, ma op zich is da nie erg he euhm. Dus der ga zeker nog iets mee gebeuren. Dus das wel fijn.

Ja. En parol in één zin, wa is da voor u?

Euhm oeh, das ne moeilijke, in één zin- euhm, Wacht zenne. Parol in één zin. Ik denk dat da dan is euhm 'bruggen bouwen tussen kunst en gedetineerden, euhm en de stem van gedetineerden naar de buitenwereld uitdragen'. De stem en het verhaal alez naar de buitenwereld brengen.

En denkt ge nu da gewone burgers, alez die dat de tentoonstelling hebben bezocht ofzo, anders kijken naar gedetineerden of?

Goh, dat is natuurlijk moeilijk te zeggen. We hebben echt wel heel aangrijpende mailtjes gehad van bepaalde mensen ook die de tentoonstelling hebben bezocht. Die da heel aangrijpend vonden wa da ze allemaal gezien hadden. Euhm, ma das natuurlijk iets wat da heel moeilijk te meten is. **Maar op zich wel positieve reacties?** Ja ja eigenlijk, want ja, nee da was nie euh... We hadden daar ook wel wa schrik voor, alez schrik is een groot woord misschien, maar euhm. Uiteindelijk, naar onze normen en naar normen van heel veel organisaties was dat een duur project Parol. Dus de kritiek van ja 'als 't voor de gedetineerden is, dan hebt ge wel ineens heel veel geld'. Die hadden we misschien wel een beetje verwacht, maar die is er gelukkig nie gekomen. Dus der is eigenlijk toch nen positieve balans.

En ja, hoe regelmatig was er een samen, alez een bijeenkomst ofzo me me alle betrokkenen of was da nie of alez?

Me alle betrokkenen, dus ook de buitenlandse partners eh, euhm die is er eigenlijk maar op de duurtijd van het project, maar drie keer geweest. Eén keer in het begin, en dan één keer tussentijds en dan één keer op het einde. Dus da was eigenlijk relatief beperkt. Euhm, en hier in België was er zeer regelmatig overleg met het kernteam, het kernteam da was dan Karel, Diederik, Carine en ik eigenlijk en dan had ge hier ook wel nog nen stuurgroep waar da een aantal beleidsmedewerkers in zaten. Maar dien is eigenlijk, die was heel goed in de opstart van het project, maar daarna is da eigenlijk ook zowa stil gevallen. Nu, alez das ook wel een nadeel van zo een Eruopees dossier, euhm, qua personeelskost is het eigenlijk beperkt wa ge maar moogt inbrengen. Dus da heeft Carine misschien ook wel gezegd, ja die werkte halftijds voor ons, maar eigenlijk was da meer dan fulltime als die da echt goe wou doen. Maja, da ging nie, want ja, ge mocht van Europa maar een bepaald percentage euh aan personeelskost binnenbrengen, dus ja, da was nen hele moeilijke eigenlijk.

[Afronding]

6.7. Interview R03

[Inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]

Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Oké, dus ge waart aan 't vertellen da ge dan misschien euh zou willen euh alez iets doen voor die mensen, die gedetineerden.

Ja, als ik daar zat in 't gevang, dan dacht ik ja eerst denkt ge, ja, dat het euh leven stopt he. 't is euh,;; Want ik kwam uit luxe, ik had alles alles. En ineens, poef, ge zit daar hé, ge hebt niets meer, ge kunt niks nie meer,... En dan euh ja, zijn der zo initiatieven, amai,...Dat is euh, daar krijgde kippenvel van hé, mensen die zoiets doen eh, euhm personen die waarschijnlijk ja heel hard denken in 't leven en bezig zijn me iets en die da wel beseffen da ge daar in die muren kapot gaat of tewel probeert ge u te redden. En euhm, mij heeft da enorm gered want ja, kdacht ik ook aan zelfmoord en al die dingen in 't begin hé, ja, ook al is 't er, is da allemaal nie nodig he, want, maar,...

Hoelang hebt ge daar gezeten?

6 weken was da.

6 weken. Das eigenlijk nie zo lang he.

Ja, maar pas op, 6 weken is precies 6 jaar hé. Nen dag, da duurt,..; Das ongelofelijk hé. En euh ja dan dacht ik van iets te doen me deren. Voor azo, omdat da ook toch therapie is hé. **Ja sowieso.** Ma ojú ja, 't is allemaal iets, diene stap zetten en en, ja ge kunt gij daar iets aan ja, mee verdienen, ik weet da niet. 't Is nu nie voor geld aan te verdienen, maar, 't zou nen mooie job zijn om mensen te helpen eigenlijk. **Ja, sowieso. Ma ge moet natuurlijk ook nog financiering vinden enzo,...** Awel, 't is da hé. Euh, da moe nie veel zijn, maja ge moet toch ook leven en dan als ge dat dan me dieren doet, ge moet ze kunnen verzorgen ook hé, g moet er euh,... Ik ben nen enorme dierenliefhebber die euh, ja, dieren gaan u nooit oneerlijk behandelen éh. **Das waar.** Tenzij da ze zo gemaakt zijn door de mens eh. **En aan welke dieren denkt ge dan. Honden of,...?** Euh, papegaaien meer, **Papegaaien?** Omda papegaaien heel slim zijn en euh ik was zo aan 't denken: de opvoeding van die baby's zo in de gevangenis, dat da iets zou geven zoiets euh,... Maja, ge moet dan de gepaste mensen vinden om daar aan te werken en al die dingskes euh. Papegaaien en die baby's, das mijn leven en daar mee bezig zijn en al, en me alle dieren: flamingo's, lama's , das mijn euh,... **Amai zo tof, da zijn zo alez, dieren da zo minder voor de hand liggen hé.** Ja, da maakt het misschien een beetje anders hé dan da. En ge hebt er ook allemaal verschillende karakters in, dus euh, iederen baby is anders van karakter. Da maakt het ook mooi. Iedere mens is ook anders van karakter. **Das zeker waar.** En da is ja, puppy's heeft iedereen en van van hondjes en katjes, maar zo iets,... Ik heb da al vroeger euh, als mensen bij mij kwamen en ze zagen jonge papegaaien, das echt, die worden gek hé, die waren der echt euh ja,... **Amai, das wel tof.** En da was zo eigenlijk, mensen zelf die euh ja, getraumatiseerd zijn, ja da geeft toch ne kick, den ik voor die mensen. En nene opkikker om ja, om verder te leven eh. Ma ge moet iets hebben, want anders gade daa echt euh,... **Ja kapot.** Ge gaat daar kapot. **Ja das waar, ge zit daar maar en,...** En ge ja, ze kunnen u daar gemakkelijk kraken voor gans uw leven eh. Bij mij is da op 't randeke geweest, ik heb gezegd "ik moe iets doen, oftewel stop ik me te leven". En euh, gelukkig was da ,die dingen van Parol daar. Want ik was ook gene mens die ooit zou een artikel geschreven hebben of. Ik was tegen schrijven hé. Mijn vingers doen al pijn als ik aan ne stilo denk. Maar euh, ja daar heb ik da eigenlijk wel euh met die An, die lesgeefster, Anne. Die heeft mij wel euh, heel veel dingen doen inzien in 't leven ook op die korte tijd hé, op die paar uurkes eh. **Ja, want hoeveel, hoelang duurde de workshop?** Goh, nie lang genoeg he. Ja, da waren enkele weken zo ja,euh, 't was ook natuurlijk moeilijk, als ge dan juist bezoek kreeg die uren, mocht ge, ja die workshop stopt niet he. Dusja, wa moete doen, als u ouders der zijn ofzo, da was een beetje, ja,... 't Blijft, 't blijft achter tralies, maar 't blijft euhm ja, verrijkend, ge kunt een beetje verder kijken natuurlijk als ge zo me da schrijven en da en dan, die gedichten, die haiku, die dingskes pluggen enzo,... Das dan al weer euh, behendigheid. Ma die gedichten was prachtig ook hé. **Want welke workshops hebt gij gedaan? Haiku dan?** Haiku en die maskers maken en zo eigenlijk euh ja en azo, nog wa euh ja eigenlijk, 't was heel verschillend en ze laten de mensen ook gewoon doen. 't Is nie dat da , alez, da moe nie klaar zijn,

nee nee, als 't al klaar is, kunt ge lezen en of nie, als ge geen zin hebt, moe ge nie he. en ge leert ook respect hebben voor u u medemensen daar ook, vind ik. Want sommigen hé, komen daar toe en ge denkt 'zo ne sloddervent', maar die heeft dan ineens zo mooie spreken en mooie gedichten, das echt 'wauw' hé. **Ja, zo da ge daar van verschiet. Want het doel was ook euh om ja, euh grenzen te doorbreken tussen mensen, denkt ge dat da gelukt is?** Ja, tuurlijk tuurlijk tuurlijk. Ja, ik had al nen euh, alez ja, oké, ik ben gene, ik heb nog nooit drugs genomen ik zal da nooit nemen ook, want der zitten daar een paar gasten en euh, 'k dacht 'ja da zijn mensen... ja he' ma, kmoe zeggen: ja, 'k heb ik daar geen problemen mee en das hun leven, maar der waren der ook bij, ne knappe kerel die echt euh nen brain, die echt wel euh, prachtige poëzie kon euh schrijven. Das tof. Ja, 't is nie simpel om, alez 't is eigenlijk wel simpel om dat daar uit te drukken, want 't is beste dat er, da ze kunnen doen om om mensen ergens op te trekken of zin, alez de zin in 't leven te behouden. Want daar denkt ge constant en dieper en dieper en ja, ge denkt ook euh,... Veel mensen, de meeste mensen zitten daar in voorhechtenis, dus ja, daarom zijn die nie schuldig, die worden daar gewoon gebroken en kapot gemaakt, eh, maar ge zit er wel hé. En ik kan goed, mij goed inbeelden dat een groot percentage der nooit meer boven komt, nooit. Das iets da ja, zeker weten. En azo dingen, die blijven bij he. **Ja sowieso, ge moet karakter hebben hé om u daarover te zetten.** Ja, en ook ja, de gepaste mensen eh, die euh, die ons daar geholpen hebben, ja, das ook belangrijk hé. Zachte mensen, ja,... **Want hoelang zijt gij nu al vrij?** Nu? Bijna twee jaar hé. ja, maar da blijft toch nog altijd hangen hé. Zeker zeker zeker.

En had ge ook nog andere bezigheden euhm, alez, sport of iets anders in de gevangenis? Euh, eigenlijk ja, wat da ik altijd, naar de kerk ging ik dan ook wel euh als ik kon, euhm. Ja, da wandelen iedereen dag euhm, voor de rest eigenlijk,.. Ja, de interesse moet er zijn voor iets hé. Frans, Frans kan ik hier ook volgen en Engels, Alez Engels da kan ik wel, en Frans kan ik ook wel een beetje, maar alez, zo die taal, da had ik nie veel zin in alez ja. 't Moet iets zijn da vernieuwend is om u om u toch te lokken, vind ik. Ja, euhm, moesten ze een cursus frieten bakken geven denk ik ook dat er niemand komt, want alez, iedereen kan frieten bakken hé. **Haha, ja das waar.** t Moe zoiets zijn da nieuw is eh, en ik dacht van ja oké, ik ga nekeer kijken. **Want hoe hebt ge dan gehoord van Parol?** Ze hadden ne flyer onder de deur. **En da sprak u meteen aan of nie?** Euhm ja, daar leest ge alles wel grondig hé als ge daar iets krijgt en euh ja, die celgenoot had er 'ooh das allemaal hup hup hup' en ja ik dacht toch van 'k zeg 'oké, 'k ga toch n ekeer gaan kijken ik wat dat da is'. En da ja, super hé. Belangrijk 't contact met die mensen euhm van de buitenwereld die 'normaal' zijn hé. Ja maja, da is zo hé. Want wa ziet ge? Nen advocaat, euh ge komt voor ne rechter, ge wordt in de boeien gedaan bij de politie eh, dat is, ge ziet niets normaal he. Of cipier,.. Alez, oké, da da zijn gewoon mensen van buiten die komen en die geven u ook terug een beetje ja nen adem denk ik he. **Dus da gaf u wel een goed gevoel om met die kunstenaars in contact te komen?** Ja, zeker zeker. ja prachtig, en die zijn ook ruimdenkend hé, die mensen. **Ja, das waar.** **Ja anders zouden ze het ook niet doen hé, lesgeven in een gevangenis.** Ja, awel ja, tis da tis da. Ma alez, van den eerste of tweede dinge, dacht ik direct van 'ik ga ook zoiets doen hé'. Maja, 't is gelijk da ge zegt financieel eh, financieel he. **Ja, ma hopelijk kunt ge da toch doen.** Ja, ge moe iemand, alez de gepaste mensen moeten mij contacteren, kzou da wel enorm zien zitten ook euhm. **Ja, da zou wel echt tof zijn als da lukt.** Ja awel, zo de gevangenissen door 't land me me jonge vogels ofzo, om op te,... En zelf die voeden me me fruitpap, die fruitpap maken, das zo echt intensief dermee bezig zijn ook hé. Dat euh, ja die vogels een beetje vasthouden, dan die een beetje voeden euh, dan een beetje dat die darmkes terug euh.. **En ge ziet dat dan echt als veel of maar één keer of, alez echt meerdere keren?** Ja, ik zou da gewoon meerdere keren, tuurlijk tuurlijk. Want 't zijn altijd ook meerdere mensen he. Iedere 6 weken, of alez, 'k zeg maar, iedere paar weken komen der daar nieuwe toe en die 't heel moeilijk hebben hé, zeker he. Zeker, zeker, heel moeilijk. Want ik denk dat daar ook veel euh op 't slechte pad geraken door da ze geen ja, euhm, geen andere uitweg zien he eigenlijk. die alles opgeven he dan, onder andere door invloed van anderen die daar zitten. **Ja, zat ge alleen op een cel of was da me meerdere?** Ik zat me iemand samen ja. **En viel da mee?** Ja, goh, dien éne, dien eerste persoon die was dan euh vrij, da waas ne speciale jongen, maar ook ne jongen die ja veel geweld gebruikt gehad en ja, die zat ook met een frustratie ergens eigenlijk euh, tegen alles. die kwam ook nie buiten wandelen enzo. Zijn advocaat liet hem in de steek, die ging der toevallig uit als ik er was, ja. en dan had ik nen andere,

nen boekhouder, ja euh die mens was heel euh, heel sociaal en heel euh, die hoorde daar ook nie thuis natuurlik, ma, en die was, we waren dan tegelijk vrij ik en hem euh, dus euh. **Aja, hebt ge nog contacten me mensen van daar?** Nee, ik wou da doen, en zeker met hem, ma diene stap heb ik nog nie gezet, nee. Ja, da was ook zoiets van euh, ik had, ja ik wou zeker mijn adres nie geven, want ja, 't is anders hé, 't is anders. 't is raar hé, das heel raar jong. **Ja, ge kunt u da nie voorstellen als ge daar zelf nie gezeten hebt hé.** Nenee, als ge daar nie gezeten hebt, kunt ge daar nie zitte, euh kunt ge u da nie voorstellen. Das echt ongeloofelik, u hart dat da klopt non stop vollen bak éh, 's nachts ligde gij daar wakker, ge moet echt doodmoe zij om te kunnen slapen, doodmoe, echt waar. 'k Heb dan pillekes gepakt, maaja, die pillekes das ook allemaal geen oplossing he, ik besef da wel ze, maar. Al die euh, ja,... Ja 't zijn, der zitten der heel veel mensen die die ja, die daar eigenlijk nog meer gebroken worden. Onnodig hé sommigen. Alez, sommigen, 't is eigenlijk nooit nodig hé om de mensen te breken hé. **Nee, das waar.** Maar als ge een fout hebt gemaakt dan moet ge boeten en da moet ge zelf beseffen, maar euh,... **'t Is niet evident.** Die voorhechtenissen, en da uitstellenen dan een maand later moogt ge terug gaan, das echt extreem lang Zeker weten. Uw leven euh ja,... Sommigen willen nie meer leven he. Ik kan da wel geloven ze. Der was daar ne jongen die zijn polsen had overgesneden ook, ja... **Amai, erg. Maja, als ge geen uitweg ziet...** Ja. **En als ge daar dan nog langer zit dan is 't nog erger eh.** Aja, tuurlijk tuurlijk. Ma alez ja, zeker zeker. Want ge ziet dan bijvoorbeeld ook ja, nu in in 't dagelijks leven me die dieren. Als ik die papegaaien aan de gewone mensen toon, worden die al gek hé. Euh, t Zijn grote papegaaien éh, 't zijn ara's. 't zijn heel grote. **Amai tof, want gij hebt er zelf zo dan?** Jaja, ik heb er zo een dertigtal ze. **Amaai.** Ja, want alez, die zijn ne meter groot en die baby's die zijn ook groot. Das nie da ge zo iets kwenie hoe klein in uw hand moe nemen, maar alez, als ze geboren worden wel, maar ge moet al op vijf, zes weken euh maar tonen aan de mensen hé. Dan euh zijn ze al wel sterker, da kunt ge al beter hanteren. Ja, der wordt daar ook speciale fruitpap voor gemaakt eh eh, en de combinatie, 't moet warm water, 't moet just gepast zijn en en, als ze dan gegeten hebben, sommigen willen in uwe nek liggen om uw aders te voelen, uwe slagader te voelen. Eh das echt wel euh machtig. Ja en dan krijgen ze allemaal een speciaal papier, ge weet wel, en die gaan dan de wereld rond hé. Das echt euh super. En als ik da nu doe hier, nu toon hier aan mensen worden die der ook al gek van. Dus ik denk zo in een gevangenis da veel mensen da zou kunnen helpen, die daar aan zouden denken 's nachts om dan toch evenkes uit die problemen te zijn hé. Want ge denkt daar ook nie meer honderd percent helder denk ik als ge daar euh, alez, ge denkt zeer diep, maar nie meer helder van 'kwil verder leven'. **Ja.** En da, da stukske he, ja nie ieder karakter is 't zelfde hé. Als ge opgeeft, sommigen geven op en die geven op hé. **Ja, dan dan is 't gedaan hé.** Ja. Ja, ma Parol kijk, voor mij was da iets euh fantastisch. **Want waren er veel deelnemers aan die workshops?** Te weinig eigenlijk ja. **Hoeveel ongeveer?** Ja, der waren der in 't begin, meerdere, maar der vielen der dan ne keer iemand af of iemand ja euh. **En waarom stopten die dan?** Awel, der is bijvoorbeeld ja, van één iemand weet ik die was supergoe, maar die had euh nen joint gerookt op zijn kamer **en die mocht nie meer?** Ja, volledige geïsoleerd eh zo. Zo dingskes, of ja, of dikwijls nen slechte brief krijgen en toh nog wa dieper vallen en de zin niemeer hebben om op te staan om iets te doen euh. Zo zijn der ook hé natuurlik. **En merkte ge bij uzelf een evolutie van 't begin en 't einde van de workshops?** Zeker weten jaja. **Mentaal dan of ook op vlak van de kunst zelf?** De kunst ook. Want ik ben dan naar die tentoonstelling geweest ook he. **Welke tentoonstelling? In Muntpunt of?** Ne nee, da was hier in Dendermonde, in de bibliotheek. ja ja. Prachtig hé. Ik heb dan bij die mensen, euh, gans die groep en die kliek en die kunstenaars ngo eentje wisten drinken in een cafeetje zo en da was super ja. Ja tuurlijk. **Zijt ge der nu ook nog mee bezig me wa da ge daar geleerd hebt?** Alez, me haiku en euh,... Ik kijk anders naar kunst nu wel, da blijft wel een euh, nie da 'k zelf ga beginnen euh mij op de markt stellen me een ding me haiku en me doekskes, ma ik kijk er wel anders naar. Vroeger zou ik daar misschien minachtend naar gekeken hebben, maar nu kijk ik daar naar op omdat da ja, toch wel iets speciaals heeft. Als ge kunst nie beseft, kunt ge kunst nie begripen ook hé. Dus en die maskers enzo hé. 't is, 't is fascinerend he. Voor mij eigenlijk als ik dan naar de bibliotheek ging was 't euh, ja knap, knap van die mensen. Ja, 't is te hopen da 'k euh da'k daar nooit nie meer terug geraak, maar in ieder geval euh, ik hoop da ze da project, da ze die mensen nog wa steunen, want,... **Ja, maar da project is afgelopen nu hé.** Ik heb da gehoord dat da, ma ja misschien zou dan nog **Ja, misschien, den oprichter, die wou op zich wel nog zoiets opnieuw opstarten, maar hij zegt: 't is moeilijk om financiële middelen te vinden en**

mensen dat er terug in willen meestappen dus, voorlopig is 't euh... Ja, 't is nie aan ons om te zeggen, ma der gaan zoveel miljoenen euro's verloren hé, in Europa eh. En wa ze dan doen, onschuldige mensen, tot dat da ze daar zelf nekeer zitten. Kzeg nie allemaal onschuldig, maar een groot, 't meeste percentage. Euhm, laten dan hun eigen mensen kapot gaan. en nie alleen eigen mensen ook mensen euh. **Ja, want 't is nie omda ge opgesloten zit da ge, alez da geen rechtvaardige** Voila eh Want morgen euh verdenkt er u iemand van iets en euh ge zit in voorhechtenis. En uw onderzoek loopt en ge blijft zitten hé. ja ge denkt 'komaan, ja ja' eh morgen de eerste zoveel uur, ja da is, dan euh, binnen twee weken, terug voor de onderzoeksrechter, ja,.. Das, dien is hier nie vanuit den hemel eh. 't Is euh ook maar gissen en en euh, hij denkt ja zo 'oké, nog een maandje bij' en ge zit daar he. **Ja, ondertussen** Abnormaal eigenlijk eh. Dat is iets da ja, mensen zijn, ik vroeger ook he, ik zou der nooit aan denken om, maar euh, om zelfs iemand te komen bezoeken, maar 't is nu gans anders. **Want zijn der veel sociale contacten weg gevallen daardoor?** Nie echt nee, versterkt denk ik. Euh, alez ja ge moet er iets voor doen ook he zelf, want ik heb zes maand op mijn kamer gelegen zonder buiten te komen, daarna. **Amai, heftig.** Euhm, maar veel mensen ja, nodigden mij dan uit en ja en daar ne keer gaan slapen, ginder ne keer en dan zo,... dus ja,... 't is 't is ja,... Ja, 't was een emotionele tijd en nu nog altijd. Want ik ben heel gevoelig en euhm ,ja, da vergeet ik nooit diene Parol, dat is iets, ja, das iets da verplicht zou moeten zijn, alez, vrij van keuze in de gevangenis, maar verplicht euh om workshops te doen, aan te bieden. Dus euh ja, zeker om mensen de kans te geven om toch terug een beetje wereld te zien, een beetje ja , ja 'k zeg het- en dan nog, moesten het veroordeelden zijn, 't is dan nog hé, want ge zit daar, ge kunt niks anders. Want de meeste mensen denken 'ja, ge moet ze die luxe nie geven', ma wacht tot da ge daar zelf zit voor niets he en eigenlijk ja, wie beseft da? 40% van de mensen, 30%? Als ge zelf daar ne keer geraakt. Ja,.....

En der was ook zo een workshop in Dendermonde me euh mensen van buitenaf da mee kwamen schrijven, 'k weet nie of da ge daar ook aan hebt mee gedaan?

Euh ja ja ja ja. **Ah, en hoe verliep dat dan?** Wel, ik heb wel een beetje gezien aan die mensen, die externen, een beetje banger waren zo. **Ja?** Ja ja, alez, die van buitenaf komen, gewoon, een beetje weerhoudend. Ma de verbetert dan wel, 't is raar hé. **En was da gewoon samen schrijven of wa hield die workshop juist in?** Ja een beetje, ja ne keer wa spreken, wa zo dingen schrijven, ja eigenlijk ja, laat de fantasie maar los hé. Ja, da was het mooiste en da heeft eigenlijk ja, mij gered, zal ik zeggen. Ja, 't is ja,... **Ma das wel tof dan da ge toch zoiets had om u der door te halen hé.** Ja, eigenlijk is da zo, das zeker waar. **En hebt ge ook die 'art boxes', da was zo uitwisseling met de andere euh buitenlandse gevangenis.** We hebben da gezien ook, ja ik eb da op de dinge, tentoonstelling gezien ook. **Maar ge hebt er nie zelf iets voor gedaan?** Nee, nee nee. Maar op de, alez de bibliotheek heb ik da wel gezien he.

En wa vond ge de nadelen van het project? Alez, als er nadelen waren voor u?

Da 't te kort was eh, 't mochten meer uren zijn eigenlijk, ja, das euh, ma voor de rest, ge kunt daar niets over zeggen hé, alez niets slecht over zeggen he. **Das Wel tof, en omda ge zegt da 't te kort was, waart ge dan ook nog bezig me schrijven buiten die uren, alez in u cel dan ofzo?** Ja jaj ja. Da dierf ik wel ne keer doen ja, dus euhm ja,... Of zo ne keer wa dieper zitten op op ingaan. Al zijde daar maar een kwartierke mee bezig, ge zijt een kwartierke afgeleid. van de miserie eh. En ook euhm die 'afgeleid', 'terug miserie', 'afgeleid', terug miserie',.. da heeft u ook, als ge dan buiten komt, is 't nog nie gedaan eh want ge moet verder me advocaten en dan hebt geda terug. En eigenlijk is da al een voorbereiding, das euhm, op uwen stap buiten terug he. Want 't is ook, als ge nen brief krijgt van nen advocaat, nu nog, of eh, gepasseerd, krijgt ge nog altijd euh hartkloppingen, maar ge zijt die training al een beetje gewoon. Ma als ge u kunt inleven in iets, in de gevangenis, en ge komt dan terug in de realiteit, 'oei, ik zit hier wel vast, hé', zijt ge die schommelingen gewoon- alez, leert ge die schommelingen. Gewoon gaat ge die nooit worden, maar ge wordt er sterker door hé. Daardoor ja, ja, tis euhm ja,... En nu, ze gaan da nooit nie meer alez nie meer verder doen? **Voorlopig toch, alez, zit het er nie,... Alez, want Annelies Jans zei bijvoorbeeld ook dat da een project was da leuk was, ma dat da moeilijk is om da een tweede keer opnieuw 't Zelfde project?** Ja, 't zelfde, misschien, ze wil wel nog iets me kunst doen, ma alez voorlopig is er nie echt iets euhm, Vraagt eens of da ze geïnteresseerd is in papegaaien :p. Haha, ja ma,

da zou echt tof zijn denk ik!. Of dieren ja, een dierenworkshop. Da moet nie alleen papegaaien zijn. **Ja ma misschien, misschien moet ge haar eens contacteren.** Ja, 'k heb daar ook al aan gedacht. **Awel, ge kunt maar is proberen uuh, en dan kijken wie dat er daarin kunnen mee stappen enzo.** Ja, da zou wel interessant zijn, alez super zijn, want ik weet zeker dat die mensen die gaan daar **Ja die gaan daar veel aan hebben hé, alez, ik zou da toch tof vinden.** Jaja, 100%, 't is da he. Ja ma 't is inderdaad da geld, die uren enzo he. **Ja want gelijk om die papegaaien te vervoeren enzo,** Ja ma das euh, da maakt nie uit-, alez, baby's worden in een warme box euh, warme box vervoerd, da wordt allemaal, me temperatuurlichten erbij he. Normaal gezien, die warmen hun eigen nest op he als ze die door de ademen- das redelijk dik, die baby's en dat euh warmt zijn eigen alezja. **Hoe zijt gij daar ooit opgekomen om da te houden?** Me mijn vader was eigenlijk euh, goh een jaar of twintig geleden, had hij een koppel ara's zitten, hij had me die cadeau gegeven. 't is iets langer, 't zal 24 jaar geleden zijn. En hij had mij die cadeau gegeven. en ik had er een mooie volière voor gemaakt en euh ineens begonnen die, achter een paar maanden hadden die eitjes bij mij, en hadden die jongskes en zo ben ik daar mee gefascineerd door geworden. Me alle dieren eigenlijk hé, 'k heb van alles hé, kangoeroes, lama's, euh ja, 'k zeg flamingo's, struisvogels,... Awel ja in dieren ja, dieren gaan u nooit, 'k heb het al gezegd he, tenzij da ge ze zelf slecht maakt, maar ja, da maakt de wereld wa zachter he da verzorgen. Ik ben, ik ben een verzorgend type. Ik ben azo euh, ik wil altijd al wa da rond mij is gelukkig en gezond is en verzorgend he, das misschien ook da 'k denk hé die mensen daar hé. Ja, Awel der zijn ook zo, kheb da gehoord, ook mensen die dan euh gewoon gaan bezoeken hé, andere mensen gaan bezoeken omdat die geen bezoek krijgen, da vind ik ook schoon. **Ja inderdaad, op zich da kunt ge nog gemakkelijk, alez gemakkelijk, doen he.** Ja oké, ma ja, 't is dan ook: over wa praat ge? Over die problemen? Eh da's ,ja, ze gaan der dan nog nie uit he, want ge praat er weer over. Ge kunt da wel wa relativieren misschien, maar toch. Buiten zoiets volledig anders, zoiets nieuws, das eigenlijk dan 'poef'. **Ja, dan zijn u gedachten weg he.** Ja ja, das belangrijk. Als is 't maar tien minuten.

En euh hebt ge ook mee gedaan aan die workshop da ge zo gedichten euh voorlas tijdens de gevangenis, euh tijdens de gevangenis, tijdens de wandeling bedoel ik? Ah nee, da heb ik zelfs nie gehoord eigenlijk. **Ah misschien was da voor of na u dan.** Ja, da kan, 't is da eh, nee da, ik zou da misschien ook wel gedaan hebben hé dan. **En als ge Parol in één zin zou kunnen beschrijven, wa zou dat dan zijn?** Euh, onmisbaar in de gevangenis, ja. **Oké, en hebt ge nog zo een grappige anekdote ofzo over het project?** Goh, eigenlijk ja, werd da serieus opgenomen ze, alles. Da was euh ja, want er werden wel, bij die gedichtjes werden er ook wel grapkes gemaakt af en toe, maar meestal ging da er vrij serieus aan toe eigenlijk. Ja. Ja eigenlijk, nee ja. **Ja, geen probleem. En waren der ook beperkingen euh om mee te doen bijvoorbeeld da ge Nederlands moest spreken of euh?** Nee, want euh, alez ja oke ja, want der zaten zelfs een paar euh een paar Marokkanen bij, of Turken, kwenie, en ja probeerden zij, ja. Maakt nie uit eh aja. En een een ne Serviër- 't is just ja, die sprak Nederlands me stukskes, maar euh, hij mocht in 't Servisch dan euh, 't is just, een gedicht schrijven, ja euh echt. Ja, eigenlijk brengt u da ook wel dicht bij de nationaliteiten eh. Nee, das just, da was ne sympathieke gast ook. Ja, maar eigenlijk, zo gelachen werd er daar eigenlijk nie gedaan hoor, ge kon ne keer een grapke maken me me een zinneke die ze euh, maar 't was geen lachclub, 't was eigenlijk een serieuze belevenis eh, alez hier toch. **Ja. En euh in Hoogstraten hebben ze bijvoorbeeld ook dagboeken bij gehouden, hebben jullie da ook gedaan of ?** Hoe bedoel je? Persoonlijk? **Euhm ja, persoonlijk, da ze dan hun gedichten neerschreven in da boek me foto's der bij enzo.** Ma ik heb nen boek ook hé, die ligt in een euh ja, **En gewoon me geschreven teksten?** Nee nee nee, ik heb, awel ja, geschreven teksten, een paar ,ik heb dat dan gevraagd aan Anne om die allemaal te hebben he die cursus, ze ze heeft mij die opgestuurd dan. Die ligt in mijn kast voorlopig beneden. Maar hehe, nenee ja ik weet, maar- ja, der zijn momenten hé, als ge dikwijls nu moeilijk hebt in 't leven, kan ik daar misschien terug naar kijken en eh. **Beseffen da 't nog moeilijker kan zijn...** Ja, ge weet 't no<oit in 't leven he, als ge me een accident een vrouw en kind verliest bijvoorbeeld of zoiets eh. Dan zit ge er wss ook heel diep he, ja ge moet u, als ge dan zo, volledig die cursus, alez, cursus, al mijn werk daar liggen, dan kan ik misschien da terug ne keer, boekske open, alez, hopelijk moe 'k da nooit meer doen, maar ja, heb ik toch altijd ergens iets ja, wa mij terug kan helpen. **Dus sowieso als ge terug in dezelfde situatie zou zitten, zou ge wel terug zou een project opnieuw doen?** Ongetwijfeld,

onmiddellijk, 't is eigenlijk spijtig da nie zoveel mensen naar da project krijgt he als ge daar zit he. **Ja, dat is zo. Denkt ge da het project voor mensen, alez buitenstaanders dan, euhm alez, taboes heeft doorbroken ofzo, door die tentoonstelling dan of?** Ik denk da wel,, ja ja, gelijk mijn ouders ook euh, da zijn ook mensen die da nooit in contact gekomen zijn me 't gerecht en euh ik zei da dan ook en euh mijn pa nam da dan wel heel serieus ook. Eh, das ook ne volledige buitenstander van die, buitenstaander van die dingen, euhm, hij vond da eigenlijk heel heel interessant. Hij heeft daar nooit mee gelachen of nooit euh ja, hij heeft er achter gestaan ook éh. En zeker dan als ik dan euh, na alles terug ging naar die tentoonstelling eh, ik heb da allemaal uitgelegd- die vond da echt wel interessant. die had er respect voor ook he. **En uw mama ook?** Ja ja. zeker zeker, maar ook heel gevoelig aan aan die dingen. **Ja, da 's logisch ook he.** Ja nu euh, nu laat ik da, ze komen der al een beetje boven allemaal, maar, ja, 't is nie evident he. Ja...

En waart ge voor Parol ook al bezig me iets van creatieve hobby's? Enkel me dieren hé, dieren he ja. Voor de rest euh, nee. **Dus da hebt ge echt daar leren kennen.** Baja, gij. 'k zeg het 'schrijven is mijn ding nie.' En euh, poëzie ook nie, maar ja, daar leert ge eh, ge leert werelden ontdekken eigenlijk ja. In die haiku ook- haiku, da was voor mij 'wa is da', eh. Anne had da ook uitgelegd van die vogels enzo, ze had dan een vogelke ontworpen ook eh hehe, kheb er dan zo een paar nagemaakt- 'k heb het nog liggen ook. Dus das wel tof, ja das knap he. Ja,...

En wa was dan eigenlijk uw drijfveer om aan het project mee te doen? Eerst interesse he, omda ik toch ja, 'k dacht 'misschien euh maakt het iets los, eh misschien kom ik der ne keer uit he'. Mijn gedachten. en da werkte super he. Van den eerste minuut he. Van die mensen te zien al- ja 't is ook nie, denk ik, evident om de geschikte mensen te vinden voor zo een projecten he. Da moeten rustige mensen zijn en gevoelige mensen ook he ,dus ja. **Ja, want hoe hebben zij dan bijvoorbeeld zo in 't begin zo wa de sfeer doorbroken, alez iedereen op zijn gemak gesteld?** Awel, heel zacht, professioneel vind ik eigenlijk wel. Want euh, als ik daar aan terugdenk, zij had me iedereen vertrouwen, die had da heel vlug ze, euh, **Al die workshops werden door dezelfde gegeven?** Ja. Door An ja, euh die Nand dat er dan bij was, da was ook nen nen ne normale losse mens waar da niemand problemen mee kan hebben eigenlijk. Ja zo mensen, perfect he. die eigenlijk ja al veel meegemaakt hebben denk ik, ja eigenlijk euh. Ja.... Respect voor die mensen. 'K zal da altijd hebben als ik die ergens tegenkom, zal ik die euh, als de mogelijkheid der is op ne koffie trakteren of euh ergens ne keer iets gaan drinken of een pintje, maar ja, echt waar, da zijn mensen die bij mij, gans mijn leven gaan bijblijven alle twee. Dus ja. Ja 'k zie ze zo voor mij nu - 't is twee jaar geleden kijk. **Ja, awel da ge der toch nog altijd zo goede herinneringen aan hebt.** Ja ja en ik ben nochtans heel vergeetachtig, ma kijk se, da blijft mij bij. Ja, ik vind da wel leuk eigenlijk da ge daar ne keer onderzoek naar doet en dat da. **Ja awel, ik vind ook echt interessant om euh, want 't was een vraag vanuit creatief schrijven dan, en ik dacht meteen van 'da lijkt mij wel tof'. 't Is juist nie evident voor respondenten euh.** Ja, ik zou u graag helpen, maar ik heb ook geen contacten meer.

Ja en sommige mensen willen der nie meer over denken of over spreken. Ja ja, ik versta da,'t is euh, den ene put er energie uit eh en den andere euh steek het weg en knaagt ergens. 't Blijft knagen als ge 't nie verwerkt. Das me alles he. Kijk bij mij nu ook, als gij da vroeg voor te spreken: direct. 't Is door te praten da ge da kunt he. Want 't mag u eigen nie opvreten he. Ik vind da zot op zes weken wat dat da doet men ne mens, mensen die daar maanden in hechtenis zitten, fjieuw, as nog een ander verhaal he. **Ja dan is den impact nog veel groter he.** En dan ja 'ge zijt onschuldig, bye bye, trekt uwe plan'. Eh me uw miserie en uw frustratie en uw euh ja ja; En voor werk ofzo, ge moet u bewijzen he, alez ja, als ze u in de streek kennen natuurlijk he. Maar als ge geen strafblad hebt, geeft da nie he. Maja, uw trauma da ge opgelopen hebt. He ne psychiater is ook maar euh he, ze ze, ge gaat der bij en, oké ja, kzeg dat da nie, ma ik denk da ge uw eigen een beetje moet helpen. **Ja 't moet uit uzelf komen he.** Awel ja 't is da he, anderen kunnen wel zeggen 'ge moet u herpakken', maar ja, als ge da zelf nie ziet euh ziet zitten. En me zo projecten ja, das gewoon der een beetje voor open staan en der een beetje aan werken. Als ge wilt he. 't is allemaal iets. **Zeker en vast. Ik denk da ik alles moest weten wa da'k moest weten- ik wil u nog nekeer bedanken, en 'k heb nog iets kleins mee voor u....**

[Afronding]

6.8. Interview R05

[inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]

Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Zou u uzelf even kort kunnen voorstellen? Ja, ik ben euh [naam R05], en ik werk in euh het penitentiair schoolcentrum Hoogstraten als beleidscoördinator hulp- en dienstverlening voor gedetineerden, voor de Vlaamse overheid. **En wat houdt dat juist in beleidscoördinator?** euhm, ik euh overleg hier op directieniveau, dus ik heb hier een stalplaats, euh en euh ik zorg eigenlijk dat alle diensten die vanuit de overheid gesubsidieerd worden eigenlijk een aanbod kunnen aanbieden en euh. Mijn functie beslaat eigenlijk vooral die diensten begeleiden, coördineren van personeel zodanig dat zij hun werk kunnen doen in de gevangenis. Dus eigenlijk in 't kort: dat zijn diensten welzijn- dus eerstelijns gezondheidzorgers, CAW's, de CGG's- tweedelijns, VDAB voor tewerkstelling, onderwijs,... Wij werken hier samen met twee onderwijsinstellingen, dat is euh centrum voor basiseducatie en dan euh centrum voor volwassenonderwijs. dus euh een beetje in grote lijnen, alez voor de cultuur ook nog een organisatie - de rode antraciet- en voor sport, dus eigenlijk een aantal dingen.

Ja, oké -euhm, wat was uw eerste indruk toen u van het project Parol hoorde? ik ben dan euh, eigenlijk via een kunstenaar dat ik ken, via Lieven Nollet in contact gekomen met Diederik de Beir en dat was euh en dan heb ik ook de eerste internationale ontmoeting meegemaakt; dat was nog voor creatief schrijven erbij betrokken was- dus dat was met die haiku-organisatie. Maar die heeft dan afgehaakt en dan zijn we op zoek gegaan naar een nieuwe organisatie en dat creatief schrijven geworden. Maar die organisatie kende wij ook al wel, euhm die heeft ook al vroeger in de gevangenis schrijfprojecten gedaan. En ik kende die organisatie omdat ik daar zelf cursussen heb gevolgd en ook omdat dan een tijd in de raad van beheer heb gezeten. Dus eigenlijk een euh netwerk, ja, dat gemaakt heeft dat we euh vanuit Hoogstraten ook hebben mee gedaan. **Oké, dus u vond het positief om eraan mee te werken?** Ja, ik heb eigenlijk toch echt mee mee gestalte gegeven eigenlijk en ook een beetje tussen tussenpersoon geweest naar euh ja Creatief Schrijven. Euh ik ben een bepaald moment dan ook nog met Diederik, euh Creatief Schrijven en met Hans Claus, de directeur, euh nog naar het ministerie van cultuur geweest om het project te gaan bepleiten. Eh, alez, dus ik ben vooraleer dat er sprake was met de financiering- Dus euh, ik heb wel actief meegewerkt aan de voorfase. **Oké, euh en euh wat was juist het doel van het project?** Het doel dat is euh eigenlijk dat het ook internationaal was; het heeft eigenlijk heel veel vertakkingen gehad hé. Van euh zeg maar aan de éne kant euh, niet alleen het creatief bezig zijn, dus op die manier een stem geven aan gedetineerden, euh via woord en beeld, dat was de invalshoek. En euh via woord en beeld naar de samenleving, eh. Eerst was het eigen expressie - eh voor zichzelf hun eigen situatie in de gevangenis naar de samenleving, maar ook naar andere gedetineerden in andere landen. En de kunstenaars en de producten waren eigenlijk een middel voor communicatie met elkaar. En die vertakkingen en die verwevenheid met op al die verschillende niveaus, euh, dat maakte het eigenlijk wel interessant. **Ja.** En uniek, eh. Want we zaten met 5 gevangenis in België en dan euh, vier euh, en aan al die gevangenis in al die andere landen; die uitwisseling, die dynamiek, ja, dat heeft toch ook wel wat teweeg gebracht. **En vond u de samenwerking met de buitenlandse gevangenis goed of hebt u...** De samenwerking met alez, ja, euh ik heb een aantal internationale, maar dan via de kunstenaars, dat was niet via de gevangenis zelf eh, dat waren tussenpersonen. Euh, ik heb zelf niet mee naar het buitenland euh geweest, maar wij hebben hier vanuit euh Griekenland hebben wij zo een box gekregen. En wij hebben ook, ons dagboeken zijn naar Polen geweest, we hebben ook iemand van Polen hier gehad. Dus de uitwisseling die wij hier gehad hebben dat was die box vanuit Griekenland en dan de vzw *Slavic foundation* van Polen, de voorzitter, is hier geweest en die heeft zijn uitleg, de werking kunnen voorstellen, hier aan de gedetineerden. En dan Lieven Nollet en Mariage, twee kunstenaars die, die in Tilburg, euh Mariage in Tilburg en Lieven hier, die hebben ook materiaal van hier meegenomen naar Polen en hebben daar ook een antwoord laten zien. Die dagboeken van Hoogstraten hebben als inspiratie geweest in Polen.

Ah oké, da's wel fijn. Dus wij hebben hier wel, zowel in de inrichting, met de drukkerij ook te kunnen betrekken, personeel erbij te betrekken, euh met die foto's dat heeft ook werk,... want één van die foto's, euh, hebben we ook personeel bij betrokken, alez, dus 't is euh, wel in in de inrichting verschillende vertakkingen gehad, dat dan geleefd heeft en ook naar de buitenwereld. Dus de plaatselijke tentoonstelling, omdat het hier een open inrichting is, hebben wij de groep euh die nog hier was en die aan Parol hebben meegewerkt, zijn die naar de tentoonstelling kunnen gaan in Merksplas. **Ahja, oké, dat is wel leuk.** Die hebben daar ook het gevangenis museum kunnen, bezoeken, die hebben daar ook een workshop met externen gehad en die resultaten die liggen nu hier. Daar is ook een apart euh boekje van. Euh, de mensen van de kerngroep hebben hier ook met ie kunstenaars de tentoonstelling opgezet, de receptie verzorgd,... Dus wij hebben hier heel wat vertakkingen gehad. En dat is wel leuk. Dat heeft hier eigenlijk een twee à drie jaar toch euh een heel beweging gehad hierin in de inrichting. **Diederik de Beir vertelde mij ook dat hij het jammer vond dat het nu zo plots gedaan is, vind u dat zelf ook of...?** Ja, maar dat is, dat is altijd met projecten. Hier is wel het er door uitgekomen dat er een zeer sterke behoefte is aan, aan crea. Euh, en wij hebben dan op een bepaalde tentoonstelling van Parol heeft een mevrouw mij aangesproken en die is intussen hier een vast crea-atelier aan het geven in Hoogstraten. En de mannen vragen heel veel naar fotoworkshops, maar dat vraagt veel geld, dat vraagt toestemmingen van justitie, dat vraagt, dat is altijd niet vanzelfsprekend. Zeker als het over filmen en fotografie gaat is dat niet in het standaardaanbod, moeten daar hele procedures van toelatingen voor... **Dus voor de rest zijn hier niet zoveel creatieve workshops?** Creatieve, nee, dat is euh minder. Wel gewoon onderwijs, beroepsopleidingen, sport heel veel,... En nu hebben wij ja één, maar dat is in de winterperiode, ge moet dat niet in de zomerperiode doen, want niemand, als het lang licht is en met het zomertijd, nee, nee dat lukt niet. Want da's 's avonds. Euh, nu dat aan de ene kant is jammer, maar dat zijn een project kan iets in dynamiek steken, maar euh, dat structureel inbedden is heel moeilijk. Ook omdat het kunstonderwijs niet mee stapt, eh. Wij hebben gewoon onderwijs, volwassenenonderwijs, die die die komen met hun personeel in de gevangenis, de VDAB komt, maar van de kunstsector niet en dan moet ge gaan zoeken. dat kost veel geld, financiering. 't zijn tijden van besparing voor de de moment. Wij houden, als beleidscoördinator ons hart voor de moment vast, want bij justitie met 10 à 15% personeelsbesparingen,... Alles gaat meer en meer op mindere tijd moeten kunnen gebeuren. Dat komt allemaal, heel veel komt onder druk. En dan is ja, crea, een uiting van creativiteit niet evident. In verhouding is die kostprijs ook vrij groot. Ik heb al heel wat kunstprojecten gedaan in de gevangenis, sommigen, zowel in Turnhout als hier en die kostprijs is vrij groot als ge dan met kunstenaars of,... Eigenlijk ideaal gezien zou ge met een academie moeten kunnen samenwerken. Eh vrijwilligers die,... Die mevrouw die hier nu komt die heeft wel een scholing, maar die doet dat als vrijwilliger. En die komt eigenlijk tot heel veel leuke dingen. Want daar hebben de mannen behoefte aan. Niet aan grote projecten, die hebben behoefte aan iets dat wat constant in euh,... En ge hebt ook mannen die uit zichzelf creatief zijn, dat die da gewoon in hun cel op hun gemak alleen doen en niet met anderen er bij, alez euh. Als ge het gevangenisleven wat kent, dan is er iets meer nuance nodig dan Diederik vanuit zijn hoek zal zeggen. Maar da's ook logisch. Als ge meer vanuit de gevangenis van binnenuit, euh. Het is heel belangrijk, dat wat cultuur betreft, we een basisbibliotheek hebben, een hele creawereld, gitaar spelen kan men hier ook, alez het is niet enkel, dit is maar een bepaald segment eh. Nu volgens mij is het zo dat het altijd heel heel klein publiek trekt. Dus om dat te verantwoorden: de kostprijs, en dan euh hoeveel mensen dat er geïnteresseerd in zijn, of die we daar voor vinden, dat is heel laag. **Oké, want welke moeilijkheden ondervond u tijdens het opzetten van het project?**

Euh, wij zijn hier begonnen met 'slam'. En eerst was er, laat me zeggen, van ja die mannen kennen slam helemaal niet, dat begrip, buitenstaanders ook niet. En wij hebben hier twee keer per jaar een proclamatie. En wij hebben eigenlijk op de proclamatie iemand komen laten slammen om te laten zien wat dat is. En hier in Hoogstraten, alez die had toen, toen was die Belgisch kampioen slammen. En euh creatief schrijven had die dan gevraagd. Op die manier, want een folder alleen dat, da helpt niet. Da mag een praktische folder zijn, maar daar kwam nul respons op. En dan, niets is, niks. niets niets. **Dat is jammer hé.** Ja, maar dat is gewoon de realiteit, alez. Welke doelgroep zit hier? Da's ne doelgroep die buiten ook niks van die dingen gedaan heeft en daar moet ge mee vergelijken.

Alez, en dus op deze folder was er niets reactie op en dan hebben wij die,... die Simon was dat, die heeft hier ook proclamatie als slammer gegeven en dat sloeg aan. En de, de directheid, dat wat dat die deed, alez dat sloeg aan en die was enthousiast. En we kregen 14-15 inschrijvingen. Maar dan tijdens die workshops, dan ziet ge, ja, is dat ge eindigt met 3-4 man die eigenlijk echt echt geïnteresseerd zijn. En dan het echte slammen is er niet van gekomen. Dus dat proces, da kreeg die lesgever, die begeleider niet rond en ja. Dat is meer dan één reden geweest: het was ramadan, het was heet, tijdens die avondwandeling, dat euh, dat is hier een gevoelig ding. Dan krijgt ge mensen niet altijd mee. Ja, wel inschrijvingen, maar om dan te komen tot, alez dat is wel nog iets anders. Dus dat was eigenlijk een beetje,... Er zijn wel een aantal mooie teksten uitgekomen. Maar euh, het echte slammen is er niet uitgekomen.

Maar dat is, ge kunt dat niet dwingen hé. Dat is een leerproces. Die groep was te verscheiden. Op een bepaald moment zijn wij er ook tussen gekomen- met iedereen gebabbeld, wie wilt nu voortdoen? Er zijn er dan twee of drie die efkes, maar dan;... euh, da's dat geweest. En dan hebben wij fotografie opgezet en daar was heel veel volk direct voor. Fotografie dat is iets heel laagdrempelig, dat trok aan en euh,... **Hoeveel mensen waren er daar ongeveer voor?** Veertien- vijftien, veertien. **En de zijn wel gebleven?** Die zijn gebleven. En die hebben zowel, konden op hun cel, twee keer euh, hadden we een fototoestelleke en drie keer, drie dagen een inleiding gekregen in de fotografie, waarbij dat twee groepen werden gemaakt. Eén namiddaggroep en een avondgroep, omdat het te veel was met ons computers en ons toestellen. We hadden er niet meer. Euh, dus da's eigenlijk euh, zowel op de cel hebben ze twee keer drie dagen ieder kunnen fotograferen. En ze hebben ook twee keer een euh wandeling euh door de inrichting gemaakt. En, euh, dan hebben ze ook stukken van de inrichting, ja euh, ge ziet dat hé, dat is, da's in de inrichting, in de, in de,... We hebben,... en dan van elke deelnemer heeft een dagboek gehad en aar, dat was niet tijdens de les. Dus die hebben ook foto's genomen, maar ook fotobewerking gedaan. Euh, dus dat was tijdens de workshops. En dan een workshop, alez, in hun cel, hebben die eigenlijk aan het dagboek gewerkt. Want eerst was de bedoeling om dat tijdens de workshops te doen, maar euh,... en toen zijn die wel aan het schrijven geraakt. In het dagboek zijn ze wel aan het schrijven geraakt. Dus,... Ja, hier staan een aantal slamteksten in. Die zijn eigenlijk beperkt, maar die zijn er. En dit is eigenlijk euh, dagboeken en ja euh, van die foto's. Die foto's, want in de les stond er een, een printer, daar hebben die vel op geprint. En kregen ze ook per persoon euh, aja een aantal foto's, ontwikkelde foto's. Elk een pakketje dat ze zelf gekozen hadden met de begeleider, fotograaf, die heeft dat laten afdrukken en dan hebben die,...Deze heeft de combinatie gemaakt van euh ja, ge ziet het- **Amai, dat is wel echt mooi gedaan.** En de hebben errecht veel tijd in gestoken. 't Zijn er, ik heb er acht. 't Zijn echt heel verschillende. Heel mooi, en ook serieus, de actualiteit en deze boeken die zijn ook speciaal gemaakt. die gaat ge nooit ergens vinden. Das een andere kunstenaar, die heeft die speciaal gemaakt. Dat die mannen echt wel iets mooi hadden. **En hebben ze daar lang aan bezig gezeten?** Da's in hun cel geweest. Dat is, de ene heeft daar veel werk in gestoken den andere heeft alleen zijn foto's. Nu, ze hebben niet allemaal hun fotoboek gegeven, want er waren er ook bij die vrij gingen en die wouden dat dan meenemen. Omdat da zo persoonlijk is. Er zijn er ook, er zijn heel persoonlijke teksten in. Niet alles is euh, zomaar voor publiek. Deze is nen hele,...

En zijn die boeken dan bv ook bij de tentoonstellingen tentoon gesteld? Euh, hier in Merksplas hebben die eigenlijk euh, zijn daar van die boeken fragmenten gefotografeerd en die zijn in, niet als boek in de tentoonstelling, maar zowat als bewegend beeld. Dus fragmentjes eruit. Maar daar werd echt wel bij stil gestaan. Euh maar de boeken zelfs hebben hier wel in Turnhout in de bibliotheek gestaan. Maar wel in, in een kast en dan ook één bladzijde dus maar. Dat publiek ja, dat publiek er niet zomaar in kan bladeren. Er zijn ook stuken bij die echt niet voor publiek te lezen zijn en da mocht trouwens niet. Er zijn er ook die hier herkenbaar opstaan en da mocht van justitie ook niet. Alez, we moesten ook wel zien dat 't gaat. Want als da uitkomst als de afspraken en, en is er niet aan gehouden, kunt ge geen volgend project doen hé. Altijd op de lange termijn denken hé. Maar hier en da heeft echt wel geleefd. En dan hebben wij voor Polen éne groepsboek euh, eens kijken hoor,... En dan hebben we met de groep ieder een foto gekozen die, die foto wil ik er van mij in. En dan ook allemaal dan met euh, dat foto kiezen, deden ze met een kunstenaar in het computerlokaal en ik gaf, ik begeleidde dan efkes zo dat schrijven en zeggen van: "wa wilde nu bij

die foto schrijven da naar Polen gaat?" En dan hadden wij in de groep iemand die was zo wa kaligrafie aan

't oefenen, dus een vrijwilliger. En die had dan gekozen om diene boek, om da mooi te maken en stijl te geven. Die teksten zijn ook in 't Engels. En die heeft daar heel hard aan gewerkt. kijkt, ge kunt dat hier zien. **Amai, da's echt heel mooi.** Zo i da naar Polen gegaan, maja ik heb dat dan terug laten komen, want dat is eigenlijk te mooi- want euh wss ga ik deze houden. En dat die hier blijft in de inrichting; ik heb zelf ook ne tekst geschreven, da's den deze. Die mannen zeiden "ge moet ook schrijven". Euh,...

Want was uzelf anwezig op die workshops ook of,...? Euh, als als begeleider- bv voor die fotografie voor een deel. Maar als ik hier ben in die inrichting en da's dan 's avonds omda ge die inrichting kent en wat de technische dingen- soms was er iets verkeerd gelopen met die fototoestellen, dan kon ik wel tussenkomen- dan is da wel een beetje nodig he. Voor die fotografie was daa zeker nodig. En dan die geheugenkaarten wisselen, alez- daar kwamen heel wa dingen bij kijken, en ook om de veiligheid uh ja, te garanderen. En die wandelingen heb ik ook mee gedaan; euh, dus dat komt, ja dat moete dan doen, want iemand van de inrichting mee, een expert da is wel nodig. Dus euh,... En dan daarna hebben wij euh nog euh, door die fotografie, eh, de fotografie, fotobewerking, foto's, euh,... En dan hebben we nog met een groepje euh terwijl wij die box van Griekenland kregen- en gezegd van: "we moeten daar ook nog iets mee doen". En dan hebben wij, vanuit die groep, alez er konden er andere bij, maar uiteindelijk zijn die toch afgevallen. Want er was intussen zoveel sfeer onder mekaar en openheid, euh,... Om dan samen met die mensen die box te openen en, kijken 'wat zit daar in' en welke ideeën krijgen we daar omtrent en wa gaan we daar mee doen? en dan zijn die, Zo hebben we drie verschillende dingen beginnen maken,... Want het idee, we willen da van die vrouwen niet terugsturen, da blijft- want dit da blijft niet, da zijn, ge kunt dat straks wel efkes bekijken. En dan hebben wij ne kalender gemaakt en nu is het kalenderjaar om. euh, en da's eigenlijk telkens een kunstwerk gefotografeerd en daaronder hing dan de maand, alez, maar euh nu is dat dus om eh. Wij hebben daar foto's van en dan hebben we die kalender. Die kalenders, ik denk misschien dat er bij Creatief Schrijven wel nog wat liggen. Maar, dat dan dus terug gestuurd naar Griekenland voor al die vrouwen- die hebben van ons allemaal ne kalender gehad, euh,... **En hebben zij er dan nog iets mee gedaan of niet?** Nee, nee, want die kwamen dan ook nie meer in de gevangenis, die hadden ook alleen voor, voor da project in de gevangenis,... Want als wij die tegenkwamen en da verstuurden, kwamen die al nie meer in de gevangenis. Maar wij hebben, die kalenders zijn in ieder geval nog bezorgd. En dan euh, en die kalenders hebben we hier ook onder 't personeel verdeeld; al het personeel en alle gedetineerden hebben da gekregen. Dus wij hebben hier ook wel wa, vertakkingen gemaakt. Ook met die posters als ze die aan 't drukken waren: het personeel ging kijken "kunnen wij gene poster krijgen?". En daarmee vind ik wel, alez. Euh, ik denk dat da hier de enige gevangenis is, en en dat da die groep zo lang genoeg geweest is en da we hier een sfeer kunnen maken hebben rond het project en met het personeel hier, eh met dat drukken enzo. Wat da niet voorzien was, maar zo met da scenario hebben we toch wel wat voorzien. Euh, op 't moment dat die fotografieworkshop gedaan was, is dan diene Pool hier geweest, ja euh van Slavic Foundation. Die heeft komen vertellen en ja die is nog in een andere gevangenis,... maar da 's alleen met de directeur. Ik zei nee: "ik vind dat die hier, da die met die mannen zelf contact moet kunnen hebben". En dan euh, heeft die hier in da groepke geweest en dan was er éne, onze Evis was er niet bij, is die ook mee op cel geweest- dan hebben wij eigenlijk met drie in die cel gezeten, alz, kop koffie,.. alez, da was eigenlijk heel leuk. En die vertelde bijvoorbeeld dat hij die die organisatie, want da was een welzijnsorganisatie, die in heel veel gevangenissen in Polen werkt. Wat da wij hier met professionelen doen alez ja, da 's zo ervoor, wat dat hier eigenlijk vroeger ook wel bestond. Euh, maar die zette bv ex-gedetineerden in om, om voor te bereiden in de vrijlating. En da was iets dat die hier zei van "oh die,..."- Want ik verschoot ervan, die mannen waren vragen aan het stellen aan die man en hadden interesse, da was echt- die waren er echt wel heel mee bezig, da was wel leuk. En dan euh, als dan Parol ongeveer geëindigd was, is Lieven nog met de dagboeken, is die nog naar een gevangenis geweest in Polen, een tweede keer, samen met Mariage. En dat ligt zo, zo nog juist buiten Parol- maar ik wil dat r toch wel bij vernoemen da was de gevangenis van Vroncking. En daar zijn we dus met ons boeken mee geweest- dus al deze boeken mee, dat daar laten zien. En

dan hebben ze in Polen dit gemaakt. Dat, da was ook speciaal gemaakt door dezelfde kunstenaars- zo dagboekskes. En hebben ze daar ook foto's euh van daar eh. En dan zo, en die moeten nog terug naar Polen gaan. Die hebben nog wel in Turnhout in de tentoonstelling een week samen met de dagboeken van Hoogstraten gestaan. Dus das van Vroncking. **Want euh, de fotografieworkshop hoelang heeft die geduurd? Een jaar of een paar maanden of,....** Nee nee nee, maar 6 weken. Onderschat dat niet, projecten zijn nooit zolang hé,... **En was dat dan één keer in de week of...?** Eén keer in de week, ja. Eén keer in de week, twee groepen, zes weken; want we hadden ook tijd te kort hé. Dat euh, het fotograferen en bewerken is een workshop gedaan; dan- dat was voorzien in die zes weken. Die dagboeken was ook, maar dat kon eigenlijk niet,.. We hebben eigenlijk extra bij die sessies,... Gelijk die dagboeken, ze hebben die dan in hun cel,... En wij zijn dan ook heel veel langs hun cel geweest- van aja, "er zijn er toch een aantal serieus mee bezig". Als die foto's ontwikkeld waren, dan hebben we die ook nog gaan ronddelen, alez,.. Er zijn dus nog heel veel dingen na, na de bijeenkomsten geweest. En dan euh, als Lieven terug was heeft hij ook aan diegenen die nog hier waren die foto's ook laten zien. Dus euh, er zijn hier wel een aantal dingen intern ook geweest. Euh, ook van de die film die dan in Oudenaarde is geweest, hebben we hier ook voor de tentoonstelling, met de organiserende groep- die organisaties, plus de parol'ers die hier waren ook hier in de gevangenis getoond. Dus ja, euh we hebben toch wel wat netwerken, euh ja, door de loop hebben wij heel wa dingen gedaan. Zo terugkoppelingen en terug,.. En dat was ook het leuk, maar ik heb daar heel veel tijd in gestoken. **Ja, dat zal wel.** Want als ge da niet doet, valt, valt, vallen er dinges dood en valt de dynamiek weg. Euh, hoeveel dat ik in de drukkerij ben geweest, hoeveel,... ja maar dat is, anders hebt ge geen dynamiek. Er moet iemand zijn die de dynamiek gaande houdt.

Ja, en waren er euh, mocht iedereen deelnemen of waren er, of was er bv een beperking qua taal, dat ze Nederlands moesten spreken ofzo? Maar hier moeten ze in principe Nederlands spreken. Hier spreken ze Nederlands, alez dat hoort bij de voorwaarden van de gevangenis. Maar bij dat slam waren er ook heel wat, ja nog te weinig die Nederlands konden. Die wel wouden volgen, maar ja,... Ze maakten er een spelleke van, we we zijn eigenlijk in mineur gestart. Maar euh ja,... **Gelukkig zijn jullie dan goed geëindigd.** Ja dat is, ge ge kunt niet dwingen eh,... En waarom is da op een bepaald moment zo? We hebben nog dan met sommige dingen gezegd van ja, het zal misschien lukken en andere dingen lukken niet. En da da ervaart ja, da sommige mensen van die projecten dat minder doorhebben. Mannen, da is niet, schrijven da is nie, da is één van het moeilijkste dat er is. Wat 'creatief schrijven' aanbiedt, da's echt wel hoogdrempelig. Het schrijven is niet voor de massa van de gedetineerden. Da's echt niet gemakkelijk.

Ja, das waar? Ja fotografie is dan inderdaad wat gemakkelijker. Fotografie is veel laagdrempeliger, en op die manier zijn er veel, En er was er zelfs één bij ie nooit heel erg betrokken was voordien. Eh, want ge hebt er die alleen aan fotografie hebben mee gedaan. We hebben iedereen, die deelgenomen heeft, naar de tentoonstelling laten gaan. En euh, die workshop laten doen. En er was er één bij die , toen, voor de eerste keer, heeft geschreven en iets voorgelezen heeft. Dat samen met die externen. Dus heel dat proces, ja, en dat was gewoon ook onrechtstreeks hé. Het ding, dat eigenlijk de basis was "ik wil mee met het buske"- we zijn dan met een buske van hier naar Merksplas gereden. Euh, mee naar de tentoonstelling gegaan. Dat was vooral van "wie wilt de tentoonstelling zien" en oh, wie heeft nu geschreven? Ja, die die begeleidster was wel goed. En ja, dat zin, da op dat moment in dat dagboek, had die dan ineens zijn foto's hangen en er stond niks bij geschreven en daar dan de stap gezet 'ik schrijf'. Dus ge ziet, euh wel proces dat da vraagt. En hier ook den dynamiek, omdat er een paar bezig waren in hun dagboek. Maar ge hebt er nog die in hun dagboek nie geschreven hebben, en enkel hun foto's gebruikten. Daar, da we lieten ze ook vrij hé. **Ja, dat is misschien inderdaad het beste.** Dat, da is zo, ge moet da niet forceren.

Nee, dat is waar. En merkte u een verschil tussen 't begin van de workshops en 't einde van de workshops bij de gedetineerden? Alez, heeft u iets van evolutie gezien of,.. of niet speciaal? Nee, die van fotografie hadden zeker allemaal spijt dat het gedaan was, want da vragen ze, alez dat scoorde, maar dan alez dat heb ik gezegd wat dat de moeilijkheden zijn. Euh, nu die, alez, da vind ik persoonlijk: projecten kunnen euh dynamieken in gang steken. Ik vind het ook leuk

dat hier heel veel personeel naar de tentoonstelling is gaan kijken. Dat was ook opvallend. Maar de mannen; 't heeft hier geleefd en de mannen vertelden erover, de posters waren er ook, alez- ik denk dat die combinatie,... En ge kunt dat scenario geen tweede keer doen hé. Volgende keer, als ge hetzelfde probeert te doen, kan het mislukken hé. **Ja, das waar.** Nen dynamiek hebde om, omwille van ne groep. Da was echt wel ne groep. En me die kalender en die, die mannen hebben zo dingen gemaakt doordat ze al in, een proces hadden meegemaakt in die fotografie. En een deel daarvan hebben dan een tuk of zes verder gedaan, vn die veertien. Wnt, er waren er ook die da enkel voor die fotografie hadden gekozen en meer niet, alez- omdat wij denken in en project en dynamiek dat iedereen mee is hé. Nee, die kiezen 'ah, we kunnen hier fotograferen.'. Das,... En we hadden daar een wachtlijst voor en en ge voelt dat euh,... M me zoiets kunde nen afstand maken hé, da da kunde wel hé. En da, da is hier gelukt, ma 't had evengoed niet kunnen lukken. Want in het begin dacht ik "ai, da loopt hier verkeerd".

En dan toch blijven doorzetten en proberen? Ja dan krijgen, kregen we ne, ne andere groep bijeen en met die fotografie is die dingen er wel gekomen. **En zijn ze er nu nog mee bezig ook (met fotografie?).** Ma, de meeste zijn weg hé. **Ja, dus ge hebt daar niet echt een zicht op?** Nee, want in de andere gevangenissen waren er nog veel vroeger weg. Ik weet alleen, Steven, die had geschreven ook, en die is nu terug in de gevangenis en kheb da laten zien, want ide had die posters nog niet gezien. Want die was dan al vrij. "En wanneer is het nog eens fotografie?". Ja, ja,.. da weet ge niet hé. Want onderschat da niet hé, wat zo een projecten aan middelen kosten. En dan is het afwegen euh, het bereik da ge maar hebt en die middelen in tijden van besparingen, in tijden da we de essentiële hulpverlening, onderwijs, als ge die luxe, ik vind dat een luxe, bij die creativiteit komen dingen naar boven en hebben mensen ook stappen gezet- er zijn mannen die, die blijven stappen gezet hebben naar onderwijs, in, in de computerles, alez,.. Die hebde ook hé. Onrechtstreeks, of 't zijn diegenen die al daarin interesse hebben die ook dit mee gedaan hebben, euh,... Ma ge kunt een project kan nie die hoogte, alez, da was heel ambitieus hé en structureel inbedden en dan een gesprek, ma da stuit altijd tegen de beschikbare middelen aan. **Ja, dat is inderdaad niet evident.** Da's niet evident, en nu zijn het tijden van besparingen, dus 't is, 't is,... **Ja, Diederik zei het al d ze bij creatief schrijven met euh negatief saldo geëindigd waren.** Ja, ja, serieus negatief. **Dus ja, dan is het al moeilijk om het een tweede keer te doen ofzo he.** Ja ma ja, ge zit met een hoeveelheid producten, creatief schrijven,... wat da niet verkocht wordt,..; Ja, ge hoopt dingen te kunnen verkopen, ma zo werkt het niet hé,... Wie koopt er iets van een gevangenis? Da hangde gij nie in uw living hé. Alez, zo, ik heb al dikwijls genoeg van die producten,... en dan zegt ge van, wa ik nu, wa da prioritair is hé, is dat hier constant zo ne vorm van crea bezig is en da moet altijd nie die grote,.. Alez, projecten moeten er zijn hé,.. en geven dynamieken. Daar ben ik zeker van, maar die dynamieken deinen uit. En wat Diederik zijne grote droom was om, om zomaar alle kunstacademies warm te maken, maar zo werkt het niet. Ge hebt hier en daar nene enthousiasteling en een directeur da durft, die buiten de lijntjes, de strikte reglementen durft gaan, maar das een uitzondering hé. Das niet de meerderheid hé. Wij hebben hier ook een heel interessant project gehad lopen tegelijkertijd; het bos- en natuurproject. Euh, maar stages en dan mannen die vrijkomen echt zijn kunnen beginnen werken, da waren heel goede resultaten. En we zijn nu aan 't zoeken "hoe kunnen we da nu structureel inbedden?". Zo een waardevol project, dan kunde hier natuur creëren en natuur euh behouden. Das ook niet... 't zelfde, alez ge moet echt zoeken zoeken zoeken.

En euh, er was ook een slottentoonstelling in Muntpunt, zijn jullie daar ook aanwezig geweest? De de posters en een deel van ons, maar niet met de gedetineerden eh. Dat was, hier is eigenlijk, voor hier- 't slotpunt en ook het, het de, ook da vervoer naar Brussel was t ingewikkeld, alez. Ge spreekt over veiligheid, en euh,..; Toen waren er ook al heel wa vrij intussen, euh,... da we dat hier zo kunnen doen hebben, met da binnen buiten en da project,... Ik vind ook die contacten da we met Polen hebben gehad, ook nog twee keer toch terugkoppeling, van Polen, dan van Griekenland da wa da we gehad hebben; da we doorgestuurd hebben- euh, wat da hier intern heeft teweeg gebracht, da's eigenlijk wel mooi. Het heeft hier lang, lang een Parol-effect geweest, da 't zo toch geleefd heeft. Euh, en nu gaat er dees week ene vrij en 'k heb hem beloofd da 'k hem zijn dagboek zal meegeven. **Ja, da's wel een mooie herinnering, alez ja,.. - op zich is da een mooi aandenken he.** Ja, maar das nie vanzelfsprekend da men iets uit de gevangenis wilt meenemen eh.

Meestal willen ze daar niets meer te maken mee hebben. **Nee, ma da's toch iets, ja, ik weet niet, ik zou da ook wel willen hebben zoiets persoonlijk.** Dit is een persoonlijk boek en euh, dus ik heb er ook heel veel zorg voor gedragen, heel veel terugkoppeling- 'k heb me die mannen correspondentie gevoerd euh, zolang da ze hier waren, zolang da ze me heel veel ja,... da moet ge doen. En een deel van de correspondentie zit nog bij Parol, die zou ik zelf graag terug hebben. Voor mezelf, alez ik hou zo ervan om dingen bij te houden die ik doe. D ik ook zelf iets heb he. Nu, in de plaatselijke pers is hier ook heel veel verschenen he. Dan moet ik euh, eens zien waar dat da zit. Ik hem da nog wel digitaal ze denk ik. Euh, {zoekt}- En 'k heb ook wel wat da ik nu verteld heb zo is wa meer uitgeschreven in tekst. Dan stuur ik da ook wel door. **Ah oké, ja das heel goed.** Dat is als basis gediend voor in die,... voor in die, wacht ze,... we hebben daar dan ook natuurlijk aan 't evalueren geweest wat er, wat is er dar misgelopen?; en euh, alez ja, ge moet daar efkes euh,...

Ja, en is dat dan uiteindelijk positief gebleken de evaluering of toch niet?

Nee, ma die evaluatie da was, hoe komt het, wat is er, da was een tussentijdse- **Ah oké, da was nie van de gedetineerden zelf?** Jawel, ik heb bij elk van die, ie gedetineerden een babbel gehad he en wat da zij, da kan ik ook wel eens,... Want ik vind ook, ge moogt niet alleen het positieve,... Ik wil altijd dit, da heb ik ook wel denk ik nog ergens staan. Want ik vind, das ook mee te nemen- **Ja ja, sowieso, das wel interessant.** Want als ge iets voorstelt van 'da loopt allemaal' nee, nee, nee, zo is het niet. En plus ook het aantal, ik vind ook als ge het aantal deelnemers kijkt- soms me schrijfworkhops,... Alez, we hebben vorige week in vergadering gezeten met justitie rond die besparingen en dan zeggen ze 'als ik zie hoeveel geld dat da kost en daar zit maar drie man bij iemand in een workshop'. Dat is niet te verantwoorden, alez, bij wijze van spreken- nu buiten is dat ook eh. Het euh, ik vind altijd da ge de zaken eerder moet voorstellen: euh bereikt ge de groep die ge hier hebt, die bereikt ge nie buiten in initiatief, euh das een heel andere cultuur- en leefwereld. Ge hebt hier mensen die hier de bibliotheek leren kennen eh, en die zeggen 'door de gevangenis leer ik een boeklezen, leren appreciëren'. En dan hoopt ge da ze da overzetten als ze buiten komen. Ma zeker zijt ge nie. Maar zo zijn der nog dingen en das ook de filosofie 'waarom, vanuit de Vlaamse overheid de diensten ook binnen komen'. Ten eerste omdat de gedetineerden nnie meer buiten kunnen, een aantal p het eine van hun straf wel, ma da men euh,... die stap hier al kan zetten met dossiers en ook gericht buiten komen. Want 't is het vrij gaan is iets heel moeilijks en terug stand houden en euh terug te integreren,... Wij geven hier ook onderwijs eh. Eh zoda we een certificaat kunnen meegeven of een deelcertificaat. Waar men buiten nog mee verder kan bouwen- want het heeft dezelfde waarde als buiten. Heel vroeger, waren da allemaal vrijwilligers en waren der met een certificaat- en da zegde nee, die tijd, wij willen nu met professionelen, examens, certificaten uitdelen waarop we kunnen verder bouwen. Want het grootste deel van 't publiek is laag geschoold, heeft een onvoldoende schoolloopbaan gehad of is er kweet nie wa gebeurd en, da men die dingen, da men kansen op re-integratie moet verhogen en wj moeten mensen hulpmiddelen meegeven om om, dan te leren buiten en euh, wat een belangrijk aspect is, is werk. En werk hebben, maar ook vrijetijdsbesteding en ook eigen creativiteit ontdekken- want zo zijn er ook geweest, alez. En da's ook wel leuk om vast te stellen. Dus euh, ma da kan ik u wel bezorgen ze- kzal da eens opschrijven. Euh, ik ben euh, alez ik vind heel veel positieve effecten geweest het project. De resultaten zijn alez, ge ziet da aan de resultaten- als gij zegt van 'ik kijk nog eens graag in een dagboek, of,..'. Da mag allemaal gerust, ze liggen hier he. En dan hier de jaarverslagen ook.- als ge da bijeenpakt, dan hebt ge die evolutie over de twee jaar he. En dan dit jaar hebben we dan nog da klein tentoonstellingske, das ook een uitloper geweest. Daar is de bibliotheek zelf mee afgekomen, dus da was wel ne leuke, zonder dat da ons geld heeft gekost. Die hebben de posters uitgehangen, de dagboeken gehangen- alez, zo hebt ge nog een stukske Parol na Parol. Alez, want die Vroncky, wat dat daar is gebeurd, das ook nog een beetje een uitloper van Parol. Want alez ja, de omslagboeken zijn wel mee gereisd naar Polen eh. Alez das dus echt wel leuk he. Euh ik kan die evaluatie van Slam kan ik u doorsturen. Ik kan dit ook meegeven- das zo een folderke met resultaten van Slam- Want gelijk die Steve en die andere da zijn er van Hoogstraten eh. Euh, das een combinatie van euh slam en ja dan met da schrijven da ze met da dagboek hebben gedaan. Ma ge moogt zeker zo en folderke meenemen, da zegt toch wa meer he. Euh, en mijne tekst over, ik heb zo een doorlopende tekst rond da proces wat da ik wa verteld heb. En daar heb ik hier en daar ook wa teksten heb gezet. Als gij graag foto's - ik heb alle foto's ook nog wel op stick, alez. Posters enzo, voor te illustreren. **Ja da's misschien wel**

leuk als ik da kan gebruiken. Ge hebt er op stick, zegt ge? Anders kan ik ze even op mijn laptop zetten. {Zet de gegevens op laptop}.

Met da jaarverslag ziet ge ook een beeld he, en de poster- dit bv vind ik een heel mooi beeld; Want die ruimte was wel heel mooi ze. Want die foto van 't kasteel die gebruik ik nu soms ook- die heb ik ook in da jaarverslag gestoken. Das nen hele mooie, ja das euh. Da van die kalender da kunt ge eens vragen aan Creatief schrijven. En die folder moogt ge ook als voorbeeld, ik heb er nog massa's.

{We bekijken ondertussen de foto's op stick}

Iets illustreren is ook altijd goed he.

En vond u het project voor uzelf ook een meerwaarde of? O ja, ik heb daar heel veel, ja ja ja,... Want ik vond het ook heel grappig da ik zelf ook ne tekst geschreven heb. Ma ik heb, omda ik vroeger wel schreef en da was zowa, met de drukte van de groep zowa begonnen "ja ma Chris, we vinden da gij ook ook eens,..". En dan heb ik da gedan. Ma da staat in mijne, die tekst staat in dat dat ding ook, in 't Nederlands dan eh, want gelijk hier is in 't Engels. Dus da vind ik ook wel leuk da ge dan uiteindelijk is mijn job niet alleen,... Dus da is wel het leuke da ge zelf ook efkes euh creatief kunt zijn.

{over de folders van Slam en Fotografie} Dus bij die van slam was er geen enkele reactie en bij die van fotografie direct- ma da is het onderwerp, de laagdrempeligheid. Dus bij slam- hebben wij die slammer laten bezig horen en da, da vonden ze fenomenaal en da was ne klik, ma das nog iets anders om het zelf te gaan doen. 't is hoogdrempelig naar activiteit, naar taalniveau, nar da op een podium, alez, euh, ge kunt van alle ideeën hebben, ma als da niet rakt aan de vloeren van de realiteit kunde gij me van alles afkomen, da zal nie gaan. Ge moet kijken 'wa zijn de behoeftes en waar hebde ne, waar kunde ne klik mee maken?'.

Ja, Als u in één zin 't project zou kunnen beschrijven, wa zou ge dan zeggen? Goh,... spin, spinnenweb, vind ik. Ik vind dat azo voor hier, met al die vertakkingen hier en naar Polen en naar buiten da we gehad hebben, in de inrichting, naar buiten met euh,... Want we hebben naa aanleiding van de tentoonstelling hebben wij hier de cultuurraad Hoogstraten gehad, een cultuurraad Merksplas omdat die mee organiseerde, en dan nog ne groep en die kregen dan eerst hier, want we konden nie altijd met die deelnemers naar de expo gaan. Dan kwamen die hier, kregen die hier een gesprek me twee deelnemers. We hadden daar dan een beurtrol voor gemaakt dat ieder aan bod kwam. En met al die bezoeken,..; En dan gingen we met die mensen naar de expo-dus das ook een aantal keren geweest-Dus eigenlijk, ja, 'vertakkingen' vind ik een woord, 'spinnenweb' vind ik ook een woord, dus das euh - ja da vind ik wel euh,... **Leuk, ja da past er wel goed bij.** Da past erbij. En wat er in de plaatselijke pers is verschenen, is er ook heel veel verschenen, ma da kan ik ook nog elektronisch doorgeven. **Ah, oké, super.**

{R05 zoekt in haar documentatie}

Euh, dit is al van de workshops. En ge ziet, zo een dingen schreef ik dan dikwijls eh. Van ja euh 'briefwisseling en toelating' alez jaa. Het euh, als die euh, die artikels verschenen- dus eigenlijk zijn er hier ook heel wa geïnterviewd voor in de pers, dus da is hier allemaal eigenlijk nog vrij veel euh... Die brief is teruggekomen, maar daar euh daar heb ik geen antwoord op gehad. Ja euh, allemaal van die toelatingen met fotografie en al da gebruik van 't dagboek. Da zijn hier die foto's van die kalender. Dit was de uitnodiging van de bibliotheek se. Maja euh, wij hebben ook nog Parol voorgesteld op de Epia-conferentie, internationaal Europees, euh internationale conferentie- dus zo zijn er toch ngo wel hier en daar; maar op een bepaald moment stopt dat eh. Da is, da is, da loopt en mensen zijn me andere dingen bezig en nen dynamiek kunde geen twee keer herhalen, alez-- En das langs den éne kant spijtig, ma dat is nu eenmaal realiteit. En dit lag er voor de bezoekers op de tentoonstelling hier in Merksplas. Dus euh en wat dat er te zien was. En euh ja heel veel vergaderd en toch wel veel stress gegeven, da kunde niet altijd,... Da was een eerste probeersel. Om op doe posters teksten te zetten, ma dat is nie doorgekomen.

En dat is ook wat zo vertaal weg gegaan is he. Euh dat is naar Polen, alez, das eerst die vertaling om dan hier in te zetten, euhm. **En die vertaling, da gebeurde door professionelen of hebben ze da zelf vertaald?** Nee, Creatief schrijven heeft daar voor gezorgd eh. Ja, want dat is euh, nee nee da had creatief... want zij waren coördinator van het project eh. Ma, misschien ook euh diene powepoint da wij gegeven hebben in, das misschien ook wel,.. Ook omdat daar conclusies- ik heb daar ook zo van euh, een paar dingetjes van hoe dat het zich verder gezet is. ja. En da,da geeft eigenlijk wel een goei samenvatting.

{Collega van R05 komt binnen om iets te vragen}

Hebt u dan eventueel nog contacten waar ik nen brief kan naar sturen? Ik ga die eerst zelf een brief sturen met die vraag. **Aja, das goed.** Of da ze akkoord zijn, want alez als er ineens nen brief komt da ze nie weten van wie -want alle Parol-communicatie heb ik gedaan. Naar hun toe he, ook over die dagboeken. Euh, deze moet ge eigenlijk eens bekijken, das nen hele speciale boek-das nie alleen foto's.

{We bekijken de dagboeken}

Speciaal eh. **Ja echt mooi, mooie foto's ook. En leuk die teksten daarbij eh.** Ja, ja ja, want da vind ik ook zo die combinatie, das nie gewoon een fotoboek eh, das echt wel euh- Ja dat is euh die poster dan. **Oh zo leuk!.** Ja hé, das leuk hé. **Zeker als ge dan die teksten er bij leest.** En met die foto's ook eh, ge hebt er echt wel die er hard aan hebben gewerkt he zo .**Ja, ge ziet da, 't zijn nie zo gewoon van 'euh, efkes een foto'ke nemen.'** Nee, nee, zeker niet- ma da was wel echt zowa ne kunstenaar, ook met die andere workshop- das zo één ding. Das ook ne leuke foto met die vlieg ja. **Ja, ge moet daar toch zo een beetje oog voor hebben eh.** Ja ja, ma die was wel kunstzinnig aangelegd. Maar euh, er is er ene bij da ik denk da wel in Dendermonde heeft meegedaan en die is dan nadien naar hier gekomen. Zo hebben we er ook een paar gehad, die Parol eerst in een andere gevangenis en dan hier euhm één of twee van Tilburg en één van Dendermonde. Da was ook een leuk effect ja. Da was ook iets van, da zat ook nie in ons hoofd en dan toch alez, das ook leuk eh. **Ja zeker, inderdaad, zo op het onverwachts. Das echt een mooi boek, amai. Echt zo een verhaal dat die vertelt.** Ja, ja. **En das hier allemaal in de gevangenis getrokken?** Ja, ja ja dat is euh; hier staat van alles in het gebouw eh. **Ja, precies.** Dat is hier een een, ja die mannen hebben daar van genoten vn ook in, in,..; Want normaal, zij komen van hun cel naar de werkplek en terug en die wandeling, maar anders komen zij nie op die andere plekken eh. Want 'waar gaan we naartoe?' En dan mochten ze zo een parcours- en da was zo leuk, En ginder, als ge naar buiten ga, hebt ge ook een plakkaatje van euh, dat da verboden toegang is. En dan was da zo van 'efkes vrij'- en al die mannen: "oh, nu zijn we vrij". **Zo grappig :p.** Ja, heel grappige dinges. En dees is diene boek van Polen, die kunde ook eens zien. En dees is ook ne mooie, das zo ne natuur,.. Das dan van iedere nen foto en dan nen tekst. En kijk, hier moet ge dan soms zo achter kijken eh. Hier hebben ze echt hard aan gewerkt ze, amai. **Ja, da ziet ge ook wel eh. Das wel echt mooi geschreven ook eh.** Ja ja, ma da had die nog nooit nie gedaan zo kaligrafie. En euh, ja. **Amal, echt leuk. Toch wel echt ook mooie teksten ook eh.** euheu, zeker-Da was mijne sleutelbos. Ik dacht 'oh die mannen hebben da gefotografeerd'. Ik had da eerst nie door dat da mijne sleutelbos was- **Grappig, das wel een leuk effect. En dit is ook een mooie foto.** Das hier in de kapel. Want zo in Polen zijn ze toch wel katholiek en dan dan past dat ook wel. **Ja, das waar- amal, ik ben echt onder de indruk van de boeken, 't zijn echt mooie boeken. Ma, gelijk in Dendermonde ofoz was da niet met zulke boeken?** Nee nee nee, das alleen hier geweest, da hoorde bij die fotografieworkshop. Daar hebben we ook de binding gemaakt tussen beeld en woord eh. En dan j de binding met hier in de gevangenis en ja. **Amal, is da zelf getekend?** Ja, ma die heeft da in zijn eigen, dat is diene,... **Ja, 't zijn echt mooie foto's en zo goede kwaliteit ook.** Ja ja, mar dat is diene begeleider, die staat daarop ja ja. En hier heeft die da kasteel getekend. **mooi.** Ja, hij heeft daar ook iets heel mooi van gemaakt eh. Hier ook. **Allemaal filosofen precies, als ge da leest.** Ja, ma we hebben daar ook veel bij stil gestaan van 'welke tekst wilde nu'. **Ja, da is nie op één, twee drie gekomen waarschijnlijk. Dit is ook ne speciale foto eh.** Ja, ja, ze zijn wel creatief geweest eh. Hier moet ge ook eens onder kijken, das zo een schilderijtje. Ziet ge hoeveel tijd, an da alleen al- voor één ding en dan euh ja. **Amal, echt mooi, knap werk.** En deze ook, da is van hem persoonlijk. **Amal en allemaal me**

zo puntjes enzo, daar steekt ge veel tijd in eh. Ja, das dan toch weer iets heel anders dan die eerste da ik heb gezien eh. Ja ja, ma 't zijn echt persoonlijke dagboeken eh, ge ziet hoe verschillend dat da is eh. Hier zitten ze dan met die toiletten, hier staan toiletten- hir is geen wc op cel eh. In da oud gebouw hier, da zijn ook dingen die hier bijkomen. **Ma ze kunnen wel eten op hun cel zelf he?** Ja ja, maar dat is overal in België eh, iedereen eet op zijn cel aprt eh. Dus dt is hier ook, hier zitten ze alleen op cel eh. Er zijn maar een paar duocellen. Dus da ook wel euh,... Bij die ene dan bv, op die foto, das me zijn stapelbed eh. **Ja da dacht ik al, das wel origineel gedaan.** Ma das ook dus een aantal duocellen, nie allemaal. Dat is in de automechanica. **Haha, zo grappig.** Ja, das grappig he. En dan hier zijn ze zelf ook heel herkenbaar, maar dat is niet de bedoeling dat da getoond werd eh. 't Is daarom da we die achter glas hebben moeten doen. Want da was niet de afspraak die da we toen hadden met justitie en dan met da printerke, oh zoveel- da konde nie bijhouden. **Ma das inderdaad heel persoonlijk, ik snap dat da nie de bedoeling is dat da in de tentoonstelling wordt getoond.** Ja, op die tentoonstelling zijn er selecties van teksten geprojecteerd en da was eigenlijk en goeie manier. En in die vitrinekast in de bibliotheek was da ook wel mooi. En das ook getoond in Vroncky in Polen. Alez, het heeft al een beetje zijn weg afgelegd. **Amai ook echt mooi en leuke dingen, ik ben blij dat ik die dagboeken heb gezien.**

Ja en dan van die pers en zo, ik zal zien wat da ik nog elektronisch heb en dan bezorg ik u dan. **Ja heel goed, dankuwel. Voor de rest heb ik genoeg informatie van u denk ik- Ge hebt veel verteld, waarvoor bedankt.** Ja, da was een serieus project. Ja en 't is ook wel leuk als ge wa kunt illustreren. Die foto's en da boekske en dan die teksten. Maar ook het verhaal van werving en alez, dat er een stuk bij- folders en die combinatie met die slammer dat da- alez ja, ze hebben da wel leren kennen en die slammer da sloeg wel aan, ma 't is dan ja, da da verschilt toch wel. **Ja das logisch ook eh, das nen drempel eh, slammen is moeilijker he. Ik zou da zelf ook nie meteen durven.** Ja, eerst is da schrijven, dat is al nen kunst. En dan ten tweede op da podium. Ma ik vind toch da ze mooie teksten hebben geschreven. Het resultaat moet ook niet altijd op voorhand vastliggen eh. Ge moet inspelen op,.. En wij zeiden ook 'die folders, alez, daar komt niemand op af'. En da was ook in de zomer gepland, da is ook al geen goeie periode om zoiets te doen. Euh als 't lang licht is willen de mannen vooral op de wandeling rondhangen. En das zo gezellig ook. **Ja das waar, in de winter zit ge liever binnen eh.** die dyamiek hebde, vanaf het zomeruur- da ziede na de paasvakantie dan, dan doen mensen andere dingen en das ook in de gevangenis zo. Da stellen we meer dan eens vast. Dus met da crea-atelier hadden we ook afgesproken da ze da in de herfst en de winter moesten doen, eerder dan in de paasvakantie. Ge kunt beter iets wa korter en goed doen dan da uitrekken en doodbloeien en. **Ja, das waar- tzou zonde zijn da het dan zo stom eindigt, terwijl da he wel een mooi project was.** Ja en dan ook, da einde da is jammer, ma da heeft met het leven te makeen de gevangenis en mensen raken vrij en. Daarover is er één van die groep, khad dat dan doorgestuurd van in Turnhout die was komen zien, heb ik daar mee afgesproken. Toen ws die zes maanden vrij of zeven. **Amai, das wel leuk da ge die dan nog zo eens ziet.** 't Is daarom da ik best die mannen aanschrijf, anders is da vreemd. Ja, want eens da ze de gevangenis uit zijn, zo vanzelfsprekend is da niet om terug over die periode iets,... de meeste willen da, ja afsluiten he. En 't is dan ook al een hele tijd geleden het project. Dus euh. **Ja eigenlijk had de vraag vanuit Creatief schrijven beter vroeger gekomen da bv iemand da vorig jaar dan had onderzocht.** Ja, ma ja 't is wat het is he. **Oké, ik denk dat ik genoeg info heb en euh ik wil u nog eens bedanken voor uw tijd en moeite en heb nog iets kleins bij voor u, hopelijk lust ge het :).**

[Afronding]

6.9. Interview R02

[inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]

Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Oké, voor te beginnen, gewoon, kunt u uzelf gewoon even kort voorstellen? Euh, ja wa wilt ge weten? **Euh, gewoon in welke stad u woont ofzo...** In Hoven. **Oké, in Hoven. En wilt u ook u leeftijd vertellen of mag ik da nie vragen?** Gokt es? 'K gaan 't u moeilijk maken. **Ooh, ik ben daar slecht in hé, da kan ik echt nie...** 43 ben ik. **43, oké. Euhm, en wa zijn zoal de dingen da ge doet in uw vrije tijd? ...; Zijt ge veel bezig me kunst of totaal nie eigenlijk?** Totaal nie... **Oké, geen probleem. En bijvoorbeeld sport?** Tennis ja. En nog wa bijs studeren ook. **Ah, wa studeert ge?** Technische dingen vooral. Koeltechnieken enzo die dingen. **Amai, is dat dan zo één keer in de week of...?** Wanneer ik tijd heb eigenlijk, want ik werk in drie ploegen nu dus. Da moet tussendoor dan he.

Oké, en in welke gevangenis hebt ge juist gezeten? Alleen in Hoogstraten. **En euhm hoelang zijt ge nu al vrij?** Da zal een jaar zijn nu ja. **En euhm op welke manier kreeg ge te horen van het project Parol?** Via Chris Wouters. **Via Chris, oké, dus niet via een folder?** **Want ik weet da ze ook folders hadden euh verspreid.** Goh ja dan kan ook ze, we kregen daar veel folders. Maar Chris heeft mij uitgenodigd om da project eens te doen. **Oké en wa was uw drijfveer om da te doen, alez da ge zijt begonnen aan da project?** Das ne moeilijke. Verschillende dinges. Maar vooral eigenlijk om da ge veel meer vrije tijd kreeg. Da was ook me ne ne fotocursus bij en dan mocht ge foto's trekken van in, uit de gevangenis. Dus das altijd leuk om te doen da ge buiten de gevangenis kunt. Nie ver, maar toch efkes. En da gaf echt het gevoel van meer vrijheid. **Ja. Dus bij het begin van het project was uw indruk al vrij positief?** Tuurlijk. **En is da positief gebleven of niet?** Ja, nog veel positiever geworden. Ik vond da leuk om te doen. **En hebt ge euhm, hebt ge de projecten helemaal uitgedaan allemaal of zijt ge bij sommige vroeger gestopt?** Nee, kheb ze allemaal uitgedaan. Hebt gij foto's gezien die wij gemaakt hebben? **Ja, die heeft euh Chris getoond.** Die heb ik allemaal gedrukt. **Amai, das wel tof.** Dus ik weet wel hoe da een drukmachine werkt en 'k heb die alez ja allemaal één voor één gedaan dan, da was wel tof om te doen. **Ja sowieso. En euhm...** Hebde er gekregen van Chris ook? **Nee, ik heb er geen gekregen, 'k denk da ze 't zelf wou bijhouden.** Oei, Chris toch. **Haha ja, da wel jammer inderdaad. en euh an welke projecten hebt ge juist deelgenomen?** Art Box euh en dan Parol in 't algemeen, ma ik weet nie juist hoe dat diene fotocursus noemt, nee nee. **Want er was ook slam in Hoogstraten, ma da hebt ge niet meegedaan?** Nee, da heb ik nie gedaan. Wel Art box dan, da was me ne kunstenaar en, wa heb ik toen gemaakt? Chique dinges ze. Ne kubus in klei zo. Ik heb mij helemaal laten inpakken in euhm gips. **Echt, zo grappig.** Ja, da was echt volledige paniek, ik kon mijn oog zo nog net toe doen. 'K had zoiets van 'dees gaat erover'. **En kreeg ge dat eraf daarna?** Normaal moet ge u insmeren me nivea, ma wij waren da vergeten. **Da meent ge niet?** Weet ge wa epilieren is? Das dus, da gevoel gaf da. Der zijn foto's van, ge moet die maar eens vragen aan Chris. Das de moeite ook ze. **En voor wa moest ge dat dan doen? Hebt ge daar dan foto's mee getrokken en da hebt ge dan opgestuurd naar andere landen?** Ja, naa Polen. En naar de Griekse vrouwengevangenis. Die euh hebben dinges teruggestuurd da wij helemaal nie konden begrijpen. **Ja, want vond ge die uitwisseling tussen die landen goed of kon da beter?** Da kon beter. **Waarom dan?** Euhm, de vertaling had van in begin gemogen. Dus sommige dinges hebben ze vertaald, ma pas op 't einde van het project. En das te laat he. Als gij mij een bericht stuurt in 't Chinees dan wil ik u nu begrijpen en nie nada 'k ik geantwoord heb op iets wa da 'k ik nie kan begrijpen wa gij zegt, snapt ge?. Das wel jammer. **Ja inderdaad das wel jammer da ge zo de helft nie begrijpt.** Ze hadden ook wel fysiek iets mogelijk mogen maken. 'K zeg nie da ge persé naar daar, alez, misschien ergens halverwege in een ontmoetingszaal samen wa knutselen, ik bedoel, hoe stom dat da ook klinkt, ma da had ook wel gemogen. **Ja, ma da was misschien moeilijker realiseerbaar.** Misschien qua budget. Want ik weet dat die een heel beperkt budget hadden. **Ja, ik weet da ze, ja inderdaad.** Da drukken was ook heel duur ook. Ik was den duurste vogel van allemaal. **Maja, 't was wel schoon resultaat hé.** Ja da wel. **En hebt ge zelf ook van die dagboeken gemaakt om euh om op te sturen dan?** Ja. **Of hebben jullie die niet opgestuurd?** Jawel. Ook nie gezien? **De dagboeken heb ik gezien, ma ik weet nie of ik die van**

u heb gezien. Wa voor één was da? Alez, 'k bedoel, der was zo één me me flapkes allemaal, was dat die van u? Nee die hadden allemaal flapkes. **Nee, waar da ge zo onder moest kijken.** Ah nee. Der waren genaaide boeken. **Ja en dan was er nog iemand die dan foto's had me allemaal gedichtjes eronder.** Goh da kan, das echt al heel lang geleden ze. **Ja das waar, en wa was er dan nog? Iemand die gewoon foto's had, bijna geen tekst, da was er ook.** Da kan ik zijn. Ik ben nie goe in tekst. **Ja ma da maakt nie uit, Ik vond die, ik vond die dagboeken echt heel mooi.** Ja, da was wel tof ook.

Was u al voor Parol bezig met iets van creatieve hobby's? Of alez had ge daarvoor ook al gefotografeerd of euh of andere dingen? Gefotografeerd wel, ma echt zo ja, nie wauw, gewoon foto's genomen hé. Vakantiefoto's enzo. **En vind ge dan dat da verbeterd is na da project uw fotokunst?** Euhm ja nee ja, toch wel. Vooral da bewerken lukte heel goe. Ja. **Das wel fijn. En euh hoelang duurde de workshop ongeveer? Was da een maand of twee weken of?** Sommigen duurden drie of vier maanden, ja toch allemaal ze. **En dan één keer in de week?** Twee keer in de week. **Amai das wel lang, want gelijk in Dendermonde was 't meestal maar twee weken ofzo da 't duurde een project.** Hoe komt da? **Euh omda ze daar veel passage hebben van mensen die daar zitten.** Nee wij bleven wa langer plakken en dan... **Ja, en vond ge da lang genoeg of had da nog langer mogen duren?** Nee, ik ben blij da 'k buiten ben. **Nee nee, ik bedoel, de workshops, hadden die langer mogen duren?** Euh nee, die waren, ja, eigenlijk hadden die langer mogen duren, maar natuurlijk, iedereen moet wel mee kunnen blijven doen. dus dan zit ge wel met die voorwaarde van 'ge moet rekening houden me mensen die meedoen- zijn die nog wel binnen tot 't eind van 't project?'. **Ja.** Dus ja, eigenlijk was da wel perfect. **Oké super, euh euh hoeveel deelnemers waren er ongeveer da meededen?** Dees is echt nen geheugentest hé. Euh ik denk ongeveer 7 à 8 per project. Ja da was nen toffe groep ja. **Oké en euh wa deed het me u om met kunstenaars in contact te komen? Was da iets speciaal of maakte da nie uit?** Khad nog nooit ne kunstenaar gezien en die zag er normaal uit- ma wel toffe mensen. Die hebben wel ideeën over bepaalde dingen. Wij zien daar nen lichtschakelaar in, die mensen zien daar duizend andere dinges in, dus das wel leuk. 'K had zoiets van 'k zet daar nen bokaal op tafel en 'k zeg da's kunst'. En als ge bekend zijt, dan komt ge daar mee weg ook. Da vond ik ongelofelijk. **En wa vond ge van de begeleiding bij de projecten?** Ja da was goed eigenlijk ja. **En hoe hebben ze eigenlijk 't ijs gebroken in 't begin? Want das toch nie evident denk ik?** Jawel. Ge kent mekaar allemaal he. We zijn, ja we zitten allemaal in 't zelfde schuitje, dus. **Aja oké, ik wist nie da ge elkaar echt al zo kende.** Jaja gelijk zo samen wandelen 's avonds elken dag. En misschien kijken ze ook wel da ze mensen in ne groep zetten die mekaar nie gaan aanvallen ofzo. Das wel belangrijk. **Nogal. En euh waren der dingen die beter hadden gekund tijdens de projecten?** Daar kan ik nie op antwoorden, want ik heb, ge denkt daar nie bij na, misschien wel, misschien niet. Ja... **Euhm, oké en dan 't principe van da 'art boxes', dus ge hebt me Polen een uitwisseling gehad en me Griekenland? Me nog een ander land ook?** Alleen me die twee. **En euh waart ge dan ook buiten de workshops zelf dan nog bezig met uw projecten? Dus bijvoorbeeld met die dagboeken, was da ook buiten...** Ja die boeken wel, met die foto's dan. Wij hadden nen digitale camera gekregen en wij mochten die onderzoeken. En ik heb daar direct 'ja' op gezegd, zot hé, das puur technologie. En dan zotte foto's, ja zotte foto's mee gemaakt. **En dan euh die posters drukken was dat dan ook tijdens uw vrije tijd?** Nee nee. **Da was dus wel tijdens de workshops ja.** Ja nee, iedereen gedetineerde heeft een job in de gevangenis en mijn job was per toeval drukken. Dus ik heb da gedaan tijdens mijn werkuren daar. **Ahja oké, cava.** Ik kreeg geen drukmachine in mijn kamer. Da had daar nooit nie in geraakt ook nie trouwens. **Haha, ja megagroot waarschijnlijk.** Ja, echt wel. **Oké, en volgde u ook nog andere workshops binnen de gevangenis, opleidingen.** Kooklessen. **Kookles? Echt? Das keitof.** Haalt u maar geen ideeën in u hoofd ze van 'eh, wilde es nie koken?' **Haha, nee. En wa was dat dan, gewoon Vlaamse keuken of wereldkeuken...?** Wel een moeilijke vraag? Paella das eigenlijk ook geen Vlaamse keuken, ma toch is da Vlaamse keuken, snapt ge wa 'k bedoel? **Ja.** Zo wa alles eigenlijk een beetje. **Leuk en hoelang duurde die dan?** Dat duurde bekan een jaar. **Amai. Want hoelang hebt gij in de gevangenis gezeten?** 6 jaar. **En alleen in Hoogstraten of ook ergens anders nog?** Nee, ik was den eerste Belg da naar Tilburg ging. Oh My God. **Amai, voelde da nie raar?** Da's spannend hé. Ma, da's helemaal anders dan in België. **Ja? Slechter of beter?** Meer

gevangenis. Ja. Das echt een kooi waar da ge in zit. **Amai das wel triestig dan.** Das zo meer, ziekenhuissfeer. Ja, das nie leuk. **Nee, da zal nie.** Ook, gij zijt in Hoogstraten geweest hé? **Ja, da was daar echt nog 'gezellig'.** Das een boerderij hé, een zotte. Ik heb daar viereenhalf jaar gezeten en euh, ik had daar zo veel vrijheid- 'k liep der rond waar da'k wou, ik liep der echt rond waar da ik wou. Ja eens da ge da vertrouwen hebt, kunt ge daar echt heel veel doen. **Euhm ja en op welke manier heeft de workshop uw leven eigenlijk veranderd binnen de gevangenis dan?** Euhm, da deed den tijd sneller vooruit gaan. Da houdt u bezig en en der is niks zo erg als stil zitten en niks doen hé. Dus ja ja... **En Chris Wouters, begeleidde zij zelf ook mee de workshops dan?** Sommige wel. En da was wel leuk ja. Ik heb een boontje voor die madam hé, das echt. Als die dan binnen liep in de drukkerij dan riep ik 'hier onze schat is er' en die werd zo rood als iets. En, maja, die is echt heel serieus en verlegen soms. En ja, als ge dan gekke dinges me haar doe. En dan vlieg ik dar naartoe of ik geef die ne knuffel, jaja. Ma die houdt mij altijd wel op de hoogte, want als der zo iets is. Die heeft mij es een uitnodiging gestuurd euh voor een tentoonstelling in de bibliotheek van Turnhout en daar ben ik dan ook naartoe gegaan. Ook als enige. Want ge hebt natuurlijk wel in groep gezeten. Ge zegt wel achteraf 'oh, we zien mekaar nog' of 'ik volg u nog op', ma 'k heb ook nog niemand anders gezien ze. **Das jammer eigenlijk wel he?** Ja, jaa... nie voor mekaar te zien, maar toch voor de mensen die da organiseren. Dat die dan wa meer volk trekken, das toch leuker. **Ja, das waar.** Ehm vind ge zelf dat die workshop een invloed heeft gehad op uw persoonlijkheid? Euhm bijvoorbeeld da ge meer zelfvertrouwen hebt gehad of da ge ontdekt hebt da ge nieuwe talenten had...? Euhm, 'k heb ontdekt da'k mij nooit ga epilieren. Goh, ma nieuwe talenten, nee, kunst is niks voor mi, enfin, nu nie. **Dus 't is nie da ge der nu nog mee bezig zijt?** Nee, totaal nie. **Oké. Aja, Christine Wouters vertelde mij ook da ge de workshop, nee, de tentoonstelling in Merksplas hebt bezocht, kunt ge mij daar een beetje meer over vertellen wat dat da juist was?** Da was in een oude kerk. Da was heel mooi gedaan. En da was ook me Creatief Schrijven bij, dus die hadden mensen van buiten, alez, niet ons, dus da zijn wel mensen van buiten hé, om mee te praten en een beetje te schrijven en samen ontwikkelen en da was wel tof om te doen toch. **En was da na da ge waart vrijgelaten dan?** Nee nee, da was tijdens da'k nog in de gevangenis zat. We werden dan me een busje daar naartoe gebracht en ja. **Dus iedereen da wou mocht eigenlijk gaan?** Van degenen da hadden meegedaan hé. Ja Ja. En dan in die viereenhalf jaar geen dier gezien, ik zag daar nen hond buiten lopen, ik vond da 'oh nen hond!', geniaal hé. Christine zo van 'ahja das just, gij hebt da nie meer gezien'. **Ja, das raar, da zijn zo de kleine dingen dan, da ge zo ja,, da ge mist hé.** Ik zie dan zo geirn beesten en 'k had zoeits van 'nen hond'. Dat duurde een kwartier om mij naar binnen te krijgen: 'alez, laat da beest gerust, kom naar binnen'. Da was wel tof om te doen. **Ja, da zal wel, en welke kunstwerken werden daar dan tentoon gesteld?** Diegeen die wij gemaakt hadden hé. **Ja, en alleen van jullie of ook van andere gevangenis?** Ook van andere gevangenis hé. Maar nie van de kunstenaars denk ik. **Aja, want der was ook zo nog een slottentoonstelling in Muntpunt, zijt ge daar naartoe geweest?** Nee, zijt gij daar naartoe geweest? **Nee, ik zat op buitenlandse stage toen.** Ahzo, oké. **En dan zei ze ook da ge naar een schrijfworkshop met externen waart gegaan, wa, wa was dat dan juist? Want da snapte ik nie goed.** Nee, da was, met die tentoonstelling euh, in die kerk hé, had ge beneden nen schrijfworkshop En da was wel leuk. **En da was dan me mensen mensen van buitenaf.** Aja, en dan gewoon geleid door nen kunstenaar ofzo? Nee. **Dus ge moest daar gewoon schrijven of? Alez, ik snap het nie zo goe.** Ge koos dan een thema en rond da thema moest ge een paar dinges op papier zetten, da was wel leuk om samen te doen. Goh, ma das lang geleden. **En vond ge dan da de workshops voor nieuwe contacten zorgden of niet?** Ja en nee. Ma toch niets blijvend. Alez, hoe erg dat da ook is. Ge leert mensen van buiten kennen, en vanaf ge dan van Brussel kwam, die deed ook wel mee, en ommenduur begonnen wij te schrijven enzo, ma wij hadden zoeits van 'goh, 't is moeilijk als ge contact me iemand in de gevangenis omda daarna nog te onderhouden'. **En euh als de situatie zich opnieuw zou voordoen, zou Nee, Virginie, no way. haha, zou ge da terug aan zo een project meedoen of zeggen van 'nee'.** Jawel, tuurlijk doen 'k ik dan mee. Ma da zal nie meer gebeuren. 19:19

En, als ge Parol in één zin zou kunnen omschrijven, wa zou dat dan zijn? Euhm.... wereld vol ontdekking. En da was't eigenlijk. **Oké, en kunt ge da wa meer uitleggen?** Nee, ge hebt gezegd

één zin. **Das waar. En tot slot: kunt ge nog een leuke anekdote vertellen dan over euh Parol?** Ja van die, van die gips. Ja. Ge mocht echt doen wa ge wou, euh, van alles om te gebruiken van materiaal. En ik had zo iemand waar da'k mee samenwerkte, en die zei 'ah, is da goed da'k ik u helemaal inpak?' 'K zeg: 'ja das goe, ja'. En daar zijn mooie foto's van genomen hé, en euh, want anderen die dan hebben meegedaan hebben ze dan toch gebruikt. Da was echt een masker van mij en da hebben ze der toch nog af gekregen. Alez ja, da was wel de max om te doen.

Oké, da was het zo een beetje eigenlijk, 't is nog snel gegaan. Ja inderdaad. Hoe zijt gij eigenlijk me Chris in contact gekomen? Of me da project? **Euhm, dus da wa een vraag vanuit Creatief Schrijven, van An Leenders, de directrice, en euh ja zij heeft mij dan gezegd wie dat de beleidscoördinatoren waren van de verschillende gevangenissen en dan heb ik Chris gecontacteerd en ze zei da ze mij zeker, alez, da'k haar zeker mocht interviewen ook. En dan heeft ze mij dan die dagboeken getoond en dan euh ja...** Was er nog iemand anders ook daar om te interviewen of? **Nee eigenlijk niet, zij ging dan nen brief sturen naar de deelnemers waar da ze nog gegevens van had, omda ze, zij da liever deed dan da'k ik het deed.** Aja, zo dan ja. En hebt ge nog vragen? **Ja als gij nog iets wilt vertellen over Parol?** Foto's, hebde gij foto's? Moet gij foto's hebben? **Ja, als ge foto's hebt, moogt gij die altijd geven.** Ik zal die doormailen. **Ah super, dan zal ik u mijn mail geven. Zijn da foto's da ge zelf hebt genomen?** Ja. **Super. Euh ja, is er nog iets da ge nog kwijt wilt over Parol?** Euh, 'k ben aan 't nadenken ze, der was één cursus, kan der nie opkomen dewelke dat da was van naam, euh 'art box' gewoon en da was n kunstenaar, die noemde Luc, Luc en kweet nie hoe nog, en da was wel leuk om mee samen te werken. Ma da wier aangekondigd door door een een hemzelf en die hebben we daarna nie meer gezien. **Oh das echt raar, zo stom.** Das wel echt jammer. Als gij naar mij komt en ge zegt 'oh, wilde gij ne cursus me mij meedoen' en ik zeg 'ja', dan verwacht 'k ik u wel. Nie alleen de eerste les, ma altijd in de lessen. En das wel een beetje jammer. De enige die haar echt voor alles heeft ingezet, 300%, da was Chris. **Ja ,ze vertelde mij da ze daar heel veel heeft mee bezig gezeten.** Da mens da was na al die maanden een lijk. Ge zag die, die was daar zo in opgegaan en **Amai, das wel tof eh da ze daar zoveel moeite heeft ingestoken.** Ja, die was zo blij dat da gedaan was. **Da zal wel. Ja ma, ze zei het ook, da zij echt zo 't een beetje op gag heeft gehouden.** Ja, heel veel respect voor haar, want die heeft veel gedaan. **En hebben jullie ook Diederik De Beir ontmoet, die da zo 't project zelf heeft opgericht of hebben jullie die nie ontmoet?** Nee. die heeft wel me ne mens van Polen geweest naar zo een tentoonstelling, kweet zijne naam nie meer, ook zo ne Poolse kunstenaar. **Ah die is dus naar de tentoonstelling geweest- en heeft die iets komen vertellen dan of?** Nee, die heeft dinges kapot gedaan. Ik mocht, ja ik mocht vrij veel, da kunde nie meer maken he. 'K had gezegd 'kom maar mee naar mijn kamer'. Dus ik mee me Chris Wouters andere mensen enzo, kgeef ulle koffie en tassen en de gang, mijn deur stond nog open. En ik had van die speciaal tassen. Zo vol herinneringen aan, en die mens die laat da vallen. Die maakt een beweging, vlam, alles van die tafel. **Oh nee. Das zo erg. Ge waart nie zo blij zeker?** 'k heb een week aan 't kuisen geweest, al die stukjes te vinden en.... **Maja, das natuurlijk nie express, ma das wel euh..** Ja kzeg het, die dacht da 'k kwaad ging zijn. 'nee da was nie erg', ma die was weg en khad zoiets van 'grrrrr, de komt nooit nie meer op bezoek'. En in Turnhout heb ik nog iemand van de bibliotheek gezien van Hoogstraten. Want wij hebben nen bibliotheek ook. Daar kunde gij boeken ontlenen enzo. Der was ook ne film da 'k ben gaan zien in Turnhout, da was ook leuk. **Ah. En da was ne film over Parol dan?** Ja, ma ge moet eens zien op mijn facebook, da staat er allemaal in. **Ah ge hebt da op uw facebook? Kzal nekeer kijken dan.** Iedereen da op mijn facebook sta, die weet da, da 'k ik in 't gevang heb gezeten. **Ma das goed da ge daar zo open over zijt, alez ja.** Das een stuk van mijn leven hé. **En op zich, voor u werk dan, was 't geen belemmering da ge...** Die weten da eigenlijk nie, ik moet gaan oppassen. Mijn directe collega's die weten dan nie. Dus ik moet wel oppassen, maar da ga wel uitkomen ze. **Ja, ma weet ge, ge werkt er dan al en ze weten wa da ze aan u hebben hé.** 't is das he. **Had ge het eigenlijk nie moeilijk als ge dan net vrij waart, da veel mensen u zo veroordeelden.** Ik heb daar persoonlijk geen last van gehad. Maar ik hoor da ook heel veel. Ma ik ben wel een zot geval. Ik lach ook enzo, en 'k heb daar ook geen punt mee. Veel mensen zeggen dan 'kheb nog geen werk' dan denk ik 'alez, der is echt werk genoeg ze'. Der was ook iemand da zei 'ja ik ken nog twee mensen da uit de gevangenis komen. Hoe kan da nou da gij zo een goeie job hebt gevonden?' Tja, ik vond da nie abnormaal. En en ja...

En dan juist nog euh, waarom hebt ge die slam workshop eigenlijk nie meegedaan? Da was voor mij. **Ah oké.** Ik denk nie dat da in Hoogstraten is geweest. **Jawel. Euh, Chris zei dat da eerste workshop was ma dat die heel weinig onthaal had, dat er maar drie mensen ofzo aan hebben meegedaan.** Nja, kan het nie herinneren, ma had ook niks voor mij geweest. Das toch me rappen en beatboxen? Nee, laat het uit. Awel ja, dien éne heeft dat dan voor gedaan. Ik ben echt blij da 'k da nie heb mee gedaan. Ma hebt ge nu echt nie nog vragen? **Nja, ik weet nie wa da ik nog meer kan vragen over da project.** Gewoon, beeldt u in wa da ge nodig hebt voor uw studies, mij maakt het nie uit wa da ge vraagt. **Ma gewoon eigenlijk, wa da ge der nu nog mee zijt met da project echt, maja, nie veel meer, zei ge daarnet.** Ik heb mooie posters. Ik heb leuke herinneringen, maar ik heb ook 6 jaar gesloten gezeten, zoveel gemist. Ik probeer da terug in te halen me te werken en dan tussendoor, alez 'k heb, ben vorige week mijn reispas gaan halen ook. Dus, ik ga reizen enzo. Ik heb veel in te halen. Dus nee, ik ga nie thuis zitten knutselen en schilderen, hoe leuk da'k da misschien ook vind. Ik heb andere prioriteiten. **Ja, da snap ik wel.** Dus misschien ben ik der wel heel veel meer als ik het zou willen ontdekken, maar ik wil andere dingen ontdekken. Ja sorry. **Da maakt nie uit, ik wil gewoon weten wa da gij der van ervaren hebt en der zijn geen slechte antwoorden he.** Nee. weet ge wa da 'k wel graag had gedaan? Iets me glas, iet me glas maken ofzo. **Zelf glas maken?** Jaa, da had ik wel graag eens gedaan. Ma da zijn zo van die dinges, en, ja, gij zijt nog jong hé, ik ben ook nog jong, ma op een gegeven moment gade komen, ik heb da nu al erg he, van ge hebt de dingen da ge altijd al wel had willen doen, da ge nu van beseft van 'da ga nooit meer komen'. Gewoon omda ge der gene tijd nie meer voor hebt om da allemaal te doen. En hoe moe 'k ik dan zo ne cursus volgen en een week of meer verlof pakken en da gaan doen? Ma das nie realistisch. Ja... En als ge echt jong zijt, dan kunt ge half half in nen droomwereld leven en zeggen 'fuck dit en fuck dees en we gaan da t doen', maar als man van mijn leeftijd past dat ook nie meer. Dus ja. En nee, ik ga echt nie terug om speciaal zoiets te doen. Daar denk ik nie aan. **Haha, hopelijk nie hé.** 't Was leuk ons gesprek. **Ja, echt merci da ge da hebt willen doen voor mij.** Das graag gedaan, echt. **Ik heb nog iets kleins mee om u te bedanken...** Ooh 'merci'kes!' Da eet ik echt zoo graag, daar maakt ge mij nu echt gelukkig mee se, 'k ga der meteen eentje pakken se.

[Afronding]

6.10. Interview R09

[inleidend woord → wat nog niet opgenomen werd]
Gesprek opnemen via laptop? → toestemming: ja

...

Oké, euhm om te beginnen, kunt ge uzelf even kort voorstellen? Uhm. Ja, euh ja ik ben [naam R09], ik werk hier als attaché- dus als gevangenisdirecteur in het, Belgische directieteam van Tilburg, eh dus we hebben hier ook een Nederlands directieteam, maar ik werk hier vanuit België. Euhm, ja euhm ik ben zelf in den tijd begonnen als sociaal cultureel werker in de gevangenis- dus ik ben zowel altijd het culturele wa genegen gebleven. Dus ik ben in 2000 begonnen als sociaal-cultureel werker in den tijd bij den voorloper van de Rode Antraciet, dus bij de VFFV ben 'k ik gestart eigenlijk in de gevangenis en dan zo blijven plakken en dan in andre functies. **Dus nu bent u directeur? Geen beleidscoördinator?** Ja. **Ah oké, ik dacht dat u beleidscoördinator was.** Nee, ik ben wel euh 7 jaar beleidscoördinator geweest ook. Dus ook daar, dus ik heb alle issues zo wel, denk ik, een stukje doorlopen. Maar dus ja euh ik ben begonnen als sociaal-cultureel werker dus vandaar dat da 'k denk dat die thema's mij dus wel iets wa genegender zijn dan andere collega's. Euhm, dus ja,...

Oké, en kan u in een viertal lijnen iets vertellen over het parolproject? Euhm in vier lijnen.. . Goh amai... Euhm **Alez ja, ongeveer.** Euhm Parol... Euhm ja, ik was er van het hele, eerste begin bij, euhm... Dus ja, nee- wacht Parol... Weet ge, ik hou het gewoon in de huidige vorm hé: Dus Europees project euhm toegankelijker maken van cultuur, maar cultuur met de, echt wel dikke 'c' eh- eh ja gewoon me een dikke 'c'. dus echt wel met het onderscheid van, het moet wel cultureel verantwoord geweest zijn. En de link tussen woord en beeld. Da zijn voor mij de centrale thema's euhm binnen die Europese uitwisseling waar da we 't voor gedaan hebben. Das volgens mij, voor mij, het centrale van Parol. **Oké.** Das vier lijnen hé? haha. **Ja, ongeveer hehe.** **En euh, hoe bent u dan op de hoogte gebracht van het project?** Euhm, goh, ik ben daar eigenlijk per ongeluk tussen gesukkeld eigenlijk, euhm- helemaal in 't begin ben ik toevallig, is er zo een Europees infosessie terecht gekomen rond Europese culturele projecten **Ja** Euhm, en ik was... Hans Claus had aan mij gedacht in de zin van 'goh, die zit daar in Tilburg, in Nederland, België- misschien zit daar al een samenwerkingsverband mogelijk me twee verschillende landen binnen één inrichting'. En die heeft mij getipt eigenlijk richting Diederik. Dus ik ben der eigenlijk, alez, 'k denk dat de eerste mensen da- me Hans was da trouwens, Diederik, Frederik was daar toen wel al bij, ma die is dan wel onderweg weer ergens uit gesukkeld geraakt... **Karel Verhoeven ook?** Nee nee nee, das veel later. Euhm, maar daar zat ook al iemand denk ik, goh 'k ben aan twijfelen- zie, das al zo lang geleden... volgens mij zat er al iemand van euhm haiku Antwerpen op da moment. **Aja, ma die organisatie is dan ge..** Die zijn onderweg afgehaakt, dus helemaal in 't begin zaten we nog in een heel andere constellatie, maar das voor mij dus het eerste contact. Dus puur om da Hans Claus dacht van 'ouh wete, Tilburg, daar hebben wij nu nen inrichting eh misschien is daar wel nen link mogelijk vanuit de twee landen'- euhm,... in 't begin hebben wij ook sterk da Nederlandse stukje nog verkend gehad, maar die zijn dan onderweg ook afgehaakt... Dus ja..... Dus ik ben der eigenlijk per ongeluk bij geraakt en ik heb volhard, zoiets.

Ja. En wa was uw reden dan om toch deel te nemen? Euhm, ma is der reden om toch deel te... phuh... Euhm... In, wij werken hier met een, op zich zijn wij een Belgische inrichting, maar wij werken hier toch wel op basis van Nederlandse principes en bijvoorbeeld- naar projecten, betekent da dat der weinig opties zijn. En hoe bedoel ik dat dan? Euhm hier hebben ze een vast dagprogramma. en da werkt, euhm, de ene groep ga 's morgens werken, de andere groep ga 's namiddags werken en de andere die worden ingevuld door twee uur sport per week, een uur crea per week, een uur bibliotheek per week... En das allemaal geborgd door justitiepersoneel. Maar bijvoorbeeld rond crea, is dat dus gewoon een creamedewerker die vanuit zichzelf wa dingen doet, maar... **Da sta nie echt vast of alez?** Euhm, da wordt nie centraal aangestuurd vanuit euhm, 'wat is de doelstelling da ge der me wilt bereiken', dus da hangt echt van de persoon in kwestie af of da ge een goei crea-atelier hebt of nie. En zo het projectmatig denken, kennen ze in Nederland weinig. Dus ik had zoiets van 'goh, ik wil toch nog ook euhm in onze Belgenperiode, euh rond herstelgerichte detentie een aantal dingen doen rond eh gelegenheden die zich voordoen rond één of ander project'. Daar ben ik altijd wel partij voor dus dan probeer ik da ook wel te linken aan Tilburg. Dus vandaar

dat ik daar ook wel blijven in volharden ben om toch in da parolproject betrokken te blijven omda 'k da wel belangrijk vond, euhm... Ook omda Parol, euhm het feit dat da internationaal was en dat der bijvoorbeeld ook euhm de optie was om Franstalige begeleiders te kunnen vinden, was vor mij een meerwaarde omda wij hier ook me Franstalige gedetineerden zitten en Nederlandstalige gedetineerden zo expliciet. Dus da was voor mij echt wel een belangrijke meerwaarde. Ja ja.

Oke en euh wa waren er mogelijke obstakels bij de opstart van het project?

Bij de opstart? **Ja.** Euhm... Bij de opstart, Eén: nen trekker. Wie trekt het? Euhm en das heel cruciaal gebleken. Eh die vzw da eerst da probeerde te trekken, heeft maar nie de de organisatiestructuur had om het te trekken. Creatief Schrijven dat het overgenomen heeft, maar ik denk dat die nu ook wel twee keer zullen nadenken als die een Europees project zullen doen. Dus ge merkt een Europees project is naar idee altij heel tof, maar naar draaglast ook wel heel heftig. Naar administratie toe, naar verantwoording. Zeker als ge da nog eens internationaal, ge zit me andere manieren van werken, me andere manieren van subsidies, me andere manieren van denken, werken,...; Dus da is goh, toch wel een belangrijke moeilijkheid geweest. De stabiliteit van de partners. **Nie zo goe?** Euhm,... Italië is er van begin bij en die zijn gebleven en die hadden ook altijd een grote engagement als de anderen. Diederik in persoon, heeft da ook heel fel. Maar de anderen, denk ik, da altij zo wa ge... geswitched zijn in in engagement en in duidelijkheid naar door den tijd naar Parol toe. Zowel naar inhoud toe als naar organisatie toe. En dan bedoel ik, eh naar inhoud toe, van-bijvoorbeeld Griekenland, Alez, ge hebt het continuüm tussen kunst met de dikke 'c' naar kunst als therapievorm naar euh, bijvoorbeeld eh therapie. Griekenland was zeer therapeutisch, euhm Polen was zeer sterk gelinkt aan welzijn en minder aan cultuur. Dus da zijn al verschillende euhm insteken die de kwaliteit bemoeilijkheden, of de eenduidigheid bemoeilijken. Euhm, ja.. Roemenië heeft daar nog efkes terug gehangen, Servië- Alez, ja eigenlijk was da heel moei..; da heeft altijd heel moeilijk gebleven. Dus ik ben heel blij dat er nen structuur als creatief schrijven onder zat me een Carine die da administratief echt zeer sterk en zeer directief is, me nen Karel die rond eindproduct en ,...; alez, dus als ge da nie hebt, denk ik dat da gewoon, alez da heel effect van het Europees project euhm kwijt is... Wa ik nog wel blijf missen euhm, is ne gestructureerde methodiek van uitwisseling. Das iets waar da 'k van begin van 't project al op geduwd heb, van 'goh moeten we, der moet een Europese meerwaarde in zitten'. **ja.** En dat mag nie gewoon zijn da landjes, landjes zich aan aanhaken en hun eigen ding doen en dan zeggen van 'ah 't was leuk, tot nog es'.. En da is, denk ik, finaal, vind 'k ik, methodisch nog te weinig gebeurd. **Das wel jammer.** Ja. Dus ik zat zo heel sterk, alez.. Da concept van dien Art Box, we zijn daar in vertrokken geweest en we hebben wel een aantal dingen mee gedaan- maar da heeft nie, las methodiek, zich echt doorgezet, we ebben da nie in een draaiboek kunnen steke, we hebben da nie een ultieme meerwaarde uit het project kunnen halen, vind ik. Dus da vind ik een gemiste kans.

Euhm, ik ben zelf zo lid in de raad van bestuur vna een organisatie die heel sterk werkt rond euhm 'we proberen een project en, maar we gaan ook het leereffect uit het project proberen te halen en da proberen te kopiëren naar anderen of proberen te vermenigvuldigen' en dan mis ik enorm bij dit project. Ik denk dat der heel unieke dingen zijn gebeurd. Der zijn ook lesgevers van het ene land in het andere land gaan lesgeven in in, alez, der zijn heel unieke dingen gebeurd, maar ik vind da we da onvoldoende geborgd hebben. **Ja.** Dus ja, wa was de oorspronkelijke vraag, ahahah! Amai! **Ja of da ge, ja wat dat de moeilijkheden waren.** De duurzaamheid! Ja, amai, ik zen der helemaal afgeweken... Dus moeilijkheden bij het begin: alez, trekkende factor, euhm ja gemeenschappelijk visie is nie evident tussen verschillende landen. Ook naar, alez da werkt maar als ge mekaar fysiek tegenkomt en daar is, daar hebt ge financiën voor nodig en ge merkt da ook da bijvoorbeeld landen gelijk Griekenland zitten financieel economisch veel lager, dus das veel moeilijker voor die mensen om zich te verplaatsen om die zelfde standaard aan te houden. De duurzaamheid, goh ik twijfel of we dat echt bereikt hebben en da vind ik wel gemiste kansen, alez. Euhm,... Ja Diederik was ongelofelijk nen trekker, maar Diederik is ook nen ongelofelijke chaoot, dus da maakt ook, euhm, ik ben... Alez, had Diederik er nie geweest, had Parol er nie geweest, das, dus da wil ik wel echt duidelijk stellen. Maar Diederik is niet de persoon dat het dan ook administratief coördinerend kan beklijven. Diederik is iemand die blijft me nieuwe dingen komen. En dat is, alez... Dus, en kzeg het: zonder Diederik had Parol nie bestaan. Euhm, maar Diederik is nie de persoon die... **En wie heeft er dan**

die taak op zich genomen? Eigenlijk was dat der te weinig. Dus bijvoorbeeld Creatief Schrijven heeft ne coördinerende rol proberen op te nemen, euhm; Karel naar het eindproduct, naar de eindtentoonstelling toe een da heeft die heel goe gedaan, Carine naar administratieve coördinatie, naar financiële coördinatie, die heeft da heel goe gedaan. Maar ik mis der nog nen coördinator die het project 'as such' belichaamt en coördineert en trekt en duwt en visio... charismatisch visie geeft. En da denk ik dat er ontbrak. Amai... ja, kheb daar eigenlijk nog nie zo over nagedacht... ja. Moest diederik nu. Alez, bijvoorbeeld, kga da met een voorbeeld- 'k denk dat da gemakkelijker is. Bijvoorbeeld Polen: de organisatie van Polen was meer één van het welzijn. Der was heel veel zorgen rond gaan die wel cultureel genoeg afdoende producten afleveren? Maar het grappigen is, dat die, die organisatie uiteindelijk zelf heeft opgelost- die producten waren zelfs de sterkste vond 'k ik uiteindelijk in de eindtentoonstelling, doordat die op het einde nog zelfstandige kunstenaars hebben betrokken, dus, en dan komt ge op die eindtentoonstelling en dan wordt ge gewoon op uw, van uw sokken geblazen door Polen en da vind ik zo fantastisch!

[TELEFOON]

Euhm voor Polen, eh, dus Diederik vanuit, Diederik zat natuurlijk heel sterk op het woordstuk, Karel zat heel sterk op heet beeldende stuk en bijvoorbeeld euhm, Diederik deelde da mens ons van 'oei, het woordstuk van Polen, der zit teveel van welzijn en oh da product....' Maar hebde zelf de eindtentoonstelling gezien? **Nee, ik zat toen in 't buitenland toen.** Ja, dus euhm ben ik gewoon van mijn sokken geblazen door de concepten van Polen. **Ja?** Ja absoluut! Dus daar was ik zo van onder de indruk hoeveel netwerk dat die rond die tentoonstelling hadden verkregen. Want der stond bijvoorbeeld, der stonden ook vrij hoge justitieambtenaren, zijn meegekomen naar Brussel, die, die stonden in uniform, ook wel grappig, maar, dus die die hebben op 't eind van hun traject echt euhm, ja kzeg het- mensen die een eindwerk aan 't maken waren vanuit een kunstacademie of... Dus die concepten waren SUPERsterk. En dan denk ik van: één: het feit als ik da nie had zien aankomen- maar natuurlijk, ik ben maar nen partner op het eind van de keten, dus op zich moe 'k ik da nie zien aankomen, maar waarom hebben we ons zorgen gemaakt? Terwijl dat die blijkbaar zelf heel veel oplossende kwaliteiten hadden. en dan ben ik, ben ik eigenlijk wel benieuwd- hoe komt, waar in het proces hebben die da geschakeld? Da moeten we weten! Dus eigenlijk, zelfs die analyse heb ik me niemand kunnen delen. 't Is nu omda gij daar achter vraagt, euhm, maar 't is wel zo. Euhm Terwijl bijvoorbeeld euhm, ik heb hier euhm lesgevers vanuit Italië gehad. Dus eh Pjetto en Anna. **Ja.** Euhm, die hebben hier fantastische dingen gedaan, euhm, die producten zijn nie in de eindtentoonstelling gekomen- wat ik op zich snap, want ze moeten een keuze maken. Maar... de producten da Italië in de eindtentoonstelling stak, waren eigenlijk van een minder goe niveau. En dan denk ik aan, ik begrijp, der zijn redenen voor geweest, dus da snap ik, maar ik vond dan eigenlijk spijtig genoeg, alez hier- euh euhm, Anna heeft echt prachtige dingen gedaan- En dan vind ik dat da in een eindtentoonstelling een beetje amateuristisch overkomt, terwijl de kwaliteit van Anna heb ik hier echt wel gezien. Snapt ge? En das dan de cultuur met de dikke 'c' da 'k dan miste vanuit Italië. En da vind ik wel zonde. **Ja da is ook éh. Als de mensen dat dan nie, alez nie zien, is da spijtig.** Dus ik vond de tentoonstelling, alez 'k denk dat ook, eh ge werkt dan eindproduct is de tentoonstelling toe, euhm...Op die tentoonstelling ben ik ongelofelijk verrast, wa op zich goe is, maar op zich ook wel een gemiste kans is. Want het feit da ge verrast wordt... Alez bijvoorbeeld op op de eindtentoonstelling zat er plotseling ook iemand vanuit Servië die werkte me euh jeugddelinquenten- fantastisch, alez ik was helemaal ook van mijn sokken geblazen, maar ik had voor die tentoonstelling nog nooit van da proj... van da concept gehoord. **Ja das wel raar.** Dus das op zich wel raar naar duurzaamheid, naar uitwisseling. Natuurlijk, ik zeg het, ik zit maar op het eind van de keten, maar da zijn de dingen da 'k ik procedureel, conceptueel wel gemist heb als 'me Parol hebben we dit en dit en dit bereikt'. Dus, amai, ja das nu precies negatiever dan da 'k het vind, maar... **Nee ma ja.** Ik mis da, ja, maar 'k denk da 'k ik zo wel in mekaar zit. **Ja ma das goe da ik zo eens nen anderen insteek krijg.** Euhm ja, alez, nu Parol is gedaan, euhm, ja... **En 't is gedaan.** En 't is gedaan. Kweet nog, Carine stuurde een mailtje 'ah, 'k heb gezien dat der een tentoonstelling is bij jullie, euhm hopelijk kan ik nog eens langskomen en kan ik nog heel wa restanten zien van Parol'. En dan denk ik van 'nee'. Want,, ik heb die hier laten inpakken in functie naar de tentoonstelling. Die zijn nooit nie opgehaald geweest, dus die staan nog altijd bij mij in de garage. **Amai.** En ik heb die ook nie meer terug naar hier gehaald omda wij een sluitende inrichting zijn. Want ik ga die hier nie voor

zes maanden ophangen met 't risico dat die beschadigd geraken om dan,... Dus, nee, die ga hier niks vinden, alez nog enkele restantjes, eh- maar die ga fysiek hier Parol nie meer tegenkomen. **Das jammer eh.** En das jammer. euhm en dan voel ik mij weer schuldig, blablabla, das iets anders, maar euhm, het feit dat da dan ook aan mij de verantwoordelijkheid wordt gelaten, is ook ook problematisch. Eh 'k heb zo ne mail gedaan naar Creatief Schrijven van 'eh waar laat ik da?' 'Ja, gooit da maar eens binnen, '. Maar dan... wil zeggen da 'k ik keramiekwerken moet vervoeren in mijnen auto, naar Antwerpen, da 'k ik nen dag verlof moet nemen om die producten, ja nee, sorry, da ga 'k ik nie doen. **Ja 't moet nie alleen van u komen, das waar.** En het grappigen is, ik heb die, die mail is ondertussen denk ik bijna een jaar geleden, heeft ook niemand meer op gereageerd van 'oh, gade da nu eindelijk eens brengen of nie?'. Snapt ge? **Das zo van 'ja doe maar wa da ge wilt'.** En die coördinatie die finale verantwoordelijkheid, die finale betrokkenheid mis 'k ik. **Oké.** Alez, ik ben ook, alez in eerste fase in mijnen vrije tijd naar Italië geweest en ik heb zelf mijn verblijf daar betaald en ik doe da allemaal graag en, puur omda ik geïnteresseerd ben en betrokken ben en blablabla- Maar dat is wel zonde dat der achteraf zo weinig gebeurt- ah prrrr, nu maak ik het echt wel negatiever dan da 'k het bedoel.

Amai, euhm... Nee, maar ik merk alez, ik zeg het- door 't feit da 'k ik de raad van bestuur van Vormingsplus Kempen zit, ik merk dat die zo euhm, heel sterk inzetten op 'ge doe een experiment, ge ga iets leren en we gaan da leren proberen t vatten. En da vatten, euhm gaan we ne vorm geven waardoor dat da duurzaam wordt'. En Bijvoorbeeld het idee van die art box, het idee, het concept, vind ik nog altijd supersterk, maar we hebben daar niks mee gedaan, alez, of te weinig mee gedaan, 'k zal 't zo zeggen. Kheb bijvoorbeeld hier, euhm Marie-Ange euhm heeft hier ook nen workshop begeleid, euhm, die heeft met den art box fantastische dingen gedaan. Alez, dus da waren al kunstwerkskes op zich. Die zijn dan opgestuurd naar Griekenland en daar is niks meer van gehoord. **Amai das echt wel zonde, ja want ja, 't is juist de bedoeling da zij daar dan iets mee doen.** Terwijl alez, met diene box, alez die had ook veel, keitoffe..; En wat die met da groepke hier gedaan heeft, me bepaalde producten en en wa mensen in hun cel meebrachten om daar in te steken, das gewoon fantastisch! Euhm, ma we hebben dat dan opgestuurd... Eigenlijk wil'k ik gewoon dienen box stiekem terug want das zo tof, alez. **Das wel jammer inderdaad.** Alez euhm ja... maar ik weet ook nie... Bij Vormingplus eh doet er iemand het project, maar da sta altij een teamke rond da zegt van 'oké, hoe gaan wij dit communicatie-technisch vertalen, hoe gaan we dit leer-technisch vertalen. en da werkt wel. En ik geloof daar ook in. En da heb ik denk ik iets te veel gemist bij Parol. Ja...

Oké, en euh kunt ge iets meer vertellen over hoe da 't Parol-project vorm heeft gekregen in deze in deze gevangenis dan?

Uhu. Euhm, wacht eh, 'k ga zel efkes een lijstje... Hier zijn vier workshops door gegaan- Wacht eh, kgaan efkes, want anders ben ik mijn draad seffens kwijt- dus...Keramiek met de mensen uit Italië en een begeleidster uit Frankrijk, rond woord- die dus rond haiku's werkten. Dus da was ne workshop in het Frans. Euhm, ik heb dan ook nen workshop, euhm, hoe noemde die weer? 'Prettig gestoord'. Euhm, da was eigenlijk in 't Nederlands, ja.. En dan hebben we Marie-Ange gehad met mixed media. En dan ook nog ne workshop gehad, da was ook in 't Frans trouwens- **Die mixed media?** Mixed media was euh in het Frans. En dan hebben we nog ne workshop euhm, slam poetry gehad in't Nederlands. Da zijn der dus vier euhm workshops gehad hier. Euhm Keramiek. Euhm keramiek euhm.. da was supersterk. Euhm wij zijn begonnen me ne groep van 15 gedetineerden, speciaal toe geleid. Dus we hebben die echt individueel gaan aanspreken van 'goh, der komt hier een madam uit Italië, die spreekt Frans, ik weet da jij creatief bent- wil jij mee doen?'. **Ah das wel tof, echt zo persoonlijk.** Ja. Dus we hadden dan 1(, ik denk da we me ne groep van 10 geëindigd zijn door omstandigheden eh. Euh, maar ook, die workshop was zo opgebouwd dat da denk ik vijftien dagen, maar eigenlijk op twee weken tijd, of op drie weken tijd. Dus heel intensief, dag op dag. En da heeft een ongeloofelijk 'cocoon-effect' gegeven van die groep. Dus die, daar zaten mensen in euhm, ik herinner mij nog de, op op het eindgesprek-ik mocht daar aansluiten, en da werd ook toegelaten, eh want als directeur kan da soms fout zijn, maar euh, maar bij de eindevaluatie zij der bijvoorbeeld iemand- die zit hier voor levenslange opsluiting- die zei letterlijk van 'goh, voor de maatschappij ben ik een monster, maar in deze vijf, drie weken heb ik mij ongeloofelijk terug mens gevoeld. Ik ben heel

trots op wat da ik gedaan heb.' Euhm inhoudelijk euhm was da ook zeer sterk omda Anna gewoon zeer sterk, Anna dat is euhm- diene tegel is daar onder andere nog van, euhm... **Das wel mooi hé.** Ja zeker. Ja 'k heb zelfs ne foto- foto's heb ik genoeg, da kan ik allemaal nog laten zien ze van de producten. Euhm waarom was da zo sterk- omdat die ook gelaagd werkte. Eén, die mochten iets voor zichzelf maken, die werden verwacht nen tegel te maken in functie van de tentoonstelling en die hebben een gezamenlijk groot werk gemaakt waar da verschillende tegels in mekaar gepast zijn. Euhm en da met den techniek van 'raku'. Euhm dus das iets da ge moet inkleuren, ge zet dat dan in den oven en dan komt dat der gekleurd uit, maar ge hebt geen effect op hoe dat da der gaat uit komen. **Ah oké- tof!** Euhm, ook heel grappig, want die mensen hebben dan bij mij in den tuin gelogeerd, want da da moest allemaal buiten gebeuren- dus die hebben dan in mijne tuin toen geslapen, ook wel grappig. Euhm, maar zo, alez ook, alez ik vond da op zich wel grappig, euhm Anna is een een oudere dame- Dus ik had zoiets van 'goh wete wel, die gedetineerden gaan der,... ' Als daar een tof grietje sta, werkt zo beter. Maar anna was zo, ommenduur zo een soort moederfiguur en da werkte ook wel. Ja. Euhm Meryem, die deed dan een beetje, die heeft een aantal dagen mee begeleid rond het schrijven van haiku's, euhm... Achteraf gezien was da nie echt nodig geweest denk ik, maar soit, das iets anders, eh. Maar, ik zeg da euhm- da was ook in 't Frans, 't feit dat de mensen in 't frans die workshop konden meevolgen, alez da heeft ook enorm veel in beweging gebracht, maar 't feit dat da ook heel intens was tijdens een korte periode, alez dus euhm..; Heel tof, der zijn ook heel veel foto's genomen, euh... Ook me groepkes gedetineerden, wa da normaal nie mag, alez zo wete, der zijn ook zo dingen gebeurd euh, maar oook, alez ik denk-moesten de begeleiders geweten hebben voor wat dat die mensen in de gevangenis hebben gezeten ,die zouden ook compleet onderuit zijn gegaan, denk ik vann 'amai das echt best nen hele zware groep'. **Aja.** Ma da bleek nie uit..; Alez, ook der zaten mensen bij me me een zwarte huidskleur tot en met gewoon Belgen tot en met... alez, da speelde allemaal gene rol eigenlijk? **Das wel tof, gewoon zo onbevooroordeeld.** 't Merendeel Afrikanen, alez, da maakte allemaal nie uit en die vijftien, alez die drie weken, alez da was gewoon heel intens, maar heel sterk. dus das voor mij zo een leermoment da 'k denk van 'oh, als ik ooit zo nog eens iets intens beoog, weet ik da 'k het kort in tijd moet doen, gebundeld'. en da moet ge nie spreiden over drie maanden, want dan gebeurt er van alles in de groep, zijn der trekkers, en nee- dan moet ge da heel kort intens doen en proberen elke dag te laten doorgaan. Da vond ik fantastisch. **Da was 't enigste project da zo kort was? Alez zo intens?** Zo intens, ja. Alez, hier toch alleszins.

Euhm da was den eerste workshop. De tweede workshop 'prettig gestoord' ,euhm, das ne, ne begeleider van Creatief Schrijven, 'k zen de naam kwijt efkes,...Amai, straf,... ja 'k ga der nog opkomen. Euhm da was in 't Nederlands, die werkte rond euhm teksten. Alez, teksten, eigenlijk gewoon korte, grappige gedichten, maakte die. Euhm 'k zal straks wa voorbeeldjes proberen te zoeken. Euhm, op zich was da, het brbrlrl,... ja ik vond op zich de inhoud nie zo euhm... Daniel Billiet! Daniel Billiet heeft diene workshop begeleid. Euhm... Euhm brbrll, da was enige workshop per week en die groep is heel sterk uitgedund naar het einde toe. Maar ik denk da voor die groep ook een Daniel, kdenk dat die die nie voldoende uit hun kot durfde lokken. **Aja, das wel jammer.** Euh... waardoor dat die gewoon ook vrijblijvend konden afhaken en waardoor vind ik, naar het eindresultaat toe, was dat dan wel hel leuk geweest, euhm... Ik moest altijd iemand zoeken, ah da moe 'k nog, te weinig gezegd, ja just... Ik zocht altij ook een personeelslid in huis, da zo wel linken had met het thema. **Ah oké.** Dus bijvoorbeeld, voor prettig gestoord, kwam ik uit op nen beveiligder die in zijn vrijen tijd ook wel me cartoons werkt en die heeft uiteindelijk cartoons gemaakt dei bij elke, bij elk gedicht hoorde. **En deed die dan zelf mee echt aan de workshop ook of da nie?** Die heeft een aantal alez wel mee gevolgd om te weten wa zijn de dingen, maar ik merkte in het eindproduct da eigenlijk de cartoons sterker zijn dan de teksten. Dus ik vind dat er te weinig geduwd is richting, het moet nog beter, het moet nog beter. Zo; het mocht nog voor mij da streepje verder zijn, ma das mijn evaluatie, dus alez, kweet nie of dat de andere da zo ervaren hebben op die manier. Dus, ma da vond 'k zo minder, da klikte minder in mekaar. dus da was zo meer individuen naast mekaar, maar ik zeg het- dan het feit dat een personeelslid dan wel die cartoons heeft gemaakt, vond ik op zich wel heel leuk. **Ja sowieso!** Swat, dus da 's prettig gestoord. Marie-Ange, euhm.... en Emily. Da was de workshop 'mixed media'. Da was gewoon grappig, eh. Dju 'k heb nu just die, da eindresultaat weg gegeven. Want anders had ik er nog eentje staan. Euhm da was de workshop van

één dag. Euhm, dus vier groepen hebben da gedaan, elke keer zo ne workshop van vier uur en dan komen elke keer andere groepen daarin stappen. dus die hebben wel heel veel mensen bereikt, da was telkens ne groep van 8 dat daar kon deelnemen, en dan op die manier euh..... Marie-Ange is op zich ook een specialeke. En die weet da ook van zichzelf, dus die had ook een co-begeleidster meegepakt, euh iemand da euhm zo kunsttherapie geeft in een psychiatrie zo ergens in Wallonië. Maar das zo een klein, schattig meiske- en op zich werkte die interactie ook wel heel fel. Dus da heel tof, vind ik, alez zo... euhm... Maar, naar product toe euhm, die had gewoon, alez wete, Marie-Ange is een kunstenares. En die heeft een bepaald concept in der hoofd van 'daar werk ik naartoe en da moet het worden'. Dus die werkte naar euh, dus mensen moesten echt euhm, op de één of andere manier woorden schrijven, maar me verschillende materialen, me verschillende ondergronden, euhm... Daar wer heel fel rond gewerkt. Ook het idee avn me goh,... mensen die analfabeet waren mochten zelfs deelnemen en gewoon op die manier, dus die hebben we ook speciaal aangesproken in functie daarvan. Euhm, dus het idee ook van dat uw handschrift heel persoonlijk is, dat da heel veel zegt over uw 'zijn', dat da ook een soort spiegel op uwe ziel is.- da zit er een beetje achter. Ma dus dan krijgt ge zo een soort euhm... achtergrond, ja... dan nam die van elken deelnemer ne foto- maar nen hele vlakke foto. Dus ge werd heel tweedimensioneel gemaakt, ja da klinkt nu wa raar... Ma eh bijvoorbeeld, ge moest bijvoorbeeld eh, der is ook ne foto van mij gemaakt, dus ik moest mijnen bril uitmaken, mijn oorbellen uitdoen, dus, ge wier zo, zo plat mogelijk gemaakt, zonder tierlantijntjes, echt in de essentiële vorm van uw gezicht, eh, euhm.... En dan heeft die uiteindelijk diz achtergronden me da beeld van da gezicht op, eigenlijk op mekaar geplaatst. Dus eigenlijk het eindproduct is dan door Marie-Ange zelf gemaakt in der atelier eh, euhm, ... Dus ge krijgt daar eigenlijk nen achtergrond van geschriften of andere... **Volgens mij heb ik die gezien bij Creatief Schrijven, kan da dat die daar liggen?** Da kan wel zijn. **Zo zwart- wit foto's eh, me zo precies krantenpapier der wa achter** Ja en dan der op geborduurd. **Da was heel mooi ja.** Awel, dus ma da eindproduct is gewoon fenomenaal, alez...ja... **Ja da was een, da vond ik inderdaad heel mooi.** Odat da ook, alez als ge dan da verhaal, de intentie derachter weet van 'oké, een persoonlijk geschrift, ne platte foto, en daar uw'- ja... da das puur de essentie van uw 'zijn'. Dus ik vond da prrr-euhm.. Ook elke deelnemer kreeg dan eigenlijk een een versie, euhm, vroeger ha ge zo van die transparanten- dus eigenlijk daar die foto op gedrukt, zwart-wit over euhm, gestikt over een soort achtergrond en da kreeg dan ook elke deelnemer terug. **Ah das wel tof!** ze hebben ook een soort... het grappigen is da mensen dat zien en zeggen, ofwel vinden ze 't creepy ofwel vinden ze 't fantastisch, maar da geeft zo wel het onge... En dan had die zo compartimentjes gemaakt en daar moest dan iedereen euhm een persoonlijk voorwerp in komen steken en daar iets rond zeggen en inpakken. Dus ik, alez... des de werd zo enorm rond die dooskes gew... alez dus ik vond da heel tof. Dus da was Marie-Ange.

Dan: Slam poetry. Euhm, goh das ook een heel proces geweest. Slam Poetry, goh da was voor mij het moeilijkste. Dus ik euh... in de zin van 'ik ken da nie'. Dus ik had zoiets van 'hoe moet ik nu ne groep verzamelen rond iets da'k zelf nie ken?'. Dus ik heb da op een bepaald moment ook efken 'on hold' gezet van 'ik kan nu volgende week nie starten, want ik weet nie over wat da 't ga, dus ik heb gene groep, dus laat mij nu is voelen wat dat da is en hoe dat da der uit zie'. Dus heeft die, die begeleidster heeft dan een aantal filmpkes doorgestuurd en dan ben 'k ik me ne laptop over de units gegaan richting mensen die iets me me rap of me, alez zoiets aan 't doen zijn. En dan ben ik echt zo gaan 'rekruteren', hehe. Euhm... En dan had ik ne redelijke groep van tiental mensen, denk ik. **Da zijn wel vrij grote groepen eh altijd.** Ja maar ik denk ook door de persoonlijke aanspreking, ik denk altijd wel zo, hier de PEW'ers, dan stuur ik da door de inrichting zo van 'oh, zijn der nog mensen waar da ge aan denkt?'. Ik.. De creaconsulent bracht een aantal mensen aan van 'oh ik weet wel nog iemand'. Dus mond-aan-mondreclame werkt beter dan gewoon een afficheke. euhm en dan de slam, euhm ik denk dat da een zestal workshops zijn geweest op op vrij korten tijd, dus op een maand tijd denk ik. Ook vrij korten tijd, dus op een maand tijd denk ik. Euhm, en da is dan heel leuk geworden. Euhm in de zin van: 1. Da brengt de mensen heel sterk uit hun comfortzone, maar als da werkt, dan werkt da. Dus ik had zo een aantal gasten die der compleet hebben ingesmeten, euhm.... En dan heb ik da nog gelinkt gekregen aan, en da vind ik helemaal geweldig, euh... ik denk den tweede workshops ben 'k ik die begeleider gaan aanspreken au fond 'ik heb hier een aantal personeelsleden die muzikant zijn, die eventueel da wel zien zitten om 't eindoptrede mee op te

luisteren en te begeleiden- zie gulle da zitten?'. Maar die lesgeefster, 'k ben ook hare naam efkes kwijt, maar soit, euhm... doe had zoiets van 'uhoehoe, ik ben gewoon van te slammen, maar ik ben nie gewend van me muziek en blablabla bla'. Euh, maar uiteindelijk hebben wij da samen gebracht en dan hebben we echt twee mega optredens gehad in in hier binnen. **Amai das wel tof, dat de gedetineerden dan hun ding deden...** Dus den drummer was ne gedetineerden, maar zo den basist, pianist euhm waren dan uiteindelijk personeels, personeelsleden- daar is nen ongelofelijken band uitgegroeid, euh, maar op die moment zelf ook ne, een personeelslid da zo die presentatie overnam op da moment zelf. Dus Dwane, die kan da echt supergoe. En dan die chemie van mensen die me heel veel schrik daar van voor komen staan en ne tekst komen doen. Dus euhm... Carine en Karel zijn dan ook den eerste workshop, denk ik zo, iets te laat, maar zijn dan ook wel toegekomen e diie hadden ook zoiets van 'hog, dees is gewoon geweldig!'. Euhm, maar da had ik echt van te voren nie kunnen voorspellen dat da allemaal in mekaar ging klikken. euhm... We hebbe dan ene workshop, dus euh ja... Wij zijn hier ook nie.; wij hebben hier ook geen traditie van optredens- Dus khad da tegen de deelnemers gezegd van 'oké, ge moogt zes medegedetineerden uitnodigen' - keigrappig- en dan moet ge die namen doorgeven en op een lijstje... Dus op die manier. **Haha.** Euhm en de tweeden keer... da was dan nog wa moeilijker, moogt ge ook uw familie laten komen. Maar ja, da hadden we ook nog nooit gedaan- een grote groep me gedetineerden samen me familieleden- dus hier was da zo 'oehoeheoe'. Maar 'k ben daar gewoon gewoon, nie bij nagedacht en gewoon gedaan. En zijn der ook een aantal familes euh komen kijken- wel schattig. En dan wwas er ook zo één gezin te laat en dan moest ge zo op 't eind nog gezegd van 'die moet nog eens, want die familie is nu net gearriveerd' zo.. **Ouh** Echt, echt keileuk. Dus, en da is ook het optreden dat dan ook doorgegaan is bij de opening van de tentoonstelling euh me éne ex-gedetineerde ondertussen, die had dan ook nog mee gerapt... alez of geslamd heeft. euhm... Dus ja, da was ook heel leuk. Euhm... Ja, der spreken mensen ook nog die dat da meegemaakt hebben, spreekt men daar nog altijd van 'ouh, wete wel, da was toen toch wel heel goe' of alez... **Das wel echt tof inderdaad.** Uhum. Dus ik ben op zich heel tevreden, los van 'prettig gestoord' vind ik iets minder, maar de anderen hebben echt wel zo iets gedaan me mensen op da moment.

En hing het dan echt zelf af van de kunstenaars wa da 't ging worden of hadden jullie daar ook een een input of...?

Das ne goeie... Euhm.. Ik denk dat 't hier altijd, misschien ben 'k ik te sterk betrokken geweest eh, alez, euhm, ma ik heb altij wel 't gevoel gehad da 't mekaar tegenkwam. **Ja.** Euhm, ik had een mini coördinatie-teamke waar da we heel open-minded hebben proberen denken van 'oké, welk personeelslid kunnen we daarin betrekken'. Bijvoorbeeld ook het feit da, tijdens die slamworkshops heeft een personeelslid alles liggen filmen, dus dat heeft dan ook een compilatiefilmke van gemaakt, van de workshop zelf, elken deelnemer heeft da cd'ke, da dvd'ke meegekregen. **Das tof da ze zo echt iets hebben dan.** Alez, zo die dingen, ja. alez. Die man is ook bij ons thuis komen filmen da ze de keramiek aan 't maken waren, gewoon om te laten zien van 'ah, we kunnen 't nie tonen, maar, ah we gaan da terug projecteren van hier, da is er me ulle werk gebeurd'. Dus we hebben altij heel fel proberen het in huis te pakken, zowel bij personeel, als bij de gedetineerden, als bij de coördinatie, denk ik dus ja, da kunde nie, da kunde nie nadoen. Euhm, maar 'k zeg het ja- zo 't feit da een personeelslid, slam is op zich heel hoogdrempelig, maar 't feit dat die dan op een bepaald moment toelaten dat dr gefilmd wordt... **Ja das inderdaad nie evident.** Fantastisch. Euhm... Ja,... der zijn ook heel veel foto's gemaakt, alez, tijdens de workshops, en iedereen was daar keiblij mee, alez... euhm... dus da is wel tof, alez.. Ja dus eigenlijk hebben wij toch wel keileuke dingen gedaan, ik herinner mij da weer. JA... Eh, maar ik merkte da ook van 'ik zat in een uitvoering heel fel in 't begin van het project', waardoor da daarna, 't tweede jaar, mijn belang een beetje minder hoog zat richting Parol en richting Creatief Schrijven. Waardoor da 'k ook minder betrokken geraakte **aja** denk ik een stuk- dus ook in die tijdslijn is da nie evident om iedereen altij even actief mee te houden, of bij te houden. En da, da heeft terug me die coördinatie te maken hé. Als ge dan nen ne charismatische, visionaire coördinator, die houdt, die houdt da ook mee in balans denk ik. **Ja da 's waar. En hebt ge zelf ook workshops kunnen meevolgen? Of?** Ik heb wel heel veel binnengewandeld, ja ik vind da soms moeilijk als directeur als ge, ja... **Ja da snap ik.** Als ge dan, éh, 'mevrouw de directeur', ja dan is 't, dan is 't effect weg, denk ik. Maar ik ben heel veel, ja 't grappige, oh da moe 'k ook nog vertellen, Euh... het grappige was ook: mijne vriend, euhm, heeft bijna alle workshops mee gevolgd.

Waarom? Die stond in voor het vervoer. Dus de mensen kwamen dan eigenlijk tot 't station van Turnhout. **Aja.** En dan ging Jan die daar oppikken, bracht die naar hier, da volgde die mee, en dan ging die die terug afzetten aan 't station. Dus mijne vriend heeft bijna alle workshops meegedaan. **Amaj, das wel tof.** Dus ook, alez, rond.. Pietro en Anna heeft die altijd mee geweest, Marie-Ange heeft hem altij vervoerd.. .Euhm, de andere twee nie, dus ja, via die weg wist ik dan ook wel van 'oh 't zit goe of da loopt fout of oh, daar moeten we op letten of...' Dus da heeft ook wel ja... Als ge dan zo iemand hebt die dan zowa inside information deelt en da ge op kunt inspelen en das leuk, dan kunt ge da meepakken. Dus ja... De pitband. Alez dus de pitband van 't personeel, is op die manier gevormd en besta nog en ga nu met de open dagen nog een keer een optreden geven dus.... **En doen ze dan nu nog, alez optredens in de gevangenis?** Nee, nie met de gedetineerden, nee. **Oké.** Dus ja ja....

En dan, dus der warren twee Franse en twee Nederlandse workshops, maar dus, Nederlandse mensen konden nie ja meedoen aan de Franse workshop? Of alez, da was nie... Goh, euhm... Pie... Wacht eh, Pietro en Anna spreken Italiaans en Frans, maa spreken absoluut geen Nederlands. Marie-Ange is wel tweetalig. Dus die kon wel schakelen. Euhm... De Nederlandstalige, alez dan kon echt nie, euhm... 'k denk dat er nog, ja alhoewel... Der zaten dan soms deelnemers in de groep die dat dan vertaalden voor hunne compagnon. Dus die zeiden van 'oh, deze man heeft echt iets bij te dragen en ik wil da wel wa proberen meepakken en 'k zal 'k ik dat dan wel vertalen en zorgen dat em mee is'. Dus da gebeurde wel ze. Euhm... maar ik denk een contact houden is wel belangrijk omda euh ja.. als workshopbegeleider moet ge uw dingen kunnen overbrengen eh. **Ja. En hoe is't project geëvolueerd doorheen de tijd? Zijn der cruciale veranderingen geweest of?** Algemeen? **Ja. Of ja specifiek mag ook.** Ja, hoe is't geëvolueerd? Ik denk euhm... wa da 'k net beschreven heb- het feit da 'k ik in het eerste jaar vooral in de uitvoerende fase zat, maakte da ik in het tweede jaar minder betrokken partij was. Euhm...; Het feit da met de formele start van het project er ook een Carine en een Karel en een Diederik formeel de trekkers waren, maakte ook da ik, ja... das ook nog wel... maakte da ik ook wel gemakkelijk kon zeggen van 'dit is nie mijn verantwoordelijkheid', dus ik denk, das ook nen belangrijke factor is geweest. Euhm... ja das misschien ook wel nog een element. Snapt ge, vanaf 't moment da 'k ik mijn workshops gepland heb... **Zijt ge klaar zijn.** Ja, en ik laat die doorgaan en da loopt goe en ik zorg dat da hier goe blijft lopen- das mijn verantwoordelijkheid. Maar mijn grotere verantwoordelijkheid of betrokkenheid op het Parol-project is daarna dan wel een beetje verlaagd. **Ja. Want had gij ook nen input bij de tentoonstellingen ofzo dan?** Nee. Op zich ook goed, 'k denk nie da alez, ik vind da goe da ne Karel, alez Karel, alez die had ook wel... Karel was iemand da wel een bepaald concept en een visie heeft doorgedrukt in de tentoonstelling en da had ge wel nodig. Die da schakelt 'dees nie en da wel en ik beslis'. En dan moet ge daar nie me ne groep gaan rond zitten me alle twintig van 'ja ma voor mij en blablabla' nee. Alez, dus ik ben heel blij me Karel die dat daar heel directief euhm,... Karel is ook ne ne visionair di dat da- zegt van 'ik ben hier in charge en de rest moet zich schikken naar mij'. Dus da vind 'k ik wel goe. Want anders komt g nooit tot een tentoonstelling. Euhm... Maja.... 't is goooh... prrft...ja, gaandeweg ben ik daar minder... Bijvoorbeeld Oudenaarde heeft altij gewoon heel expliciet zijn eigen ding gedaan. Eigenlijk hebben die nie, hebben die nie echt deelgenomen aan Parol. **Ah das wel jammer.** Das wel ne goeie om om ook nog te dubbelchecken in in Oudenaarde. Bijvoorbeeld de beleidscoördinator euh was absoluut geen betrokken partij. En Hans Claus die had zoiets van 'ik wil één workshop en 't is den diene, punt'. Dus die op zich, alez heeft ook nooit, alez, is ook heel weinig naar de vergaderingen gekomen **ah oké** Dus die had gewoon zoiets van 'dit is mijnen insteek, gulle geeft mij geld en ik geef die workshop'. En da is ne prachtige workshop eh en een prachtig product, maar de betrokkenheid naar Parol toe was eigenlijk op da punt eigenlijk al over. Die komt wel naar de openingen van de tentoonstellingen, maar voor de rest, structureel is die nie meer echt betrokken partij geweest. **Das wel jammer inderdaad.** ja. Maar ook, 'k zeg het- de vergaderingen da wij dan hadden, de beleidscoördinatoren en ik vanuit België- die agenda's zaten ook te vol waardoor da ge ook nie geappelleerd wordt op..; En 'k zeg het, da bedoel ik me nen Diederik. Nen Diederik is nen detaillist, komt er nog altij me nieuwe ideeën aan- terwijl das op da moment nie aan de orde. Dus dan hebt ge eigenlijk iemand nodig, daarboven, die da zegt van 'oké, dit is het ding en we gaan ervoor'. En dan bleven we iets te veel hangen denk ik in euhm een verslagje van de workshops in de

verschillende gevangenissen- maar eigenlijk, doet da, doet da der nie toe. Dus daar zijn we ergens wel de mist ingegaan vind ik. Maar ik voelde mij ook nie betrokken genoeg om die mist recht te trekken- dus das dubbel, dus ik heb daar ook mij eigen, 'k heb daar ook wel, denk ik, te weinig op geduwd. Alhoewel- kheb het wel dikwijls aangehaald zo van 'betreft een universiteit- bijvoorbeeld sociaal agogen, om da concept mee uit te werken, euhm maakt da wa wetenschappelijker- rond uitwisseling, hoe doet ge da? ' Ge hebt nen, het eigenaarschap van ne kunstenaar da iets komt doe, ge hebt het eigenaarschap van de groep en hoe deelde da en hoe maakt ge da duurzaam en overdraagbaar? Daar hadden we iets mee, meer mee kunnen doen. Punt. Ja daar blijf ik bij.

Oké. En dan de Art boxes, dus ge hebt de uitwisseling gehad let Marie-Ange en waren er dan nog andere euh uitwisselingen of was dat de enige.?

Weinig? Ik weet da euh, Anna heeft van hier uit ook een aantal klein werkskes meegenomen naar Italië- maar ik heb geen zicht op wat er mee gebeurd is bijvoorbeeld. en ik zeg het, en dan- door 't feit da 'k ik vooral vooraan in de planning, had ik het daarna ook nie meer om art boxes naar hier te laten sturen, want ja, de groepen waren gedaan. Dus, en het is natuurlijk nie, me gedetineerden, ge kunt nie ne groep twee jaar gaande houden. Dus da is ook nie ne groep waar da ge dat dan kunt neerleggen. Ja, ik heb da nie meer, 'k heb daar t weinig nog van gehoord of gezien wat er echt... **Vindt u dan dat het doel behaald is van de art boxes?** Ik vind da nie. nee. Nee.

Oké, en euhm... ja hoe verliep dan de samenwerking met de buitenlandse gevangenissen- hadden jullie regelmatig contact of totaal nie? Nee, ik denk dat da vooral bij het coördinatieteam zat. En das terecht he. Maar het had wel, ja da mis ik dan... Euhm... Pfff... Eh want onze klant is eigenlijk de gedetineerde- heeft die daar een meerwaarde bij dat die deel uitmaakt, van ne workshop die Europees getint is? Da vraag 'k ik mij af en hadden we da nie wa meer duidelijk kunnen stellen. Op zich- ik weet dat die, eh, neem nu, eh in Griekenland waren 't vrouwen- daar kickt elke gedetineerden bij ons op. dus misschien hadden we wel een soort filmpke kunnen opnemen en kunnen.... Alez, pakt nu, dia art box hier vertrekt, ga naar Griekenland- da komt der toe en dar wordt ne workshop mee gedaan en da wordt gefilmd. En ge kunt da terug geven. **Dan hebt ge iets ja.** En ik denk dat dan, ook hier, goh potverdikke, goh 'vrouwen in de gevangenis en die werken toch wel therapeutisch', dan hebt ge daar een gesprek over. Maar dan hebde iemand nodig dat da begeleid, ge hebt iemand nodig dat da filmt- dat denk ik, ge hebt verschillende extra stappen nodig en daar hebben we eigenlijk nooit nie genoeg aandacht voor gehad denk ik.

Euhm, ja 'k zijn ngo over da uitwisselings.. Euh de Polen deden da wel goe- bijvoorbeeld, op een bepaald moment ben 'k ik, da was ook zo ne grappige, das just... Op een bepaald moment is er een tentoonstelling, of een tussentijdse tentoonstelling in Hasselt, want daar ben ik nog me Jan naartoe geweest, me mijne vriend. Euhm en we wisten dat daar, hoe komt da we daar naartoe geweest...? want we hebben, der was voor de rest niemand van de gevangenis enzo, dus ik had er wel een aantal verwacht. **Nee- want, daar heb ik nog nie van gehoord, van Hasselt, een tentoonstelling.** Awel, dus euhm, Marie-Ange was daar, Lieven Nollet was daar, eh dus die Poolse coördinator was daar en die stond der me een aantal producten- dus ik, alez.. Ik had toen zoiets van 'hoe komt 't da 'k ik hier alleen sta?' Dus ik weet nog da 'k die reflex gemaakt heb, maar op zich was da een heel fijn moment- om da bijvoorbeeld Polen, euhm, het grappige was, euh dus die hadden producten bij van Poolse gedetineerden **uhum** en die filmen de mensen dat aan hun werk kwamen staan en kwamen en da lieten die zo eh van 'ooh, nen Belgische directeur van een gevangenis- die moeten we filmen, want dan kunnen we tegen de gedetineerden zeggen da ne Belgische directeur naar hun beelden hebben gekeken'. **Oh zo tof!** Dus ja, ja das wel een element da 'k gemist heb, das just. Ik was nog aan 't denken van... da was ik eigenlijk al vergeten... Euh dus bijvoorbeeld ook Marie-Ange had had daar een gelijkaardig product hangen, nee der zaten ook al foto's van bij ons tussen. Dus das 't enigste wa da 'k ik echt van actieve uitwisseling- Marie-Ange en Lieven. Bijvoorbeeld die workshop die workshops gedaan hebben in Belgische inrichtingen en workshops hebben gedaan in Poolse inrichtingen. Da zijn de mensen da wel bijvoorbeeld daardoor wel wa producten hebben gemengd. **ja.** Maar da zijn eigenlijk de enige. =en het grappige, 'k zeg het, daar was dan iemand- die Poolse coördinator- die euh... was daar aanwezig en die filmde als mensen naar da werk stonden te kijken van 'huh gedetineerden?' werden eigenlijk gefilmd om te zeggen van 'oké,

der heeft ne ne Belgische justitiedirecteur aan 't kijken geweest naar uw product'. Dus die deden daar wel iets mee., Misschien dat Diederik da wel weet. Euhm, dus die deden da wel, ben ik nu aan het denken. **Ja, das raar da zij da dan wel doen, alez das tof, ma.** Ik ben compleet kwijt vanuit welke dinge dat... ik weet zelfs nie hoe ik daar terecht ben gekomen. Maar ik had zoiets van 'oh, hier zijn linken me Parol, maar ik stond der, ik dacht da op die op die alez op die opening wel wa mensen ging tegenkomen dat er mee betrokken waren en da was eigenlijk nie 't geval'. Der was zo één madammeke, euhm, die is dan met die Pool, zie der zijn verschillende linken, zie, ik heb da allemaal nie doorgehad, goh, amai- euhm, dus euhm die Poolse coördinator zit meer vanuit welzijn **ja** en die had bijvoorbeeld euh contacten met een dametje die werkt in Sint-Gillis in Vorst vanuit euh 'relais en font parents'- das zo een organisatie die werkt rond kinderbezoek en zo meer vanuit hulpverlening. **aja.** Want die heb 'k ik achteraf nog op bezoek gehad voor een rondleiding, 't is daarmee da 'k ik toevallig weet dat die twee gelinkt zijn, maar ik weet eigenlijk helemaal nie vanwaar of hoe of- kben nu aan 't bedenken da 'k die link eigenlijk kwijt ben. Want da madammeke was daar ook op die tentoonstelling. En zo heb ik gedacht van 'oh volgende week komt die naar, bij ons op rondleiding, dus wij zien mekaar volgende week terug'. Dus zie, op die manier zijn der wel uitwisselingen geweest... maar nie bewust genoeg dan. **Ja das raar.** Ja. En die tentoonstelling in Hasselt... was ook een heel toffe locatie trouwens. **Want van wie kwam dat dan uit die tentoonstelling?** Geen idee, ik kan mij da ook nie meer herinneren- wete, ge wordt gewoon uitgenodigd en ge ga, dus ik kan mij da compleet nie meer euhm terughalen, ja... ja....

En was er dan volgens u geen enkele meerwaarde om me buitenlandse gevangenis samen te werke? Goh.... ik heb der concreet, als coördinator, in de eigen gevangenis niks van gemerkt. Da bedoel ik. Ik denk dat da voor de... 'k zeg het- 't feit da Marie-Ange en Lieven door da samenwerkingsverband ook actief zijn gaan kunnen werken in Polen, denk ik da fantastisch is. Het feit dat de dochter van Lieven in Griekenland...? Ik weet het al niet meer. Ik denk da voor die workshopbegeleiders wel een meerwaarde in zit, vanuit hun kunstenaar zijn. **Ja.** Euhm misschien dat er in Polen wel een meerwaarde is voor de gedetineerden om te merken dat er nen Belgische directeur naar hun werk staat te kijken. Dus, maar, ik denk da we te weinig, vanuit onze klant... Waarom hebben we onze gedetineerden nie laten schrijven me vrouwelijke gedetineerden in Griekenland? **ja, inderdaad.** Da hebben we nie gedaan. Alez eigenlijk hebben we der ons.; alez... **Dus voor hen was 't precies binnen België? Alez binnen...** Dus wa is voor hun het... ja het stukske meerwaarde vanuit Europese samenwerking? Ja... Alez, ik merk ook voor mezelf hé, moesten we nu euhm... Ik ben nu bijvoorbeeld uit het... euh vanuit een ander onderzoek, 'k ben 'k ik nu twee Deense inrichtingen gaan bezoeken. **Ah.** Dus da vind 'k ik dan een meerwaarde om eh hier is een onderzoek gebeurd rond voeding-der kregen der, alez, der start een netwerk rond- ze vragen, der komt, is da toevallig omdat er in Denemarken zeer uitgewerkt is, komt er eens een Deense onderzoekster naar hier en ze vraagt van 'oh kan ik hier eens op bezoek komen in Tilburg, want oh da vinden we toch wel tof'. 'JAAT- kom maar!' - Euj upla, keitof. Ik stel da hier wa ruimer, me als effect da ik op het, een jaar later me nen auto richting Denemarken rijd me een, Nederlands personeelslid, twee Belgische personeelsleden om op basis van da onderzoek is naar een Nederlan... Deense inrichting te gaan kijken. Da vind 'k ik een meerwaarde. **Ja sowieso- da is tof hé.** Alez omdat da uw denken over iets in beweging brengt. Hadden ze nu-ze moeten da zelfs nie betalend doen, hadden ze nu gezegd van 'oh wete wel, die zomer kunt ge terecht in die Poolse inrichting want der is ne workshop bezig en we zijn daar aan 't werken en goh, moest ge gelegenheid zien om daar te passeren, kom mar langs'. 'k Had da misschien wel, 'k had daar misschien wel mijn verlof aan gekoppeld. **Ja.** Euhm, maar natuurlijk, alez, ik ben ook wel bewust van het feit, alez bijvoorbeeld in Servië, euhm, eh, wij komen mekaar tegen op nen workshop en die zegt echt van 'oh gij, als jonge dame, ik kan mij nie voorstellen da gij in Servië een gevangenisdirecteur zou zijn'. **Nee?** Dus die gevangenisystemen zijn daar nog heel mannelijk en dan denk ik van 'oh misschien, alez...' Euhm ja... En da merkte door 't feit da euhm Italië trok hard, België trok hard, da eigenlijk altijd de mensen naar hier kwamen of naar Italië- mar ja, ik had zoiets van 'ik heb het ene keer gezien, dus 'k ga nie nog nen tweede keer'. En we hebben der uiteindelijk nie toegang gekregen tot tot een inrichting, dus.. Maar op zich was da, omdat 't in begin wa, ik vond da heel leuk om te doen, dus da maakte eigenlijk nie, alez eh we hebben daar gewoon ons verlof aan gekoppeld, maakt nie uit. euhm... Maar

het feit dat dan België coördinerend was, maakte da alles altij naar hier kwam, waardoor da die uitwisseling ook wel voor mij der nie geweest is. **Ja.** Maar ik heb da ook nie ongelofelijk gemist ze, maar, ik zeg het- ik werk nu vanuit een ander onderzoek da op die manier, da 'k ik tot in Denemarken ben geraakt. **Ja, das wel zot, inderdaad.** En das wel leuk om daar te gaan kijken van 'oh samen koken en hoe werkt dat dan en...?'. Uiteindelijk komt ge daar ook zo nen directeur tegen van 'oh wete wel, wij zijn collega's' Alez...Da da geeft voor mij dan die duurzaamheid waar da 'k iets mee kan. Maar ik ben.... Diederik is wel... Karel is ook her en der naar toe gegaan, dus misschien ervaren die da wel meer. dus ik heb da op zich niet gemist, maar het had wel gemogen. Zoiets

Oké, en euh kunt u iets meer vertellen over de tentoonstellingen die dat der geweest zijn rond Parol? Ja euh we hebben geprobeerd hier intern het zo visueel mogelijk te maken-dus de keramiekwerken hebben hier heel lang uitgehangen in de bezoeksblok- dus ja ook alle mensen passeerden daar, euh voorbij kwamen. Iets in de personeelsrefter van de keramiek, euhm... Vanuit prettig gestoord waren dat dan die postkaartjes. Euhm van Marie-Ange heb 'k ik thuis nog een werk staan da 'k, wa 'k als opdracht heb meegekregen van 'ouh als ik nu naar de inrichting ga, om die dan in de inrichting'- maar 'k had zoiets van 'na een jaar ga 'k da nie doen, want das zo een gesleep en een gedoe en alez... ' Dus 'k heb da nu eigenlijk een beetje nagelaten. En natuurlijk- slam poetry das vluchtiger, das, ik heb beeldmateriaal, maar alez- of dat da ooit nog ga getoond worden en in welke context, da weet ik nie. Euhm qua tentoonstellingen wa da 'k weet euhm... Ja, ge hebt in Oudenaarde is er een opening geweest, in Dendermonde is er in 't kader van het euh zoveel jarig bestaan een tentoonstelling geweest- maar da zijn twee dingen waar da 'k nie naartoe geweest ben. In Merksplas is er nog een tussentijdse geweest. Die vond ik ook wel sterk eigenlijk. euhm, maar daar, en da vond ik, das dan nog grappig, daar heb ik dan naar hier wel wa frustraties rond gehad- euhm, hier kwam er dan heel snel het voorstel van 'ouh, willen we daar ook een optreden geven met de pitband, eh'. En da is dan in gang geschoten, maar uiteindelijk hebben ze gezegd van 'oh nee, 't ga praktisch nie haalbaar zijn', waardoor 'k ik natuurlijk hier me gefrustreerde mensen zit. **Aja. Ge wilt da doen en dan...** Nee 't ga praktisch nie- dus dan, das wel een lastig moment. Maar die hebben dan uiteindelijk in Brussel mogen optreden dus da was wel leuk. Euhm... zijn der nog tussentijdse...? Ja, da van Hasselt. Maar ik ben da in tijd compleet kwijt hoe dat da in tijd zich situeert. En dan Brussel denk ik. Die setting van Brussel vond 'k ik op zich wel heel sterk als, één de locatie vond 'k ik heel sterk en de integratie van de de alez zo de locatie en de eindproducten, vond 'k ik wel heel sterk. Polen, vond 'k ik echt der me schouders en nek bovenuit steken van producten. Ja, ik weet eigenlijk helemaal nie of da andere mensen da ook zo hebben ervaren. Maar daar was 'k ik echt helemaal van van aangedaan. **Want wa hadden die juist gedaan in Polen?** Euhm, die werkten zo me euhm... ja daar hebde verschillende dingen... euhm één was zo een euhm een soort dagboekvideofragm... fragmenten, maar da was zo heel, heel direct? Euhm dus ja op zo een sobere achtergrond en dan ziet ge iemand ook van uiterlijk heel beschadigd, die dat dan dromen van... zo da stuk. Euhm... Dus ja, ik merkte dat die zo... da was voor mij echt kunst met de dikke C, met de dikke K, alez. Bij een aantal producten was da minder. Bijvoorbeeld Italië was ik een b; eetje in teleurgesteld da 'k zoiets had van 'oh ik weet dat die echt betere producten hebben'. euhm Griekenland is, werkt zeer therapeutisch- dan krijgt ge zo nen therapeutische inkijk, ma das gene kunst voor mij. Euh dan waren der nog werken, da 's volgens mij, da was ook Polen, euh... vrouwelijke gedetineerden die dat dan een een soort euhm modellenreportage mochten maken en da was ook heel sterk. **amai.** De werd echt ook zo gewerkt met zo euh familie. Dus ge merkte, der zat overal, achter elke foto zat een verhaal. Eh zo iemand, ge breekt in de gevangenis direct me alle familie, en plotseling via die modellenreportage krijgt die terug contact met der dochter, alez wete wel, zo die verhalen, en da blijft plakken bij mij. Euhm... Ja da stukje rond Servië met die jongeren, maar dan eerder vanuit de thematiek was ik daar door aangedaan, in de zin van 'goh eigenlijk me jongeren werken die heel sterk bschadigd zijn en hoe kunde, kunt ge die mensen terug overtuigen van ge krijgt zo een lans op re-integratie'- zo da stuk. Euhm.... Ja, het feit dat onze groep dan opgetreden heeft, vond 'k ik ook wel tof, met die ex-gedetineerde, da vond 'k ik ook wel heel indrukwekkend. **Ja sowieso.** Euhm dus ja....

En wa waren de reacties van mensen op op de tentoonstellingen? De bezoekers dan? Euhm vanuit ja... ik hoor da natuurlijk alleen, 'k heb een aantal Nederlandse personeelsleden tot ginder wel gekregen, wa da 'k op zich al een prestatie vind. Dus die waren wel allemaal zeer enthousiast. Euhm.... een aantal mensen uit Merksplas..... da hebde natuurlijk ook met de locatie in Brussel- alez want de vier gevangenis en da hebben meegewerkt, zijn Oudenaarde, Hoogstraten, Dendermonde, Tilburg- door 't dan in Brussel te doen, creëert naar Belgische personeelsleden van de gevangenis wel nen afstand. Dus ik denk nie dat daar de gemiddelde beambten van onze inrichting terecht zijn geraakt. **Ja.** Wa ge bijvoorbeeld me die tentoonstelling in Merksplas wel had- daar komen mensen... Alez, één, ge krijgt dan lokale betrokkenheid- want 'ouh de catering gebeurt dan door een gevangenis' of alez... dus dan krijgt ge zo wa meer beweging vanuit 't lokale netwerk, dat der ook sta- alez, daar sta heel de PSD van Hoogstraten, staat daar op die tentoonstelling. Dus dan krijgt ge zo een andere, lokale eigenheid dan in Brussel, da meer, dan zit ge meer op het kunststuk- euhm, maar dan creëert ge meer afstand naar de inrichting waar da ge gewerkt hebt. En zekerals ge dan weet dat er eigenlijk vanuit uw eigen inrichting niks getoond wordt, ja dan de de... Ma das geen verwijt ze, alez, 'k begrijp echt wel dat da vanuit de, da Karel daar keuze in gemaakt heeft vanuit een bepaald concept en die heeft da echt supergoe gedaan vind ik trouwens. Euhm... Maar voor de rest van reacties heb ik daar eigenlijk weinig over gehoord euhm... Ik zeg het, naar de opening zijn der heel, alez toch nog wel wa Nederlanders betrokken.. daar was ik ook heel blij mee dat ook mensen de stap richting Brussel zetten, want das op zich ook wel heftig, vind ik. Euhm... ja...

En was er over 't algemeen veel volk op die tentoonstelling of...? Daar heb ik eigenlijk te weinig zicht op, da weet ik nie. **Oké?** Zie ja... Euhm... 'k ben dan ook euhm, ik ben naar de opening geweest... op nen vrijdagavond? En drie dagen na datum ben 'k ik bevallen- dus daarom da 'k da stuk ook zo een beetje minder heb gevolgd. Eh want we hadden altijd 't idee van 'oh kga daar nog ne keer langs', maar 'k ben daar dan ook nie meer geraakt. Door alez... Euhm ja... dus 'k heb da stuk een beetje gemist eigenlijk- maar ook ja... door dat die betrokkenheid minder was, weet ik ie of da 'k anders... alleen da 'k dan zelf wel nog nekeer terug wil om rustiger te kunnen rondkijken. 'k heb eigenlijk alleen de opening meegemaakt. **Ja.** Da wel, en da is er nie meer van gekomen. Ja....

En welke workshops hadden dan 't meeste succes binnen uw gevangenis? Euhm, ik denk de keramiek omdat da met de intensiteit van het traject was nen hele sterke. Euhm ja... ze waren alle vier, jaik beoordeel prettig gestoord het minste- maar voor 't zelfde geld is da bij de deelnemers ook nie zo. Dus da da kan ik nie inschatten. Euhm Marie-Ange euhm was de kortste, dus da was maar nen halve dag per persoon, maar daar, als ge dan de de producten ging uitleveren warn mensen wel heel verrast van 'oh wat is dit?' alez 'dit had ik niet verwacht'. En me slam poetry zo die podiumvrees da overwonnen wordt, was ook indrukwekkend, en dan die combinatie me personeel was heel indrukw... Dus ik durf daar nie zo echt iemand euhm, maar ik kan wel ook wel benoemen wat de succesfactoren waren bij die drie zo. Bij 't ene was het de intensiteit van het traject, bij de andere was het zo het overwinnen van van podiumvrees- dat die zo iets hebben van 'zie, alez' en dan Marrie-Ange was dan zo het product da da ze in hun handen kregen was wel heel indrukwekkend. Euhm, dus das op een heel ander niveau. **Want daarnet zei ge ook da sommigen hadden afgehaakt en waarom wzs dat dan, denkt ge?** Euhm prfft- eigenlijk maakt da zelfs nie uit, omda ik zoiets heb van... bijvoorbeeld ik weet nog iemand heel bewust die afgehaakt is bij de slam poetry, waar da 'k van dacht van 'oh dees is echt iets voor die man'. Euhm, maar die man was echt nei bereid om zijn eigen concept bij te sturen, dus dan merkt ge da ge da al, dat die afhaakt, puur op 'ik wil nie uit mijn comfortzone komen'; Dus, is dat dan problematisch? Ik denk da nie. Euhm.. de afhakers bij euhm keramiek was door omstandigheden, dus da was ook nie problematisch- dus alleen, 'k zeg het, de groep van prettig gestoord werkte nie zo goe en daar zijn uiteindelijk zo zo de zwakkere broertjes overgebleven. Waardoor da 'k zelf zo nie 't gevoel had van 'da werkt hier goe'. Dus misschien is da ook te negatief beoordelen ze, maar zo... Op zich, het concept was wel grappig en goe, maar dah eeft zich in de vorm te weinig kunnen doorzetten denk ik door te zwakkere deelnemers. **Ja.** Ma da heeft dan ook met 't gebrek tussen de lesgever en de groep te maken. dus ik.. ik durf da nie echt euh... maar da vond 'k ik zelf minder sterk waardoor da 'k denk dat da in die groep ook een beetje minder sterk geleefd heeft. Want der was bijvoorbeeld wel iemand van de gedetineerden dat die groep heeft gevolgd, dus die da ook mee dee om te voelen van... dus alle randvoorwaarden waren

wel op zich in orde, maar da heeft nie zo zo een effect gehad waarop da 'k gehoopt had. **Ja, raar.** Ja...

En merkte ge dan een evolutie bij gedetineerden voor en na het project? Of nie? Euhm... ja dan vooral bij de keramiek en bij de slam poetry. Daar zijn mensen echt in gegroeid, alez bijvoorbeeld bij slam poetry is er echt één die gedetineerde die naar buiten gegaan is een dan ook blijven plakken bij zo creatief schrijven en nog me slam poetry bezig is- die die kwam ik ook onverwacht tegen bij een reportage van euhm... der is zo een reportage geweest op panorama over het succes van slam poetry en ik zag daar in keer mijnen ex-gedetineerde dat daar als slam poëtriest, of hoe noemde dat dan, slam poëet, zo van 'ik heb een nieuwe hobby gevonden' dus das echt wel tof. Euhm... En ook zo, der was zo een trio'ke die alez, zo op een bepaald moment iets hadden van 'oh, hier zit echt wel een hit in' euhm, ma die mannen zijn dan onafhankelijk van elkaar ook vrij gegaan, maar ik denk van 'oh, die hebben daar misschien toch iets van opgepikt en dat die daar op termijn willen mee gaan doen'. Euhm... die keramiek, ma 'k zeg het da waren dan vooral ook door omstandigheden vooral langgestraften, maar die bijvoorbeeld euhm als 'k ik hier toegekomen ben na mijn zwangerschapsverlof had euh Pietro een aantal foto's opgestuurd die da 'k dan nog gaan uitdelen ben en het resultaat was van 'oh' dus der zit zo en... Vorig jaar juni zijn Pietro en Anna ook nog efkes hier op bezoek geweest van de mensen die da overgebleven zijn van de workshop, maar uiteindelijk waren dat der nog maar drie. Want de rest zijn allemaal terug overgeplaatst of vrij gegaan dus ja das nie zo... Maar die waren wel heel blij, dan hebben die zo koffie en thee en een gebakske en dan hebben die nog een heel gesprek gehad wel naar 't schijnt. Dus op zich is da wel, wordt ge der af en toe wel op aangesproken. **Das wel tof.** Ja ja. **En weet ge voor de rest of dat er nog gedetineerden zijn die da der nog iets mee doen me wa da ze geleerd hebben?** Euhm... ik zeg het, uiteindelijk van de deelnemers blijft er zo goe als niemand meer over. Dus euh ja. Ik heb dan wel, als ik terug begonnen ben aan eigen producten terug proberen te verdelen in de mate van het mogelijke die da 'k dan kon terugvinden. En zoveel waren dat er ook nie meer ze. Alez ja, als ze dan gerepatrieerd zijn naar Roemenië, ja da kan ik nie opsturen, want die mensen laten geen adres na- dus das wel zonde, alez- terwijl, snapt ge het feit da ze da Dvd'tje hebben meegekregen van de slam poetry workshops, dan denk ik van 'goh ik hoop da ge daar ooit nog is naar ga kijken, da ge der iets, een goe gevoel aan over houdt'. Dus das veel, das ook wel een soort duurzaamheid denk ik. **Ja.**

Wa is volgens u de meerwaarde van het project voor de gedetineerden geweest?

Mhmmm... Ik denk hier, algemeen, de kwaliteit van de workshopbegeleiders, denk ik da sowieso iets extra is da.... Bijvoorbeeld eh we hebben hier een crea-atelier da elke week draait, maar da dat is, da geeft een een higher level. De groepsdynamiek. De combinatie me altijd wel linken me personeel in zit. 'k Denk dat da hier ook wel een sterke meerwaarde heeft gehad. En ik hoop, door het feit da een aantal producten wel meegegeven zijn, da ze da ook wel als een duurzaamheid ervaren. Dus da ze toch nog, alez hoop ik, me een goed gevoel daar naartoe, alez terug aan denken zo. Ja... ja, het blijft toch.... ja... erkenbaar en en ja... Dus ik denk wel dat 't zijn effect **heeft gehad** Ja, ik denk da wel. **En was er ook een meerwaarde voor de gevangenis?** Euhm... Das een specifieke vraag denk ik voor Tilburg alleen, alez in de zin van, euhm, hier hebt ge de bestaande regimes, structuur en het feit dat er een project opgekomen is, haalt alles uit zijn comfortzone. Dus wij hebben daar echt wel euhm... heel fel op moeten coachen van 'goh, dit is extra of vervangend en doorkruist een beetje de reguliere manier van werken'. Dus ik had echt wel mijn coördinatie-teamke nodig- **ja-** Euhm ik had dan ook een afdelingshoofd dat da mee getrokken heeft waar da 'k nog een heel goe contact mee heb, dus das ook wel zo.. Das ook een soort duurzaamheid eh, vanuit die gemeenschappelijke ervaring, denk ik. Euhm... maar ook me die mensen dat daar voor iets tussen zaten, wij hebben zo nog altijd ne speciale link. Da blijft wel. Alez zo bijvoorbeeld Darko zit hier nu in de les op maandag, das zo nog altijd van 'hey parolleke', alez zo- dus ge hebt dien extra link wel me een aantal mensen en das wel tof. Ge hebt samen iets meegemaakt da anderen nie hebben meegemaakt. **Das wel tof inderdaad. En ge had dan een coördinatieteam, uit welke mensen bestond dat dan?** Euhm ja... da was ik dan vooral euhm... Xandra was dan het afdelingshoofd dat da meetrok, die is ondertussen naar Vught overgeplaatst. en dan dan zochten we per workshop altijd nog één personeelslid me een een post die ge betrokken hebt op het thema. Euhm, dus voor

keramiek was dat de creaconsulent, ma das nie zo goed gelukt. Euhm voor prettig gestoord was dat de bibliotheekmedewerker, Monique- voor Marie-Ange, was da vooral Xandra, dus het afdelingshoofd terug, maar ook bijvoorbeeld, alez keramiek eh het filmen is dan gebeurd door Ron, ne ne medewerker van Unit C, dus die heeft het filmen gedaan van de keramiek. Het feit da ze da zijn komen bakken bij mij thuis- dien heeft de slam poetry mee gevolgd om daar te kunnen filmen van het proces, dus da zijn mensen waar da ge nen extra band mee hebt. Euhm... de pitband- dus Dwane heeft dan de de presentatie gedaan, Darko euh Salez,.. ja da zijn zo een aantal mensen waar da ge zo een positieve betrokkenheid op hebt, op de één of andere manier-die da u gemakkelijker aanspreken of zo nog is 'goeiendag' komen zeggen of ja... Dus ja, da blijft wel. Das ook vrij duurzaam, vind ik, ja.

En was er ook een meerwaarde voor de maatschappij of nie echt? Goh, te weinig merkbaar denk ik. Terwijl op zich, daarmee da 'k de keuze van de tentoonstellingsruimte wel heel goe vond- het feit dat daar een maatschappelijke tentoonstellingsruimte is- der hing dan het ultieme effect van 'oh, maatschappelijke link'- snapt ge? **Ja.** Maar ruime dan da... vrees ik een beetje voor- Maar 'k zeg het daarmee da 'k de keuze van de van de tentoonstelling heel goe vond. Het feit dat da een open ruimte, een open leerbibliotheek is, me een maatschappelijke betrokkenheid, heeft da effect al wel. Dus die keuze vond ik wel heel goe. Euhm.. Ja. **En was er voor uzelf ook nog een meerwaarde of...?** Euhm ja... Het heeft mij in contact gebracht met me een cultuurnetwerk, wa 'k daarvoor nie had. Euhm... dus ik merk wel da 'k zo, moest ik zo nog iets, alez, in mijn idee krijgen, dan gaan ik wel sneller de weg vinden, denk ik, in het culturele netwerk daarrond. euhm, het feit dat da ook echt kunstenaars waren met de grote 'k', denk ik da algemeen een meerwaarde is geweest, dat 't nie, bij wijze van spreken creatherapeuten waren, da klinkt nu fout hé, maar ik bedoel het positief, in de zin van 'goh, het feit da hier echt wel mensen'... Dus da vind ik ook wel een maatschappelijke meerwaarde: het feit dat 't kunstenaars zijn die binnen deze context en binnen andere contexten werken, vind 'k ik een maatschappelijke meerwaarde. Want da doe iets- het feit da hier nie één of anderen amateur, alez goh da klinkt echt fout, ma ik bedoel bedoel het positief euhm... da heeft een effect. 't Feit da iemand me een professionaliteit binnenkomt, terwijl een creatief therapeu is ook goe he, ma op een andere manier- euhm, ma het feitdat hier nen echte kunstenaar me een maatschappelijke meerwaarde, heeft ook wel da effect waardoor da ge een soort nederigheid krijgt bij uw deelnemers- die is toch wel belangrijker uiteindelijk denk ik dan we misschien inschatten. Euhm ik denk da we daar in de voorfase van het.... **Kijken ze der naar op naar de kunstenaars denkt ge?** Absoluut. Ja, dus die nederigheid hebt ge wel nodig om om iets verkocht te krijgen, om iets gedaan te krijgen, om iets in beweging te brengen... Dus ja- da heb ik misschien nog te weinig doorgehad, ja... Ja euhm, ik denk dat die toch wel belangrijk is ja.

Oké, en stel da ge opnieuw de kans zou krijgen om een soortge... soortgelijk project op te zetten, wa zou ge dan veranderen?

Hmm, ja vooral... conceptueel moet het iets meer opleveren voor mij, maar ik denk dat da mijnen methodiek ook wel heel fel is. Die art box, da hadden we gewoon, da had gewoon ons, ons visitekaartje moeten zijn naar de maatschappij en da hebben we nie gedaan. **Ja, een gemiste kans eigenlijk?** Ja, die art box, zo euhm, ik denk da we da meer hadden moeten linken... ja... ik pfff, ik geloof heel sterk in het effect van 'misschien hadden we da meer moeten linken me wetenschappelijke inzichten rond euhm... Hoe werkt ge rond innovatie? Hoe werkt ge rond brainstormen? Hoe gade een product van een andere groep me een bepaalde dynamiek toelaten binnen uzelf- hoe moet da gekaderd zijn om da in uwen groep iets in beweging te brengen? en van van daaruit creativiteit naar een extra level te kunnen pakken'. En daar geloof ik echt wel in dat da kan. En da hebben we nie gedaan, ja....

Oké, en wa zou ge dan behouden? Euhm... ja op zich, het feit dat der een heel ruim, ja is da behouden of nie behouden, das wel ne goeie... Euhm we hebben misschien ons palet van activiteiten iets te divers gemaakt waardoor dat da een beetje zoek geraakt is, da kan ook he? **Ja.** Misschien hadden we meer moeten inzetten op een selectie van 'goh we kiezen echt voor dit product en dit, deze link tussen woord en beeld en da moet er in komen'. Misschien had da het vergemakkelijkt. Ja ik denk dat de diversiteit van het soort aanbod der voor gezorgd heeft da we den draad soms wa kwijt waren. Moesten we, ja... en dan hadden we misschien vanuit visie en vanuit methode iets meer

kunnen afbakenen waardoor da ge het effect ook sterker kunt monitoren en kunt vergelijken. Nu was er gewoon een scala van mogelijkheden en iedereen heeft er gewoon zijn eigen ding mee gedaan waardoor da ge ook de de uitwisseling nie kon krijgen. Dus als ik daar nu... ja eigenlijk is da, denk ik, de conclusie. Hadden we gewoon gezegd van 'oké, het moeten haiku's zijn, bijvoorbeeld, van woord' dan hadden we da gewoon Europees kunnen zeggen van 'oké, en het moet en het zal haiku zijn' en da hebt ge al een soort ... afbakening waardoor da het uitwisselbare van zowel producten als ervaringen uitwisselbaarder wordt. Dus ja... En als ge dan nog zegt van 'oké en hoe gaan we die haiku's een beeld geven?' Da ge dat dan nog bijvoorbeeld diverser maakt, maar dan is uw haiku al centraal bijvoorbeeld.. Dus daar ja... oh, de inzichten komen gaandeweg he. Euhm dus ja... Of ik zeg ook maar iets, alez bijvoorbeeld da we zeggen van 'oké euhm, want eigenlijk was er wel een thema- maar dat thema heeft zich nie echt doorgedrukt'. Dus daar hebben we te weinig opge... op geduwd denk ik, van 'dit is het'. Euhm ja... en dan hadden we op die manier misschien, volgens mij, meer kunnen afbakenen en meer kunnen sturen waardoor da ge ook meer kunt gaan uitwisselen en meer kunt, ja... vergelijkbare dingen kunt doen- Hé waarom hebben we der nie voor gekozen om nen bepaalde workshop hier te doen en dezelfde gewoon ook knal ergens anders? In een ander land. En dan te kijken van 'oké, hoe komt... hoe werkt da nu in Polen en hoe werkt da in België?' Da hebben we ook nie gedaan, da hebben we nie gedaan. Euhm ja...Da hebben we nie gedaan.

Want wa was 't uiteindelijke doel van Parol? Awel, als ik in 't begin, mijn begin dinge van 'ej, het moet iets van woord en beeld zijn eh me een bepaalde... nen bepaalde vorm krijgen'. Maar da was eigenlijk onze enige afbakening. **Ja.** Dus misschien was da wa te te groot. **Ma is 't doel wel behaald volgens u of nie?** Misschien bij de workshopbegeleiders wel, ja der der zijn een aantal tussendoelen wel gehaald, denk ik. De netwerking euh Europeser trekken, euhm...; Der is wel, der zijn ook een aantal alez op 't eind van het traject zijn der ook workshops geweest in België me alle verschillende aanbieders- ook daar een uitwisseling rond... Der zijn wel een aantal uitwisselingen gebeurd, maar ik denk da we een aantal kansen hebben laten liggen. Ik denk da, ik denk eerder da, ik denk eigenlijk hadden we een soort 'Parol 2' moeten hebben om nog is de verdiepingsslag te kunnen maken. Eigenlijk zit het eerder zo, ik denk da we experimenteer-technisch wel een aantal dingen hebben geprobeerd en alez ja, dat der wel wa dingen gebeurd zijn en en.... dat der wel wa in beweging is gebracht, maar eigenlijk hadden we nen Parol 2 nodig om het te verduurzamen en da, denk ik eigenlijk dat der nog open ligt. **Ma zou ge opnieuw toezeggen moesten ze u vragen voor zo een project of nie?** Ik denk als persoon wel, maar eerder vanuit het inhoudelijk enthousiasme en nie vanuit wa da 't allemaal gekost heeft, dus ik weet nie of dat den balans, ja... **Want is het hier euh, financieel, lukt da hier of...?** Euhm, wij hebben een aantal dingen gedepanneerd, maar we hebben financieel ook nie zo een grote betrokkenheid gehad. Dus ook daar, zat ik in een comfortzone. Dus da 's ook dat dubbele he. Euhm... dus ook daar, ja... Eh, maar bijvoorbeeld, we hadden der ook voor kunnen kiezen om bijvoorbeeld producten da hier gemaakt waren, om hier in de maatschappij eh in Nederland es te laten tonen. Maar ik heb dan hier expertise nodig om die netwerking hier te gaan zoeken of te... Ales dus zo... daar hadden we een aantal dingen kunnen kunnen ja, op een gemakkelijke manier misschien wel, kunnen doen. Ma da hebben we nie gedaan, dus... we hebben da nagelaten, ja.

En tot slot: kunt ge nog een leuke anekdote vertellen over Parol of iets wat dat u altijd zal bijblijven? Ja, maar ik heb die al gezegd eh. Vooral dien ene deelnemer, tijdens keramiek, die man euh zit voor het doden van zijn vijf kinderen. **Amai.** Dus das zo iemand da maatschappelijk echt wordt uitgebraakt, terecht denk ik, alez soit, ma das een persoonlijke... Maar als die zegt van 'goh, ik heb mij doorheen de drie weken effe terug mens gevoeld en nie gedetineerde gevoeld', dan denk ik da we daar wel iets bereikt hebben. Euhm daar was nog zo nen deelnemer in de keramiek- nen ongelofelijke lastige mens- ma echt- beeldt u in, nen lastige mens, en dan nog erger- eh, en ook die heeft, alez, echt keischoon dingen gedaan tijdens die workshop en da daar, alez, da doe iets. Da is gewoon, ja... Maar vooral, ja... Selem had gezegd van 'goh, ik voel mij efkes geen monster meer'. Ja, da zijn euhm... En bijvoorbeeld ook dien ex-gedetineerde dat daar op de opening van de tentoonstelling buiten sta, da vind 'k ik echt- da zijn dingen da 'k ik nog nooit eerder heb, ik werk

vijftien jaar in de gevangenis, da zijn echt voor mij de de 'bijoukes' om nog jaren op te teren van 'goh, daar zijn we toen toch wel in geslaagd'. En die heb ik nog in geen enkel ander project op die manier gezien of gehad, dus... ja, alez ja. Dus zeker ook de kwaliteit ook van de workshopbegeleiders was, stond echt buiten kijf voor mij. **Oké, tof. Ik denk da 'k ongeveer alles moest weten, is er nog iets wa da gij kwijt wilt of?** Nee. 't Is nog wel nekeer leuk om daar over te babbelen, dus ik ben dan zo ja **ja, ge hebt veel nieuwe inzichten gekregen** ja en ik heb zo da, 't gevoel da 'k ook da nergens heb kunnen weg leggn. **Da 's zonde eh. Inderdaad. Want is er zo nog een kwenie, soort van evaluatie geweest me iedereen op 't einde?** Der is nog wel een afsluit geweest, maar die bleef altij zo nog wa meer hangen op op andere stukken en der was zoveel te bespreken dat da nooit aan bod gekomen is zo de diepere reflectie van 'oké, wa hebben we der nu echt... ' Dus ja... Toch wel tof om 't daar nog eens over te hebben eigenlijk. Ja ja tof. **Oké, super.**

[Afronding]